ACTA

VAN HET

ZENDING-CONGRES,

GEHOUDEN TE

AMSTERDAM,

VOLGENS OPDRACHT DER

Voorloopige Synode van Nederduitsche Gereformeerde Kerken,

op den 28sten, 29sten en 30sten Januari 1890,

waarin zijn opgenomen eene Bijdrage van Dr. Mr. W. VAN DEN BERGH; de Referaten van Dr. A. KUYPER, Ds. A. O. SCHAAFSMA, Dr. TH. C. L. WIJNMALEN, Ds. F. LION CACHET, Dr. L. H. WAGENAAR, Ds. N. A. DE GAAY FORTMAN; en de Zendingrede van Ds. J. C. SIKKEL.

Met twee Kaarten.

AMSTERDAM J. A. WORMSER.

1890.

EX LIBRIS
COURAGE AND LOYALTY
DR.G.PUCHINGER

ACTA

VAN HET

ZENDING-CONGRES,

GEHOUDEN TE

AMSTERDAM,

VOLGENS OPDRACHT DER

Voorloopige Synode van Nederduitsche Gereformeerde Kerken,

op den 28sten, 29sten en 30sten Januari 1890,

waarin zijn opgenomen eene Bijdrage van Dr. Mr. W. van den Bergh; de Referaten van Dr. A. Kuyper, Ds. A. O. Schaafsma, Dr. Th. C. L. Wijnmalen, Ds. F. Lion Cachet, Dr. L. H. Wagenaar, Ds. N. A. de Gaay Fortman; en de Zendingrede van Ds. J. C. Sikkel.

Met twee Kaarten.

AMSTERDAM J. A. WORMSER.

1890.

ACTA VAN HET ZENDING-CONGRES.

De Deputaten, door de Voorloopige Synode van Ned. Gereformeerde Kerken, gehouden te Utrecht, aangewezen om een Zending-Congres, *saâm te roepen*, hebben thans de eer aan de Kerken een Verslag aan te bieden van dit Congres dat *gehouden* werd, te Amsterdam, op 28—30 Januari ll.

Het Congres werd bijgewoond door de volgende afgevaardigden van Ned. Geref. Kerken:

Uit GELDERLAND (32 vrijgemaakte Kerken):

Harderwijk: B. Goossen, P. de Vroom.
Nijkerk: G. van Allen, J. van der Pol.
Winterswijk: H. Fransen, V. D. M.

Uit ZUID-HOLLAND (62 vrijgemaakte Kerken):

Rotterdam: W. A. Vrolijk Sr., W. J. Kruis, A. ter Weeme, J. H. Schrammeijer.
Leiden: J. Keereweer, O. J. Leih.
Delft: C. W. J. van Lummel, V. D. M., M. Kouwenhoven.
's Gravenhage: J. C. Sikkel, V. D. M.
Bodegraven: C. Batelaar, C. Boon.
Heinenoord: J. R. W. Rudolph, V. D. M.
Maassluis: T. H. Woudstra, V. D. M.
O. Wetering: C. L. F. van Schelven, V. D. M.
Maasland: J. D. van der Velden, V. D. M.
Gouda: J. Osinga, V. D. M.
Loosduinen: D. C. P. Sluijter, V. D. M.
Nieuwveen: R. Heidema, V. D. M.
Vlaardingen: A. van der Valk.

Uit NOORD-HOLLAND (28 vrijgemaakte Kerken):

Amsterdam: N. A. de Gaay Fortman, V. D. M., A. Hein.
Sloterdijk: J. A. le Conte, W. Mantel.
Haarlemmermeer: D. Metz, A. Hissink.
Haarlem: J. Langhout, V. D. M.
Wormer: C. Groot Dz.
Heer Hugowaard: K. Bakker.
Nieuwer-Amstel: J. Beijers de Jongh, G. Korthof.
Beverwijk: C. Lijssen.
N.- en Z.-Scharwoude en Oud-Carspel: J. Boeijenga, Jan Bak Jz., H. Kramer.

Baarn: A. van Leersum, A. J. Doornspiek.
Huizen: J. Bos, G. Lustig.
Bussum: M. de Waal.

Uit ZEELAND (16 vrijgemaakte Kerken):

Vlissingen: J. Hulsebos, V. D. M., A. Haarzakker.

Uit UTRECHT (26 vrijgemaakte Kerken):

Utrecht: Mr. A. G. Wolf.
Driebergen: G. J. Barger, V, D. M., B. van Reenen.
Harmelen: W. Ringnalda, V. D. M., J. Vink.
Zeist: L. Adriaanse, V. D. M.
Veenendaal: H. Hardeman.
Nigtevechte: W. Kersbergen.
Mijdrecht: J. J. Westerbeek van Eerten, V. D. M.

Uit FRIESLAND (62 vrijgemaakte Kerken):

Leeuwarden: Dr. L. H. Wagenaar, V. D. M.
Sneek: J. Bajema, V. D. M., Ph. de Wolf.
Lemmer: M. Brouwer.
Heeg: J. H. Reijenga.
Makkum: S. H. Horjus.
Wons: T. D. Prins, V. D. M.
Lollum: P. J. Wijminga, V. D. M., T. Visser.
Oosterbierum: J. Hania, V. D. M., H. J. Bruinsma.
Augustinusga: W. Maan, V. D. M.
Hijlaard: D. B. Weijers, V. D. M.

Uit OVERIJSSEL en DRENTHE (16 vrijgemaakte Kerken):

Zwolle: D. Boonstra, V. D. M., L. C. Cnopius.
Zwartsluis: K. Fernhout, V. D. M., R. D. A. van der Woude.
Hardenberg: Dr. C. C. Schot, V. D. M.
Hoogeveen: P. N. Kruiswijk, V. D. M.

Uit GRONINGEN (7 vrijgemaakte Kerken):

Groningen: L. de Vries Hz.

Voorts door Prof. Dr. A. Kuyper, Prof. Dr. F. L. Rutgers, Dr. Th. C. L. Wijnmalen, en door den heer A. J. Van Marle, vertegenwoordigende de Nederlandsche Gereformeerde Zending-Vereeniging. als adviseerende leden.

Deze lijst is opgemaakt volgens de bij den Scriba ingekomen opgaven, die echter niet volledig waren, daar een aantal afgevaardigden, naar het schijnt, het contra-merk van hun Toegangbewijs niet hebben ingeleverd.

Ook werd het Congres bijgewoond door ds. W. B. A. Gispen en ds. L. Van der Valk, daartoe, op uitnoodiging van Deputaten, gecommitteerd door de Zending-Commissie der Christelijke Gereformeerde Kerk; en voorts door een vrij groot aantal belangstellenden uit Amsterdam en elders als gasten.

Uit alle oorden des lands waren brieven ingekomen van afgevaardigden, die, wegens de heerschende influenza, verhinderd waren het Congres bij te wonen. Daar dit zich had laten aanzien, was er een

oogenblik door Deputaten over gedacht om het Congres uittestellen, doch hiertegen waren vele bezwaren, behalve ook, dat op de voorloopige Samenkomst te Amsterdam, 23 en 24 April 1889, de tijd voor het houden van het Congres was vastgesteld.

Bijzonder smartelijk was de afwezigheid van Dr. Mr. W. Van den Bergh, die zooveel gedaan had dat dit Congres zou gehouden worden, en nu door de krankheid, die hem eindelijk uit ons midden heeft weggerukt, verhinderd werd, de samenkomsten bij te wonen. Ook werd de afwezigheid betreurd van Z.Ex. Mr. L. W. C. Keuchenius, Minister van Koloniën, die welwillend het Eere-Voorzitterschap van het Congres op zich had genomen, doch door gewichtige ambtsbezigheden verhinderd werd, tegenwoordig te zijn.

Daar de beschikbare tijd voor het houden van dit Zending-Congres — dat meer als een proeve van hetgeen men op dit gebied zou wenschen, dan als een afgedane zaak beschouwd moet worden — zoo kort was, kon er, behalve naar aanleiding van het eerste referaat, slechts weinig debat zijn over de gewichtige onderwerpen, die door de H.H. Referenten werden ingeleid.

Dit was teleurstellend, en zoo er — naar Deputaten hopen — een tweede Zending-Congres zal worden gehouden, moet er behoorlijken tijd voor debat gesteld worden. Wrijving en wisseling van gedachten op zulke samenkomsten zijn onmisbaar, zullen deze waarlijk vruchtdragend zijn. Ter gemoet koming in deze leemte op dit Congres, zoowel als ten dienste van zoo velen, die de samenkomsten niet konden bijwonen, werd besloten, de referaten *in extenso* in de Acta optenemen, en met welwillende toestemming der Referenten, te publiceeren.

Door Dr. Van den Bergh zou een referaat geleverd zijn over den arbeid door de Ned. Geref. Kerken in de Zending te verrichten in Nederland zelve. Krankheid verhinderde hem echter zoowel de pen over dit onderwerp te voeren als het Congres bijtewonen, en het was op zijn verzoek dat dr. Wagenaar het onderwerp inleidde. Toch mocht aan dit Verslag geen woord van hemzelven ontbreken, indien dan niet op het Congres gesproken, dan toch over het Congres geschreven. Waarom het kernachtig schrijven door dr. Van den Bergh, in April 1889, uit Montreux, waar hij zich toen tot gewenscht herstel zijner geschokte gezondheid op last van zijne geneesheeren, bevond, aan de Voorloopige Samenkomst te Amsterdam tot het regelen van het Zending-Congres ter overweging toegezonden hier nu volgt. Ook hierin spreekt, en spreke, deze Dienaar Jesu Christi nog „nadat hij gestorven is."

Montreux 19 April 1889.

Aan de HH. Deputaten, tot voorbereiding van een Zending-Congres.

Geachte Broeders.

Onder de weinige boeken, die ik herwaarts medenam, behoorden de twee Deelen van het „*Report of the Missionary Conference*," in 1888 te Londen gehouden, waarop Ds. Lion Cachet mijne aandacht gevestigd had. In het Vaderland had ik slechts een gedeelte kunnen lezen; hier gebruikte ik de avonduren daarvoor. En hoewel nog eerst tot het 2e Deel genaderd, wil ik gaarne, na overleg met Ds. Lion Cachet, eenige dingen daaruit mededeelen, en tevens eenige gedachten, die bij mij opkwamen met het oog op uw zamenkomst tot voorbereiding van het Zending-Congres.

De zamenkomst tot voorbereiding van een Zending-Congres is een uitvloeisel van het Besluit op de Voorloopige Synode genomen, op voorstel van den Adviseur Dr. Rutgers (Acta p. 63): „*Aan die Deputaten* (Ds. F. LION CACHET en Ouderl. W. HOVY) *zij ook opgedragen, in overleg met* DR. L. H. WAGENAAR, *het saamroepen van een Zending-Congres, in een geschikt gelegen plaats, ter bespreking van het werk der Zending met daartoe afgevaardigde leden der Kerkeraden.*

Zamenkomst 23 en 24 April.

Worde U geachte Broeders bij de voorbereiding tot dit Congres des Heeren genade en Wijsheid geschonken, opdat de vrucht zij:

1°. Dat de Brs. Deputaten de adviezen van principieelen en practischen aard kunnen vernemen, al blijven Deputaten zelven natuurlijk vrij, deze al of niet op te volgen, en al worden Kerken of Classes daardoor niet gebonden;

2°. voorafgaande, ernstige bewerking niet slechts van de Classes, maar ook van Kerkeraden en Gemeenteleden;

3°. aanwijzing van Referenten, Adviseurs en andere middelen, die tot het welslagen van het Congres kunnen dienen, onder Gods zegen.

Ofschoon de Voorloopige Synode, in beginsel, de wenschelijkheid van een Zending-Congres heeft uitgesproken, is het wellicht goed toch de oogen te openen voor de bezwaren er aan verbonden, juist opdat de hulpe des Heeren in Zijne wijsheid te noodiger blijke.

Bezwaren aan een Zend.-Congres verbonden.

Deze bezwaren zijn, dunkt mij:

1°. De weinige belangstelling, die over het algemeen bij ons voor de Zending bestaat, zoodat een klein aantal Congres-leden kon verwacht worden, hetgeen bij zulk een wijdsch klinkenden titel vreemd zou zijn;

2°. de weinige kennis, die de meeste Kerkeraden, zelfs ook Predikanten, van de Zending hebben, terwijl juist Zendelingen en andere deskundigen slechts in klein aantal waarschijnlijk zullen aanwezig zijn;

3°. het gevaar, dat het Congres òf uitloope op de bespreking en ondersteuning van een bepaalden Zendingsarbeid, òf zich bepale tot het oppervlakkige, dat Zendingsfeesten en Zendingsbijeenkomsten menigmaal vertoonen;

4°. de kosten, waarvoor niet, als bij het Ouderl.-Congres, eene bepaling gemaakt is.

Met het oog op deze en andere verschijnselen en gevaren, dunkt het mij, dat vooreerst noodig is, de behoefte aan de leiding des Heiligen Geestes. Het Comité voor het Londensche Congres riep, maanden te voren reeds, tot gebed zamen. Laat dit bij ons meer op Nederlandsche en Gereformeerde wijze geschieden, maar de vruchte toch zijn: Soberheid in toon, warmte in uitdrukking, grondigheid van adviezen, gemis van zelfverheffing, en onderlinge broederlijke liefde (*Introduction* XVII—XX).

Vereischten voor het welslagen van het Congres.

Anderzijds moet, dunkt mij, dit eerste Congres eenigzins breed en principieel opgezet worden. Onder die breede opvatting wordt bedoeld:

1°. Dat rekenschap worde gegeven van hetgeen den Gereformeerden in 't bijzonder tot Zending drijven moet. Het woord: „*Zegt onder de Heidenen: de Heere regeert.*" (Ps. 96 : 10), wijst op een eisch Gods, die, naast de liefde tot bekeering van zielen, niet mag ontbreken. Hiermede in verband worde aanknooping gezocht aan vroegeren Gereformeerden Zendingarbeid tot beantwoording der stelling, dat eerst sedert een Eeuw de Zending onder de Heidenen begonnen is; en tevens besproken, in hoeverre de bestaande onthouding tegenover de Zending goeden of valschen grond heeft. Ook worde uitgesproken:

2°. De onmisbaarheid van het zamengaan van Zending onder de Heidenen met andere takken van Zending: Als onder Ketters, afgewekenen, Roomschen, Israelieten; de Zending tot vereeniging van

Kerkelijk gescheidenen; Zending tot Overheden en Ministers; Zending tot hulp van verdrukte, of reformatie van misvormde Kerken En wèl:

a. Omdat zonder het opleven van deze andere takken van Zending er, naar Schrift en Geschiedenis, minder zegen op de Zending onder de Heidenen te wachten is;

b. omdat vooral, gelijk telkens blijkt, juist de Zending onder de Heidenen middellijk door die andere uitingen eener levende Kerk gesteund wordt. Denk slechts hoeveel de gezantschappen der Ev. Alliantie tot de Regeeringen, reeds in anderen zin hebben gewrocht. Verder, hoeveel nut het slagen der Zending tot vereeniging met de Christ. Geref. voor de Zending onder de Heidenen ook zou kunnen geven; ja dit gansche Congres is de vrucht van de Zendingen tot reformatie van misvormde Kerken. De medewerking van Amerika tot het Londensche Congres werd eerst verkregen van een gezantschap daarheen afgezonden (*Introduction* XII) [1])

3°. Op dit 1e Congres moeten vooral, gelijk op het Diakenen- en Ouderlingen Congres, de hoofdlijnen getrokken worden, zonder dat miskend worde, wat, bij minder zuiver licht, reeds gewerkt is. Maar tevens, zonder te komen tot tal van bijzondere punten, die voor de zamenkomsten van lateren tijd kunnen blijven. Op het Congres moeten bijv. ter sprake komen:

a. De beste *Zendingsmethode* uit Geref. standpunt; iets anders nog dan de vraag of gevestigde of rondreizende Zendelingen gewenscht zijn;

b. beteekenis van het *Zendelingsambt*; in hoeverre het al of niet verschilt van de Bediening des Woords;

c. de *gebreken*, waaraan de Zending lijdt en de gevaren waarvoor zij heeft te waken;

d. *van wie* de Zending moet uitgaan enz.

Mij dunkt, dat men alzoo voorzichtig en tevens bescheiden en voor de toekomst vooral vruchtbaar arbeidt.

Iets minder moeielijk, dan de omschrijving van het eigenlijk karakter van het Zending-Congres *in spe* is de vraag: *Wie zal men toelaten?* De voorloopige Synode wees de Kerkeraadsleden aan. Toch worde uitgemaakt: Welke? Ook Christel. Gereformeerden? Ook anderen?

Wie toelaten op het Congres.

Het Londensch Comité was zeer ruim. Van de Hoog-Kerkelijken tot het „Leger des Heils" werden uitgenoodigd, al namen deze beide uitersten juist de uitnoodiging niet aan. De eenige gelegenheid, waarbij het inderdaad tot een pijnlijk tooneel kwam, zoover ik las, betrof de vraag of men in Indië reeds een begin van waarheid bij de Hindoes mocht onderstellen? wat door den Referent, wiens Referaat echter niet af was, werd toegestemd. De Secretaris der Sectie zeide onmiddelijk: *Ik kan alleen zeggen, dat indien ik bereid was, zooveel toe te geven als onze vriend doet, ik niet bereid zou zijn huis en vaderland te verlaten om ergens het Evangelie te prediken*" (II p. 89). Ook bij de vraag, in hoeverre de Zendeling met volksgewoonten als polygamie had te rekenen kwam het soms tot krasse uitspraken, juist soms van hen, die zich als hoog-geestelijk voordeden. De vraag doet zich voor, of bij een Zending-Congres niet andere vereischten tot toelating moeten gesteld worden dan instemming met de Belijdenis. Ditmaal doet men wellicht beter met, in aansluiting aan de opdracht der voorl. Synode, alleen die Kerkeraadsleden uit te noodigen, welke zij als zoodanig erkent. Intusschen zouden anderen toehoorders kunnen zijn.

Omschrijving van het eigentlijk gebied van het Congres.

Is flink voorgesteld de onmisbaarheid van verband met andere takken van Zending, zoowel uit geestelijk als uit practisch oogpunt, dan bestaat minder bezwaar, een bepaalde Zending b.v. die onder de Heidenen te bespreken. Intusschen, ook op dit punt was het Londensche Congres zeer ruim. Het besprak niet slechts de Heiden-Zending, maar ook die onder de Roomschen (II J.) ja wijdde zelfs een openbare zamenkomst aan de Zending, die van de Roomschen uitgaat. Verder, werd ook de Zending onder Israel afzonderlijk behandeld, maar

[1]) Zie verder over dit punt de vermelding uit Voetius, Acta Voorl. Synode I pag. 61.

ook de Bijbelverspreiding, de roeping der letterkunde, der wetenschap, en van den koophandel tegenover de Heiden-Zending enz.

De Voorl. Synode bepaalt in hare opdracht niet uitsluitend tot de Heiden-Zending. Alleen voor de Zending onder Israël wordt een afzonderlijke opdracht gegeven. Deze omstandigheid geeft, dunkt mij, aan Brs. Deputaten vrijheid, zelf het gebied te omschrijven. En zou het dan niet het best zijn, in den geest der aangenomen Resolutie en op het voetspoor onzer Christel. Geref. Broeders, te spreken van het „*Congres voor Buitenlandsche Zending*" en dan al de Zendingstakken benoodigd in al *onze O. en W. Indische bezittingen* te bespreken. Daaronder zou dan onze West, zoowel als onze Oost komen; ook de Mahomedanen werden dan besproken, waaromtrent op het Londensche Congres dit ernstig Woord werd gezegd: „*De macht van den Islam ontsproot uit de asch van een uitgestorven Zendingsijver.*" I : 434. Het schuldbesef van ons volk tegenover zijn eigene bezittingen moet worden opgewekt; de opwekking onzer Regeering thans vooral als een vingerwijzing Gods beschouwd, waarheen de Zending moet gaan. Het feit, dat in W. Indië Duitsche Zendelingen uit Herrnhut, in O. Indië uit Barmen arbeiden, en er in Duitschland reeds een stem opging om dat Contingent te vermeerderen, nu Nederland zijne roeping zoo verwaarloosde, geve te denken. Ook kan dan de Roomsche propaganda en onze roeping tegenover Rome ter sprake komen.

Statistiek en Overzicht d. Zending.

Op het Londensche Congres is bijzonder gesproken over het verschil tusschen 100 jaar geleden en nu. Er zijn ook verschillende Zendingsgebieden behandeld. Merkwaardig is de opmerking in de *Introduction*, dat alleen *kleine* Zending-genootschappen op het Congres van de *resultaten* hunner Zending spraken, terwijl het Comité zelf blijde was, uit gebrek aan tijd, het geven van een statistiek van alle Genootschappen te hebben moeten nalaten (XVII). Dit wijst welk open oog men had voor één der gebreken aan de Zending, tegenwoordig evenzeer als aan andere stichtingen: De zoogenaamde resultaten-lei.

Intusschen al moet deze klip vermeden worden, die zoo licht tot moedeloosheid of zelfverheffing voert, nochtans zou het misschien juist nuttig werken, indien Deputaten voor het Congres konden verschaffen een overzicht van het aantal Heidenen en Mahomedanen in al onze bezittingen' het kleine aantal Zendelingen daartegenover, b.v. 70 Zendelingen tegenover 30 millioen Heidenen en Mahomedanen alleen in onze O.-Indiën; het groote gebied, dat braak ligt enz., zoo mogelijk door een kaartje toegelicht, dat met één blik om tot verootmoediging zoowel als tot ijver en gebed roept, zij het door den Heiligen Geest.

Onderwerpen ter behandeling.

Uit het bovenstaande blijkt, dat, naar mijn bescheiden meening, ter behandeling op het Congres reeds zouden in aanmerking komen behalve de „Zending onder de *Republiek*:"

1. de *Buitenlandsche* Zending in verband met andere vakken van Zending.
2. het *Zendingsgebied* in onze Buitenlandsche bezittingen (O. en W. Indië).

Men zou daarbij kunnen voegen:

3. Enkele *hoofdregelen*, *beloften*, *vereischten* voor ware Zending, *Gereformeerde Zending*, haar *grondwezen*, *doel*. In het Engelsche Report komen, behalve andere van meer geestelijken aard, op blz. 142 deze b.v. bovenaan: „Het is bewezen, dat Christelijke Zendingen de best betalende ondernemingen zijn, waarin menschen of Kerken hun geld kunnen steken" I : 142.

Andere onderwerpen, die mij, na lezing der Acta van het Engelsche Report, voor behandeling aangewezen schijnen, zijn:

4. Vereischten voor een goed Zendeling en de beteekenis van dat ambt.
5. De opleiding tot Zendeling in het Vaderland.

6. Van wie moet de Zending uitgaan?
7. De Zendingsarbeid, hare tegenwoordige gebreken, haar omvang, opleiding van inboorlingen.
8. De Zendingsmethoden.
9. Wat zijdelings of regtstreeks de Zending begunstigt:
   a. Geneeskundige hulp (Medical Mission.)
   b. Betere, meer rechtvaardige wetgeving.
   c. Het onderwijs.
   d. De vrouw van den Zendeling.
   e. Bijbelverspreiding.
   f. Christelijke Ambtenaren en Officierspersoneel enz.
10. Wat de Zending benadeelt:
   a. Gewettigde ontucht en opium.
   b. Gewetenlooze Koophandel.
   c. Het Onderwijsstelsel in de Oost en West.
   d. De officieele Hervormde Gemeenten.
   e. De Europeanen in de Oost en West.
11. de inrichting der Gemeenten in Oost en West, haar onderling verband en verhouding tot de moeder-Kerken.
12. De verzorging der Emeriti-Zendelingen en hunne weduwen en weezen.
13. De wijze om de belangstelling in de Zending in het Vaderland te verwekken.
14. Het materiaal voor den Zendeling en den Onderwijzer, Boeken, Schoolboeken enz.

De Zendeling en zijn ambt.

Waar de tijd mij ontbreekt en wellicht het ook niet gewichtig genoeg is alles mede te deelen, wat naar aanleiding dezer onderwerpen gelezen of overdacht werd, wil ik slechts over enkele onderwerpen eenige opmerkingen maken.

Over de vereischten voor een goed Zendeling is op het Londensch Congres uitvoerig gesproken. *Report* II : 3. Vrij algemeen was men het eens over de noodzakelijkheid van persoonlijke bekeering, goede gezondheid, lust tot redding van zielen. Omtrent de vraag, of ook kennis van geneeskunde noodig was? liepen de gedachten uiteen. Wel werd over het geheel degelijke opleiding in verschillende vakken en talen wenschelijk geacht. Toen van een zeer geestelijke zijde werd opgemerkt, dat sommige jongelingen door de studiën de lust tot het ambt hadden verloren, werd daarop geantwoord, dat dit juist bewees, dat zij niet geschikt voor Zendeling waren.

Op ons aanstaand Congres zal ook ter sprake moeten komen de beteekenis van het Zendelingsambt. Dit werd niet te Londen behandeld. Wel verklaarde een spreker, dat men niet iemand naar de Heidenen moest zenden, die men zelf niet in eigen vaderland wilde gebruiken, maar in hoeverre de gelijkstelling van Zendeling met Bedienaar des Woords moet aangenomen worden, verdient nadere bespreking.

Zou naar aanleiding van dit punt het niet wenschelijk zijn, dat het Congres zich per Resolutie uitsprak, dat ook de *Vrije Universiteit* mede dienstbaar moge worden aan de opleiding van Zendelingen?

Van wie de Zending moet uitgaan?

Zeer gewichtig is de beantwoording der vraag: Wie Zendelingen moet uitzenden? Wij zouden allicht ons antwoord gereed hebben: de Kerken of Classis. Maar vooral dit punt verdient tegenover de bestaande Zendingsvereenigingen uitvoerig toegelicht te worden en de quaestie door Ds. Lion Cachet te Londen gesteld (II : 364) antwoord behoeven.

De *Zendingsmethoden* werden te Londen bepaald tot de vraag: zullen de Zendelingen gevestigd of rondtrekkend zijn (settled of itinerant)? Ook tegenover de Christ. Geref. waar neiging juist naar gevestigde Zendelingen schijnt te zijn, mag ook deze vraag van methoden wel besproken worden. Toch worde vooral met methoden bedoeld: Massale òf individueele bewerking van een Zendingsgebied. Waar, naar ik meen Dr. Kuyper de eerste voorstaat en daarin afwijkt van de heerschende meening, schijnt men ook dit punt niet zoo spoedig te kunnen beslissen, waarom het Congres het opneme.

Ook valt hieronder de vraag of men gelijk op Madagaskar zoo gezegend werkte, aanvankelijk zich alleen tot onderwijzing der kinderen zal bepalen of tot hoofddoel dadelijk prediking, doopen enz. moet zijn.

De Zendingsarbeid roept ons ook tot de bestaande *gebreken*, die maar al te veel bemanteld worden?

Zendings-arbeid.

Busch heeft wat scherp en ook onjuist de Zending aangevallen. Op het Londensch Congres werd het uit de liefde gedaan. De Voorzitter van een der Secties, die veel van de Zending gezien had, klaagde over de mindere oprechtheid van vele Zendingsverslagen, het verzwijgen van vele bezwaren enz. het te zeer hangen aan uitwendige resultaten, dan aan zuiverheid van beginsel enz.

Onder den arbeid van den Zendeling komt ook de opleiding van inboorlingen ter sprake. Dit wordt tegenwoordig zeer aangeprezen: *Native agency*. Intusschen mag in verband met de beteekenis van het Zendelingsambt, de verhouding van Zendeling tot helper wel eens omschreven worden. In de „*Macedoniër*" van dit jaar wordt reeds een *bisschoppelijk* stelsel raadzaam geacht (p. 119). Laat ons voorzichtig zijn! Overigens zal er voor de opleiding van inlanders veel stof tot spreken zijn, daar ook van belang.

Onder de middelen, die de Zending bevorderen noemde ik geneeskundige hulp, naast anderen. En het

Wat bevordert de Zending?

doen van gerechtigheid door betere wetgeving enz. zal zeker niet minder gunstig werken, dan het *oefenen van barmhartigheid.*

Op het Congres te Londen werd de verpleging in *hospitalen* als het eenige middel beschouwd om meer regtstreeks de zielen te bereiken. De *Medical Mission* bekwam daarna zijn juiste plaats.

Uitvoerig werd over het onderwijs te Londen gesproken. Men wilde Lager-, Middelbaar- en Hooger Onderwijs (II : 190). Worde de vaan van het vrije onderwijs ontplooid hoe lang zoo meer! Eigenaardig is ook, de beschrijving, hoe b.v. op Samoa de geheele opleiding van inlandsche Onderwijzers op eigen kosten (self-supporting) geschiedt (II : 207).

De beteekenis der *vrouw* op Zendinggebied is te Londen uitvoerig besproken. Trouwens in Engeland en Amerika treedt zij meer op den voorgrond. Toch worde haar invloed niet versmaad.

De *Bijbelverspreiding* vereischt eigentlijk afzonderlijke behandeling, maar wordt liever in een onderdeel, dan in 't geheel niet vermeld.

Te Londen werd geroemd op den steun van ambtenaren en officieren ontvangen. Hoe anders is het in onze bezittingen! Maar waar b.v. Roomsche ambtenaren in de Minahassa hun propaganda niet terughouden, daar bemerken de Protestantsche Zendelingen spoedig hun invloed.

Twee van de grootste hinderpalen der Zending in Indië, werd in de afscheidsrede te Londen gezegd,

Wat benadeelt de Zending?

te zijn „gewettigde ontucht en vergunning van sterke drank." De *opium* mag er nog bijgevoegd worden. En deze misbruiken konden misschien aanleiding geven tot nader adres aan de, Regeering en een beroep op het geweten des koopmans.

Hebben wij reeds te lang onze roeping verzuimd tegenover de opleiding van O. I. Ambtenaren niet minder is onze schuld tegenover het bestaand stelsel van openbaar Onderwijs in de Indiën. Wellicht dat de beweging op Onderwijsgebied in het Vaderland oversla op de bezittingen en het Congres daartoe een stoot geve.

De schuld der officieele Kerkelijke wereld worde ook niet verzwegen; opdat ook daarin de reformatie doorwerke, misschien oversla naar de bezittingen.

Inrichting der Gemeenten.

Omtrent de inrichting der Gemeenten zullen algemeene bepalingen noodig zijn, opdat wij niet treden op een bepaald arbeidsveld. Het Londensch *Report* geeft daarover veel evenzeer als over de betrekking tot de moederkerk, al mag het niet altijd in Gereformeerden trant zijn.

Verzorging van Emeriti weezen enz.

Een eeretaak moet weder de verzorging van weezen en Emeriti worden. Hoe laag staan wij daarin menigmaal in eigen Vaderland. Ook dit punt wekke beschaming en ijver.

Materiaal.

Evenzeer is noodig dat de Zendeling het noodige materiaal hebbe. Vooral Christelijke Schoolboeken zijn noodig in ons land. Hoeveel meer daarbuiten.

Opwekking der belangstelling.

In hoeverre thans van uit de afgevaardigden van Classes, en van uit deze de Kerkeraden bewerkt kunnen worden, zij aan een beter oordeel overgelaten. Zoude thans niet wenschelijk zijn aan alle Kerkeraden per circulaire te vragen, welke punten zij op het Congres wilden besproken zien? Men voorkomt dan eerder klachten over verzuim en verwekt alreeds bespreking over het Congres en de Zending in Kerkeraad en misschien zelfs Gemeente.

Moge deze regelen uw eigen belangstelling vermeerderd hebben, het zal mij verheugen. Maar nog liever verwijs ik van dit gebrekkig schrift en onvolledige mededeelingen naar het genoemde *Report;* ook zal de Gereformeerde hier en daar wat aan te vullen of verbeteren hebben.

Toch zal hij bovenal beschaamd, maar ook bemoedigd worden in afwachting van de vervulling der belofte, dat de Heere „*de Heidenen geve tot een Erfdeel Zijns Zoons, en de einden der aarde tot Zijne bezitting.*"

W. VAN DEN BERGH.

MONTREUX, 20 April 1889.

En moge voorts de hiervolgende bladzijden in wijden kring gelezen en overdacht worden, en zoo, ook in mogelijken tegenspraak, zeer rijke winste doen voor het Koninkrijk Gods.

De Deputaten Synodi tot het Zending-Congres:

F. LION CACHET, V. D. M.
W. HOVY.
DR. L. H. WAGENAAR, V. D. M.

Mei 1890.

ACTA

VAN HET

ZENDING-CONGRES,

GEHOUDEN TE AMSTERDAM,

volgens opdracht der Voorloopige Synode van Nederduitsche Gereformeerde Kerken,

op den 28sten, 29sten en 30sten Januari 1890.

Voorbereidende Samenkomst in de Kerkeraadskamer der Keizersgrachtkerk, Dinsdag 28 Januari, des avonds om 8 uur.

Namens Deputaten, aan wie de voorloopige Synode van Utrecht had opgedragen „Het saamroepen van een Zending-Congres, in een geschikt gelegen plaats, ter bespreking van het werk der Zending met daartoe afgevaardigde leden van Kerkeraden," [1]) zijnde de BB. Ds. F. Lion Cachet, W. Hovy en Dr. L. Wagenaar, opende eerstgenoemde deze voorbereidende samenkomst.

Nadat Ps. 146 : 5 is gezongen, leest de voorzitter Psalm 72, waarna op zijn verzoek Dr. Wagenaar voorgaat in schuldbelijdenis en smeeking.

De saamgekomenen worden nu door den voorzitter met dit hartelijk woord welkom geheeten:

Broeders, wat is de Heere goed; dat wij, als vertegenwoordigers van *Kerken*, samenkomen mogen tot bespreking van de belangen der Zending, — van *Kerken*, die het zoo duizendwerf verbeurd hebben; goed, dat wij ons mogen verootmoedigen; goed, dat wij goede hope hebben op een gezegend samenzijn!

Dikwerf heeft het mij, op Zendingvergaderingen, zoo zwaar gedrukt, dat wij kerkelijk niets aan de Zending konden doen. God de Heere heeft echter dezer dagen vele Kerken vrijgemaakt, óók tot het werk der Zending; en, zij het ook in zwakheid, het werk der vaderen zullen deze weer opnemen.

Als wij dien heerlijken Psalm 72 lezen, dan zeggen we weer: Wat is de Heere goed! Hoort toch de beloften des Heeren: „Hij zal nederdalen als een regen op het nagras. Alle Heidenen zullen Hem dienen; Hem welgelukzalig roemen."

De oude kruisvaarders riepen: „*Dieu le veut!*", God wil het. Welnu, deze is ook onze leuze, op grond van Gods Woord. De belofte is zoo krachtig: „Alle heidenen *zullen* Hem dienen; zij *zullen* in Hem gezegend worden."

Gewichtige onderwerpen zullen het Congres bezig houden.

Prof. Kuyper hoopt een principieel referaat te houden over Zending; de oude geschiedenis onzer kerkelijke Zending zal ons worden herinnerd door ds. de Gaay Fortman, en de tegenwoordige arbeid der Zending in Indië ons worden geschetst door ds. Schaafsma. Een specialiteit, zooals er, om van den Minister van Koloniën, Mr. Keuchenius, thans niet te spreken, misschien geen tweede in ons vaderland is, zal een tipje van den sluier oplichten om ons te toonen, wat de Zending in Indië belemmert, maar dan ook aanwijzen, wat haar bevorderen kan.

Dan komt de vraag: Wat nu?

Ons volk, zegt men, is poëtisch. 't Is ook zoo. Geen twee Nederlanders kunnen samen zijn of ze rijmen. Maar ons volk is ook bij uitnemendheid practisch. Practische referaten zullen dan ook volgen, ter beantwoording der vragen: „Wat moet men nu in Indië *doen?*" „Wat moeten de Kerken in Nederland *doen?*"

Deze laatste vraag zou beantwoord worden door Dr. Van den Bergh; doch wij moeten klagen: „Heere, dien Gij liefhebt, is krank." Dr. Wagenaar heeft er echter in toegestemd om het onderwerp in te leiden. Voorts is het ons een reden van blijdschap, dat wij

---

[1]) Zie Acta voorl. Synode I bl. 63.

reeds heden avond een afgevaardigde der Zending-Commissie, ds. Van der Valk, van de Chr. Geref. Kerk in ons midden mogen hebben. Op Java reiken wij elkander de hand in de Zending, en hoe zou het anders kunnen, dan dat wij ons hier, bij deze samenkomsten, bijzonder vereenigd gevoelen.

Doe de Heere genadiglijk dit ons Congres gelukken. Ieder broeder zegge daarop: Amen!

De voorzitter deelt nu mede, dat Mr. L. W. C. Keuchenius, Minister van Koloniën, op uitnoodiging van Deputaten, het Eere-Voorzitterschap van het Congres heeft aanvaard. Hiervan wordt door de vergadering met ingenomenheid kennis genomen.

In het moderamen worden gekozen de broeders Ds. F. Lion Cachet, v. d. m. bij de Kerk van Rotterdam, voorzitter; Prof. Dr. F. L. Rutgers, Hoogleeraar aan de Vrije Universiteit, en Dr. L. Wagenaar, v. d. m. bij de Kerk van Leeuwarden. assessoren; Ds. K. Fernhout, v. d. m. bij de Kerk van Zwartsluis en Ds. J. C. Sikkel, v. d. m. bij de Kerk van 's Gravenhage, scribae; br. W. Hovy, ouderling bij de Kerk van Amsterdam, br. J. H. Schrammeijer, ouderling bij de Kerk van Rotterdam en br. L. de Vries Hz., diaken bij de Kerk van Groningen; mitsgaders br. A. J. van Marle, lid van het Hoofdbestuur der Ned. Geref. Zendingvereeniging, als adv. lid.

Besloten wordt, dat het Congres zelf voor publiciteit zal zorgen en hiervoor wordt Dr. Wagenaar aangewezen.

Na nog eenige huishoudelijke regelen te hebben vastgesteld, gaat Ds. L. v. d. Valk, v. d. m. bij de Chr. Geref. gemeente te Delft, voor in dankzegging.

Tweede Samenkomst in het „Gebouw van den Werkenden Stand", Woensdag 29 Januari, des morgens om 10 uur.

De voorzitter opent, na psalmgezang, en het lezen van Jesaia 61 deze samenkomst, die, de heerschende ziekte, waardoor vele afgevaardigden belet zijn te komen, in aanmerking genomen, zeer talrijk bezocht is.

Aangezien Ds. K. Fernhout per telegram opontboden wordt bij het krankbed van een zijner kinderen, neemt Dr. Wagenaar het scribaat over. en leest de notulen der voorgaande avondvergadering, die worden goedgekeurd.

Referaat van Prof. Dr. A. KUYPER over „Zending."

Nu geeft de voorzitter het woord aan Prof. Dr. A. Kuyper, die, in den vorm van een zeer levendige improvisatie, een breede reeks stellingen bepleit, waarvan afdrukken aan aanwezigen bereids zijn aangeboden.

De Referent begint met de verschoonende welwillendheid van de vergadering in te roepen. Naar zijn oordeel, deden de Deputaten voor 't Congres geen verstandige keuze door hem te roepen, om een onderwerp in te leiden, dat Ref. nimmer de gelegenheid had zóó in te denken en door te werken als voor deze taak wenschelijk is. Ook gevoelt hij zich, tengevolge der heerschende krankheid, die ook hem niet gespaard had, zich nog gebroken in zijn physieke kracht.

In vier groepen wenscht Referent zijne stellingen te splitsen, en ze groepswijze toe te lichten en te verdedigen.

De eerste groep, stelling I—IX, zijn *Dogmatische stellingen*, die, in st. I, beginnen met de verstandhouding op te sporen, waarin de Zending staat tot het Eeuwige Wezen.

Ze luiden aldus:

I. Alle zending vloeit voort uit de Souvereiniteit Gods; berust op de schepping van den mensch naar Gods beeld; is noodzakelijk om der zonde wil; en ligt gegrond in de belijdenis, dat de Heilige Geest niet alleen van den Vader, maar ook van den Zoon uitgaat.

II. Alle zending door creaturen is slechts afschaduwing, representatie of instrument voor de eenige principieele zending, die van den Zoon door den Vader.

III. De zending der Engelen, wier naam zelf die van boden of zendelingen is, vormt, voor wat hun betrekking op ons geslacht aangaat, het hoofddoel van hun bestaan.

IV. De zending van Mozes en de Profeten was het plaatsvervangend middel, waarvan de Zoon, vóór zijn Vleeschwording, en benevens de Christophanie, zich bediende, om, in de bedeeling der schaduwen, zijn eigen zending te volvoeren.

V. De Vleeschwording was het komen van den Zoon tot deze wereld, om zelf, in eigen persoon, zijn zending ten uitvoer te brengen, voor wat haar eerste stadium aangaat.

VI. De zending der Evangelisten en Apostelen was niet, gelijk die der Profeten, plaatsvervangend, maar instrumenteel in de hand van den Christus, en daarin van alle latere zending onderscheiden, dat ze de oecumenische Kerk van alle plaatsen en tijden gold.

VII. De Heilige Schrift als zoodanig is op aarde de duurzame en blijvende openbaring van de zending van den Christus en zijn last aan de wereld

VIII. In de plaatselijke Kerken oefent de Christus, alle eeuwen door, zijn zending uit door zijn Dienaren des Woords. Deze zending richt zich tot alle gedoopten, als gedoopten, en derhalve als ingelijfden in het Genadeverbond.

Deze stellingen worden door Referent ongeveer in deze voege toegelicht:

1*a*. *Uit Gods souvereiniteit*, niet uit Gods liefde of barmhartigheid, neen, hooger, uit Gods souvereiniteit vloeit alle zending voort. Alle zending is (formeel) gehoorzaamheid aan Gods bevel, en ook in den inhoud der boodschap, (materiëel) geen uitnoodiging, maar een bevel, een last. Niet als aanradend en vermanend, maar als *lastgever* zendt de Heere het bevel: Bekeert u en gelooft. Dit blijkt (formeel) uit Gods Woord aangaande de valsche profeten, Jes. 16 : 14: „Ik heb hen niet gezonden noch hun bevel gegeven;" en (materiëel) daaruit, dat God straft, die zijne stemme niet gehoorzaam zijn geweest. Het N. T. spreekt gedurig van de „gehoorzaamheid des geloofs" (Rom. 1 : 5) aan de waarheid (Rom. 6 : 17). „Niet allen zijn het Evangelie gehoorzaam geweest" (Rom. 16 : 19). „Uwe gehoorzaamheid is tot kennisse van allen gekomen," vers 26, zie ook Hand. 16 : 17, 2 Thess 1 : 8, 1 Petr. 1 : 22 enz.

Wel staat er ook geschreven: „Wij bidden u, alsof God door ons bade, laat u met God verzoenen," maar doet gij dikwerf niet eveneens, wanneer ge als vader tot uw kind vriendelijk iets *verzoekt* inplaats van het iets te bevelen? Legt ge daarmee echter uw vaderlijke authoriteit af? Immers neen; en uw kind gevoelt juist dan: Wanneer ik het nu niet doe, dan wordt mijne schuld van ongehoorzaamheid des te grooter.

Psalm 119 geeft het algemeen standpunt aan voor de zending. „Uw gebod is zeer wijd." Geheel die wille Gods omtrent zijn schepsel, saamgevat in een reeks getuigenissen, zijn geboden en inzettingen met *verplichtend* karakter.

1*b*. *Zending* onderstelt zonde, — *verwijdering*. Waar geen *afstand* is *zendt* men niet. God *zendt* den zich verwijderenden zondaar *na*.

Niet naar dier en plant zendt God. In de onbewuste natuur effectueert God zelf zijne ordinantiën onmiddelijk. Effectief zet God ook het onbewuste en instinctive leven door in den mensch. De mensch is echter ook van Gods geslachte, Beelddrager Gods. Tot het menschelijk bewustzijn en den menschelijken wil zendt God. *Zoo berust de zending op de schepping van den mensch naar Gods beeld.* Mahomedanen en pseudogereformeerden leeren, dat God in menschen werkt als in stokken en blokken. Wij belijden, dat God werkt op verstand en wil. Denkbaar is dies alleen zending naar mensch en engel, gesteld Gods souverein welbehagen had ook der Engelen bekeering gewild.

1*c*. *De zending ligt gegrond in de belijdenis, dat de Heilige Geest uitgaat niet alleen van den Vader, maar ook van den Zoon.* De werkingen des H. Geestes zijn niet alleen gebonden aan den raad en het bestel des Vaders, maar ook aan het Middelaarschap van den Zoon, en dies aan het Woord. Doordat de Vader werkt door den Geest des Zoons is er plaats voor de zending door de kerk.

Het *Filioque* wordt door velen onzer mystieken geloochend. Daarom hebben ze geen oog en hart voor de zending. De Grieksche Kerk doet zoo goed als niets voor de *zending*, doch lijdt aan fanatisme, kweekt het nihilisme.

Samenvattend stellen wij dus: De zending heeft een *bevel* te brengen; richt zich tot den afgevallen beelddrager Gods; en berust op de belijdenis, dat de werking van den H. Geest gebonden is aan het Woord.

2. De zending staat in verhonding, niet slechts tot het Goddelijk wezen maar ook, tot *den Middelaar*. Christus legt er nadruk op, dat hij is DE Zendeling des Vaders. 't Is de usantie van alle verflauwende richtingen, om de zending van den Christus te stellen *naast* die der Profeten en Apostelen. Profeten en Apostelen zijn echter de *onder*geschikten van *den* Gezondene des Vaders. Coccejus leerde: „De menschen onder het O. T. hebben eigenlijk Christus niet gehad. Het Evangelie is pas beschreven door Mattheüs! De Zoon is pas Middelaar geworden toen Hij het vleesch aannam." Wij belijden: De stelling als Middelaar is in Gods Eeuwigen Raad! De Zoon is als Middelaar opgetreden dadelijk na den val. Effectief kon hij echter dat Middelaarschap nog niet

bedienen. Wel waren er momenteele Christusverschijningen; gewoonlijk echter bediende zich Christus van zijne profeten en schaduwen.

In Deut. 18 : 10—15 wordt ons geleerd: De Heidenwereld zoekt door tooverij Gods wil te leeren kennen. Der Kerk is dit niet toegelaten, maar haar wordt *bevolen*, te hooren naar *den Profeet als Mozes*. Terugslag op dit woord geeft God zelf bij Jezus' doop en op den Thabor. De gezant moet zijn zender kunnen representeeren. In vertrouwelijke en kiesche zendingen zendt een koning bij voorkeur een prins van den bloede. Voor ons kon de volkomen zending slechts zijn die des *Zoons* door den *Vader*.

3. *Uitgezonden* worden ook de *Engelen*, d. i. *boden*. Ze worden *uitgezonden* als dienstbare Geesten, om dergenen wil, die de zaligheid zullen beërven. Als gezanten Gods dragen, in de Openbaring van Johannes, de bedienaren des Woords evenzoo den naam van Engelen der gemeente.

4 De Zoon volvoerde reeds in de bediening der schaduwen zijn eigen zending. Abraham heeft zijnen dag gezien en is verblijd geweest. In al hunne benauwdheden was Hij benauwd (Jes. 63 : 9). Telkens verscheen de Christus in menschen- of in Engelen gedaante. In de tegenstelling tusschen Melchizedek en Aäron ligt de verhouding geteekend tusschen het schaduwachtige en voorbijgaande, en het wezenlijke en blijvende Priesterschap. Afschaduwing en representatie van Christus' zending als Profeet, Priester, Koning, is de zending van al de ambtsdragers des O. V.

5. Zelf in het vleesch komende, zet de Christus zijn plaatsvervangers ter zijde, en voert zelf rechtstreeks zijn ambt uit. Het eerste stadium dezer ambtelijke werkzaamheid des Zoons eindigde met de Hemelvaart. Het tweede zal beginnen met zijn Wederkomst.

6. Tusschen zijn Hemelvaart en de wederkomst werkt Christus instrumenteel. Het plaatsvervangend karakter der O. T.sche priesters en profeten dragen de ambtsdragers in de Kerk niet. Geen plaatsbekleeders als bij Rome! Christus zelf voer in ons vleesch ten Hemel op, en oefent daar het ambt uit. Apostelen, evangelisten, herders en leeraars, enz. zijn slechts instrumenten in zijne hand.

De vier Evangelisten en 12 Apostelen zijn hierin van alle andere ambtsdragers onderscheiden, dat ze nu nog ook *onze* Evangelisten en Apostelen zijn. Hun bediening gold de Kerk aller plaatsen en eeuwen. Zij konden zeggen tot de laatste geslachten: „Opdat gij aan ons gemeenschap hebt, en door ons met Christus en den Vader!"

7. Een eigen roeping in het werk der zending heeft de Heilige Schrift. Ze is het Woord Gods, geperpetueerd en gevulgariseerd. Alles buiten haar wisselt; Zij blijft. Alle verkondiging van Christi last aan de wereld is bediening des Woords.

8. Ook de bedienaren des Woords in de Kerken des Zoons zijn Zendelingen. Zending is ook hun dienst. Grens is de doop. De Herder en Leeraar richt zich tot de gedoopten; dat zijn hem huisgenooten, deelgenooten aan het burgerschap Israëls. Zijn prediking moet zich niet richten deels op kinderen Gods, deels op bekommerden, deels op heidenen. In de Kerk spreekt men tot gedoopten, die, hoe ook afgedoold, nooit met heidenen op één lijn mogen worden gesteld. De zending in de Kerk gaat van den doop uit. De zending onder de Joden, Mohammedanen en heidenen werkt aan op den doop.

De voorzitter geeft nu gelegenheid tot debat. Niemand heeft bedenkingen. Dr. Wagenaar verklaart, na het nu gehoorde, gaarne zijn aandeel in de verantwoordelijkheid te dragen, dat Deputaten het principiëel referaat aan Prof. Kuyper hebben opgedrongen.

De Referent gaat na eene korte pauze voort en licht een tweede groep stellingen toe; bestaande uit stellingen IX—XVII, handelende over de *Zending in praegnanten zin*, d. i. *onder nog ongedoopten*.

Ze luiden aldus:

IX. Onder Joden, Mahomedanen en Heidenen oefent de Christus zijn zending uit door zijn Kerken; zoekt onder hen wie Hem door den Vader, in de uitverkiezing, gegeven zijn; en doelt daarbij op den Heiligen Doop, om door dien Doop in het Genadeverbond in te lijven.

X. Elk poging der Kerken om de zending van den Christus onder Joden, Mahomedanen en Heidenen te bevorderen, als dekmantel voor de verwaarloozing van zijn zending onder de gedoopten, is Farizeeuwsch.

XI. Alle zending van den Christus brengt een last of bevel, waaraan degene, tot wien deze zending komt, zich onderwerpen moet.

Het is het brengen van het woord van den Koning, door zijn ambassadeur, die Hemzelven representeert.

XII. Bedient de Christus zich bij dit volvoeren van zijn zending van menschelijke personen, dan legt Hij op dezen zijn eigen autoriteit, zoodat wie hen verwerpt, Hem verwerpt, en wie hen ontvangt, Hem ontvangt.

XIII. Zending van Evangelisten onder Joden, Mahomedanen of Heidenen kan daarom, evenmin als de zending voor den Dienst des Woords onder gedoopten, anders dan door de Kerk geschieden. Elke andere verkondiging van den Christus onder Joden, Mahomedanen of Heidenen is geen zending, maar staat tot de wezenlijke zending in dezelfde verhouding als de Oefenaar, die uit eigen aandrift onder de broederen spreekt, tot den Dienaar des Woords.

XIV. Alle zending van den Christus onder Joden, Mahomedanen of Heidenen strekt om hun eerst de Wet en daarna het Evangelie te brengen.

XV. De zending onder de Joden moet niet het maken van een enkelen proseliet bedoelen; iets, waarvoor geen afzonderlijke zending noodig is; maar wel het rabbinistische wezen in zijn hartader aantasten, en daartoe, met degelijke kennis gewapend, op dit netelig terrein den *hoogmoed* der Joden bestraffen door de Wet, en eerst waar die hoogmoed gebroken is de wonde heelen door het Evangelie.

XVI. De zending onder de Mahomedanen moet zich eveneens niet tot het individueele bepalen; maar zich tegen *den Islam* als zoodanig keeren. Zij sluite zich daarbij aan, zoo aan het anti-paganistisch streven van den Islam, als aan de ware bestanddeelen, die in zijne belijdenis van Mozes en den Christus nog zijn overgebleven; taste voorts de woekerplant aan, die in de Belijdenis van Mahomed en den Koran over deze goede belijdenis is heengegroeid en haar verstikt heeft; bestraffe in den Muselman zijn vroom ingekleede *zinlijkheid;* herstelle Wet en Evangelie in hun zuiverheid en volheid; en stelle zoo voor het wezen van den Islam het wezen van de Christelijke Religie in plaats.

XVII. De zending onder de Heidenen moet zich richten op het vierledig doel: 1°. om de afgoden omver te werpen; 2°. om de afgodendienaars tot den Heiligen Doop te brengen, teneinde de Kerk van Christus onder hun volk te openbaren; 3°. deze openbaring van de Kerk van Christus in verband te brengen met de Moederkerk; en 4°. om het Heidensche volksleven in Christelijken vorm om te zetten.

De toelichting van deze stellingen was ongeveer deze:

1. Nooit worde de zending losgemaakt van den Dienst des Woords. Rome meent, dat in de Kerk-zelve alle schatten opgesloten zijn. Daarom kent het slechts *missie* naar buiten. Onze vaderen hebben gesproken niet van missieën, van zending, maar van uitbreiding en planting der Kerk. Dit is juist. De Kerk moet gebracht worden. Ook de zending in haar tegenwoordige phrase loopt niet zuiver. Zij verraadt haar geboortetijd: de Fransche Revolutie. De mode dier dagen interesseerde zich voor den natuurmensch. De ongeloovige dweper achtte hem onbedorven, in kinderlijke onschuld en geluk verkeerend. De Christelijk-gezinden hadden medelijden met hunne onwetendheid. Zooals er hier clubs, koffiehuizen enz. optraden „tot veredeling van het volk," zoo vormden zich *genootschappen* om den heidenen het evangelie te verkondigen, hun de boodschap des vredes te brengen. Zeer onschriftuurlijk, en door en door revolutionair was dus, in oorsprong, de manier van zending der Zendingsgenootschappen, wier kracht hieruit is te verklaren, dat onder de eerste oprichters ook enkele ware Christenen waren, wier echt christelijke toewijding en opoffering deden invloeien in de aldaar gegraven kanalen. Zoo liep het nog redelijk af. De Kerk leefde weer op en de vraag komt aan de orde: Hoe de zending weer in de rechte paden te brengen?

Sta ons allereerst helder voor den geest dat Christus is DE Zendeling. Hij oefent zijne zending uit. De Genootschappen zetten den persoon van den Zendeling op den voorgrond. Wachten wij ons voor afgoderij met Zendelingen en Zendelingsfamilies. 't Moet nooit zoo zijn alsof de mensch eerst komt, en in zijn gevolg God de Heere. Beseffen wij altijd, dat God met Zijne uitverkiezing voorafgegaan moet zijn, zal eenig woord tot zegen zijn. Alle denkbeeld van een wildjager, die zielen vangt voor God blijve verre. De Zendeling, door Christus gezonden, ga achter God aan en zoeke Zijne uitverkoornen.

Spreke men niet langer van „zielen te redden," „tot Jezus te brengen enz." Dat kunnen wij niet. Dat kunt ge zelfs niet uw eigen kind. Christus zelf trekt tot zich. Alle Pelagiaansche zuurdeesem moet er uit. Slechts blijve het werk van Christus.

Doel der zending zij de Heilige Doop, en door deze de inlijving in het genade-verbond (in uitwendigen zin).

2. Drijfveer tot de zending zij gehoorzaamheid. En deze zonder geveinsdheid. Laat men

de gedoopten, die onkundig als heidenen leven, zelfs onder eigen broeders en zusters loopen, om als vergoeding voor deze ontrouw te draven voor de heidenen, zoo is hier een pharizeïsme dat Christus wraakt.

3. De zending brengt een *last*, een *bevel* des Heeren. Een *last* tot den heiden als *mensch*. Als schepsel Gods, heeft ook de heiden zijn God te erkennen en zich te bekeeren. In den ambassadeur, komt de Koning zelf en eischt de heidenen als zijn erfdeel op!

4. De Zendeling heeft autoriteit. Hij is geen koopman, bijv. in geneesmiddelen, wiens waar geweigerd mag worden. Hij komt krachtens de authoriteit van den Christus. Zooals de Vader Mij, zoo heb Ik u gezonden!

5. Het schijnt soms noodig te herinneren aan wat de Kerk in den Catechismus belijdt over de sleutelen des hemelrijks. Geef ik, als ik ziek ben, aan een oudste kind de sleutels over, dan draag ik hem het gezag op over mijn huishouding. Christus heeft den bedienaren des Woords de sleutelen gegeven. Daardoor hebben ze autoriteit over het Huis Gods; hebben ze den *last* om het *gebod* ter bekeering te brengen. Een oefenaar daarentegen spreekt, wat de Heere aan zijne ziel gedaan heeft, of spreekt, als een broeder onder de broeders, een woord ter vermaning en vertroosting. De oefening in de gemeente kan vergeleken worden bij het phosphoriseeren der golven. Och! dat in dezen zin de oefening onder ons overvloedig ware. Zooals nu de oefenaar staat tot den Dienaar des Woords, staat de tegenwoordige Zendeling tot den wezenlijken Zendeling, die door de Kerk gezet is in het *ambt*.

Onze Christelijke Gereformeerde broeders zagen dit in. We hebben hier ook met waardeering te noemen de nagedachtenis van Dr. Schwartz, die er evenzoo een oog voor had. De Ned. Gereformeerde Zending-Vereeniging moet als tijdelijk hulpmiddel gewenscht geacht worden, en het is een gezond teeken, dat de broeders in die Vereeniging zich nu candidaat stellen voor executie.

6. Het evangelie moet aan Jood, Mohammedaan en Heiden gebracht worden. Geen medisch standpunt. De bedding voor het evangelie is in het natuurlijk hart niet aanwezig, maar moet eerst ingehouwen worden door de wet. Boete en verbrijzelen, neerwerpen ga voorop. Plaatse de Zendeling den heiden onder het recht Gods en brengen wij hem daarna het evangelie.

7. De zending heeft een eigenaardig karakter naar de onderwerpen, op welke ze zich richt. *Zending onder de Joden*, een missie met zeer eigenaardig karakter, kan er slechts zijn in groote steden, b.v. hier in Amsterdam. Waar een enkele Joodsche slager woont op een dorp, kenne de Kerk haar rechtstreeksche plicht. Hier behoeft geen man voor uit Amsterdam te komen. De Joden drijven missie onder de Christenen. „Terwijl gij ons een enkele besnedene afpakt," sprak een Rabbijn, „hebben wij scharen der uwen tot ons (Deïstisch) geloof gebracht." Zelfs bij de Joden-zending drongen Joodsche denkbeelden in van chiliastische droombeelden. Wij christenen wachten ons voor Juden-Hetze; maar ook voor Joden-liefhebberij. De anti-these blijft: Christus tegenover de Joden.

De zonde der Joden is de hoogmoed; de zelfverheffing. Den Joden moet aangezegd, dat zij de wet te niet gedaan hebben en de oorspronkelijke openbaring Gods in de wet vervalscht; dat zij den geestelijken wortel der wet hebben afgesneden en eigenwillige inzettingen als woekerplanten daar overheen hebben laten groeien. Daarom konden ze en kunnen ze niet vatten het typisch karakter der wet en werd alsdan de Christus hun een dwaasheid en gruwel. Dit is hoogmoed! Ook het sabbatisme onder ons is een Judaïstische nawerking.

De meesten, die deden aan Joden-missie kenden hun vijand niet. Onder de Joden onderscheide men drie groepen: Moderne Joden (schier heidenen); orthodoxe Joden, en een kleine groep Rabbinisten. Deze laatsten zijn de gevaarlijkste. Men moet de valschheid van hunne gronden aantasten, en de onhoudbaarheid van hun stelling aantoonen. Men moet hun de wet weer brengen, naar haar geestelijke, levende opvatting, zooals Christus haar gaf op den Sinaï en haar verklaarde in de dagen zijns vleesches. Daardoor, zoo immer, wordt de hoogmoed, die hen half krankzinnig maakt, gebroken en de bedding gegraven voor het evangelie. Het ga ook hier in de eerste plaats om de eere Gods!

8. De zonde van het Mohammedanisme is de zinnelijkheid. Erkend en geëerd moet worden de lijn, waarmede de Mohammedanen aan Abraham verbonden zijn. Ismaël is uit Abraham gesproten en door Abraham besneden. Christus heeft Ismaël het leven gered en de bron der lafenis gewezen. Een wereldroeping heeft het Mohammedanisme, een bolwerk tegen-

over het heidendom te zijn. De hoofddwaling is het stellen eener hoogere openbaring boven de Schrift, (kenmerk ook van het Mormonisme). Een Atjinees zeide tot een Nederlandsch ambtenaar: „Ik verwerp uw Jezus niet," en toen roemde hij den Christus met schooner woorden, dan de ambtenaar dit verwachtte. Wat randt dan in 't Mohammedanisme de eere Gods aan? Dit: Christus predikt een geestelijk leven tegenover het zinlijke. Dit mishaagde den wellustigen Ismaëliet en daarom greep hij naar een waan, die hem toestond, met behoud van het zinlijk, uitwendige leven van wellust en genot, de glorie van Christus wederkomst te vereenigen. In dit licht verstaat men ook hun roeping, om alle volken tot bekeering te brengen — met het zwaard!

Dit zinlijk wezen nu moet de zending aantasten met het gezag der wet des geestelijken levens.

9. De kapitale zonde van het Heidendom is de *afgodendienst.* De afgoden tarten den Almachtige. De daad onzer Zendelingen uit de Middeleeuwen om de afgodsbeelden neer te slaan en heilige eiken te vellen waren groote daden, met groote gevolgen. Geweld gebruike nu de Zendeling niet, doch hij gevoele: Het gaat om de afgoden te doen vallen! Verder, om de Kerk te openbaren, en vooral ook om, b. v. in zake het huwelijk, de verhouding van de kinderen tot de ouders enz. het volksleven om te zetten.

Op nieuw geeft de voorzitter gelegenheid tot discussie. Hieraan wordt deelgenomen door de broeders Schaafsma, Lion Cachet, Wagenaar, Hovy, Gispen en Rutgers.

Ds. Schaafsma wraakt de z. i. te gunstige diagnose van het Mohammedanisme. De ervaring leert, dat de Mohammedaan de hardnekkigste vijand der christelijke zending is.

Ds. Lion Cachet wil niet ingaan op hetgeen Ref. gezegd heeft omtrent de Joden en het Chiliasme. doch moet opkomen tegen de voorstelling, als zou de opkomst der Zending in Engeland en Schotland, in het laatst der vorige en het begin dezer eeuw, een onschriftuurlijk, onkerkelijk en revolutionair karakter dragen. Carey, Fuller, Ryland c. s. toch hebben zich, van meet aan, gesteld op het standpunt der Heilige Schrift en het direct *gebod* des Heeren, dat *aan alle creaturen het Evangelie moet worden verkondigd.* Zoowel zij als de Stichters van het groote *Church Missionary Society*, en de baanbrekers der Zending door de Schotsche Kerken waren kerkelijke mannen, en minst van al revolutionair gezind. Zij begeerden, den Heidenen en Mahomedanen het Evangelie te brengen, niet uit algemeene menschenliefde of om ze door beschaving gelukkig te maken, maar allereerst in gehoorzaamheid aan 's Heilands bevel, om Zijne Kerk te planten; en in hun arbeid was de Heilige Schrift grondslag en regel. Dit was ook het standpunt van Hardcastle, Bogue, Eyre Love en de andere Stichters van het Londensche Zendinggenootschap, dat echter geen Kerkelijk standpunt heeft ingenomen. Met de revolutie, bijname in de Zending, hadden deze mannen toch niets gemeen.

En wat de N. G. Z. V. betreft, meent Spr. te mogen zeggen, dat hare opheffing, als de Kerken het werk hebben overgenomen, geen *executie* zal zijn, maar *vruchtdraging.* Dan eerst zal de Vereeniging volkomen aan hare bestemming hebben beantwoord, als zij, door de verheffing der Zending, die tot dusver door haar naar het ambt der geloovigen behartigd werd, tot arbeid der Kerken, onnoodig zal zijn geworden.

Dr. Wagenaar vraagt, of niet het woord: „representeert" in stelling XI, [1]) in tegenspraak is met het gestelde in thesis VI?

Br. Hovy betoogt, dat ook de oefenaar en de particuliere Zendeling wel degelijk met autoriteit optreedt, omdat hij komt met Gods Woord, dat beveelt te gelooven.

Ds. Gispen vraagt of de doop van de genootschaps-zendelingen wel kan worden erkend, aangezien deze toch, zooals terecht is aangetoond, buiten het ambt staan?

Om den Referent even ruste te gunnen, beantwoord Prof. Rutgers enkele vragen.

Daarbij merkt hij o. a. op, dat Referent het Mohammedanisme geenszins als een *brug* tot het Christendom, maar als een *dam* tegen het Heidendom had voorgesteld, en dat dit laatste het eerste zelfs uitsluit. Bij het Mohammedanisme is de tegenstand sterker dan bij het Heidendom, evenals die bij het Jodendom weêr sterker is dan bij het Mohammedanisme; naar den regel, dat eene dwaling des te moeielijker te overwinnen is, naarmate zij nog met meerder elementen van waarheid vermengd is. — En naar aanleiding van eene andere bedenking, treedt hij in eene uitvoerige uiteenzetting van de quaestie der geldigheid van een toegedienden doop; vooral om te doen uitkomen, hoe ook hier van toepassing is, dat er veel geschiedt, wat men onverstandig noemen moet en waaraan

---

[1]) Oorspronkelijke redactie.

men voor zichzelven ook geen deel zou kunnen nemen, maar waaraan men toch, als het gedaan is, geene geldigheid kan ontzeggen. Door eene Christelijke Kerk wordt een doop niet ongeldig verklaard, enkel op grond dat zij zelve aan dengene, die hem toegediend had, geene ambtelijke bevoegdheid toekende.

Dr. Kuyper dankt Dr. Rutgers voor diens barmhartigheid, en beantwoordt nog de broeders Hovy, Lion Cachet en Wagenaar.

Den eerstgenoemde merkt spreker op, dat er tweeërlei autoriteit is: Souvereine en zedelijke; gezag van den spreker en gezag van het woord. Wanneer ik bij u in huis kom, zegt spreker, en ik betrap een uwer kinderen op verkeerdheid, zoo zal ik het bestraffen en — hij heeft te gehoorzamen. Echter niet aan mijn gezag over hem; want ik heb over uw kind geen autoriteit, maar enkel aan het zedelijk gezag van het gesproken woord. Zoo ook heeft het woord van den oefenaar en den particulieren Zendeling wel *zedelijke* autoriteit; maar als in onze Kerken de oefenaar optreedt met autoriteit van Christus wege, alsof Christus zelf door hem sprake, zal hij door deze houding de Kerk meer verwoesten, dan zijn woord haar stichten zou.

Aan Dr. Wagenaar antwoordt spreker, dat hij zelf gevoeld heeft, dat hier moeielijkheid school in de redactie. Hij heeft het woord „representeert" in stelling XI genomen in ruimer zin. Men leze: „Het is het brengen van het woord des Konings door zijnen ambassadeur, in wien de Koning zelf komt."

Ds. Lion Cachet houde in het oog, dat juist in Engeland alle christenen met de revolutie meeloopen. In Engeland gevoelt men de tegenstellingen zoo niet. Van meet af aan speelden in de zending, naast kerkelijke actie, de *Societies* een rol. Ook de voorliefde voor den natuurmensch was in de Engelsche zending een valsch element. Hoewel warme kinderen Gods medewerkten, kader en terminologie ook der Engelsche zending, was aanvankelijk min of meer revolutionair.

Ds. Gispen sluit nu de morgenzitting met dankgebed.

Na de Pauze bespreekt Dr. Kuyper de derde groep zijner stellingen, behelzende numero XVIII—XXII, *methodologische* stellingen. Zij luidden aldus:

XVIII. De zending onder de Heidenen en Mahomedanen moet zich, in de prediking van de Wet en van het Evangelie beide, richten naar den bijzonderen aard van het volk, waaronder ze optreedt, vooral naar het gehalte van haar afgoderij; en voorts aan de Belijdenis van den Christus volkomen vrijheid laten, om, zoodra ze tot eigen Kerkenformatie leidde, dien eigenaardigen vorm aan te nemen, die bij de bestaanswijze van zulk een volk past.

XIX. De Kerken mogen in het kiezen van heur arbeidsveld niet willekeurig te werk gaan, maar moeten zich wenden tot die volken, die haar door de omstandigheden zijn aangewezen. Elken strijd met de zending van andere Kerken moeten zij trachten te mijden. En het wenschelijkst ware, dat alle zendende Kerken onderling tot zekere verdeeling van het gemeenschappelijke arbeidsveld geraken mochten.

XX. Het recht en de plicht tot zending rust in elke plaatselijke Kerk. Om de kleinheid van de kracht der enkele Kerken, is saamwerking van meerdere voor dit doel geraden. Deze saamwerking moet gezocht niet door aparte organisatie, maar door het gewone kerkelijk verband, en alzoo aan de beslissing van de gezamenlijke Kerken in haar Synode verblijven.

XXI. De uit te zenden Dienaren moeten een opleiding ontvangen, die in geen enkel opzicht beneden die van „de Dienaren onder de gedoopten" staat; en hun bovendien volledige kennis verschaft van de afgoderij, den socialen toestand en de taal van het volk, waarheen zij zullen gaan.

XXII. Het is wenschelijk, dat de gezondenen twee aan twee uitgaan.

De toelichting was ongeveer deze:

1. Wat moet de Zending bedoelen: Een dependance van de eigen Kerk te stichten onder andere volken, of — slechts de last des Heeren aan de volkeren te brengen, en het aan de leidingen Gods over te laten om de vormen te vinden?

Bij onze vaderen was het besef van het absolute sterk: Onze Dordsche Canones en Kerkenorde moesten ook de heidenen hebben. De heidenkindertjes moesten den vertaalden Heidelberger van buiten leeren. Het oud-Hollandsch systeem was: Breng alle kinderen op school; leer hen de „tien geboden," het „geloof" en het „Onze Vader" en doop hen dan. Straks leeren zij het hunnen kinderen en zoo krijgt men langzamerhand de kerstening der geslachten. Dit gekerstend volk moet tot Kerken vergaderd, zooveel mogelijk gevormd naar 't model der Moederkerk." Rome is nog absoluter: „Mijn kerk is DE Kerk. Buiten mij zijn er slechts *secten.*" Daarom sticht ze de

Roomsche kerk in der heidenen landen met gebruik der latijnsche taal, enz.

Wij stellen: Schakeering in uiting der lippen (belijdenis) en uiting der aanbidding (culte) is mogelijk. Voor vele dingen zijn geen bepaalde voorschriften in het Woord; daarom is, bij behoud der beginselen en de daaruit getrokken hoofdlijnen, rijkdom van schakeering naar tijd, toestand, volkskarakter enz. gewenscht.

2. Groot is door verdeeldheid in de zending de krachtsverspilling en geldverspilling geweest. Ik behoor niet tot hen. die de vrucht der zending onderschatten, doch vrees, dat vele cijfers niet zouden meevallen bij nader onderzoek. Ik heb dit opgemerkt bij het bezoeken van protestantsche missiën in België en Frankrijk. In Rome werken zeven missiën. Om geldelijk voordeel lieten zich sujetten beurtelings door alle zeven missies bekeeren, en kwamen op al de statistieken beurtelings hunne namen voor. Och zoo weinig is er nog gedaan om het arbeidsveld te verdeelen. Kon het tot zulk een verdeeling van 't arbeidsveld komen!

3. In tegenstelling met de Congregationalisten nemen wij als zender de plaatselijke Kerk. Uit de eene *cel* der plaatselijke Kerk zou de Oecumenische Kerk weer kunnen uitgroeien. Zaken van gemeenschappelijken aard worden door de vergaderingen der plaatselijke Kerken behandeld. Geen aparte organisatie worde saamgelijmd en aan het organisme der Kerk gehecht.

4. Langen tijd meende men, dat een Zendeling een opleiding hebben moest als b.v. een catechiseermeester, waarbij dan wat vreemde taal- en volkenkennis kwam. In drie jaar kon zoo'n Zendeling wel klaar komen. Nu; behoeft hij slechts geestelijk artsenij aan te bieden, dan kan dit ook wel. Is hij echter Zendeling in den zin, gelijk het Congres dit blijkt te verstaan, dan moet het heel anders zijn. Zooals de pastoors te Rome opzagen tegen een Bonifacius, zoo moeten ook wij tegen een echten Zendeling opzien. De oude Kerk zond hare beste mannen. Verstaan en behartigen wij die les.

De Heer zond zijne boden twee aan twee. Hiervoor is veel te zeggen.

Wederom wordt er gelegenheid gegeven tot debat. Br. Hovy stelt de vraag: Wat moeten wij doen in zake de verdeeling van het arbeidsveld ten opzichte van Rome? Moeten we zeggen: De akker is groot genoeg, wij zullen niet komen waar gij werkt, maar elders gaan. Of mogen we den arbeid van Rome niet als christelijke zending overeenkomstig Gods Woord erkennen?

Dr. Wagenaar vereenigt zich wel met het beweren van den Referent, dat desnoods uit één cel de plaatselijke Kerk, als uit het gansche organisme der Oecumenische Kerk weer zou kunnen uitgroeien. Toch meent hij, ook met het oog op de practijk der vaderen, dat, waar in Kerkverband de Kerken leven, beter de Classis (Synode) de zendingsarbeid leide, en er bepaalde deputaten door Synoden, Classis en Kerkeraden worden aangewezen, waartoe de mannen van kennis en ervaring op dit gebied worden aangewezen en gedurig gecontinueerd. Hij stelt voor art. XX aldus te lezen: Het recht en de plicht tot zending rust in elke plaatselijke Kerk. *Omdat het gemeenschappelijk belang geldt*, alsmede om de kleinheid van de kracht der enkele Kerken, is samenwerking van meerdere voor dit doel, *zoo mogelijk*, EISCH enz.

Ds. Van der Valk sluit zich hierbij aan. Deputaten of commissiën ter uitvoering zijn ook z. i. onmisbaar. Overigens betuigt hij zijne hartelijke instemming met de uiteenzetting der *beginselen* en de aanwijzing der juiste *methode*.

Ds. Lion Cachet: Ik heb achter stelling XX gezet Amen. Zeer beaam ik ook de stelling over de opleiding. Als regel behoort vast te staan, dat alleen degelijk opgeleidde mannen worden uitgezonden. Bijv. doctoren in de theologie aan de Vrije Universiteit, die met den hoogsten lof promoveerden en daarna nog een jaar of twee in de speciale vakken, opleiding hadden.

De vraag is echter of *enkel* zúlke mannen gezonden moeten worden? Hebben wij, vooral bij dezen arbeid, niet ook te letten op mannen, van „singuliere gaven," die, op rijperen leeftijd tot de Zending geroepen, of om andere redenen geen wetenschappelijke opleiding kunnen ontvangen of ontvingen, en toch zeer nut tot den dienst kunnen zijn? Immers ja. Daarom leze men stelling XXI: De uit te zenden Dienaren moeten *in den regel* eene opleiding ontvangen, enz.

Over krachtverspilling is ook op het groote Londensche Congres door vele autoriteiten op het gebied der Zending ernstig geklaagd, en werd daar ten sterkste op aangedrongen op verdeeling van het arbeidsveld.

Dr. Kuyper repliceert: Over de vraag of de Roomsche missie anti-christelijk is, een werk des duivels, geeft Referent liever later een breeder advies. De beantwoording dezer vraag zou eene tweede reeks stellingen vorderen.

Spare men die voor een volgend Zendings-Congres.

Het amendement van Dr. Wagenaar wil referent overnemen, mits men hem, als bij subamendement toesta, inplaats van „gemeenschappelijke *belangen*," te lezen „gemeenschappelijke *roeping*."

Nu ontwikkelt Referent de laatste groep stellingen, No. XXIII—XXVII: *Over het ambt* van den Zendeling. Ze luidden als volgt:

XXIII. Een zendeling onder Joden of Heidenen bekleedt een ambt niet ongelijk aan dat van den *Evangelist*, en bedient als zoodanig wel den Heiligen Doop, maar niet het Heilig Avondmaal. Dit kan eerst bediend, nadat er een Kerk geformeerd is, en in deze Kerk de Dienst des Woord en der Sacramenten is geregeld.

XXIV. Een zendeling, die op een plaats onder de Heidenen eenige belijders van den Christus doopte, een Kerk formeerde, en bij deze Kerk als Dienaar des Woords optreedt, houdt op zendeling te zijn. De prediking van Wet en Evangelie en de bediening van den Heiligen Doop onder de nog niet bekeerde inwoners dezer plaats geschiedt daarna, niet door hem als zendeling der Moederkerk, maar door de Kerk zelve te dier plaatse.

XXV. Zijn deze nieuw geformeerde Kerken nog niet in staat, geheel in haar eigen onderhoud te voorzien, dan kunnen de Moederkerken zulke Kerken tijdelijk steunen, maar de Dienaar des Woords, die geen zendeling meer is, moet niet door de Moederkerk bezoldigd worden.

XXVI. Zendelingen in den eigenlijken zin des woords blijven ten laste der zendende Kerken.

XXVII. Om de noodzakelijkheid waarin de, zendelingen, bij het welslagen van hun pogen, geraken zullen, om aanstonds als Dienaren des Woords in de nieuwe Kerken op te kunnen treden, behooren zij vóor hun uitzending onderzocht en beroepbaar gesteld te worden; en, behalve deze beroepbaarstelling last, opdracht en volmacht namens de Kerken te ontvangen, om onder een bepaald aan te wijzen volk de Wet en het Evangelie te gaan prediken, door den Heiligen Doop de bekeerden in het Genadeverbond in te lijven, en de gedoopten tot Kerken te vergaderen.

De toelichting was ongeveer aldus:

1. Een wezenlijke zendeling, die met autoriteit zal spreken, moet een *ambt* bekleeden. Welk *ambt?* Neemt men drie vertakkingen in het ambt, dan behoort dat der zendelingen, ongetwijfeld tot de eerste tak: de ministerieele. Hier onderscheidt men: Profeten, apostelen, evangelisten en herders en leeraars. Buiten Markus en Lukas, kent de Schrift evangelisten, die geroepen zijn tot de verkondiging des evangelies van plaats tot plaats. Hun taak is: Bediening des Woords aan ongedoopten, en niet gebonden aan eene bepaalde plaats. Onze zendelingen kunnen niet op één lijn gesteld worden met de evangelisten, die met de apostelen werkten, maar er is toch zoo groote overeenkomst, dat we hen, liever dan zendelingen, omdat deze naam den indruk geeft, dat de gewone Bedienaren des Woords geen zendelingen zijn, (wat alle goede gedachte vervalscht) Evangelisten zouden noemen, dewijl hun arbeid *ophoudt met den doop* en *niet gebonden is aan eene bepaalde plaats.*

2. Is een Kerk in Indië bijv. geformeerd en houdt ze een Zendeling, dan wordt haar karakter als Kerk verloochend. Waar een Kerk optreedt draagt de zending niet de Kerk, maar deze Kerk de zending.

3. Kerken, in Indië, bijv. kunnen als noodlijdende Kerken door de Kerken van het moederland worden gesteund. Er mag echter geen band zijn, zooals b. v. tusschen de Luthersche Kerk en Doopsgezinde gemeente van Amsterdam met door haar ondersteunde Kerken, op wier beroepingswerk de ondersteuners invloed hebben. Dit is hiërarchie.

4. Het zou van meer energie getuigen als minder op de macht van het geld gelet werd, en minder gevraagd naar de zekerheid van het tractement. De Zendeling zegge: Ik vraag niet. De zendende Kerk echter zegge en zorge: ik betaal!

Vooral moet zorge besteed aan den lastbrief des Zendelings; waarin de autoriteit nadrukkelijk beleden worde.

Aan de discussie, ook nu aan de orde gesteld, wordt enkel deelgenomen door Dr. Wagenaar, die een drietal bezwaren noemt en uiteenzet. Dat de Zendeling zou vallen onder de categorie van „Dienaren, uitgezonden om Kerken te vergaderen" (Dordsche Kerkenorde Art. 7c.) aangezien de D. K. doelt op arbeid onder verstrooide gedoopten; dat aan den naam „Evangelist" voor Zendeling een Irvingiaansche bijsmaak zou zijn. Referent heeft echter duidelijk uitgesproken geen ambten uit den Apostolischen tijd te willen herstellen. Eindelijk; dat scheiding

van doop en avondmaal gemaakt wordt bij de omschrijving van het ambt der Zendelingen in stelling XXIII; doch dat zeker de bedoeling van referent niet is, dat de Zendeling geen *recht*, zou hebben het avondmaal te bedienen, doch dat er eenvoudig nog geen Kerk is, die het avondmaal vieren kan. Bedient hij straks, naar stelling XXIV, in de Gereformeerde Kerk Woord en sacramenten, dan treedt hij uit zijn byzonder ambt als Evangelist terug in zijn algemeene autoriteit als Dienaar des Woords.

Dr. Rutgers. Ongetwijfeld doelt de D. K. op een vergaderen van ongedoopten onder de Heidenen. Het Schriftuurlijk ambt van *Evangelist* is, als helper der apostelen, een buitengewoon ambt der apostolische eeuw, vooral hierdoor gekenmerkt, dat de Evangelisten niet middellijk door de Kerken, maar rechtstreeks door Christus werden geroepen. Onze vaderen hadden voor den arbeid onder de Heidenen eenvoudig Dienaren des Woords, wier dienst dan zeer zeker eenigszins buitengewoon was, gelijk dit trouwens ook wel meer voorkwam (b. v. bij het leger of op een oorlogschip). Bedoeling mag niet zijn, dat het in het ambt des Zendelings zou liggen, wel den doop, niet het avondmaal te bedienen. De onderscheidene deelen van het ambt kunnen niet gescheiden worden. De keuze van den naam *Evangelist* voor Zendeling zou ik niet gelukkig achten. De H. S. kent Evangelisten en deze hadden een ander ambt dan onze Zendelingen. Daarbij geeft men tegenwoordig den naam van Evangelisten ook wel aan oefenaars of voorgangers bij bijbellezingen, enz. Ik vrees dus, dat als wij nu van *Evangelisten* zouden spreken in eene derde beteekenis, nog meer misverstand. Ook hebben we nu eenmaal het woord Zendeling.

Nog moet ik er op wijzen, naar aanleiding van een der stellingen, dat bij Kerkformatie in heidenlanden nog lang bijna alles neerkomt op den Zendeling en ook op de Kerken, die hem uitzonden. De nieuwe Kerken mogen niet te spoedig geheel aan zichzelven overgelaten worden.

Ds. Lion Cachet is het met Ref. eens wat betreft de zorg voor het onderhoud der Zendelingen. Het is een dwaling, dat Zendelingen geen onderhoud van de zendende Kerken zouden behoeven te ontvangen; dat zij zelven, door handenarbeid in hunne behoeften moeten voorzien. Vele werklieden-Zendelingen zijn uit gebrek aan onderstand half verhongerd. Een Zendeling ontvange geen „tractement," geen „bezoldiging," maar zulke toelage als hij noode heeft, ter voorziening in zijne behoeften. Wie er anders over denkt, moet niet worden uitgezonden, of, zoo hij reeds op reis ware, worden teruggeroepen. Doch de Zendeling moet niet belast worden met de zorg voor zijn dagelijksch brood, en de andere finantieele behoeften aan zijn Zending verbonden. Hij moet weten, dat de Kerk, die hem zendt, naar vermogen, de geldelijke lasten dier Zending zal dragen. [1])

Br. Leiszen, uit Beverwijk, maakt nog een opmerking over de verkondiging van wet en evangelie, waarna Dr. Kuyper repliceert.

De voorzitter brengt nu aan Referent hartelijken dank toe voor zijnen belangrijken arbeid. Aangezien het ondertusschen reeds half 5 geworden is, wordt besloten het referaat van Ds. Schaafsma, uit te stellen tot de volgende zitting, die stipt om half 10 zal aanvangen.

Op verzoek van den voorzitter sluit br. Van der Valk uit Vlaardingen dit samenzijn met dankzegging.

Ten 5½ uur werd een maaltijd gehouden, aan welke een aantal afgevaardigden en gasten deelnamen en waarbij vele hartelijke woorden, o. m. van ds. Van der Valk, als afgevaardigde der Zending-Commissie der Chr. Geref. Kerk, gesproken werden in een andere zaal, waarna nog, op uitnoodiging der B.B. Hovy en Van Marle, eene ure gesloten werd in broederlijk samenzijn. Ten ruim 9 ure werden de verrichtingen van dezen dag besloten.

[1]) „Er is een goud-mijn in Indië," zeide Fuller, in 1792, met het oog op het arbeidsveld dáár in de Zending, „doch diep, als tot het middenpunt der aarde. Wie waagt het in die mijn aftedalen ?" „Ik ben bereid om nedertedalen," antwoordde Carey, „doch gijlieden moet *de touwen vasthouden*." Zoo is het. De Zendeling ga in het geloof, zonder zich te bekommeren om zilver en goud, om voedsel of deksel, maar de zendende Kerk houde in het geloof „de touwen vast," — zorge voor hetgeen de Zendeling tot zijn arbeid onmisbaar behoeft.

Derde Samenkomst in het „Gebouw van den Werkenden Stand,"
Donderdag 30 Januari des morgens om 9½ uur.

Nadat gezongen is Psalm 84 : 6, leest de voorzitter, ds. Lion Cachet, Openbaring 3 : 7—13, waarna ds. Boonstra, Dienaar des Woords bij de Kerk van Zwolle, voorgaat in het gebed.

De notulen der vorige zitting worden gelezen en goedgekeurd. Aan de orde zou nu geweest zijn het referaat van ds. De Gaay Fortman, Dienaar des Woords bij de Kerk van Amsterdam, over *„De Zending der Geref. Kerken in Indië in voormaligen tijd"*; doch daar Referent verhinderd was heden tegenwoordig te zijn, werd besloten het referaat in de Acta optenemen [1]) en ds. Schaafsma, Oud-Zendeling in de Minahassa, uitgenoodigd thans het volgende onderwerp in te leiden.

Referaat van Ds. A. O. SCHAAFSMA, over „De Zending in onze Oost, in deze eeuw."

De oppervlakte van het zendingveld, dat de Heere, in het Oostelijk halfrond der aarde, aan Nederland heeft toebetrouwd, beslaat 30.000 □ m., dat is omtrent 50 malen grooter dan het moederland. Nauwkeurige opmetingen kunnen alleen verwacht worden van de meer beschaafde deelen. De binnenlanden van het tweede eiland der wereld, Borneo, van een groot deel van Sumatra, van het geheimzinnige eiland Celebes, en van zeer vele kleine eilanden, „smaragden van den gordel die zich slingert om den evenaar," zijn nog onbekend.

De pracht der natuur is op vele plaatsen onbeschrijfelijk; de straat Sunda, de Bandagroep, de baai van Amboina, de Riouw-archipel behooren tot de schoonste gezichtspunten der aarde.

De bevolking is zeer onderscheiden; hier dicht opéén, daar zeer verspreid. Vele eilanden en binnenlanden zijn onbewoonbaar, vooral de hooge berglanden, woestenijen en moerassen.

Groot is ook het onderscheid van taal. Het Maleisch is echter de *Lingua Franca* van den Indischen Archipel, en door deze komt men heel ver. Het is vooral de taal van den handel en der zeevaart. Het Javaansch is, in onderscheiding van het Sundaneesch, eene afzonderlijke taal; evenzoo het Batta in Sumatra, de taal der Bügineezen in Celebes en der Dajakkers in Borneo, het Alfoersch met zijne verscheidenheden, het Noefoorsch, het Papoeäsch, de Sangireesche talen enz.

Het Maleisch zelve is zeer verschillend. Het zuiverste spreekt men het in het Noorden van Sumatra (het Menangkabaunsche dialect), ook in de Minahassa ingevoerd. Het Maleisch aan de stranden van Java is een Tjemporado. [1]) Het Moluksche en inzonderheid het Ambonsche Maleisch is weer zeer afwijkende van het gewone.

Het is schier onmogelijk, een juist cijfer van de bevolking op te geven. Waar een geregeld bestuur gevonden wordt, is dit vrij nauwkeurig schoon toch niet geheel te vertrouwen, omdat, vooral in de zoogen. Buiten-bezittingen, het betrouwbare personeel *ontbreekt*, en de administratie van den Burgerlijken Stand niet overal uitvoerbaar is.

Dr. de Hollander stelt het bevolkingscijfer op 20½ millioen, maar erkent tevens, dat de opgaven voor Nias, de Passumah, (Sumatra) Djambi, O.-Kust van Borneo, Celebes, Ceram, Buru of Boeroe, de Aroë-eilanden, de Z. W. eilanden, de Rijkjes van Bolaän Mongondoü en Bolaän Hitam, N.-Guinea en Timor louter op gissingen berusten. Anderen rekenen op circa 30 millioen inwoners.

Men onderscheidt het Maleische, Alfoersche en Noefoorsche ras (misschien wel Polynesisch.) De meest oorspronkelijke bewoners schijnen wel van het Zuidelijk vasteland, en enkele anderen van hoogere Aziatische stammen te zijn. Het onderscheid der typen is zeer sterk; Javanen en Alfoeren, Borneoten en Amboinezen onderkent men duidelijk van elkander.

Het Heidendom heeft in onze Indische bezittingen de overhand. De meest beschaafde vorm is wel die van de oorspronkelijke bewoners, aanhangers van het Hindoeïsme, waarvan de ruïnen in Bantam, Djocjakarta en Z. O. Java getuigen, en dat op Bali nog trouwe aanhangers vindt. Budhisten, weinig in getal, zijn kennelijk verdrongen. De leer van Mohammed, vanaf de

[1]) Mengelmoes.

[1]) Het referaat kwam niet tijdig genoeg ter hand om het naar behooren, reeds hier te laten volgen.

13e eeuw onzer jaartelling ingevoerd, heeft als een stroom het Heidendom verdrongen, vooral op Java, of vermengt er zich gemakkelijk mede, als op Ceram en andere eilanden.

Het Heidendom openbaart zich in natuurdienst, fetischdienst, vereering van de voorouders, Apo's en booze geesten (Kassurnan) Empong's enz. De meeste heidenen vindt men in de binnenlanden van Borneo, Sumatra en de kleine Sundah-eilanden. De kusten en zeeplaatsen zijn doorgaans Mohammedaansch; schier geheel Java, een groot deel van Sumatra, ook Celebes, belijdt den Islam.

Deze belijders, Moslemen — belijders van het (ware) geloof (de Koran), door de regeering ontzien en begunstigd, maken steeds goede propaganda.

De gehalte van dit Mahommedanisme is zeer verschillend, en is overal lang niet even streng. In de Molukken en aan de kusten van Celebes neemt men het niet zeer nauw met de voorgeschreven vasten (Poeassa) ook niet met de gebeden. De Mohammedaansche scholen zijn op kleine plaatsen zeer onbeduidend.

Het hangt zeer veel af van de „Hadjis"; die in bijzonderen reuk van heiligheid staan, door eene reis naar Mekka.

Toch is het vreemd, dat bij zoo weinig kennis, of gebrekkige kennis, van den verwarden Koran, de Oostersche bevolking nog fanatiek Mohammedaansch kan zijn. Het is mij wel voorgekomen, dat, na verstandige redeneering, en eigen overtuiging van de dwaasheid des Korans en der Mohammed-wonderen, de belijder in tranen uitbarstte en zeide: „*En toch is Mohammed de Profeet!*"

De Koran mocht alleen in de Arabische taal geleerd worden; andere talen heeft Mohammed verboden. De verdere literatuur is nog al verscheiden en stamt doorgaans uit Hindostan. Het meest van beteekenis zijn de oude Heldendichten (Epos), de Ramahjanah en de Mahahorata, van Sanscritschen oorsprong; daarbij nog vele andere verhalen, overleveringen en zangen. De rijkdom der Mohammedaansche literatuur is grooter. De geleerde Werndly maakt melding van 24 nos. godgeleerde werken, o. a. van:

„Verklaring van de Eenheid Gods," door den Eerw. Hoessin = de verklaarder.

„Verklaring van de Goddelijke openbaring en verschijning" door Sjemsoe Ddin Abi Abdullah, met 221 vragen; zeer merkwaardig doch zeldzaam.

„Het juweel der kennisse Gods."

„God geleide u op den rechten weg".

„Het leven van Fatimah, dochter van den profeet."

„De brug naar het Doodenrijk", door een bedelmonnik, in 1628 uit het Arabisch vertaald.

„Staf voor den geestelijken weg."

„Samar kandi" (een suikerzoet verhaal?) nog al mystiek.

Voorts een tal van gedichten en geschiedenissen, ook zedekundige en wijsgeerige; o. a. „Makota Radja", „de Kroon der Koningen" van Bochari en Djohor 1403.

„Lessen voor vorsten" door Lokman en zijn' zoon.

Het oude Hindostansche werkje „De geschiedenis van Kalilah en Damimah"; voorts wetboeken, voorschriften enz. enz. Altemaal geschriften, bij het meer ontwikkelde en gegoede deel der bevolking bekend.

Bij het overgebleven Heidendom is van literatuur geen sprake, althans niet noemenswaardig. Enkele volken, zooals de Makassare en Battaks hebben een eigen schrift; de Alfoeren enkele teekenen of symbolen van het Hinduïsme. De minste tegenstand is natuurlijk bij het naakte of pure Heidendom. Het is alleen en vooral de macht van het bijgeloof, dat daarin heerscht; maar de weinige en valsche kennis van het Goddelijk wezen, schijnt wel een krachtig wapen des Satans te zijn tegen de reine leere naar den Woorde Gods.

Is het Budhisme en de Brahma-vereering, verdrongen tot op enkele tientallen in het Tengersche gebergte (Java), en in de binnenlanden van Sumatra, als ook nog op Bantam en Bali en is het aanvankelijk niet zonder strijd en bloedvergieten geweest, nergens heeft de Koran sterken tegenweer gehad, en deze tegenstand wordt gaandeweg zwakker. De sterkste tegenstanders waren en zijn nog de *verlaten Christenkerken.*

Onder de vreemde Oosterlingen komen voor, 1e de Chineezen. Dezen zijn meestal geen geboren Chineezen, maar uit Chineezen in Indië geboren en daarom geheeten peranakhan Tjina. Hun getal wordt geschat op ongeveer een half millioen; anderen meenen 3 à 400.000. Men vindt hen schier aan alle kustplaatsen. De binnenlanden zijn veelal voor hen gesloten en zij staan, vooral de arbeiders in mijnen en op fabrieken, onder bijzonder toezicht der politie; alleen met verlof van den Resident of diens plaatsvervanger mogen zij in de bovenlanden handel drijven. Als koelie's zijn zij zeer in trek. Om propaganda voor hun ledigen godsdienst te maken is het hun niet te doen; drijvers van politiek met gevaarlijke theorieën zijn zij ook niet. Hun doel is slechts om te leven, een bestaan te hebben, om geld te verdienen; zij zijn materialisten in de praktijk. Mogen zij hunne Tjandi, tempel, en Tei-Pekking versieren en met verguld papier of met roode, zwarte en geele draken beplakken, hun hoogste Wezen, Thi-The, huldigen door het offeren van verguld of verzilverd papier en geparfu-

meerde stokjes, dan zijn zij tevreden. Weinig weten zij van de verheven lessen van Kong-Foetseh en Meng-Foetseh; zij zijn zeer schrander, listig en bovenal ijverig om geld te verdienen.
Bijgeloof, zinnelijkheid en diepe onkunde zijn de ketenen der duisternis, die deze arme schepselen binden aan den dienst der zonde.

Onder deze „peranakkan Tjina" zijn vele bekwame metselaars, goudsmeden, bakkers; de meesten zijn straathandelaars met de klontong, ook sjouwers en koelies, enkelen zijn zeer rijk, de meesten moeten hard arbeiden voor de dagelijksche behoeften. Echte Chineesche dames zijn er niet veel in Indië; daarom worden vele jonge dochters uit de inlanders ter vrouw genomen, — eigenlijk gekocht. De rijke Chinees koopt zijne bruid liefst vóor den huwbaren leeftijd. In de buitenbezittingen worden deze dames ruw behandeld (gekoerongd).
Gelukkig de Chineesche „Ma" als zij zich als doktores nuttig weet te maken; velen harer worden zeer geroemd als bekwaam in de Indische manier van massage. Overigens leidt de Chineesche vrouw een onbeduidend leven.
Chineezen houden veel van lekker eten; zij zijn zeer gesteld op zachte spijzen, b. v. vogelnestjes en zekere zeeproducten. Het zijn hartstochtelijke spelers; hunne speelkaarten hebben veel overeenkomst met onze spoorkaartjes. Het opiumschuiven is onder hen zeer sterk. Het is een feit, dat de opiumpacht in handen der rijke Chineezen is. Zij houden veel van feestvieren, waarin hunne godsdienstige gebruiken ook meest bestaan.
Het zijn de:
Tjap-gomeh, (feest der volle maan.)
Petjoen, (feest der nieuwe maan.)
Makan ondee of Tjang-tjeh, (feest der levenden.)
Tjang beng, (feest der dooden) in den tempel.
Tji i oko, (feest der dooden) bij de graven, in de maanden Januari, Februari, April, September en December.
Helsch rumoer schijnt stichtelijk te werken. Bij het schemerlicht der gollengs (verlichting à giorno) mag de monsterachtige groote, van binnen verlichte, draak niet ontbreken, en maakt een' machtigen indruk op geheel de kinderachtige bevolking.

Andere vreemde Oosterlingen in N.-Indië zijn: de Klingalezen of Mooren, (Maleisch O r a n g K o d j a) op N. W. Java en in het midden van Sumatra; oorspronkelijke Arabieren, bestaande uit priesters of afstammelingen daarvan; Nakhoda's, scheepsgezagvoerders, kooplieden en zwervende handelaars. Onder dezen zijn velen ter dege met de leerstellingen van den Koran bekend.
Onder den algemeenen naam van S i n j o's en N o n n a's, ook wel met den leelijken naam van liplappen, bekend, leeft in Indië een talrijk geslacht van Creolen. Deze laatste naam is een scheldnaam, hun door het zuivere Nederl. bloed verleend. Zij zijn uit Europeesche vader en Indische moeder, uit alle standen.

De in Europa geborenen worden T o t o's geheeten. Te Batavia zijn zeer velen, die men zegt van Portugeesche afkomst te zijn. Schier alle schrijvers bij de verschillende departementen of bij groote kantoren; zij mogen als alle andere zoogen. met Europeanen gelijkgestelden, Europeesche kleeding dragen. Deze lieden hebben de gemakkelijke opvatting van het leven, die den Oosterling eigen is; zij kunnen zich goed behelpen en, met geringe bezoldiging, op hunne wijze, als heertjes leven; zij zijn lichtzinnig, houden van muziek en dans, spreken een allervreemdst Nederlandsch, en zijn gevoelig op hun stand, ja zeer licht geraakt.
Deze gelijkgestelden mogen wel fortuin of een aanzienlijk ambt bezitten, anders kunnen zij niet roemen over het respect, dat de Europeanen hun mochten toonen. Dit geslacht schijnt helaas! de zonden geërfd te hebben van blanken en zwarten. Toch zijn er onder hen zeer vele achtenswaardige menschen, en eenmaal tot God bekeerd, onmisbaar voor de verbreiding van Gods eeuwig Woord.

Een klein getal aanhangers van B u d h a, (ca. 4000), vindt men in het Tengersche gebergte afgezonderd wonen onder hun opperhoofd K a i a y - D a p a p - P o e t i h. Zij zijn daar reeds sedert de 14e eeuw. Zij werden genoodzaakt in deze bergen te wijken voor de overwinningen van den Islam, onder Sjeik Ibn Moelana. Dit volk onderhoudt Budhistische gebruiken, o. a. het heilig vuur en de gebeden. Zij noemden den vuurspuwenden berg in de nabijheid naar Brahma, met Javaansch dialect B r o m o. Zij zijn pal blijven staan te midden der Javaansche bevolking en der groote slachting in dien tijd ontkomen; anders weten wij van deze overigens nijvere lieden niet veel. Onder hen is nog niets gedaan voor het Evangelie der genade. [1])

[1]) Wij moeten hier ook in herinnering brengen de menigte militairen, gepresf geworden of vrijwilligers, het geheele Indische leger, de zeelieden enz. In mijn tijd werden de militairen, bij intrede in den dienst en uit de Buitenposten komende, de éene helft naar den predikant Padri, de andere naar den pastoor gecommandeerd om door den doop Christen te kunnen heeten. Het kazerneleven was destijds berucht; het wordt thans beter. De huishoudsters dezer militairen zijn medebewoonsters der kazernes; de menigte dezer lieden, de N j a i's, bijwijven, G o n d i k s, zedelooze meisjes, R o n g g e n g s, zijn legio. Het concubinaat is eigenlijk algemeen; de heiligheid van het huwelijk, vooral in de Buitenbezittingen, treurig

Uit den aard der zaak kunnen wij aangaande den Zendingarbeid in Indië alleen in breede trekken vermelden, wat eigen aanschouwing leerde (ten deele), en verder wat de berichten van anderen daarvan mededeelen.

Wij beginnen wederom met *Java*.

Eerstelijk moeten wij opmerken, dat het eigenlijke Zendingwerk, buiten de Kerken om, begon in een allerbezwarendst tijdperk. De overheersching der Franschen drukte loodzwaar op land, volk en Kerk; de Kerken sliepen; de zeevaart was belemmerd; de Koloniën in de handen der Engelschen, — zoo het heette in bewaring tegen Fransche aanslagen. De deur was voor het Evangelie gesloten. Het beleid der regeering was beslist vijandig tegen de Zending. Er bestond nog erger dan watervrees tegen dit heilig werk. Er was geen geloof meer aan het bevel: Predikt het Evangelie allen creaturen. De revolutiegeest loochende platweg de zegeningen des Evangelies voor zichzelven, en nog meer voor de onderworpen Heidenen. De voorbereiders der revolutieleer hadden, door leugenachtige berichten, de theorie verkondigd van de gelukzalige eilanders in den Stillen Archipel, vooral dáárom zoo gelukkig, omdat er „geen twist was over de leerstukken der zaligheid en geen wetten tegen overtreding." Men achtte de bekendmaking van de zegeningen des Evangelies onnoodig, ontijdig en gevaarlijk. Het Teijler-Genootschap had, iets later, den moed om Jacob Haafner, een phantastisch Idealist, Indisch oudgast, te bekroonen wegens een werk, dat het Zendingswerk geheel en al afkeurde. Er bestond geen Nederland meer, maar er bestond ook geen Gereformeerde Kerk meer.

Toen werd in 1795 het Nederlandsche Zending-Genootschap door eenige godvreezende kooplieden en predikanten opgericht. Van meet af, heeft dit Genootschap nooit eene bijzondere belijdenis, en zeker niet de Gereformeerde aangenomen; edoch niet uit afkeer tegen de Gereformeerde leer?

Men begon eenmaal buiten de Kerk, en deze was ook machteloos; en men achtte de belijdenis minder noodzakelijk. Men wilde „het ware en werkdadige Christendom planten in de harten der inlanders," en nam tot devies: „*Vrede door het bloed des Kruises*," met een symbool, voorgesteld door eene vrouwelijke gestalte met kelk en palmtak. Het valt in het oog, dat de woorden niet precies den aangeduiden text, Coll. 2 vs. 16, wedergeven.

Men wilde allen vereenigen, die lust en liefde hadden tot medewerking. De Stichters eischten alleen instemming met de 12 artikelen des geloofs, zonder meer.

Wat men in Nederland niet ten uitvoer brengen kon, trachtte men door de hulp van Engeland te verkrijgen, en wel door het groote *Londensche Zendeling-Genootschap*. Dit Genootschap beproefde het werk der zending reeds op Java. Het Nederl. Genootschap steunde de Engelsche BB. door hunne bijdragen. Het Londensche had het oog gericht op China. Maar de Chineesche draak bewaarde den ingang zoodanig, dat niemand toegang had tot het binnenland of zelfs tot de steden. Geen gezanten, militaire machten of kommandeurs mochten voor den keizer in audiëntie verschijnen, tenzij de gezanten geblinddoekt werden in- en uitgeleid door de straten. Het kon later den beroemden Dr. Gutzlaff, den Zendeling voor China, daardoor alleen gelukken, onder dit volk te verkeeren, dat hij, eenigermate op een Chinees gelijkende, geheel en al als Chinees gekleed ging met de Tjap-i-kong en haardos, op en top als Chinees levende, doch altijd met gevaar zijns levens.

De eerste Zendelingen van het Ned. Zend. Genootschap werden naar Afrika op hunne kosten van Londen uitgevaardigd. In 1813 vertrokken de eerstelingen naar Java, leerlingen van den vromen Jänicke te Berlijn, Brückner en Süpper, Duitschers en de voorstreffelijkste van de drie, Josef Kam te 's Hertogenbosch geboren.

Süpper heeft slechts drie jaren mogen arbeiden. Hij stierf in 1816. Hij was het, die den eersten steen heeft gelegd van het Genootschap tot Bijbel- en tractaatverspreiding. Brückner heeft 40 jaren lang voor den Heere geleefd en gewerkt in N.-Indië onder veel tegenstand, is zelfs met verbanning gedreigd.

Toch gelukte het hem, eene vertaling van het N. T. in het Javaansch te Sérampore te laten drukken. Onder het Engelsche bestuur van Raffles ging het goed maar na de teruggave

---

vertaagd. Het drankgebruik schier algemeen, de verwoesting door de onkuischheid schrikbarend.

Dit alles roept tot den Hemel; deze massa zal staan en getuigen tegen het Christendom, tegen het Christenvolk, dat meer doet dan Zijn naam belijden.

Daar is meer. Wil men een juisten indruk hebben, men ga naar de markten, passars, te Batavia, te Soerabaya, te Amboina, te Ternate en men zie de menigte kettinggangers, — gebannen misdadigers onder het volk; men moet bedenken hoevele kranken, melaatschen, verlorenen daar leven in en onder dat volk. Daar zijn nog woeste, wreede, gruwelijke menschen, zeeroovers, kannibalen in deze landen. A. O. S.

van Java aan Nederland kwam voor de Zendelingen een harden tijd. De verspreiding des Bijbels was verboden. Hieraan stoorde zich Brückner niet, hij liet alle gemeenschap en verbinding met het Genootschap, voor den schijn ten minste, varen en arbeidde onverdroten voort. De Baptistische B.B. Robinson en Trowt volgden spoedig; de laatste wist Brückner tot het Baptistische gevoelen over te halen; de eerste dezer twee werd in 1821 gebannen en ging naar Benkoelen. De tweede naar Salatiga. Het Londensche Genootschap had het oog op China, en trachtte door de Chineezen op Java ingang bij de Chineezen te bekomen. Van daar is het, dat wij reeds in 1819, ds. John. Slater vinden, een duchtig arbeider, die Riouw, Borneo, Malakka en Canton reeds had doorgereisd. Eene schrikkelijke ramp voor dezen broeder was het verlies van 15000 exempl. van het N. T. en andere schriften, door den brand op een schip.

Voorts de beroemde Medhurst, eerst helper van Slater en in 1821 opvolger van dezen, ja de eenige Zendeling van London op Java. Hij heeft de eerste Javaansche grammatica geschreven en is velen tot zegen geweest. Nog is meldenswaard, dat Gützlaff door hem in het Chineesch onderwezen geworden is. Na de overgave der Koloniën, is de arbeid op Java zeer weinig geweest. Het was een komen en gaan; geen vaste arbeid.

Brückner stierf in kommer, maar in den geloove, en in 1840 scheen de missie op Java wel gedaan te zijn.

De B.B. Buttenaar, Stavink en Akersloot kwamen eenigen tijd later van de Moluksche eilanden naar Java, maar er is niet veel van te melden. De omstreken van Batavia werden oogluikend ter bearbeiding gelaten, maar het binnenland bleef gesloten.

Toch had de Heere ontferming over de Javanen. Zijne wegen op het Zendingsveld behooren ernstig te worden nagespeurd. Het is echter te betreuren, dat de meeste bouwlieden niet achter maar voor den Heere uitloopen, en bij een eenmaal gevatte idée hardnekkig vasthouden. De Apostel der Heidenen schaamde zich niet om te bekennen: „Wij hebben een en andermaal tot u willen komen, maar de Satan heeft het ons belet," 1 Thess. 3 vs. 18; en elders, „de Geest liet het ons niet toe." Mochten wij liever op Zijne wegen letten, dan zal Hij ons leeren den weg, die wij hebben te verkiezen.

Ds. Kam, de gezegende arbeider in de Molukken, moest, in 1814, lang wachten op scheepsgelegenheid naar Amboina. Te Soerabaya vond hij de vrienden Emde uit Lippstadt en Lambregt uit Waldeck. Beiden waren matrozen in 's lands dienst geweest. Emde zelfs geprest; beiden gehuwd met Javaansche vrouwen van inl. adel. Lambregt had Emde het horologie repareeren en schoonmaken geleerd, en zoo verdienden beiden eerlijk hun brood. De Heere had Emde zonderling geleid, en na lange en bange wegen zijn hart vernieuwd. Ontslagen uit 's lands dienst, werd Emde een ijverig dienaar van den Heere Jezus Christus. Hij was een eigenaardig persoon; eenvoudig beminnelijk, maar ook vrijmoedig en volhardend. Stijf in manier en kleeding, zonder veel omhalen, rechtstreeks op het doel en den man af, preekte hij aan iedereen, die met Hem in aanraking kwam, het Evangelie der genade. Rijk of arm, Javaan of Europeaan, niemand kwam los van vader Emde, zonder dat hij of zij een goed woord ontving. Nooit vergreep hij zich aan de orde. Onverzettelijk in zijne idéeën ging hij getrouw ter kerk, zelfs bij de leugenpredikers, doch vermaande ze. Hij werd in de gevangenis gezet, zonder aanklacht of schijn van schuld, doch later weer vrijgelaten. Eerst bespot, veracht en verguisd, later door allen geëerd, mocht hij velen tot zegen zijn, en niet het minst den Javanen in zijne omgeving. Jozef Kam gaf leiding aan het werk van vader Emde, en dus ontstonden de avondlijke vergaderingen, ten huize van den ouden broeder. Hieruit ontspon zich veel, dat tot uitgebreiden zegen werd voor blanken en zwarten. Eene eigenaardigheid van Emde was zijn onbegrensde afkeer van de Arabische spelling van den name des Heiland I s a j E l M e s e k h, in het Javaansch J e s o e s C h r i s t o e s.

Door deze man zijn vele oogen geopend voor de wijze, waarop men het Zendingwerk moet opvatten en aanvaarden.

Tegelijkertijd leefde in de nabijheid van Soerabaya een grondeigenaar, Coolen geheeten, die veel van zich deed spreken. Hij trachtte door allerlei middelen de Javanen tot Christus te bekeeren, en wel door zooveel mogelijk Javaansche gebruiken met Christelijke instellingen te vereenigen. Zoo wilde hij de geschiedenissen van het N. T. verkondigen door de W a i j a n g, eene soort Chineesche schimmen. Duizenden nieuwsgierigen werden dus gelokt, maar zegen liet dit werk niet na.

Meer gezegend is voor Java geweest de Vereeniging tot verspreiding van Maleische Christelijke lectuur. Onder de leden blonken uit

onze welbekende Isaak Esser, later Resident van Timor, de familie Brouwer, Graafland (Jhr.) enz. enz.; ook door drukken en verspreiden van boekjes en een geïllustreerd blaadje „de Biang lala en de Bintang djohor" etc.

De eigenlijke arbeid is begonnen in 1848 met de stichting van Modjo Warno, door J. E. Jellesma, Zendeling van het Ned. Zendel. Genootschap. Eerst naar Ceram gezonden en van daar naar Java, had deze broeder in 1852 reeds 6 Christelijke kampongs met 300 zielen, en in 1858 17 kampongs met 2223 zielen, allen gedoopten. Jellesma stierf in 1858. Het Genootschap schreef op zijn grafsteen: „Apostel der Javanen, eene eere van Christus." Nooit geloof ik, dat dit den door en door eenvoudigen Jellesma zoude behaagd hebben. De naam „Apostel" heeft nogal beteekenis; maar het Genootschap had er ook wel zijne redenen voor. Immers schreef het Genootschap in het jaarverslag van 1854 van iemand anders, die schipbreuk had geleden aan het geloof, dat hij toch met Jellesma in dezelfde school was gevormd geweest. De eerste, die het Genootschap verliet en het geloof verzaakte, was Van der Valk, uitgezonden in 1852, en na hem de beide heeren Ten Zeldam Ganswijk en Harthoorn. Nog levendig staat mij voor den geest, hoe zij afscheid namen uit het Zendelingenhuis in den Houttuin, spraken en baden. De kiem van ongeloof en verwerping hadden zij reeds in zich. Hoe zouden deze jongemenschen staan tegenover de macht van wereld, ongeloof en zonde?

Hoezoo, geplaatst te Samarang, een kalme denker heeft thans zijn 40e jubeljaar bereikt; buitengewone voorspoed heeft ook hij niet gehad in het Samarangsche.

Toen ik in 1859, de Samarangsche Christenen in eene koempoelan vergaderd zag, zongen de Javanen nog gezang 83 met Nederlandsche woorden. Ook daarin zal nu wel verandering gekomen zijn, nu te Batavia een drietal Javaansch-Maleische psalm- en gezangboeken zijn uitgegeven. Hoezoo moest Jellesma een korten tijd opvolgen, doch keerde bij de komst van J. Kruijt Sr. naar Samarang terug. Tegelijk met Kruijt kwam H. Smeding te Kedirie arbeiden. Eene kwaal noodzaakte hem, na 5-jarig verblijf, te repatrieeren. Na hem kwam Poenssen, die zich verdienstelijk maakte met het bestudeeren der Javaansche zeden, gewoonten en taal. Hoe nuttig ook, dat is de hoofdzaak niet, men moet het eene doen en het andere niet nalaten. Roskes, schoonzoon van den tegenwoordigen Directeur, bleef ook niet lang op Java, en is sedert eenige jaren adsistent-director in het Zendinghuis aan de Rotte.

Java viel moeielijk te bearbeiden; de Javaansche taal is een groot bezwaar. Het kan dus niet verwonderen, dat er menigmaal sprake was bij het Bestuur, de Java-missie op te heffen, wegens de geringe vorderingen en de groote kosten. Na zoovele proeven, teleurstellingen en verlies van menschenlevens en kapitalen, is er dan ook geen roemensstof. Men wordt gedurig vermaand den dag der kleine dingen niet te verachten. Nu, als het dan maar in der waarheid dingen zijn des koninkrijks, al zijn zij klein voor het oog der menschen, zal de Heere ze niet verachten, maar kleine dingen des Heeren blijven geene onoogelijke dingen.

Na het Ned. Zend. Genootschap komt de Doopsgezinde Societeit te Amsterdam aan de beurt. Deze stichtte in 1847 eene Vereeniging tot bevordering van het Evangelie op Java; in 1848 zond zij de trouwe, eerlijke Br. Jansz naar Japara, die in 1854 een honderdtal leden verzameld had. Br. Thomas Doijer, uit Zwolle, kwam hem ter hulpe.

Deze broeder is een offer geworden zijner zelfverloochenende liefde tot den Javaan, dien hij alles wilde zijn. Zijn anders zoo sterk gestel kon de levensmanier, voeding en onthouding, waaraan hij zich onderwierp, niet verdragen. Zwaar krank moest hij naar het vaderland terugkeeren, dat hij echter niet bereikte; hij werd op St. Helena begraven. Doijer was een innig godvreezend jongeling.

H. C. Klinkert, ook doopsgezind, thans docent in het Maleisch bij de gemeente-instelling te Leiden, werd ter opleiding door de bestuurders der Societeit naar het Zendelinghuis van het Ned. Zend. Gen. gezonden; maar eer de termijn verstreken was daaruit verwijderd wegens gebrek aan overeenstemming. Er waren kweekelingen, die eene besliste overtuiging hadden in de groote hoofdstukken der belijdenis, niet zoo geheel en al conform de meeningen der Bestuurderen, die het onder elkander nu ook juist niet eens waren. De doopsgezinde bestuurders waren liberaler in de praktijk, en besloten, wijselijk, den bekwamen Klinkert naar Japara te zenden. Door de genade des Heeren is Klinkert een voortreffelijk vertaler der Heilige Schriften bevonden. Zijne vertaling van den Bijbel is de meest heldere, trouwe en geprezene te noemen.

Na hem kwam Schuurman Br. Jansz in Japara ter hulpe.

Drie Genootschappen of liever Vereenigingen

van den zelfden wortel, dat „*Voor In- en Uitwendige Zending*" te Amsterdam 1851, „*de Vereeniging tot verbreiding der Waarheid*" en het „*Java-Comité*", wenschten mede op Java hunne krachten te beproeven.

Vele zeer achtenswaardige mannen uit dien tijd werkten daaraan mede. Door invloed van Ds. Heldring, te Hemmen, de Christen-philantroop, werd het Zendeling-Werkman-idee in de praktijk gebracht, met de Gosnersche mannen en eenige „ledige Schwester" werd de proef ondernomen. Vooral werd er mede beoogd vermijding der zware kosten aan eene uitgebreide opleiding en de gevaren daaraan verbonden, en ook mede besparing van veel tijd (?) Deze mannen zouden, naar den trant van vader Emde, zich onder het volk bewegen. Dit ging soms zeer onberaden, op bon avontuur. Men rekende op de liefde en de hulp der Christenen en Vrienden der Zending vooral te Batavia. Men rekende volstrekt niet met Indische wetten en formaliteiten, ook niet met de toen nog gebrekkige communicatie-middelen. Heldring vooral wilde met weinig geld veel doen. Van het Gouvernement *f* 1000 subsidie verkregen hebbende, wilde hij daarmede liefst drie Broeders bezoldigen. Velen hebben bittere ellende geleden. Eene der ongehuwde Zusters, fräulein Lieb..h..r, kwam door nijpende omstandigheden tot een huwelijk met een gewoon Javaan en in eene kampong terecht. De gebr. Muhlnickel, Adolf en Andr. en br. Zeere waren de eersten. Zij arbeidden veel in de omstreken van Batavia onder de gemengde bevolking. Andr. stierf in 1859, zijn broeder ging het goed. Een vierde broeder, Lenz, ging eerst naar Birma en daarna naar Flores, daar stierf deze arme broeder den hongerdood; zijn lijk werd door de wilden verbrand. Het was niet alleen Ds. Heldring, ach neen, velen achtten het Zendingwerk een werk des geloofs, zoodanig dat er zelfs van vast traktement geen sprake kon zijn. Maar borgen door het geloof, zonder méér, kende men te Batavia niet en zonder borgen moest de gezonden persoon weer teruggestuurd; diaconale zorgen zijn en waren contrabande in Indië. Deze geloofs theorie kon niet vruchtbaar zijn. Toch waren onder deze Zendeling-werklieden innige Godvreezende mannen en vrouwen, die in der waarheid den Heere zich zelven ten offer gaven; anderen onttrokken zich om een bestaan te bekomen, met verzaking van het Zendingwerk.

Onder de hoede van het *Java-Comité* bloeide het werk te Batavia; de namen van den chinees Gang-kwee en der Maleische vrouw Ma Christina zijn nog goed bekend als ijverige dienaren van den Heere Jezus Christus. De benoeming van Ds. Schuurman, Luthersch predikant te 's Hage, vervulde velen met vreugde. Onder zijne leiding is ook het Seminarie te Depok tot stand gebracht ter opleiding van Inlandsche Evangeliedienaren. Henneman werd daartoe uit Borneo geroepen en tot director aangesteld.

De Zendingsijver was nog lange niet bevredigd. De Pietistische richting in het Ned. Zending Genootschap verzwakte zeer en voldeed velen niet; het liberale element drong meer naar voren. Natuurlijk: *geen* fondament van belijdenis moet leiden tot Zendelingen als Wiersma; anderen hadden reeds schipbreuk geleden, maar er was niets uit geleerd. Men kon geen moderne kweekelingen weren, maar als het kon, wilde men én Orthodoxen én gematigden én Conservatieven, Ethisch-Irenischen en quite Modernen eendrachtelijk doen arbeiden. Dat kon misschien, maar het resultaat, wat zou het resultaat wel zijn ? Het Nieuwe Rotterdamsche Genootschap naderhand „Nederlandsche Zendeling-Vereeniging te Rotterdam" kwam tot stand.

De oprichting was geen verlies, maar werd winst voor Java. Het was ook hoog tijd. Immers was er veel verloopen. Voor dezen werden in geheel Nederland maandelijks bidstonden voor de Zending gehouden, getuige de jaarverslagen, schier in ieder dorp; maar de maandberichten waren zoo innig sober en dor, zij konden den Zendingsgeest niet levendig houden, maar verdoofden die veeleer en nu begonnen deze bedestonden van lieverlede op te houden. De inkomsten daalden, de fondsen werden aangesproken, verootmoediging volgde niet, de scheidende B.B. kregen de schuld, het was hunne onverdraagzaamheid, gebrek aan liefde etc., men ging voort op het oude pad.

De nieuwe Vereeniging had met vele bezwaren te kampen, ook zij vond de deur voor het Evangelie op Java gesloten.

De nederzetting van Albers (1863) en van Van der Linden en Dijkstra werd getolereerd maar zonder toelating tot de Javanen, in de Preanger en Cheribon. Geerdink en Coolsma volgden in 1865. De laatste heeft zich verdienstelijk gemaakt door eene compleete vertaling in het Sundaneesch. Eerst was deze taak opgedragen aan Dr. Engelman en later aan den Heer G. J. Grashuis, thans doc. te Leiden in de Maleische taal. De laatste kwam niet ver met dit werk, alleen een paar Evangelies. Het Bijbelgenootschap (Nederlandsch) droeg toen

dezen arbeid op aan Coolsma, die het in 1889 volbrengen mocht.

Thans heeft de Nieuwe Rotterdamsche Zendingvereeniging een zevental Zendelingen op Java:

Albers, te Meester Cornelis; C. J. Zegers, te Indra majoe; J. Verhoeven, te Madjalanka; A. de Haan, te Sumadan; Van Eendenburg, te Suka Bumi; Tiemersma, te Buitenzorg; voorts 22 helpers uit inlanders, 21 kleine gemeenten met 933 zielen, waaronder 274 Avondmaalsgangers.

Eerst onlangs hebben de Zendelingen gelijke rechten verkregen, met die van het Zendeling Genootschap.

De Christelijk Gereformeerde Zending begonnen met broeder de Haan, op Java, heeft thans vier Zendelingen aan den arbeid met den geachten Ds. D. Donner aan het hoofd, waarvan straks nog gemeld wordt bij den Zendingsarbeid in de Timorgroep.

De mishandelde Ds. Witteveen heeft door zijne Ermeloosche Zendingskerk ook nog mede willen werken voor het heil van Java, begonnen in 1868. De door hem gezondene Br. H. de Boer, naar Njemoh, heeft met zegen gearbeid.

De Rehoboth-Kerk, te Meester Cornelis, in het Woord bediend door E. W. King, vroeger koopman, later geordend door de Vrije Schotsche Kerk te Edinburgh, was ook een gezegende plek van vereeniging voor het kleine deel Godvreezenden te Batavia. Streng genomen kan van Depok en de erflating des heeren Chastelijn geen sprake zijn als een werk der Zending, veeleer als eene vrucht van voormalig kerkelijk leven.

Vreemde of Buitenlandsche Genootschappen hebben na 1826 op Java het werk der Zending niet gedaan.

De tijd, de krachten, de kapitalen in aanmerking genomen, is het roemen over Java niet oorbaar. Het is *nog* maar een beginnen. Vraagt men naar de verkregen resultaten, moet men eerst beginnen te vragen: Wat wilde men van en voor Java? Nog is Java's binnenland gesloten, wat men verkreeg is als afgeperst. Het beleid der regeering is nog de groote grendel der koperen deur. En toch, Een is er voor wiens voeten deze koperen deur en ijzeren grendel wijken zal. Het zal de heerlijkheid zijn van Hem, Die alle macht bezit in hemel en op aarde. Mocht het den bouwlieden, de Genootschappen, Vereenigingen, personen en wie zij ook zijn mogen, niet gaan als de bouwlieden, die den steen, van God verkozen, verworpen hebben, maar hunne eenheid openbaar worden in het groote doel des Heeren onzes Gods, Die den Naam Zijns Zoons verheerlijkt hebben wil tot in Eeuwigheid.

Het zal de Zending gaan als Gad de Zoon van Jacob: de Heere heeft hem ruimte gemaakt en bovendien tot een overwinnaar bij het einde. Veel is veranderd, Christus Naam is niet meer onbekend. Het wereldsche Godverzakend personeel heeft zijne voornaamste kracht van tegenstand verloren. Er zijn bressen gemaakt in die dichte sluiting van Java. Het Mohammedanisme is een waar bolwerk des duivels, er zit eene enkele waarheid in, omringd en beneveld door leugen en dwaling, maar die is eene kracht van bestaan. Er is eene zekere keur verwantschap in voor het Heidendom, maar het ware Christendom in leven en werken zal Mohammed beschamen; de Heilige Geest zal Christus verheerlijken ook op Java.

Bali.

Vlak tegenover Passoeroean, als een verlenging van den gordel eilanden ligt ten Z. O. het schoone Bali. Hier heerscht nog de oude Hindu-dienst van Brahma, inzonderheid de Sjiwah-dienst; de Sultan is nog altijd eene echte ksatrija. Het kaste-wezen bestaat hier nog, ook het afschuwelijk verbranden der kinderlooze rijke weduwen. De bevolking telt bijna een millioen zielen, waaronder 8000 Chineezen en 4000 Mohammedanen aan de kustplaatsen. Opiummisbruik, drankgenot, barbaarschheid en willekeur verwoesten land en volk.

Bali is opgezocht door het Utrechtsche Genootschap, dat de zaak breed opvatte.[1]) Het zond een doctor in de rechten, v. d. Jagt, ter voorbereiding voor de Zending naar Bali. Deze heer genoot aanvankelijk de gunst van den Sultan; hij huwde eene dame uit de Minahassa, maar door krankheid vooral moest v. d. Jagt, zonder veel te hebben uitgericht, terug. In 1866 kwamen de BB., de Bode, de Vroom en van Eck naar Bali. De Bode moest wegens ziekte spoedig terug naar Java en ging later naar Roti, om te arbeiden in het Evangelie. Hij stierf in 1872 aan de cholera. Deze broeder heeft zeer veel ondervonden en geleden. Zelfs

---

[1]) Het Utrechtsche Genootschap onstond evenals de Nederlandsche Zending-Vereeniging, uit leden van het oude Nederlandsche, waaronder vele zeer geprezen mannen. A. O. S.

moest hij in de gevangenis, wegens onvoorzichtigheid en harde behandeling van een kind. Hij heeft met ootmoed zijne straf geleden, moge zijne bittere ellende menig Zendeling tot leering zijn. Van Eck, sedert lang werkzaam aan de Milit. Akademie te Breda, heeft nog een woordenboek vervaardigd, moest wegens ziekte repatrieeren en daarop teruggekeerd, op nieuw Bali verlaten. De Vroom heeft ook nog kunnen werken door vertaling van Zahn's Bijbelsche geschiedenissen, maar na den eersteling op Bali gedoopt en enkele scholieren verzameld te hebben, heeft hij Bali weer verlaten. Het is een barre rotsgrond, de taal is zeer moeielijk; Kawitaal en de volkstaal, naar het Javaansch zweemende; het volk is lastig, de bodem ongezond. Wanneer zal Bali den Heere Jezus toebehooren?

Sumatra.

Passeert men straat Sunda bij gunstige gelegenheid van weer en wind, is het alsof men droomt, zoo schoon is Gods schepping hier; onwillekeurig denkt de Christen, bij het aanschouwen van die schoone pracht der duizenden eilandjes, als perken in een onmetelijken tuin, doorsneden met heldere wateren, aan Jes. 40 vs. 15 en 16 en aan den grooten Schepper, die de eilanden daarheen werpt als dun stof. En de Libanon (men ziet Sumatra blauwen) is niet genoegzaam ten brandoffer, etc. etc. Weemoedig is het, te weten, dat in al die heerlijkheid, de zondeval en hare gevolgen deze schoonheid heeft verdorven. Want de priester, die den Schepper met dankoffers zal naderen, ontbreekt helaas al te zeer.

Men gist dat Sumatra van 5 tot 7 millioen inwoners telt. De Engelsche Baptisten zijn hier de eersten geweest om te arbeiden. Zij kwamen in 1820 en vestigden zich te Siboga. Burton het eerste. De Engelschen worden op Sumatra niet geduld, misschien wel door het tusschenbestuur der Engelschen en de jaloesie der Nederlanders. Na Burton waagden het twee Amerikaansche Zendelingen, gezonden door de *Boston Board*, zich te ver onder de Batta's, tot Silindung. Het waren de BB. Munson en Lijman, zij werden wreed vermoord en door de Kannibalen opgegeten. Deze gruwel gaf veel verslagenheid onder de Christenen. Toch beproefde het de Amerikaansche Zendeling Ennis, 1847, maar ziekte verhinderde ook dit werk in Mandheling. De eerste na deze treurige geschiedenis zou een Nederlander zijn van de Ermelosche Zending, door Br. Witteveen, den reeds aangehaalden predikant, opgeleid. Het was Van Asselt, geboren te Eijbergen, een godvreezend jongeling. Hij meldde zich aan bij het Ned. Zending Genootschap, met medeweten van Br. Witteveen, doch werd afgewezen, misschien wegens te weinige ontwikkeling. Het heeft den Heere behaagd Witteveen te belasten met deze taak. Van Asselt werd gezonden. Wijselijk nam hij tijdelijk eene gouvernementsbediening waar, niet slechts tot zijn onderhoud, maar ook ter veiligheid en tot de noodige kennis van land en volk. Het Ned. Gouvernement was bedacht geweest op nauwkeurige kennis van land en volk. Dr. Junghuhn en Dr. Neubronner van der Tuuk zijn hierin zeer nuttig dienstbaar geweest, de eerste in Gouvernementsdienst, de andere voor het Bijbelgenootschap; daardoor is de grond gelegd voor later welslagen.

Het Rhijnsche Zendinggenootschap te Barmen zond Br. Klammer, die zich met Van Asselt vereenigde, ook gesteund door het Rhijnsche Zendinggenootschap. Het was natuurlijk voor Ds. Witteveen te zwaar.

In 1856 waren twee Hollanders, Van Asselt en Betz, en twee Duitschers, Klammer uit Borneo en Heine uit Duitschland, in dienst van het Rhijnsch genootschap, te Sipirok, Bunga bundar, Pangaloan en Sigumpulan, en in 1863 zette Nommensen zich te Silindung neer, waar de twee eerstelingen vermoord waren. Nommenssen leefde in gevaar, doch werd behoed en stichtte nog twee stations: Pantjur-na-Pitu en Sipotolon. Spoedig steeg het getal Rhijnsche Zendingsposten tot negen. Het Java-Comité onderhield Nommenssen en twee stations te Angkola sedert 1864 en de doopsgezinde Vereeniging 1870 te Pakanten één.

In 1876 werd een woest opperhoofd, Ompoe-Mahi, krachtig tot God bekeerd. Deze bekeering werd een zegen, zoo ook werd eene cholera epidemie door den Heere geheiligd. In 1879 waren er reeds 1326 Batta's Christenen Er arbeidden 18 Zendelingen en in 1880 steeg het getal gedoopten tot 3500, terwijl nog 2000 werden voorbereid tot den H. Doop. In twee dialecten is Gods Woord in de Battataal vertaald geworden. Er bestond een Seminarie te Pantjur-na-Pitu met 40 kweekelingen, meer dan 30 inlandsche helpers steunden de Zendelingen. Het Rhijnsche genootschap vond veel steun in Nederland, zelfs vormde zich een soort onderdeel in ons vaderland met een eigen maandbericht.[1]) Al is het waar, dat cijfers

[1]) De Luthersche Zending-vrienden en met hen vele anderen, vormden in 1880 een eigen vereeniging, arbeiden op Batu, Nias, met 2 Zendelingen, Kersten en Frucken Schmidt. A. O. S.

moeielijk verstaanbare taal zijn en zooals men zegt de Batta christen gemakkelijk te verleiden is; toch is het kennelijk, dat de Zending onder de Batta's een gezegend arbeidsveld mag heeten. Op het eiland Nias, vlak tegenover de Westkust, zijn vier Zendelingen werkzaam op vier stations. Onlangs kwam een ambtenaar van de Deli-Maatschappij te Medan Deli pogingen doen om een of meer Zendelingen te verkrijgen, vooral voor de menigte Koelies die in de Deli Maatschappijen arbeiden in de tabaks-cultuur. Het schijnt wel dat het O. Ned. Zend. Genootschap in verband hiermede een Zendeling met dat doel zal zenden.[1]) De Batta's vormen met Atjeh, de nabuurschap der voordeelige tabakscultures in Medan Deli. [Mocht de predikant te Deli leeren een Evangelieprediker te zijn, ook voor de bruine Broeders in zijne onmiddelijke nabijheid. Dit past een prediker meer dan courantenartikels en politiek te drijven].

Eenmaal in kennis met den arbeid van het Rhijnsch genootschap te Barmen, zullen wij die kennis vermeerderen met de Zending op het groote

Borneo.

Sedert 1836 is de American Boston Board te Pontianak *begonnen*, nl. in 1840 te Kapuas en in 1842 te Kahangan onder de Dajakkers. Moedeloosheid door onvruchtbaarheid hief deze Zending weder op. Het Rhijnsche Genootschap zond als zijne eerstelingen Heijer en Barnstein in 1834. Door krankheid moest Heijer terug. 2 December 1836 voeren wederom vier BB. de Barito op (het schip heette toevallig „Berkat" d. i. Zegen), nl. Heijer met Barnstein en drie anderen, Becker, Hupperts en Knusman, en bracht de BB. naar Bandjermasin. Hupperts is later afgevallen en ambtenaar geworden bij de diamantmijnen van het Gouvernement. Toch zou hij de eerste martelaar zijn in den beruchten Zendelingenmoord in Mei 1859.

Barnstein is de van God aangewezen persoon geweest in deze Zending. Hij had veel takt om met deze wilde Dajakkers om te gaan. Zelfs heeft hij met een Dajakkeropperhoofd, de Tomongong van Djohong een bloedverbond gesloten. Dit verbond bestaat hierin, dat beide partijen eene lichte opening in de huid maken, en elkanders bloed daaruit drinken. Zulk een verbond is sterker band dan die van zuster en broeder onder dit wreede volk.

De heerschappij op Borneo was steeds een bron van twist. Zekere Singa Radja, Leeuwenkoning, jaloersch op den Tomongong, zocht zich te wreken en liefst op de Zendelingen, die, naar hij meende, dien ouden Tomongong zoo vooruit hielpen. Nu dat kan wel eenigzins grond hebben gehad. Toch leere de Zendeling vooral groote omzichtigheid in het betoonen van vriendschap onder deze gevoelige prikkelbare Heidenen. Broeder Hardeland heeft het naderhand zeer moeten ondervinden en is menigmalen met den dood bedreigd. De Dajaks zijn wraakgierig en valsch; onreinheid heerscht onder hen in de hoogste mate, stoffelijk en zedelijk beide.

Toch bloeide de Zending. Eer de vreeselijke moord plaats greep, waren er reeds 8 stations. Bandjer het meest beteekenende, ook voor Chineezen en Europeanen; Bethabarah het grootste met 700 leden en 200 pandelingen; de laatste zijn lieden uit allerlei standen, die wegens schulden verplicht zijn slavendienst te verrichten voor den schuldheer en diens familie of ook verkocht worden aan anderen.

De moord zelve is te wijten, 1. aan de gruwelijke boosheid der Dajakkers; 2. aan de vijandschap der Mohammedanen. Aanleiding was eene misgreep van den resident, die den ouden sultan Adam, een tachtiger, bewoog, in plaats van zijn gestorven oudsten zoon, zijn kleinzoon kandidaat te stellen als troonopvolger met voorbijgang van den tweeden zoon. Nu was de kleinzoon, geboren uit eene Chineesche moeder, volgens adat niet gerechtigd tot den troon zijns grootvaders, maar wel de tweede zoon van den ouden sultan Adam.

Lang te voren was de moordaanslag beraamd; den 1en Mei zouden alle Europeanen zonder onderscheid worden gedood. Den 7en Mei 1859 geschiedde de overval. De eerste martelaar was een Chinees, Andreas. Hoewel hij zijn leven koopen kon door afval van Christus, riep hij herhaaldelijk: Christen wil ik blijven en zoo werd hij gedood. Na hem viel Hupperts in tegenwoordigheid zijner vrouw en zeven kinderen. Deze werden gevangen genomen; daarna Zendeling Rot te Tangolan met zijne dochter, Wigand met vrouw en kindje, Kind en zijne jonge vrouw, en Hofmeister en vrouw. De overgeblevenen vluchtten naar Batavia of Sumatra. Bij mijne komst te Batavia vond ik nog eenige van die arme broeders. De missie was verwoest en werd verlaten; enkele brs. gingen tot den arbeid op Sumatra over.

Na de gevangenneming van den pretendent Hiddajak en de executie van Demang Lemah, in 1862, keerde de vrede weer terug, doch langzaam. Het had heel wat in de missie

[1]) Dit is nu een besluit geworden en Br. Kruit gekozen. A. O. S.

weer te herstellen. Het oude Heidendom en de Mohammedanen waren zich hunne kracht bewust en bij lange niet zachtzinnig, zooals men gehoopt had. De gevluchte Christenen durfden uit valsche schaamte niet terugkeeren uit hunne schuilplaatsen; dit is eene oostersche trek. In den tegenwoordigen tijd zijn er te Bandjer 5 of 6 stations met 1200 leden. Acht Zendelingen van het Rijnl. genootschap arbeiden steeds voort. Moge het bloed der martelaren het zaad der Kerk bevonden worden.

Barnstein werd wegens betoonde diensten door het Gouvernement gedecoreerd, eene groote zeldzaamheid in Indië voor een Zendeling. In deze dagen is het ook weder mogelijk gebleken in Br. Jansz te Japara. Barnstein ontsliep in 1863. 1866 werd het Br. Zimmer vergund zich weer te Kwala Kapuas te vestigen. In 1875 werd het bovenland, op aanhoudend smeeken van een oud opperhoofd Suta Ono geheeten, geopend en in 1877 de H. Doop weer voor het eerst bediend.

De Zending aan de westkust is uitsluitend het werk van Sir James Brook, Leenman van den Sultan van Broenei met den titel radja van Serawak, een ondernemend planter; hij zocht hulp in het belang zijner kolonie, en verkreeg die door de *Society for the propagation of the Gospel,* van de High Church. De kerk zond eerst den Bisschop van Singapore en stichtte later het Episcopaat Leboean. Volgens de laatste opgaven waren in 8 stations 600 leden.

Celebes en onderhoorigheden.

Van Borneo uit de straat Macassar dwars overstekend bereikt men straat Saleijer, het zuidelijk deel van het grillig gevormde Celebes en als naaste zee- en handel- (vrij) plaats de stad Makassar. Straat Saleijer en bijbehoorende eil. zijn berucht door zeerooverij. In de nabijheid der schoone stad Macassar liggen twee Zendingstations, Bounthain en Boelecomba.

Het zijn eigenlijk hulppredikersposten. Dr. Matthes, de bekende taalkundige, vertoefde hier een drietal jaren en vertaalde Gods Woord in het Boegineesch. Mede door zijne aansporing werd Br. Donselaar van Timor naar Boelecomba verplaatst en later Goudswaard naar Bounthain. Br. Booker, later te Tondano, toefde hier ook eenigen tijd. Deze Zending heeft niet lang bestaan en werd opgeheven. Misschien is de tegenstand nergens zoo sterk geweest dan bij het Europ. element te Makassar. Het naburige Boni, dat Nederland zooveel geld en bloed heeft gekost, is nog niet geëvangeliseerd geworden. De berglanden en de plaatsen Boelecomba en Bounthain schijnen uitstekende plaatsen voor reconvalescenten te zijn.

Eene reis door de straat Macassar naar Menado of Kema is een zeldzaam genot. De kusten die men soms tot op een steenworp nadert, zijn zeer schoon. Hier en daar hooge bergen met ondoordringbare wouden bedekt, afgewisseld door strandtafereelen, klippen en rotsen, lokken uit tot onderzoek, hier en daar stijgen van tusschen die wouden lichte rookwolkjes, die verraden, dat daar menschen zijn en dit veraangenaamt de zwijgende pracht. Nergens zegt men, is de strooming der zee zoo fel en sterk als hier in deze straat. Het schijnt ongeloofelijk; niet zonder gevaar passeeren hier de beste stoombooten de vele klippen; zeilschepen van groot en klein kaliber zijn zeer afhankelijk van gunstige gelegenheden. Kleinere inlandsche praauwen en lichte schoeners kunnen zonder gunstigen wind den stroom geen weerstand bieden. Eens moesten de B.B. van de Talauer eil. 40 dagen in deze straat worstelen en waren bijna van gebrek bezweken, terwijl onder gunstige omstandigheden twee dagen voldoende zijn, om van de Talauer naar Menado te komen.

Naar het N.O. de koers richtende, komen Banka en Menado-Toewah het eerst op den horizont en daarachter verrijst de schoone Minahassa van Menado voor het oog. De verschillende vuurspuwende bergen, Klabat, de Gebroeders, Lokon en Sepoetan vormen met het geheele bergland een schoon geheel.

Het glooijend voorste deel, biedt door afwisseling van tuinen (kebon) wegen, negorijen, bosschen en heuvelen, eene zoo heerlijke schakeering van kleuren, als maar zeldzaam te vinden is. Het schijnt wel Java in miniatuur te zijn. Zeer dicht aan het strand begint de glooijing reeds van het bergachtig land, dat stijgt tot 2800 en 3000 voet boven het niveau van den oceaan tot op het bergvlak van Tondano en Langowang. Overal zijn langs de bergwegen de heerlijkste uitzichten over land en zee als bij vogelvlugt. Men kan b.v. de walvisschen in de baai Tomini zien spelen en het water door hunne neusgaten zien spuiten; de branding der zee, prachtig glanzend wit, als een kantwerk zich rondom het strand en tusschen de rotsen plooijen. Hoog boven de zee, midden op het plateau is het grootste meer, (zoover ons bekend is), van N.-Indië wellicht door ingestorte kraters gevormd, zeer bevallig en wel door enkelen

bij het meer van Genesareth vergeleken. Het is omsloten door kleine bergen, dicht begroeid met de schoonste en beste houtsoorten, afgewisseld door Ladangs-rijsttuinen en koffieaanplantingen, en georneerd met nette negorijen, die met tanah putih, eene soort vulcanische asch, witter dan kalk, bestreken, een aangenamen indruk geven. Het meer zelve is vischrijk en zelden zonder de visschers met hunne vlerkpraauwtjes. Denk daartoe aan een Italiaansch klimaat en men heeft eenigszins een denkbeeld van de schoone Minahassa.

Hier wilde de Heere Zijns Naams gedachtenis stichten.

De inwoners zijn, een enkele negorij, Bantik geheeten, uitgezonderd, Alifoeren ook wel Hariforen genoemd, zij zijn van Polynesisch ras; gestalte, houding, profiel, zijn geheel anders dan die der Maleijers en Javanen.

Een wreede soort menschen waren zij, berucht door het koppensnellen, een laaghartig en wreed bedrijf, dat altijd verraderlijk werd gepleegd. Toch moest het een bewijs van dapperheid heeten. Kannibalen waren zij niet, maar, het bloed der vijanden drinken, dat deden zij bij enkele gelegenheden wel. Altijd met elkander in oorlog; om de kleinste strook grond, om de bloedwraak te voldoen. De sluipmoorders maakten de wegen onveilig, zoo verre het wegen konden heeten; de bevolking was eene prooi van de listige, doortrapte priesters Tounahas en Walians, die het bijgeloovige volk geheel en al naar willekeur regeerden. De historie des lands ligt in duister. Letterschrift kenden zij niet, enkele sporen van lingamdienst heb ik wel op steenen en in enkele bergspleten gevonden; overleveringen en verhalen zijn talloos. De heele oude priesterkleeden duiden kennelijk op de Hindusche mythen uit den voortijd, op den strijd tusschen kassuruans en apen; zulk een kleed is nog in mijn bezit. Iedere stam of district beweert een oudste des lands te zijn en die in de verhalen het meest kan bluffen en door familie, aanzien of ambt iets te zeggen heeft, heeft ook altijd gelijk; onder hen wordt de adel in eere gehouden.

Voorbereiding van de kerstening der Minahassa is de oorlog van Nederland op Java met Diepo Negoro geweest omstreeks 1826, die na zijne onderwerping met zijn' getrouwen kiaij naar Menado werd gebannen. Het huis dat deze priester heeft bewoond, is ook mijne woning geweest. De onderlinge verdeeldheid en de zucht der hoofden naar uitgebreider macht heeft ook mede moeten werken; vóór de invoering van het Christendom was de regeering eene soort patriarchale of familieregeering van geslachten die elkaar het gezag betwistten.

De inlandsche hoofden begeerden het Evangelie juist niet om de hooge zedelijke waarde, en als eene kracht om zalig te worden, maar meenden wel, dat de Nederlanders meer macht en wijsheid hadden dan zij, door hunnen (den Christelijken,) godsdienst.

De voorbereiders der Zending zijn geweest de godvreezende G. J. Hellendoorn, hulpprediker te Menado en de B.B. Lammers en Müller in 1826. De Hollandsche regeering was zeer genegen tot de toelating der Evangelieboden in de berglanden. Het volk toch was geen rechtstreeks onderworpen volk, zij zijn eerlijk onder Matelief met Nederland in verbond getreden, om tegen schatting van hout en goud, hulp te hebben tegen den Sultan van Ternate en vele andere vijanden.

Daarom heet het geheele land tot Bolaang Mongondou Mina i assa (tot een geworden) een verbond, eene soort confederatie. De voormalige naam der hoofden was Hoekoem misschien van Hakiem' Rechter, Hukum Besar en Hukum Tuwah, en bij het Gouvernement Kapala-balk, door de leverantie van hout als schatting. De priesters heeten Tounahas een soort geestelijke bevelhebber, en regelaar van landbouw en godsdienstige plechtigheden, en Walian of Balian, priester. Zij hadden veel invloed.

Een der nieuwere hoofden heeft het nog al ver gebracht in beschaving en was gehuwd met eene dochter van Riedel. Deze man, majoor van Tonsea sprak vrij goed Hollandsch, las „De Dageraad" en andere moderne geschriften. Of hij evenwel waarachtig christen was laten wij liefst over. Zeker is het dat door zijn invloed 7000 Alfoeren tot den H. doop kwamen.

De eerste Zendelingen in de berglanden waren Schwarz en Riedel.

Beiden waren Duitschers van geboorte, maar verschilden in persoonlijkheid en aard; beiden waren geloovige mannen. Riedel imponeerde door voorkomen en stem, soms sidderde de Toundano voor hem. Hij was meer gevreesd dan bemind en toch de rechte man op de rechte plaats. Schwarz was goedaardig, eenvoudig en teeder in godsvrucht, zijne gade was hem een groote steun en hulpe in het werk des Heeren.

R. Schuiling, de auteur van het werk „Tusschen de Tropen", noemt alleen Riedel den hervormer van de Minahassa. Dit is een-

voudig niet waar, ten minste onrechtvaardig. Wat den omvang van het werk betreft, deed Schwarz meer dan Riedel. Schwarz arbeidde in drie afdeelingen en 10 à 12 districten, terwijl Riedel zijn werk te Tondano concentreerde. Het Ned. Ind. Gouvernement heeft Schwarz dan ook willen eeren door hem het broederschap van de orde van den Nederl. Leeuw te verleenen. De standplaats van beiden was in het midden der Minahassa, doch aan de tegenovergestelde einden van het Meer van Tondano. Schwarz te Langowang, Riedel te Tondano. Beider sterfbed was ook verschillend. Schwarz stierf als te midden van zijn' arbeid, omringd door zijn' kerkeraad en getrouwe helpers. Riedel op hoogen leeftijd als rustend leeraar. Hij heeft zijn' roem overleefd.

Tegenstand boden de inlanders niet dan passief; van den Islam was geen sprake, de meeste tegenstand kwam van de hoogere ambtenaren en van de contr. bij de Cultures, die wederom naar de oogen werden gezien door de inlandsche hoofden des bestuurs. De resident Janssen, later gouverneur van Macassar, hoewel katholiek, was de Zending genegen. Hij had als staatsman een goed besef van het ware belang des volks; maar kon niet alles. Res. Bosschert was de Minahassa ook genegen en tot zegen, waar hij kon steunde hij de broederen. Anderen daarentegen waren het werk der Zending vijandig, om redenen die zij voor God hebben te verantwoorden, of ook uit staatkundig onverstand. Een resident liet zelfs het bevel door de Minahassa gaan, de bevolking aan te sporen tot vermaak in dans en spel. Op kosten der negorijen moesten danspartijen worden gegeven in de loge (k a l a k e i r a n = negorijhuis) en enkele gelijkgestelden werden gezonden om de bals op fransche manier met quadrilles en walzen te dirigeeren als ceremoniemeesters onder de muziek van de vervelende kolintang en gong. Sommigen werden zelfs gedrongen en toch, het werk kon niet gelukken. Lang arbeidde Schwarz eer hij vrucht mocht zien. Riedel ging het voorspoediger. Tondano breidde als gemeente zich zeer uit, de gehalte liet nog al te wenschen over; aan de stranden van Tondano was dit beter gesteld.

Na de beide B.B. S. en R. komt eerst Br. Herman te Amoerang in aanmerking. Ook een ware ijveraar. Hij deed veel aan het Alfoersch, een ondankbare arbeid, daarom, dat maar enkele districten een en hetzelfde dialect verstaan. Voorts de hulpprediker Lineman te Menado, depôthouder en Thesaurier, wiens huis een tehuis was voor de B.B. en hunne gezinnen. Wilken te Tomohon, een ijverige, nauwgezette, trouwe arbeider des Heeren, ook Duitscher, evenals Lineman, en hoofd van de kweekschool voor Inl. helpers. S. Ulfers te Kumelumbuaj, vurige vereerder van den Heere Jezus, onvermoeide prediker. Rooker, en voor hem Br. Van Nooij te Tondano, beiden schoonzoons van Riedel door de oudste dochter des laatsten. Van Nooij is vroeg gestorven, evenzoo Van der Velden van Capellen. Br. Rooker, laatst gehuwd geweest met de zuster van directeur Hiebink, bekend als de ijverige en nauwkeurige secretaris der conferentie. Graafland, thans inspecteur, vroeger hoofd van de kweekschool voor Inl. onderwijzers en boven mijn' lof verheven in dezen arbeid. Tendeloo, v. d. Liefde, Schwarz de zoon, v. d. Wal, Bettink en Brouwer enz. enz. enz. Deze allen moesten de Alfoeren het Evangelie prediken, (ook schrijver dezer regelen) en deden dat ieder op zijne wijze en naar eigene overtuiging. Maar er zoude een zendeling door het Genootschap gezonden worden, wiens uitzending zelfs in Nederland werd betwist, die door de moderne begrippen te prediken en te propageeren voor de geheele Christenwereld, toonen zoude, wat de consequentie is van het liedeke, „eenheid is het noodige" etc. of m. a. w. een geloof zonder belijdenis.

Stelt men in de Zending voor hoofdzaak, beschaving, dan is de Minahassa-kerstening een ware triomf, dat hebben de Coryfeeën dezer richting dan ook luide verkondigd met brommende betuigingen als: „Heidensche altaren storten in, het dolle geraas der Heidensche feesten zweeg enz. (Zie Brumund, Bleeker en Van Rhijn).

Is de vraag vooral naar meerdere moraliteit, waarlijk al is alles niet in het reine, het verleden in aanmerking genomen, is de Minahassa gerechtigd naar den prijs te dingen. Maar zocht men meer, niet slechts afsterving van het Heidendom, ook opstanding van een nieuw leven, mag men gerust vertrouwen, dat heeft de Heere hier gewerkt. Maar men moet het ook willen zoeken. Het meest openbaart het zich in de binnenlanden op de bergen, waar het minst gelegenheid is voor de verleiding der wereldsche begeerlijkheid.

De maatstaf hiertoe is alleen Gods Woord, de prediking des Woords, door 's Heeren Geest krachtig gemaakt, heeft dit gedaan. Het jongere geslacht moet zijne sporen nog verdienen, de ouden hebben oefening in den strijd gehad. De middelen waren zeer gering. De eenige

algemeene vertaling des Bijbels is tot mijn tijd geweest die van Werndly, als om strijd door de geleerden geroemd vanwege de nauwkeurigheid en zuiverheid, maar doorspekt met Arabische woorden, en helaas van den beginne af Oud en Nieuw Testament van elkaar gescheiden en tot verschillenden prijs verkocht, zoodat het Oude bijkans niet, het Nieuwe Testament schier alleen bekend is onder het volk. De hongerigen voorzagen zich van woordenlijsten, die zij van en voor elkander afschreven. Stichtelijke, opbouwende lectuur ter meditatie heeft het Nederl. Zending genootschap nooit gegeven. Wel tot in de 30 nos. voor het lager onderwijs; het genootschappelijk toppunt van stichtelijke leesboeken is geweest: De *Tjahaja Sijang*, d. i. *De glans des morgens* of *dageraad*, en Barth, vertaalde geschiedenissen uit den Bijbel, [1]) heeft als stichtelijke lectuur niet om het lijf. Hier en daar is nog een Catechismusvertaling met Liturgie van Kam en gezangbundel van le Bruyn, deze zijn schoon en uit verschillende bundels genomen. De psalmberijming is af en toe onverstaanbaar door het Arabische element en de moeielijke rijm. Gelukkig heeft de Bataviaasche Vereeniging tot verspreiding enz. menig broeder geholpen door enkele werkjes, predicaties etc. te laten drukken.

Door dit gebrek verkreeg het zieleleven der Christenen te weinig voedsel en te weinig diepte, door gebrek aan versterking en oefening des geloofs, blijft het oppervlakkig of zinkt het spoedig terug. Daarom moet het liefhebbend harte sidderen bij de komende beproeving, die dit volk niet zal kunnen ontgaan. Het Nederl. Zending genootschap heeft het land als met scholen overdekt, circa 150, dat is per duizend hoofden eene school. Er waren slechts enkele Gouvernementsscholen, d. w. z.: scholen die wel onder het toezicht van den Zendelingleeraar stonden, doch wier hoofd door het Gouvernement bezoldigd werd, het hoogste tractement was *f* 100 per jaar en vrijstelling van heerendiensten; enkele negorijscholen die geldelijk van de negorij afhingen en genootschapsscholen die door het Genootschap bekostigd werden. De negorijscholen waren de meest armoedige, de traktementen voor alle scholen waren klein, *f* 30 het geringste traktement en *f* 100 het hoogste voor alle onderwijzers, maar vrijstelling van heerendienst deed de deur dicht.

Deze scholen zijn de kweekplaatsen van het Christendom geweest, de beste factor voor de verbreiding der waarheid onder de Heidenen. De onderwijzers waren in den regel en met hen de hulpzendelingen, in het Maleisch penulong geheeten, de meest ontwikkelden uit de inlanders, onmisbaar in de binnenlanden voor de hoofden. Mede daarom heeft het Genootschap eene school gesticht voor inlandsche zonen van hoofden, en natuurlijk was naar Gouvernementisch inzicht van Christelijke leere geen sprake.

Waren deze scholen onmisbaar voor het Christendom, de overgave aan een Gouvernement als toen bekend, moest de doodsteek zijn voor de Missie. Graafland de Inspecteur getuigt het zelf. Wat was de drangrede tot overgave? *geldgebrek*. Is de overgave geschied? Ja, zoo verre het Gouvernement de keuze deed; het Genootschap bleef met een armoedig getal scholen zitten, die met de andere meer bevoorrechte Gouvernementsscholen (nieuwer stelsel) niet concurreeren kunnen en een armoedig bestaan voortslepen. De onderwijzer der overgeleverde scholen behoeft niet meer voorganger der gemeente te zijn, hij staat er buiten, is een ware dandy geworden, heeft ook meer eischen, en de kloof wordt gaandeweg openbaar tusschen Christendom en Staatsonderwijs.

Zouden de Christengemeenten niet in staat zijn, dit schoolwezen ter hand te nemen? Zouden ze kunnen? Zijn ze mondig? Neen. Zij zijn als onmondige kinderen ingedeeld bij het protestantsch kerkbestuur te Batavia, van het geunieerde Luthersch en Indisch Protestantsche genootschap. De Broeders Zendelingleeraars zijn hulppredikers bij dat lichaam, en al beweren deze BB. dat zij niet opgehouden hebben Zendelingen te zijn in hun hart (nu, dat zal wel geen mirakel mogen heeten) zijn zij feitelijk onder de macht van anderen gesteld. Het Gouvernement salarieert, benoemd, ontslaat, verplaatst, ontheft, beveelt als Gouvernement buiten Gods Woord.

Dit heeft Amboina reeds lang bewezen.

De vuurproef is al begonnen. Rome, getrouw aan den traditioneelen weg, volgt de protestantsche missie op den voet. Zoo in de Stille Zuidzee, op Madagaskar, zoo ook hier. Wie zal de overwinning behalen? Het moderne ongeloof, beschaving naar den trant van de Vrijmetselarij, of een Christendom boven geloofsverdeeldheid naar het model der vaderlandsche kerken uit den jongst verloopen tijd, of Rome?

Er is hoop bij den levenden God, dat de kern van waarachtig Christendom door de genade des Heiligen Geestes, door het gebed van den Eenigen Hoogepriester, en de trouw des Vaders gelouterd, zal te voorschijn komen uit

---

[1]) Ter lezing te vinden in het Rotterd. Leeskabinet.
A. O. S.

deze smeltkroes al mogen er veel aan beide zijden vallen. Het is de belofte des Heeren zelve en Zijn Woord is waarachtig, Zijn Woord zal nooit ledig tot Hem wederkeeren. Het zal voorspoedig zijn in hetgeen waartoe Hij het zendt: dat wat de hand des Heeren heeft gewrocht zal behouden worden, al gaat het door het vuur der beproeving, de dag zal het verklaren wat het geweest zij. Van de Minahassa gaat men bij gelegenheid naar de

Talauer- en Sangir-eilanden.

De eerste groep is eene armoedige groep in ieder opzicht, de bodem is ondankbaar, kokospalmen en aardvruchten zijn nog de beste producten. In geestelijk opzicht is het even treurig. Er zijn nog overblijfselen van vroegere kerken, nu versteende mummies die den Geest noodig hebben. Wij vinden hier weder de Zendeling-werkman-idée in de praktijk gebracht.

De B.B. Richter en Taufmann (Duitschers), Günther en van Essen hebben op deze dorre plaatsen gewerkt, zij waren onder de leiding van Ds. Witteveen geweest, maar die was niet bij machte hen voldoende te helpen, met den besten wil was dat niet mogelijk. De groote voorwaarde van beschaving en ontwikkeling, hulp en bijstand, is communicatie en die is zeer weinig of gevaarlijk. Maanden verloopen eer de B.B. iets kunnen hooren uit het vaderland. Bezoek komt zeer zelden. Af en toe om de twee of vijf jaren eene oorlogsboot of bezoek van Whalers dat nooit gewenscht is, maar zeer bevorderlijk voor de ontucht, of eene gouvernementeele visitatie. Het is hier een isolement zoodanig, dat er moed toe behoort, en groote mate van zelfverloochening om te komen en te blijven. Mijns inziens is het eene onverantwoordelijke zaak, die nooit anders dan tot schade voor Gods Koningrijk werken kan, om broeders zoo hulpeloos over te laten.

De eigenaardige rijkdom der radja's=koningen of vorsten, hier wel van de minste soort, bestaat uit lila's, eene soort ouderwetsche kanonnetjes uit de tijden der compagnie, de rijke eigenaar daarvan verbergt ze zorgvuldig in den grond.

De bekeering dezer Talauereezen gaat bedroefd langzaam, hunne armoede is zeer erg, hunne kleeding en huisraad bewijzen het. Toch zijn er wel sporen van leven. De oude Br. Richter was een godvreezend man, Günther ook, Van Essen heeft de missie verlaten en is gegoed koopman te Menado geworden, trouwens voor een werkman hadden de Talauers niets.

De B.B. R. en G. huwden met inlandsche vrouwen, hunne verbindtenis moest te Menado gewettigd worden en door omstandigheden, wel wat heel lang na de vereeniging; maar wie zal den moed hebben hier steenen op te nemen.

De naburige Sangir-eilanden hebben meer beteekenis. Hier arbeiden de B.B. Kelling, de vader, op Tagulanda. Voorts Schröder, Steller en Grohé door Ds. Heldring gezonden. Vooral Br. Kelling, een innig godvreezende Br., heeft veel geleden, zijne echtgenoote die met ons repatrieerde wegens ziekte, en om drie kinderen naar Nederland te brengen, hebben wij op St. Helena begraven, Vader Kelling heeft de vreugde, zijne drie zoons in het werk der Zending te zien arbeiden, eén daarvan in zijne nabijheid. De B.B. hebben het hard, doch veel beter dan die van de Talauer eil. Kelling heeft het N. T. in het Sangireesch vertaald. Van het schoolwerk heb ik uitstekende proeven.

De groote Oost.

De reis geschiedt per goederen- en personenboot, in geregelde vaart van Java naar en door de Molukken. Ternate komt eerst aan de beurt. Het is eigenlijk een vuurspuwende berg, en toch een bekoorlijk eiland. De sultans van Ternate en Tidore, (zeer in de nabijheid), Islam belijders, waren machtige heeren, hun gebied strekte zich uit tot Djilolo of Halmaheira, Nieuw Guinea en Borneo. Beruchte zeerooverijen hadden onder hen plaats. Nu is de macht niet meer zoo groot. Er bestaat eene Hollandsche Maleische gemeente, lang bediend door den hulpprediker Höveker, Br. van den onlangs overleden boekhandelaar te Amsterdam. Van eigenlijk Zendingswerk is hier geen sprake, wel op Halmaheira door het Utrechtsch genootschap; op dit eiland begint een gezegend werk, reeds zijn er twee posten Duma, waar Br. Dijken arbeidt met zegen. Reeds zijn daar 38 lidmaten en 55 gedoopten en Br. van Baarda, te Soa Konora, nog niet lang geleden begonnen.

De Amboinagroep.

Amboina is zeer schoon gelegen aan de baai van Ambon, het is eene groote residentie, vroeger gouvernement en beslaat 550 □ M., heeft twee afdeelingen, de eerste bevat de Uliazer eilanden, Ceram, Boeroe, Manioe enz., de tweede Bandagroep, Ceram Laut-eilanden, 16 of 18 in aantal, de Goram, Matabella-eilanden, Keij-eilanden, Ketimber-eilanden, Aroe-eilanden, Timor Laut, Zuid Wester of kleine Oost, Schildpad en Lucipara, circa 800 □ Mijlen.

Wat de vaderen hier verricht hebben is medegedeeld. In deze eeuw is het geen Zendingwerk geweest, alleen gebrekkig voortzetten en armoedig onderhouden der machtelooze en vervallen kerken. De eerste Zendeling die zich in deze eeuw over Amboina ontfermde, is geweest de Zoon van den beroemden Careij, uit Hindostan. Men verdroeg hem niet, zijne nationaliteit hinderde de Nederlandsche bewoners en de regeering steunde hem niet en hij moest terug. Beter ging het met Jozef Kam, een held in Israël, benijdenswaardig en gezegend arbeider. Hij zelf verspreidde 20 duizend Bijbels, vertaalde de Catechismus en de Liturgie, de eerste oplage, 3000 Exempl., was spoedig uitverkocht, tallooze malen en overal predikte hij, de kerken herleefden. Het is Amboina's bloeitijd geweest.

De bediening des Woords heeft in deze groote Oost te kampen met de gevaren van de zee, de reisgelegenheden, zeer onderscheiden altijd door de regeering, op haar gezag, met haar verlof, en door haar beperkt. Het heet „dienst". Menigmaal werden de B. B. in de Ambonsche kerken uitgenoodigd, de verlatene kerken te dienen door Woord en Sacramenten, zoo b. v. de Z. Wester-, Aroe- en Keij-eilanden. De regeering verleende daartoe reisgelegenheid per oorlogschip en verstrekte dag- of reisgeld. Menigmalen konden de B.B. niet aan het verzoek voldoen. Met lof moet hier den naam van Teffer worden vermeld. Hij was in dezen zeer ijverig. Het is te uitgebreid al de namen der B.B. die in het Ambonsche arbeiden of gearbeid hebben, te noemen, de meest meldenswaardige zijn, na J. Kam, de oude vader Luijken, Bär de vader, Roskott, vooral in het onderwijs. Hij vertaalde ook de „Christenreize naar de Eeuwigheid", voor inlandsche christenen onwaardeerbaar; Tobi, met zwakke gezondheid, doch oprecht Godvreezende, later predikant bij de Chr. Geref.; Verhoeff, mijn zwager, die veel verdriet had door tegenstand en kwijnde, even voor zijne terugkomst in het Vaderland gestorven en te Brouwershaven begraven. De meesten waren meer eene soort dominé's, die niet veel meer deden dan de gewone dienst eischte. Eens of twee malen preeken, vaste bezoekreizen en catechiseeren, ook die veel tijd vonden voor jagen en visschen, anderen die het bij een preekje lieten met het gewone verheven slot: „Laat ons doen zooals hij deed of laat ons niet doen zooals hij of zij deed" Amen," en de Zondag was afgeloopen.

Het kon niet anders. Het was „dienst" even als de verplichte audiënties bij de hoofden van gewestelijk bestuur. Het Nederl. Zendeling-Genootschap, die de B.B. naar kontrakt aan het Gouvernement afstond, was machteloos, zoo niet willeloos. Het Gouvernement voldeed met moeite en langs omslachtigen weg aan de bepalingen van een keurig kontrakt van Febr. 1854, (verbeterde uitgave van oude editie.) Het bepaalde o. a.:

Art. 4. „Dat de standplaatsen voor Zendelingen, door de G.G. van Ned. Indië in overleg met het bestuur der Prot. Kerken in Ned. Indië worden aangewezen.

Art. 5. Dat geen Onderwijzer of Zendeling van of naar de Molukken worde overgeplaatst en geen verwisseling van standplaatsen door het genootschap geschiedde, dan met kennisgeving aan en goedkeuring van het Gouvernement.

Art. 6. Dat de betrokkene gemeente als behoorende tot de kerk onder de zorg en het toezicht blijve van het Protest. Kerkbestuur in Ned. Indië.

Art. 7. Dat het meer gemeld Kerkbestuur, met opzicht tot aanmerkingen, bedenkingen en inlichtingen, het werk der Zending betreffende, door tusschenkomst van het Gouvernement zal handelen met het bestuur van het genootschap. (Van Wijk, 2e Afd. pag. 89.)

Dus eene Tripple-alliantie van Gouvernement, Kerkbestuur en Genootschap. Thans is er eene nieuwe regeling ingetreden, de Zending opgeheven en algeheele indeeling bij het kerkbestuur, als hulpprediker 1e en 2e klasse plaats gegrepen.

De Ambonsche Christen wordt niet met eere genoemd. Hij behoeft althans niet hoogmoedig te worden door den lof van het Europeesche Christendom. Toch is het meestal overdrijving en laster. Hoe hebben deze Ambonsche Christenen om hen allen met één naam te noemen, kunnen volharden, te blijven bij het geloof, dat hun geen voordeel noch eere gaf en dat zonder Ephod en Terafim, erger dan Israël. Hoe konden zij toch zooveel geestdrift en belangstelling toonen, wanneer zij gelegenheid hadden Gods Woord te hooren? Waarom zijn zij zoo gesteld op de H. Sacramenten? Het is waar, er bestaat veel bijgeloof en geveinsdheid, maar toch niet alleen *hier*. Er zijn velen onder hen levende Christenen en trouwe bewaarders van hetgeen zij geleerd hebben. De Amboinees is van nature fier, moedig, lang zoo dom niet als andere Indiërs, goed van oordeel en vlug van begrip. Zij zijn door de Compagnie onderscheiden in Orang Beijbas of Mardika (Maredhejka) = Vrije Burgers en Orang Negri, de eerste mogen Europeesch gekleed gaan. Te Batavia bestaat zelfs eene

Ambonsche kampong. Zij zijn zeer gezocht voor allerlei betrekkingen. Er bestaat in deze groep een scherp onderscheid tusschen Christenen en Slammen (Mohammedanen). Sommige negorijen hebben uitsluitend de eene of de andere belijder tot burger. De inlandsche regeering geschiedt door Radja's, Zakhebers = gezaghebbers, Tuwan pos = postbekleeder en ook heeft hier en daar de Guruw = onderwijzer veel invloed; zij hebben grooter invloed op den gang der zaken, vooral in de uitvoering der Gouvernementeele besluiten.

Het schoone en woeste Ceram telt volgens sommigen 4000 Christenen. Wahaaij is een hulppredikers plaats. De Alfoeren van Ceram zijn wreed, kwaadaardig en bijgeloovig. Het kakian-verbond onder hen is eene soort veemgericht en eene conspiratie tegen de overheerschers, met dwaze ceremonieën, doch is onder het volk zeer gevreesd.

Nu volgt Timor Koepang, waar onze waarde Isaac Esser als resident fungeerde. Hier arbeidde de Godvreezende Le Bruijn, een man des geloofs, vol ijver. Hij gaf der kerke eene schoone verzameling Maleische gezangen en psalmen, gedrukt ter Landsdrukkerij in 1828. Tijdens mijne doorreize leefde hier Br. Heijmering, die zeer klaagde. Het Ned. Genootschap hief deze Zending op in 1865.

Tegenwoordig herleeft de Zending weer in de Timor-eilanden. Het Ned. Zendeling Genootschap plaatste daar den voormaligen Zendeling der Ned. Geref. Zending-Vereeniging, Bieger, tijdelijk op Savoe. Het wil van Wijngaarden daar ook gevestigd zien en bestemde Hulstra voor Timor.

Het getal Christenen op Savoe bedroeg in drie negorijen 1800 gedoopten, waaronder 245 gerechtigd tot het H. Avondmaal en op Soemba 245 gedoopten en 13 Avondmaalgangers.

Guinea.

In 1855 toch begonnen de Gosznersche mannen Ottow en Geissler de Zending op Guinea; op verzoek kwam Jäesrich hun spoedig te hulpe vooral in de taalstudie. Ottow stierf reeds in 1862. Drie jaren later werden de eerstelingen uit de Papoea's gedoopt. Jäesrich moest ook vertrekken wegens krankheid en naar Letti de wijk nemen. Hij stierf in 1866. Pastor Brochnow, de opvolger van Goszner, zond F. Mossche en vrouw en de gebr. Rudolph en Karl Beijer. De Utrechtsche Zending-Vereeniging heeft deze Zending willen aanvaarden. Hare eerste Zendelingen waren drie jeugdige broeders, Klaassen en van Hasselt, gehuwd, en Otterspoor ongehuwd. Na vele wederwaardigheden en vooral door eene verschrikkelijke aardbeving, mogelijk ook het treurige klimaat der stranden, moest Otterspoor repatrieeren, zeer geïrriteerd. Klaassen stierf, zijne weduwe hertrouwde met den Zendeling, H. te Batavia, alleen van Hasselt, na zijn vrouw te hebben verloren, bleef overig en is nog werkzaam.

Rinnooij, ook door Utrecht gezonden, ging in dienst van het Gouvernement, eerst naar Ceram, Wahaaij en daarna naar Letti. In 1871 volgden Meeuwig, Niks, Jens, Woelders en Rinnooij reeds in 1869. Jens vestigde zich te Monohmari, eil. Mafor. Niks werd hulpprediker op Timor in de plaats van Pape.

Op Guinea zijn nu:

Br. van Hasselt te Mansinam, met 40 leden en wordt bijgestaan door van Balen, die naar Wendessie bestemd is.

Br. Woelders te Andai,

Br. Bink te Rhoon,

Br. Jens te Dorel.

Voorts heeft Utrecht nog op Boeroe, Br. Hendriks, in de Mazarete, met 4 helpers in 8 negorijen met 638 gedoopten.

De Zending onder de Papoea is ongetwijfeld de moeijelijkste van wege de stompheid der inlanders en het klimaat der kusten.

Moge 's Heeren gunst over de Papoea blijken en de Heidenen in Indië op Jezus Christus hopen.[1])

Uw Koningrijk koom' toch, o Heer!
Ai! werp de troon des Satans neêr;
Regeer ons door uw' Geest en Woord;
Uw lof word' eens alom gehoord
En d' aarde met uw vrees vervuld,
Tot dat G' uw rijk volmaken zult.

De Voorzitter dankt den Referent voor zijne belangrijke bijdrage, en geeft, daar wegens gebrek aan tijd daarover geen debat kan worden gevoerd, nu terstond het woord aan Dr. Th. L. C. Wijnmalen van 's Gravenhage.

---

[1]) Aanteekeningen.

De eenige vorm van belijdenis en eene reeks plichten der Mohammedanen zijn:

Belijdenis der Mohammedanen.

Ik geloof aan God, den allerhoogsten, Allah Taalah.
„ „ „ alle Engelen Gods „ „
„ „ „ alle boeken Gods „ „
„ „ „ alle gezanten Gods „ „
„ „ „ den dag der opstanding „ „
„ „ „ dat wel en wee dat mij treft van God besloten is „ „

Plichten.

Sahadat, formuliergebed.
Salat, gebeden (bevolen).
Djakat wah Pitrah (Pitrah), Gods heffingen.
Puassa, vasten.
Hadschi, reis naar Mekka.

Referaat van Dr. Th. L. C. WIJNMALEN, over: „Wat de Zending in onze Koloniën schaadt; wat haar bevordert?”

Binnen weinige jaren zal de tijd aangebroken zijn, waarop de Nederlandsche natie het derde eeuwgetij van haar vestiging in den Indischen Archipel zal kunnen herdenken. Immers, het is U bekend, „den 2en April 1595 zag Texel de eerste O.-I. vloot onder zeil gaan, — wel geen trotsche armada, een onbeduidend hoopje zelfs vergeleken bij de 400 vaartuigen in Lissabon's haven geconfisceerd, maar toch een vloot, groot in de verwachting waarmede het gansche land deze baanbrekers gadesloeg, en groot ook door haar bemanning, die, uit alle rangen en standen bijeengebracht, vast besloten was om, desnoods met opoffering van goed en — bloed, de Nederlandsche vlag op gindsche oosterstranden te gaan planten. Ruim twee jaren later keerde een gedeelte van deze uitgezonden pioniers in het vaderland terug, om den volke het heuchlijk bericht te brengen, dat de baan werkelijk gebroken was, en het rijke Oosten ook voor Nederland den toegang tot zijne schatkameren geopend had.” [1])

Sedert is Nederland bijna drie eeuwen in het schier onverstoord bezit der overzeesche gewesten gebleven, en heeft het gelegenheid te over gehad om er den stempel zijner heerschappij op te drukken. Ook dien eigenaardigen stempel, die voor eene Christelijke natie de hoogste waarde heeft? Waar straks ons koloniaal jubilé nadert, en herdacht wordt wat de vaderen voor zich zelven en voor ons gedaan hebben, met eene herinnering aan de vruchten en zegeningen onzer heerschappij: — zal het zijn met gejubel en gezang? Dan wel ook met een gebroken hart en met diepe verootmoediging? Bedrieg ik mij niet geheel, dan zal het in onzen tijd, tot feestvieren alléén zóó ganschelijk gestemd, niet aan feesttonen en vreugdevuren ontbreken. Maar zal het herinneringsfeest, dat men gaat vieren, weldadige vruchten afwerpen, dan moge de jubilé-zanger ons ongetwijfeld tot lof en dankzegging stemmen, maar nevens hem moet de boetprediker staan, om tegenover de zegeningen, ons geschonken, op onze zwakheden en tekortkomingen te wijzen; — om ons toe te roepen: „De koloniën hebben sedert drie eeuwen u toebehoord en behooren u nog — niet alleén om er van gediend te worden, maar ook *om ze te dienen!* En hoe hebt gij, o volk van Nederland, dit laatste gedaan? Wat grooter, wat kostelijker dienst zou een Christelijk volk, dat over haar heerscht, haar kunnen bewijzen, dan haar onder het geklank van het Evangeliewoord te brengen, haar de blijde Boodschap te verkondigen, die eenmaal op Bethlehem's velden werd vernomen! Dat het hoog noodzakelijk en voor de Christenen in Nederland dure plicht, tevens eervolle roeping is, het Christendom in de koloniën zooveel mogelijk te helpen bevestigen en uitbreiden, daaromtrent kan wel bij geen Christen twijfel bestaan. Een natie, die dát niet wenscht, dát niet naar vermogen wil helpen bevorderen, zij maakt zich den naam van eene Christelijke te zijn onwaardig. En hoe is nu aan die hoogste roeping voldaan? Stond en staat niet nog altijd veel der Zending in den weg? Was en is niet nog betrekkelijk weinig, wat dien arbeid ten goede komt?

Met die vragen zou de boetprediker ons bij de herdenking van ons koloniaal jubilé tegemoettreden. En wat zou dan het antwoord daarop kunnen wezen?

Vergunt ons, M. H., U zelven daartoe in staat te stellen, waar wij U noodigen ons een wijle uwe aandacht te schenken ter beantwoording der dubbele vraag: Wat de Zending in onze Koloniën schaadt; wat haar bevordert?

Wat de Zending in onze koloniën *schaadt?*

Hoe gaarne zouden wij U de beantwoording van deze vraag hebben bespaard! Toch mogen wij ons daarvan niet onthouden. Immers hij, die genezing wil aanbrengen, moet vooraf de wonden peilen en voor de aanwijzing er van niet terugdeinzen.

Maar zijn er dan hier inderdaad wondeplekken aan te wijzen?

Wie is er onder U, die er aan twijfelt? Of zou men in ernst durven beweren, dat op staatkundig, maatschappelijk en kerkelijk terrein bereids alle hinderpalen tegen de Evangelisatie in onze koloniën zouden zijn weggenomen? Er zijn er wellicht onder U, die zich de ijzingwekkend welsprekende optelling daarvan herinneren in *„Java's Zendingsveld”* van onzen waardigen en beminden Jansz. Niet minder dan 56 bezwaren tegen de Evangelisatie worden daarin door hem geteld en genummerd. U voor

[1]) Ind. Gids, VI, 1884, blz. 473.

de volledigheid der schets daarheen verwijzend, zij het ons vergund, vooral wegens de beperktheid des tijds, hier ter plaatse slechts enkele voorname punten in herinering te brengen.

Bedrieg ik mij niet geheel, dan kan de Zending in onze koloniën helaas! de vleugelen niet vrij uitslaan, gekortwiekt als zij wordt:

a. door ons regeeringsstelsel;

b. door den noodlottigen invloed, dien de koloniale en meer bepaald de Europeesche maatschappij uitoefent;

c. door de kerkelijke inrichting in onze Indiën, en het gemis aan steun bij de Kerken in Nederland.

Ik sprak allereerst van ons regeeringsstelsel. En wanneer ik dit uitspreek, dan bedoel ik daarmeê, dat de bevordering van den Christelijken godsdienst, de werkzaamheid der Zending belemmerd, geneutraliseerd wordt door de bestendiging van veel in onze koloniale huishouding, waarop niet het eerste, doch het tweede gedeelte van het Woord der Schrift van toepassing is: „Gerechtigheid verhoogt een volk, doch de zonde is een schandvlek der natiën."

Het is meermalen en nog onlangs weder herinnerd, dat, „toen de vruchtbare eilanden in den O. I. archipel, bekend als Nederlandsch-Oost-Indië in het onbetwist bezit kwamen der Compagnie, zij werden beschouwd als een veroverd land, een wingewest, dat voor den Hollander geene andere beteekenis had, dan er zooveel mogelijk schatten uit te trekken voor Nederland. Een zoo uitgestrekt gebied met eene zoo talrijke bevolking, uit zoovele elementen samengesteld, zoude zeer moeielijk te beheeren zijn geweest door het geringe aantal ambtenaren en de kleine zee- en landmacht, waarover men te beschikken had, indien niet een systeem gevolgd ware,waardoor vele moeielijkheden voor het oogenblik uit den weg geruimd waren. Aan een direct bestuur op Europeesche leest geschoeid kon niet gedacht worden. De Nederlanders kwamen er als kooplieden, die alleen voordeeligen handel trachtten te drijven en de nalatenschap der Portugeezen en Spanjaarden trachtten te bemachtigen. Wat verder in die landen geschiedde, ging hun betrekkelijk weinig aan. Zij trachtten slechts den alleenhandel op de Molukken in de eerste plaats, later ook op de andere eilanden te verkrijgen, en dit doel ging bij hen boven alles. En zij hebben het met grooten moed en groote volharding en vele opofferingen trachtten te bereiken. Want gemakkelijk was dit niet. Tegenover de Compagnie stond de inlandsche bevolking, die den Nederlander volstrekt niet altijd welgezind was, en daarnaast, in de eerste tijden vooral, de Portugeezen en Spanjaarden, die, benevens de directe afbreuk welke zij ons aandeden, ook voor geene intrigue terugschrikten, om de hoofden der bevolking tegen ons op te zetten en ons bij deze verdacht te maken.

„Toen wij ten slotte deze vijanden niet langer te duchten hadden, trad het machtige Engeland als een naijverig mededinger op en betwistte ons, om zoo te zeggen, elke strooks gronds.

„Wij stonden derhalve altijd in een land, waarop niet zeer te vertrouwen was en dit was den Nederlander ook betrekkelijk onverschillig, indien hij maar een voordeeligen handel, liefst een alleenhandel, kon drijven. En dit gelukte hem maar al te zeer. Wel verhieven zich van tijd tot tijd stemmen, die betoogden, dat dit stelsel zoowel onbillijk tegenover de bevolking als op den duur nadeelig voor de handelaars zelve was, maar steeds te vergeefs.

„De Compagnie handelde voornamelijk door middel van de inlandsche hoofden. Deze waren de eenigen, die aansprakelijk waren voor hetgeen de inlander tegen een vasten prijs aan het Gouvernement afstond. Het lag derhalve op den weg van dit stelsel, de hoofden voor de Nederlanders te winnen. Hiervoor was geene geldelijke opoffering te zwaar, want men wist, dat, als deze eenmaal inzagen, dat het belang der Regeering identiek was met hun eigen belang, zij getrouwe dienaren van de Compagnie zouden worden. Daarom moesten de hoofden dan ook tegenover den inlander met eene groote macht bekleed worden en steeds in alles kunnen rekenen op de hulp der Hollanders. De uitoefening van de macht der hoofden was bijna geheel zonder contrôle en geheel aan eigen goeddunken overgelaten. De nadeelige gevolgen bleven natuurlijk niet uit. Wel is waar, stroomden er tijdelijk onmetelijke schatten uit Indië, maar op den duur kon zulk een stelsel niet blijven en moest ten slotte uitloopen op schade en schande voor de overheerschers. Ondertusschen was „de kleine man" van dat alles het slachtoffer. Deze werd uitgezogen door zijne hoofden, die het deel, waarvoor zij aansprakelijk waren, den Nederlanders afstonden en met het overblijvende zich zelven ten koste der bevolking verrijkten. Het was *hun* onverschillig of er in een rijk en vruchtbaar land als Indië gebrek aan voedsel was, de hoofden leden er niet onder. De hoofden verzetten zich niet tegen de afschuwelijke hongi-tochten en als bevolen werd, dat, om de waren op prijs te houden, een groot gedeelte er van vernietigd moest worden, waren niet zij, maar was de

arme inlander het slachtoffer van die bekrompen inzichten."

En dienzelfden inlander — terecht doet de Schrijver, wiens mededeelingen wij hier teruggeven [1]) — wilde de Staat zijnen godsdienst, den Christelijken, opdringen, met wiens principen hij zelf in zulk een lijnrechten strijd was! Kwam er dan later, vooral in deze eeuw, in deze toestanden geene verandering ten goede? Wij antwoorden U met eene historische herinnering, welke „*de Locomotief*" van 22 Nov. 1889 ons ten beste gaf:

„Vreemd" — zoo luidt zij — „vreemd zouden zeker de Commissarissen-Generaal, die na Raffles het bewind voerden over deze gewesten, hebben opgezien, indien iemand hun had medegedeeld op welke wijze de beginselen, volgens welke zij de koloniën blijkens hun publicatiën aan de Javanen zouden besturen, zouden worden in toepassing gebracht.

Rechtvaardig, mild, billijk en doelmatig tot bevordering van algemeen en bizonder belang zijn de beginselen die ons leiden" — stond aan het hoofd van een publicatie van 19 Augustus 1816.

Bij een publicatie van 7 November 1817 werd den Javanen o. m. medegedeeld: „Wij hebben in uitdrukkelijken last van den Koning om de inlandsche bevolking tegen alle willekeur te beschermen, haar lot te verbeteren, haar genot van eigendom en van de vruchten van haren arbeid te verzekeren en haar de gelukkige gevolgen zijner vaderlijke regeering te doen deelen!"

Eenige maanden later werd dit nader uitgewerkt in een publicatie van 22 December 1818. Den Javanen werd beloofd:

„dat er scholen ter leering en beschaving zouden opgericht worden, de bescherming van personen en bezittingen zou gewaarborgd zijn;

„dat de lijfstraffelijke rechtspleging aan onafhankelijke rechters zou worden opgedragen;

„aan alle ingezetenen het vrij en onverlet zou zijn om op de gronden, hun in eigendom toebehoorend of in gebruik uitgegeven, zoodanige voortbrengselen te telen en aan te kweeken als zij verkiezen, en daarover naar goedvinden te beschikken!

In naam van onzen Koning werden den Javanen die beloften gedaan, en wanneer men nu een blik terug werpt op het verleden, dan staat men verbaasd over de cynische wijze waarop die beloften gedurende bijna driekwart eeuw met voeten zijn getreden.

De Oost-Indische Compagnie, een soort naamlooze vennootschap met geen ander doel dan het exploiteeren van overzeesche gewesten en het behalen van grove winsten ten koste van wat ook, had nitgediend. Zonder het zelf te willen, had zij volkplantingen gesticht, en *moeten* stichten, van dien omvang en beteekenis, dat zij ten slotte niet meer in staat was, het roer met voldoende kracht te houden en het schip in veilige haven te brengen door de stormen die het bedreigden; zóó kwam de oppermacht bij de Regeering in het moederland. Maar in de wijze van exploitatie kwam zoo goed als geen enkele verandering.

De Engelschen dachten er anders over. De eenige Raffles had al spoedig ingezien, dat het volk, dat voor ons nooit anders was geweest dan een hoofd in ons particulier of nationaal grootboek, van ons allerminst gediend was, en de reden daarvan bleef hem niet lang onbekend. Wij, die in het begin van de 17e eeuw bijna overal als vrienden waren ingehaald door een bevolking, die moede was van de inhaligheid en het godsdienstig gebazel der Portugeezen, wij hadden de voetstappen van onze voorgangers gedrukt en geen enkele poging gedaan om liefde en gehechtheid te kweeken; de resultaten van onze handelwijze sprongen den vreemdeling duidelijk in het oog en hij wilde de klip, waarop wij verzeild waren, ontwijken. Het oude monopolie-stelsel werd opgeheven; zonder in de hadats der bevolking in te grijpen voor zoover die onschadelijk bleken, werd onmiddellijk gebroken met vele instellingen die tot grove misbruiken leidden; naar recht en billijkheid werd getracht en de grondslagen werden gelegd voor een regelmatig bestuur, dat beiden, moederland en koloniën, ten goede zou komen.

Dure ondervinding en een goed voorbeeld deden de oogen in Nederland opengaan en aan onzen eersten Koning was, na de teruggave der koloniën door de Engelschen, het voorrecht geschonken om een wegbereider te zijn op het gebied van koloniaal bestuur.

„Wij hebben in uitdrukkelijken last van den Koning enz." Zoo lazen wij hierboven. Was dat een ijdel woord? Waren de humane beginselen, neêrgelegd in de publicatiën der Commissarissen-Generaal, ijdele vertooningen, met het doel om voor het eerste oogenblik althans niet achter te staan bij den gehaten Engelschman? Het loyale karakter van onzen Koning Willem I en de rechtschapenheid der Commissarissen-Generaal staan ons borg voor het tegendeel, ofschoon de geschiedenis van Ned. Indië van de laatste 70 jaren het ons haast zou doen gelooven. Neen, men mag aannemen dat zij eerlijke bedoelingen hadden, de afgezanten van onzen Vorst, maar achter hen stond het volk, het door de eeuwige millioenen verwende volk, dat nog bovendien gedrukt ging door een ontzettenden schuldenlast en dat reikhalzend uitzag naar nieuwe zilvervloten en nieuwe macht; en België begon zich te weren en het vruchtelooze pogen om dit voor onzen Koning te behouden, eischte geld en steeds meer geld en Nederland had geen geld meer! En toch vervlogen al die schoone beloften in rook en werden door die omstandigheden mannen in het leven geroepen, die geld konden maken; en zij waren de engelen, die ons volk redden uit zijn ellende, die batige sloten in het leven riepen, vloten, markten, handel, vertier en welvaart . . . in Nederland."

Vergunt mij aan de hand van den Schrijver van „*Een ernstig woord uit Indië aan Nederland*" ('s Grav., M. M. Couvée, 1885) een korten terugblik op het verleden:

„Was, met name sedert 1830, het koloniale staatsdoel van Nederland bovenal gericht op het verkrijgen van rechtstreeksche voordeelen uit Indië, beter van Java, ten behoeve van het moederland, de toen ingevoerde gedwongen staatsexploitatie op groote schaal kon daarvan logisch als het natuurlijk corollair worden aangemerkt.

Daarmede was het aanzijn geschonken aan het zoogenaamde cultuurstelsel, waarvan Jan van den Bosch de, door Nederland niet genoeg gewaardeerde, stichter was; een stelsel in het kort nederkomende op de gedwongen dienst-

[1]) Vgl. G. W. Uhlenbeck, Bijdrage tot de geschiedenis van de verhouding tusschen den Staat en de Christelijke Kerkgenootschappen in Nederlandsch Oost-Indië. Leiden, 1887. 8°. blz. 120 en vlg.

baarstelling van nagenoeg de geheele bevolking van Java voor de teelt van stapelproducten, bestemd voor de Europeesche markt — meer in het bizonder van suiker en koffie — tot uitsluitend profijt van de moederlandsche schatkist.

Aan dit dwangstelsel — waarvan het moederland in klimmende rede aanzienlijke voordeelen trok — kleefden uit den aard der zaak groote misbruiken en gebreken.

Daarmede kon de nieuw opgetreden richting in patria geen vrede hebben, en haar aanslagen waren inzonderheid gericht tegen de gouvernements-suikerindustrie, die niet had nagelaten onder het machtig Regeerings-initiatief een hooge vlucht te nemen. Daartoe droeg de omstandigheid, dat de suikerfabrikanten als zoovele gunstelingen beschouwd werden, ongetwijfeld het hare bij.

Maar de vrijzinnige richting, inmiddels regeeringspartij geworden, om weldra voor goed het roer van Staat in handen te nemen, vergat, dat rechtstreeksche voordeelen uit Indië voor het moederland alleen onder een stelsel als dat van Van den Bosch te verkrijgen waren, en ook dan op den duur slechts met verwaarloozing der Indische belangen.

Opzettelijk of onbewust, maar in ieder geval onnadenkend, werden voor deze primordiale waarheid de oogen gesloten; het naasten van de Indische baten door de Nederlandsche schatkist, vroeger door den geldnood van het moederland als onvermijdelijk vergoelijkt, werd door de zich liberaal noemende Regeering en Wetgeving tot een gangbaar rechtsbegrip verheven; FINANCIEELE ÉÉNHEID van moederland en koloniën was de leus, die dienst moest doen om Nederlands „beter ik" in slaap te wiegen, en het „BUDGET DER TOEKOMST" was het bedriegelijk uithangbord, dat werd voorgehouden om aan het onmogelijk compromis te doen gelooven, dat het sinds jaren verwaarloosd en verarmd Indië tot zijn recht kon worden gebracht met behoud van „INDISCHE BATIGE SLOTEN" voor het moederland.

De hooge koffieprijzen — want de koffie-exploitatie van staatswege, zoo op Java als op Sumatra en in Menado, werd, en wordt nog steeds (maar nu meer dan ooit ten nadeele van de arme en weerlooze bevolking en met zwaarder druk voor haar dan zelfs onder een de Eerens), in stand gehouden, ja, uitgebreid — de hooge koffieprijzen mogen een tijd lang ten bate zijn gekomen aan de voorstanders van het zich nog altijd vrijzinnig noemend regeeringsbeleid in Indië — edoch „vrijzinnig" met behoud der rechtstreeksche voordeelen uit Indië, voor het moederland — vroeger of later moest het gepleegde zelfbedrog zich toch met al zijn akelige gevolgen doen gevoelen . . . . . . en die tijd is nu aangebroken!

Lage koffieprijzen, dure oorlogen, overstroomingen en veepest — om van de Krakatau-ramp, die aan veertigduizend menschen het leven kostte, niet te gewagen — zijn opvolgend of gelijktijdig het deel van Indië geweest, nadat het 844 millioen, onbenut voor eigen behoeften, aan Nederland had moeten afstaan; 844 millioen, waarvan ruim 700 millioen tot bevrediging van louter Nederlandsche behoeften gediend hebben.

En wie zou denken, dat het tot in merg en nieren verarmd Indië nu ook op zijn beurt eenig voordeel zou genieten van de tot dusver, ZOOLANG NEDERLAND DAARBIJ VOORDEEL HAD, in practijk gebrachte „FINANCIEELE ÉÉNHEID" met het moederland, vergist zich deerlijk.

„Der Mohr hat seine Schuldigkeit gethan, der Mohr kann gehen"; met andere woorden: nu voor Indië de vette jaren achter den rug liggen en de magere jaren gekomen zijn, nu moet het

Niet op Nederland leunen
Maar op eigen krachten steunen!

Wèl werden 45 millioen van de jongste leening voor Indië beschikbaar gesteld tot dekking van het tekort; doch niet als restitutie, noch omdat het op grond der gepredikte financiëele eenheid eenig recht kon doen gelden, maar in voorschot, in leen; het verbeide „budget der toekomst", waarvan onder den tooverstaf van het in patria en hier nieuw opgetreden koloniaal bewind de meest verrassende wonderen werden voorspeld, is plompweg ontaard in een stelsel van fiscaliteit à outrance, waarvan, voor zoover bekend, de weerga nergens elders, althans niet in eenig beschaafd land wordt aangetroffen, een fiscaliteit à outrance die, zonder blikken of blozen, voor de wezenlijke belangen en behoeften van land en volk de oogen gesloten houdt.

Zeggen wij te veel, wanneer wij beweren, dat deze terugblik op het verleden een helder, zij het ook akelig, licht werpt over het nu sinds jaren gevolgd koloniaal beleid . . . . ?" [1])

[1]) Vgl. over ons regeeringsbeleid, onder meer, ook het jongste opstel „Woorden en daden" in „*De Indische Tolk* van 11 Febr. 1890, n°. 20; en Prof. Mr. J. de Louter, „Financiëele verhouding tusschen Nederland en Indië," t. a. p. 5 November 1889, n°. 6; E. B. Kielstra, „De financiëele toestand van Indië," t. a. p. 15 October 1889, n°. 3. Vgl. ook het alleszins lezenswaard opstel van den tegenwoordigen Directeur der Ned. Bank, Mr. N. P. van den Berg, „Onze roeping in Indië," in „*De Indische Tolk*", 18 Maart 1890, n°. 25; eveneens de beide opstellen van Mr. G. D. Willinck, „Moederland en Kolonie. Eene beschouwing over beider staatsrechterlijke verhouding," in „*De Indische Tolk*", 4 en 11 Maart 1890, n° 22 en 23.

Maar ook vragen wij: Is het niet tastbaar, dat dergelijk beleid nadeelig moet terugwerken op de werkzaamheid der Zending, zoo al niet haar geheel neutraliseert? dat met zulk een stelsel van koloniale staatkunde uitbreiding, ontwikkeling van godsdienst en zedelijkheid onmogelijk kunnen samengaan?

We gewaagden straks van de koffieexploitatie van Staatswege. Meermalen reeds werd, ook van Christelijke zijde, daarover de staf gebroken in verband met de belangen der Javaansche bevolking. Maar helaas! wat heeft het gebaat? Ge herinnert U wellicht hoe, nu reeds meer dan 25 jaren geleden, in het in 1863 op onbepaalde tijden verschijnend Christelijk orgaan, „*Nederlandsche Gedachten*", door onze uitnemende vrienden uitgegeven, ons volk daarop gewezen werd. Ter karakteriseering der koffiecultuur worden daarin reeds enkele treffende bizonderheden medegedeeld, die men mij vergunne thans opnieuw in herinnering te brengen. Wellicht dat men nu minder Oost-Indisch doof zal zijn!

Volgens het reglement, te vinden in het Indische Staatsblad van 1833, n°. 7, moest: „alle koffie op Java geteeld aan het betalen van landrenten onderworpen, aan het gouvernement worden geleverd tegen *marktprijs*, *jaarlijks door het gouvernement vast te stellen*," na aftrek van „2/5 voor de verschuldigde landrente, alsmede de kosten van transport," mits niet meer bedragende dan *f* 3 per pikol.

Al aanstonds, bij datzelfde besluit, heeft de regeering het maximum van transportkosten in rekening gebracht en dus voor elken pikol *f* 3 afgetrokken van het plantloon, ofschoon, naar deskundigen beweren, „al de kosten, die het gouvernement in Indië op de koffie, boven den inkoopsprijs te maken heeft, en waaronder, behalve transport en afpakking, gebracht worden kosten van personeel bij de pakhuizen, van personeel bij de cultures, van bewerking der koffie naar de West-Indische bereiding, van cultuurprocenten, fictive landrenten, enz. enz. *geen f* 2½ den pikol bedragen"!

De regeering, die de transportkosten zoo ruim berekende, was zeer schroomvallig voor overdrijving, waar zij den zoogenaamden marktprijs vaststelde.

Volgens de statistieke opgaven, getrokken uit regeeringsbescheiden en medegedeeld in het *Aardrijkskundig en statistisch woordenboek van Nederlandsch-Indië* [1]) heeft de inlandsche bevolking gedurende het tijdvak van 1833—1858 gemiddeld *f* 3.24 per pikol minder ontvangen, dan de werkelijke marktprijs, na aftrek van 2/5 voor landrente en *f* 3 transportkosten, bedroeg. — Over de 23½ millioen pikols koffie, door de bevolking in die jaren opgebracht, geeft dit een totaalcijfer van ruim zes en zeventig millioen guldens, welke de regeering zich onrechtmatig, ten koste der Javaansche bevolking heeft toegeëigend!

In 1858 heeft men dat reglement van 1833 gewijzigd, en wel juist op het punt van dien zoogenaamden marktprijs. Trouwens, hiervan maken wij der regeering geen verwijt, want de inlander heeft aanspraak op een billijk loon in verhouding tot zijn arbeid, waarop, naar onze meening, de marktprijs geen invloed behoort te hebben. De Nederlandsche regeering toch staat in dit opzicht tegenover den Javaanschen koffieplanter, als elk nijverheidsondernemer tegen den fabrieksarbeider in zijn dienst, dien hij in verhouding tot zijn werk beloont, onverschillig of de marktprijs van zijn fabrikaat hoog of laag zij.

Zien wij thans of de Nederlandsche regeering in 1858 een *billijk* loon bepaalde. „Alle koffie, op Java geteeld en aan de betaling van landrente onderworpen, wordt aan het Gouvernement geleverd tegen eene belooning, overeenkomstig het bepaalde bij § 4 van art. 16 van het regeeringsreglement, jaarlijks vast te stellen," — zoo luidt het voorschrift in het Indisch Staatsblad van 1858, no. 19. En de aangehaalde paragraaf uit het regeeringsreglement beveelt, „dat de belooning der betrokken inlanders, met vermijding van alle schadelijke overdrijving, zoodanig zij, dat de Gouvernementscultures hen, bij gelijken arbeid, ten minste gelijke voordeelen opleveren als de vrije teelt."

De koffieplantende bevolking heeft sedert 1858 gemiddeld *f* 10 voor elken pikol ontvangen. Wanneer wij nu in aanmerking nemen, dat op Java, gemiddeld, 225 koffieboomen [1]) slechts één pikol per jaar opbrengen, zoodat een inlander om *f* 10 in den tijd van één jaar te verdienen, 225 koffieboomen moet onderhouden en plukken, veelal op een afstand van 20 à 30 palen, *dat is 7 à 10 uren gaans*, van eigen woning gelegen, terwijl hij daarenboven in dien tijd nog gemiddeld 300 jonge boomen moet bijplanten, na daartoe den grond te hebben omgewerkt, en eindelijk den geoogsten pikol nog 10 à 30 palen ver naar het pakhuis moet

[1]) Zie aldaar het hoogst belangrijk artikel: „*Koffie*" en voorts in de artikelen „*Indië* en *Java*".

[1]) In sommige streken van Java brengen 600 boomen slechts één pikol koffie op.

brengen, om aldaar zijn loon te ontvangen, dan meenen wij toch in twijfel te mogen trekken of de arme daglooner hier te lande wel geneigd zou wezen, zijn lot met dat van den Javaanschen koffieplanter te verwisselen, en of het uit een zedelijk oogpunt te verdedigen zij, dat zoovelen nog afkeerig zijn van hervorming, doortastende hervorming in Indië. [1])

Drong de tijd ons niet, wij zouden hieraan nog enkele opmerkingen kunnen toevoegen omtrent den tegenwoordigen toestand der Gouvernements-koffiecultuur en de benoeming eener Staatscommissie, met opdracht om den Minister van koloniën daaromtrent te dienen van bericht en raad. Gaarne zouden wij tevens, ter karakteriseering van de ongezonde en nog steeds gehandhaafde toestanden, uit het door die commissie uitgebracht rapport (zoowel van hare meerderheid als van hare minderheid) op eenige verrassende mededeelingen de aandacht willen vestigen.

Terwijl wij u met allen aandrang noodigen, zelven van een en ander kennis te nemen, willen wij hier liever nog met een enkel woord wijzen op het landrente-stelsel en de heerendiensten.

[1]) Geen welsprekender en duidelijker betoog, aan hoeveel willekeur de inlander bloot staat, vindt men, dan in de volgende besluiten, opgenomen in 't *Bijblad op het Staatsblad van Ned.-Indië*, al. III, no. 716. Bij resolutie van 25 September 1836, no. 128, is bepaald: „*a* dat in zoodanige streken, alwaar *met der tijd* gebrek *zoude kunnen* bestaan aan geschikte gronden voor het aanleggen van koffietuinen, de gronden van afgeschreven koffietuinen, van welke bewezen is, dat dezelve oorspronkelijk van goede hoedanigheid zijn geweest, gedurende een tijd van *tien* jaren, *of zooveel langer* of korter als bevonden zal worden noodzakelijk te zijn, braak zullen blijven liggen, om, des gevorderd wordende, na ommekomst van dien tijd, weder tot het aanleggen van nieuwe koffietuinen te kunnen worden gebezigd; *b.* dat in de boven bedoelde streken *de gronden van afgeschreven koffietuinen tot geene beplanting met padie, djagong, tabak, of andere voortbrengselen van inlandsche nijverheid mogen worden gebezigd*, dan alleen, wanneer zoodanige beplanting in het belang der inlandsche bevolking als volstrekt noodzakelijk mocht worden beschouwd, *ter beoordeeling van de hoogste plaatselijke autoriteit.*"

Bij een besluit van 30 Augustus 1854 no. 3, zijn „de hoofden van gewestelijk bestuur op Java herinnerd aan eene oordeelkundige opvolging der voorschriften, in de resolutie van 25 September 1836, no. 128, en is hunne aandacht gevestigd op het hoog belang, hetwelk voor de toekomst gelegen is in het behoud der koffiecultuur, *met last om niet dan bij de dringendste noodzakelijkheid, gronden van afgeschreven koffietuinen*, welke geschikt kunnen worden geacht om later weder voor die cultuur te kunnen worden gebezigd, aan de *bevolking voor eigen landbouw terug te geven*, en om, *indien de onvermijdelijke noodzakelijkheid bestaat om zoodanige gronden voor dien landbouw af te staan, daartoe vooraf een voorstel aan den directeur der cultures in te dienen!*"

Omtrent het eerste, enkel deze herinnering uit het bekende „Ons Program" (blz. 980):

„De landrente, d. i. het stelsel om bij admodiatie een belasting op het product over de dessa's om te slaan, en nu voorts de dessahoofden voor de gereede betaling aansprakelijk te stellen, heeft er, blijkens alzijdige ervaring toe geleid, dat de dessahoofden dezen aanslag uiterst willekeurig en ongelijk verdeelen; hun vrienden er van vrijstellen; er den kleinen man voor laten opkomen; en in den regel de helft meer innen, dan het Gouvernement ontvangt. Een schandelijke toedracht van zaken!

„Even weinig bevelen zich de heerendiensten aan; een betaling van belasting in den arbeid, die, hoe ook reeds beperkt en aan haar wildste loten besnoeid, toch ook zóó nog een kanker blijft, die knaagt aan den welstand van de inlandsche bevolking." [1])

„Tot welke schromelijke onrechtvaardigheden de diensten kunnen aanleiding geven, kan blijken uit een agrarische kwestie, die zich heeft voorgedaan. Daar stierf een aandeelhouder in de communale velden, tevens bezitter van een stuk agrarisch eigendom van 120 Rijnlandsche roeden; de dessa eischte toen van de weduwe voor dat bezit het stellen van een vollen heerendienstplichtige. Huilende kwam de vrouw haar nood bij het bestuur klagen, aangezien het stellen van een heerendienstplichtige in die streek *f* 50 kostte, terwijl de opbrengst van haar grond bruto niet meer dan *f* 20 bedroeg; daar het bestuur haar niet kon helpen, heeft zij den grond weer aan de dessa gegeven."

Is het geen schande, dat zulke feiten zich kunnen voordoen; dat de door de Regeering vastgestelde regelen den vooruitgang en ontwikkeling van den inlander belemmeren, inplaats van die te bevorderen?

En de Regeering zelve, zij weet maar te wel, dat er te zwaar drukkende lasten bestaan. Ik wijs u alleen op de jongste heerendiensten-circulaire aan de hoofden van gewestelijk bestuur, om te doen waken tegen ondoelmatige regeling dier diensten. Daarin lezen wij o. a.:

„Zooals U H. Ed. Geb. bekend is, is het de ernstige wil der Regeering, dat door eene doelmatige regeling der heerendiensten deze zooveel mogelijk tot een minimum worden gebracht, opdat die diensten zoo min mogelijk de bevolking drukken, en geen belemmering zijn voor de ontwikkeling van landbouw en nijverheid, waartoe nog zooveel gelegenheid bestaat.

„Het is daarom, dat geleidelijk in alle gewesten van Java onderzoekingen zijn of zullen worden ingesteld, om zoo te komen tot goede gewestelijke regelingen.

„Voor zoover die onderzoekingen reeds zijn gevorderd, is aan het licht gekomen, *dat vele heerendiensten van de bevolking worden gevorderd, welke als van geen nut en of niet noodzakelijk zijnde, gerust kunnen worden nagelaten, ja, die, wat meer zegt, ten hoogste dienen te worden afgekeurd*, waar de Regeering er reeds lang naar streeft, die diensten zooveel mogelijk te verminderen; zoodoende toch worden de goede bedoelingen der Regeering door sleurgeest, onverschilligheid of on-

[1]) Vgl. de artt. van K. W. van Gorkom, de Heeren- en Cultuurdiensten, in „*de Indische Tolk*," 12 November 1889, no. 7; De conversie van de heerendiensten, t. a. p. 19 Nov. 1889, no. 8; en Ch. van Kerckhoff, Afschaffing van heerendiensten in Nederlandsch-Indië I II, t. a. p. 28 Jan. 1890, no. 18 en 4 Febr. 1890, no. 19.

nadenkendheid van ambtenaren of hoofden tegengewerkt, en wordt het meer dan tijd dat hieraan een einde kome.

„De verspilling, waarop hierboven wordt gedoeld, bestaan in de eerste plaats in het vorderen van *onnoodig werk*, zooals bijv.: het vegen op vaste dagen der wegen buiten de hoofdplaatsen; het vorderen van fraaie paggers; het te dikwerf en te overvloedig begrinten vooral op wegen, waar weinig vervoer per as en dus weinig slijtage is; *het oprichten van onnoodige wachthuizen en te zware bezetting er van*; en in het algemeen *het oproepen voor eenig werk van meer volk en het vorderen van grootere dagtaken dan noodig is.* Het is mij zelfs gebleken, dat mindere ambtenaren of hoofden *regelingen in het leven riepen, die soms aanzienlijke verzwaring der heerendiensten ten gevolge hadden.*

„Ik acht het daarom niet ondienstig, voor zooveel noodig, uw aandacht op deze *misbruiken* te vestigen, opdat, in afwachting der te maken gewestelijke regelingen, reeds dadelijk, door het nalaten van onnoodig werk, de heerendiensten zoo dragelijk mogelijk worden gemaakt, zullende ik, als later mocht blijken, dat deze wenken moedwillig in den wind worden geslagen, mij genoodzaakt zien, daarmede de Regeering in wetenschap te stellen.

„De Inspecteur belast met de leiding der heerendienst-onderzoekingen, heeft daarom van mij in last, om op zijn reizen nauwkeurig na te gaan, in hoeverre de hier gegeven wenken worden opgevolgd, en mij daaromtrent te rapporteeren."

Wat dunkt u van deze ernstige aanschrijving, vanwege de Regeering tot de hoofden van gewestelijk bestuur gericht? Behoeft zij nog eenig commentaar? In de Indische bladen wordt ook ten aanzien dezer circulaire, gelijk van zoo menige andere, herhaald: „Mits aan dit alles de hand wordt gehouden."

We zeiden straks, dat de heerendiensten weinig bevorderlijk zijn aan den welstand van de inlandsche bevolking. „En de opium-pacht dan!" roept wellicht deze en gene mij toe. Liefst zou ik er over zwijgen.

Bijna veertig jaar geleden werden in het tijdschrift „*De Nederlander*" de navolgende woorden geschreven:

„In stede van voortdurende opdrijving zal men werken op opheffing van dat middel, en van lieverlede die pest zoeken te weren, welke jaarlijks tallooze offers wegsleept naar lichaam en ziel. Gods trouw zal wel op andere wijze in het gemis van schandelijke voordeelen voorzien."

Sedert dien tijd — 1850 — heeft men niet opgehouden, over het opiumpachtstelsel van gedachten te wisselen. In honderden geschriften, in tallooze redevoeringen in en buiten het Parlement is de misdaad van dat stelsel aangetoond; zelfs aan pogingen om een aequivalent aan te wijzen heeft het niet ontbroken.

Welnu, de opiumpacht is bij de begrooting voor 1890 nog altijd opgevoerd tot ongeveer het *dubbele* van 1850.

In een zeer belangrijken bundel stukken over de opiumpacht in Nederlandsch-Indië, in het jaar 1862 gedrukt, dien wij dezer dagen in handen namen, vonden wij een afzonderlijk advies van den Minister van koloniën, toen lid van den Raad van Nederlandsch-Indië; daarin treffen wij de volgende zinsneden aan:

„Het opiummisbruik dankt mede zijne ontwikkeling aan de meerdere welvaart, die de teelt van voedingsmiddelen en van voortbrengselen voor de Europeesche markt met al den aankleve van dien (gedurende de laatste jaren) onder de inlandsche bevolking verspreid heeft.

„Het hier bedoelde kwaad (het opiumverbruik) zal echter, mijns inziens, niet geheel kunnen worden uitgeroeid, zelfs niet tot een voor de algemeene volkswelvaart onschadelijk minimum teruggebracht, tenzij al die middelen gepaard gaan met een welingericht stelsel van volksonderwijs."

Een welingericht stelsel van volksonderwijs! Kunnen wij zeggen dat dit bestaat? Niemand durft dit zeker beweren, althans hij niet, die weet wat vroeger en later, in den jongsten tijd nog, van bevoegde zijde daarover gezegd en daartegen aangevoerd is. „Ik verklaar mij — zoo schreef nog onlangs o. a. de heer Graafland — een man, die door zijn 40-jarigen omgang met den inlander wel met diens neigingen en behoeften vertrouwd is — „ik verklaar mij niet tegen de *school*, maar tegen *die* school, zooals zij is en onder de bestaande omstandigheden noodzakelijk zijn moet. Ik moet haar veroordeelen, omdat zij niet beantwoordt aan het *doel*, dat men der *inlandsche* school stellen moet; omdat zij niet is eene *volksschool.*

„Eene *volksschool* moet zijn eene school voor het volk; zij moet geven, *wat het volk behoeft.* Dat doet de gouvernements-inlandsche school niet; zij past nog in geen eeuw voor die maatschappij! Zij ligt absoluut boven het niveau van ontwikkeling dier maatschappij! . . . Was het doel der Regeering voor de inlandsche maatschappij eene *volksschool* te stichten, dan is dat doel voorbijgestreefd!"

„De *volksschool*, die wij voor Indië wenschen, is *niet* de *gouvernementsschool*, maar eene *vrije gesubsidieerde particuliere school;* vrij in het al of niet toelaten van *godsdienst* op de school; geen dwang, maar ook geen verbod. Ziedaar de ware *neutraliteit*, die aan eene regeering past! Geen *premie* gesteld op godsdienstloosheid; en afwijzing wegens *godsdienst*, dat is niet neutraal. De dusgenaamde *neutrale* school moge in Nederland een reden van bestaan hebben. die wij niet willen beoordeelen, in Indië bestond die reden voor de inlandsche school in geen geval."

„Voor ons" — ik onderschrijf gaarne wat in „*De Nederlandsche Gedachten*, van 26 Juni 1863, no. 16, voorkomt, „voor ons zijn christendom en staatkunde onafscheidelijk, maar ook al achtten wij dit niet, toch zouden wij uit een *staatkundig* oogpunt, bedenkingen

opperen tegen de neutraliteit der scholen op Java. Immers de vermeerdering van kennis bij den inlander, zal gevaarlijk voor ons gezag kunnen worden, tenzij die gepaard ga met toenemenden eerbied voor ons hooger zedelijk standpunt; tenzij het den Javaan dus duidelijk blijke, dat de onverschilligheid, ruwheid, ja zedeloosheid van zoovele Europeanen, waarmede hij in aanraking komt, noch toegelaten noch geduld worden door Christus; tenzij de inlander dus geleid worde tot de ware kennis van Christus en de overtuiging erlange, dat niet elk, die zich Christen noemt, een volgeling van Jezus van Nazareth is. Een neutraal onderwijs zal den inlander de geschiktheid geven om zich te sterken in de oppositie tegen zijn overheerscher. dien hij onmogelijk kan achten, wiens zwakheden hij dagelijks meer leert bespieden, maar wiens — helaas maar al te zeer miskende — kracht voor hem verborgen blijft en daarmede tevens voor ons verloren gaat.

„In dubbele mate gelden deze gevaren bij eene Mahomedaansche bevolking. De Mahomedaan toch is nog niet zoo *gevorderd*, (?) dat hij godsdienstloos onderwijs kent. Dit is door den Minister Uhlenbeck in een officiëel stuk medegedeeld. In de „nota van nadere mededeelingen en inlichtingen, betreffende het Oost-Indisch Verslag over 1859," lezen wij de volgende, *in allen deele* opmerkenswaardige zinsnede: „de omstandigheid dat men zich hier (in Tapanoeli, op Sumatra's Westkust,) uit hoofde van den lagen trap van beschaving der bevolking, ook in den laatsten tijd nog genoodzaakt zag om voor het onderwijs Mahomedanen te bezigen, mag, bij het erkende feit dat bij den Mahomedaan het godsdienstige met het overige elementair onderwijs onafscheidelijk is verbonden, als de hoofdoorzaak worden beschouwd van het toenemen der leer van den Islam in dit gedeelte van Sumatra's Westkust." (¹)

„De Mahomedaan acht dus godsdienstig en lager onderwijs onafscheidelijk. Bezoekt hij onze zoo geroemde neutrale scholen, hij zal er tot het besluit komen: òf, dat de Nederlanders, *ofschoon zich christenen noemende, geen godsdienst hebben*, dan wel, dat zij *aan hun godsdienst zoo weinig hechten, dat het hun volkomen onverschillig is, of een ander dien aanneemt en belijdt.* Geen dezer beide vermoedens zal strekken tot versterking van zijn ontzag en eerbied. Veeleer vreezen wij, dat tot niet gering nadeel van Nederland, eerlang de woorden van den Hr. G. K. Niemann in treurige herinnering zouden komen (²): „de godsdienstoorlog tegen de ongeloovigen, ook tegen de regeerders, de Hollanders, werd vaak mondeling zoowel als in veelgelezene geschriften gepredikt. De zeerooverij, de schrik der wateren van den Indischen Archipel, is in haar oorsprong, niets anders dan een bepaalde vorm van dezen oorlog . . . . Men weet hoe dikwijls in de oorlogen met de inlanders de krijg tegen de Hollanders als een heilige godsdienstplicht werd voorgehouden. Geen wonder, als men bedenkt dat volgens de wetgeleerden de oorlog tegen ongeloovigen eigenlijk de normale toestand der Moslemen is en de vrede een exceptioneele toestand, niet meer dan een wapenstilstand "

Ter voorkoming dezer gevaren verlangen wij — gelijk zeer juist in de meergemelde „*Nederlandsche Gedachten* wordt beweerd — niet, — zooals de conservatieven van weleer, — onthouding van onderwijs, een stelselmatig aankweeken of onderhouden van onwetendheid bij den inlander; maar integendeel, vrijheid voor de bizondere personen of vereenigingen om te voorzien in de leemte der opleiding van regeeringswege; vrijheid om het Evangelie te prediken. Wij vragen dus niet — en hierop leg ook ik allen nadruk — evangelisatie door of met medewerking van de regeering; wij vragen alleen: Onthoud u van tegenwerking.

Men stelle zich het door de Regeering ingenomen standpunt, ten opzichte van de christianiseering van Indië, niet voor als het gevolg van tijdelijke inzichten door den invloed van dezen of genen Gouverneur-Generaal of eenig voornaam regeeringspersoon, of ook wel als alléén maar bestaande in enkele losse en op zich zelf staande feiten. Neen, de politieke gedragslijn, die de Hooge Regeering immer meende te moeten volgen, het regeeringsstelsel als zoodanig, moet hier alle schuld dragen, tengevolge waarvan zelfs een Gouverneur-Generaal, een Minister van Koloniën, waar deze de Zending uit persoonlijke overtuiging zeer genegen zijn, al zeer weinig te haren gunste kan doen. Het geldt hier in 't algemeen dan ook niet personen, maar wel meer algemeen heerschende inzichten en toestanden.

Sir John Lawrence, de vroegere onderkoning van Britsch-Indië, zeide eens: „Bij hetgeen wij ten beste van de bevolking doen, zijn wij door *ons* geweten, niet door het *hare*, gebonden. Gelooven wij, dat aan de beoefening van den Bijbel de hoogste zegeningen verbonden zijn, zoo verlangen wij ook waarlijk haar die zegeningen, naar ons vermogen, deelachtig te maken. Wij verlangen dit niet enkel als individu's' maar ook als Regeering, want het Christendom gaat hand aan hand met alles, wat de Britsche heerschappij in Indië beoogt. Christelijke oogmerken, langs christelijken weg gezocht, zullen nimmer de heidenen vervreemden." (¹)

Gulden woorden voorzeker. Doch hoe gaarne ook de Christen aan deze beginselen zijn zegel hecht, zij konden de staatkunde, zoowel van

(¹) Hier althans zou de vraag van den Hr. Groen wel gerechtvaardigd zijn: „Moet van gouvernementswege aan opleiding in het Mohammedanisme de schatkist dienstbaar worden gemaakt?"

(²) In zijne *Inleiding tot de kennis van den Islam ook met betrekking tot den Indischen Archipel*, blz. 412.

(¹) „In doing the best we can for the people, we are bound by *our* conscience, not by *theirs*. Believing that the study of the Bible is fraught with the highest blessings, we, of course, do desire to communicate those blessings to them, if we can. We desire this not only as individuals, but as a Government, for Christianity does go hand in hand with all those objects, for which British rule exists in India . . . Christian things done in a Christian way will never alienate the heathen." Vgl. *The Free Church of England*, March 1864, no. 20. blz. 466.

het moederland als van de koloniën, niet leiden; zij hebben daarin althans weinig steun gevonden. Vloeit de geschiedenis onzer vestiging in Nederlandsch-Indië niet over van „feiten, die bewijzen, hoe, beurtelings, het Christendom bevorderd of belemmerd werd, naar mate het een of het ander eene zelfzuchtige staatkunde kon dienen? Tot hiertoe is de weldaad van het Kruis niet veel meer geweest — dan een handelsartikel, van even wisselende marktwaarde, maar zeker niet zoo hoog in prijs, als muscaatnoten en kruidnagelen, als suiker en koffie. (¹) Terecht wordt daarom ook geschreven:

„De waarheid is, dat „„„de uitbreiding der Kerk"" bij de Compagnie geenszins doel, maar slechts middel was. De edele Compagnie, in weerwil van hare verheffing tot koning en priester, bleef hetgene zij van den beginne was — koopman. . . . Om den handel, werden in de veroverde landen scholen gesticht, en kerken gebouwd en allerhande lok- en dwangmiddelen tot bekeering aangewend om de onderworpene volken ‚in devotie te houden,' in de hoop, ‚dat God Almagtig hare zaken om dat godvruchtig werk te meer zal zegenen.' Om den handel had zij der Kerk belet zelve tot Heidenen en Mohammedanen met het evangelie der genade te gaan, en het koopmanshoofd doen druipen van priesterlijke zalving. Om den handel was het nu niet meer noodig de Kerk uit te breiden of te bevestigen. Wat reden zou er dan nog voor de edele Compagnie zijn, daaraan meer ten koste te leggen, dan hetgeen door den loop der omstandigheden onvermijdelijk noodzakelijk was?"

Bij de Oost-Indische Compagnie was *bevordering* van het Christendom het middel, waardoor zij haar gezag en hare belangen aanvankelijk poogde te verzekeren. Na hare opheffing heeft de Nederlandsche Regeering vooral hare kracht gezocht, zoo al niet in de wering van het Evangelie, dan toch door de verkondiging van het beginsel van neutraliteit, van kleurloosheid.

Men kent de bepaling, nedergelegd in art. 123 van het regeeringsreglement. „De christenleeraars, priesters en zendelingen moeten voorzien zijn van eene, door of namens den Gouverneur-Generaal te verleenen, bijzondere toelating, om hun dienstwerk in eenig bepaald gedeelte van Nederlandsch-Indië te mogen verrichten. Wanneer die toelating schadelijk wordt bevonden, of de voorwaarden daarvan niet worden nageleefd, kan zij door den Gouverneur-Generaal worden ingetrokken." Dit artikel heeft natuurlijk geene betrekking op de werkzaamheid van predikanten en priesters in de reeds gevestigde gemeenten en op de standplaatsen, hun door de regeering zelve aangewezen, maar alleen op de voortplanting van het Christendom onder de inlanders, die de regeering slechts in zooverre wil toelaten, als zij daarvan geene nadeelige gevolgen voor de openbare rust en orde noch andere ongelegenheden verwacht. De zienswijze der regeering op dit zoo hoogst gewichtig punt kunnen wij het best leeren kennen uit de Memorie van Toelichting op het genoemde artikel.

„Het Staatsbestuur" — zoo heet het daarin — „moet in de keuze zijner middelen blijven binnen eenen werkkring, die op het stuk van geloofsbelijdenis volkomen kleurloos moet zijn. Het beschermen van personen, rechten en eigendommen, opdat de maatschappij in haar eigenaardig voorwaarts streven niet worden belemmerd, ziedaar de bestemming van den Staat. Al wat dat streven kan verstoren of verhinderen, moet door den Staat worden opgeheven, en daarom moet hij in de eerste plaats zorgen voor rust en orde, als de eerste voorwaarden van beschaving en ontwikkeling. Het is deze plicht, het zijn deze inzichten, die de richting hebben bepaald van de in Nederlandsch-Indië aangenomen gedragslijn, ten aanzien van de verspreiding van het christendom. Daar waar talrijke Mohammedaansche bevolkingen, met al hare elementen van fanatismus en tegenstand, de meerderheid uitmaken, heeft de regeering gemeend preventief te moeten handelen; in die gedeelten van Nederlandsch-Indië zijn dus, met uitzondering van de groote steden, geene Zendelingen tot prediking van het evangelie onder de inlanders toegelaten. Trouwens, bij het bestaande regeeringsstelsel zou die toelating zonder eenigen twijfel door de inlanders worden opgevat, als een bewijs, dat het Nederlandsch Gouvernement hunne bekeering tot het Christendom begeert, en dat de Zendelingen zoovele ambtenaren zijn, door de regeering afgevaardigd, om het bekeeringswerk te volbrengen. De regeering mag, naar hare overtuiging, geen voet geven aan zoodanig dwaalbegrip; zij mag het thans bestaande vertrouwen niet in gevaar brengen van onherstelbaar te worden geschokt. Voor 't overige, heeft de regeering zich nooit verzet tegen hetgeen, naar haar inzien, geschieden kon zonder hare beginselen te verloochenen

(¹) Zie de Memorie betreffende de oprichting eener Maatschappij tot bevordering van de Christelijke belangen van Ned. Indië. Utrecht, Kemink & Zoon, 1866, 8° blz. 19.

en zonder gevaar voor rustverstoring. Zij heeft b.v. niet verhinderd, dat Zendelingen te Batavia, Semarang en Soerabaja wonende, vertalingen van gedeelten des Bijbels hebben vervaardigd en rondgedeeld. Zij heeft toegelaten, dat afgevaardigden van het Nederlandsch Bijbelgenootschap gedurende vele jaren het Javaansch hebben beoefend in het centraal gedeelte van Java, alwaar de landtaal het zuiverst gesproken wordt; zij heeft dit toegelaten, niettegenstaande de vergunning was gevraagd met het erkende doel, dat de alzoo verkregen taalkennis zou benuttigd worden voor het vervaardigen van eene nauwkeurige vertaling van de Heilige Schriften. De regeering belemmert den invoer in Nederlandsch-Indië niet van de in Nederland gedrukte vertalingen des Bijbels, en evenmin het uitdeelen of verkoopen er van aan de Javanen. Zij verhindert den Javanen niet, zich bij de Zendelingen in de groote steden gevestigd, te vervoegen en van hen onderricht te vragen. Zij vergunt aan de Zendelingen de toegang tot de inlanders, die geheel ongezocht het christendom hebben omhelsd of het voornemen daartoe aan den dag leggen; maar zij meent de beoordeeling omtrent plaatsen en personen, alsmede het stellen van bepaalde voorwaarden niet uit hare handen te moeten geven. Zij is verantwoordelijk voor de rust; de Zendelingen zijn het niet. *Haar* oordeel moet in deze beslissend zijn. Overal waar de verkondiging van het Christendom de rust niet bedreigt, heeft de regeering den vrijen loop gelaten aan de prediking van het evangelie. De Moluksche Archipel, Timor en onderhoorigheden, sommige gedeelten van Celebes en Sumatra, de eilanden Bali en Lombok, eindelijk het groote eiland Borneo zijn voor de Zendelingen opengesteld. Vraagt men nu, waartoe de vertaling des Bijbels in het Javaansch toegelaten, wanneer men niet gezind is de vrije prediking van het evangelie op Java te vergunnen? Het antwoord ligt voor de hand. Zoo de Javanen zich door de lezing onzer Heilige Schriften willen laten stemmen ten gunste van het Christendom, de regeering zal geene hinderpalen in den weg leggen aan de godsdienstige beweging, welke uit die ingenomenheid mocht ontstaan. Waar die beweging het vormen van Christelijke vereenigingen mocht ten gevolge hebben, en waar uit die vereenigingen de wensch *openbaar* wordt, om door Zendelingen te worden onderwezen, zal die wensch niet onbevredigd blijven. Onder zoodanige omstandigheden zal de regeering even plichtmatig toegeven aan den wensch der bekeerden, als zij tot hiertoe plichtmatig heeft gemeend te moeten weerstand bieden aan een aandrang, die van elders komt. Aldus begrijpt de regeering hare stelling tegenover de inlandsche bevolking in het algemeen. Nergens pogingen om het bekeeringswerk, zelfs in schijn, door den steun van het wereldlijk gezag ingang te verschaffen; overal strenge onzijdigheid; overal vergunning tot prediking, waar de rust daardoor niet in gevaar wordt gebracht; overal streng toezicht, waar dat gevaar aanwezig is. Een voorbeeld zal niet te onpas zijn. Op verschillende punten van de residentie Soerabaja en ook te Semarang hebben zich ongevoeliglijk Christen-gemeenten onder de Javanen gevormd. Men verhindert de Zendelingen niet die gemeenten te bezoeken, maar men laat hun niet toe zich naar de Mohammedaansche dessa's te begeven, tot prediking van het Evangelie."

Ziedaar de beknopte uiteenzetting der beginselen, volgens de eigen woorden der regeering zelve.

Sedert deze beginselen werden uitgesproken, is er, vooral bij de toepassing daarvan, veel verandering gekomen. De laatste jaren, de jongste tijd vooral, hebben in dit opzicht onmiskenbaar verbetering te weeg gebracht. Niet meer met zulk eene driestheid als voorheen, durft men zich te verzetten tegen de bevordering van het Christendom, niet maar in de Buitenbezittingen alleen, maar ook in alle deelen van Java. Wel moet erkend worden, dat in meer dan één opzicht het regeeringsbeleid voor het werk der Zending gunstiger geworden is.

Zeer zeker zal men geen maatregelen meer nemen, die vroeger werden geprovoceerd, waarbij de „Tien Geboden" werden in beslag genomen; het „Allervolmaakste Gebed," als gevaarlijk voor de rust, veroordeeld; de Zendeling, die tegen vervreemding en afval van Christus waarschuwt, in zijn dienstwerk geschorst werd.

Doch hoewel de koloniale geschiedenis van de laatste jaren ons niet zulke sterk sprekende feiten kan melden van de hinderpalen, die men voorheen daaraan heeft in den weg gelegd, toch zijn er nog slechts weinige maanden verloopen, dat er in Indië een besluit van den Gouverneur-Generaal moest worden geprovoceerd om inlandsche Christenen te beschermen tegen willekeur van inlandsche hoofden, — tegen onderdrukking van het Christendom door den Islam. Aan de toelichting tot de circulaire, die tot de hoofden van gewestelijk Bestuur werd gericht, zij het volgende ontleend:

„Het is bekend — zoo heet het daarin — dat de christelijke leer niet alleen door opzettelijke prediking van een der priesters en hun helpers wordt verbreid, maar ook in belangrijke mate door leeken, leden der gemeenten, die in kleineren kring gesprekken over den Godsdienst houden, voorgaan bij oefeningen, die soms ook door volgelingen van een anderen eeredienst worden bijgewoond, godsdienstige boeken verspreiden, onderwijs geven, enz.

„En nagenoeg uitsluitend op deze wijze is het, dat de Islam bij voortduring het getal zijner belijders in den Archipel ziet toenemen. Met de hier bedoelde handelingen nu heeft het bestuur, zoolang niets gebeurt in strijd met de wettelijke verordeningen of wel de openbare orde niet in gevaar wordt gebracht, *als hoofd van de politie* zich niet in te laten. Wel is aan het Bestuur, uit anderen hoofden, zekere bemoeienis met de verkondiging van den godsdienst opgedragen, maar blijkens de art. 123 en 124 van het Regeerings-Reglement is de niet twijfelachtige bedoeling van den wetgever, dat deze bemoeienis aan de inlandsche vorsten, regenten en hoofden toekomt *voor zooveel betreft den godsdienst, dien elk hunner belijdt;* terwijl de uitoefening van den christelijken godsdienst alleen aan het oppertoezicht van het *Europeesche* Bestuur is onderworpen, voor zoover dit te beoordeelen heeft of de wijze, waarop de Christenleeraars, priesters en Zendelingen hun dienstwerk verrichten, voor de belangen van den Staat, de handhaving van rust en orde dus, schadelijk moet worden geacht.

„Al moet worden erkend dat althans in het laatst verloopen tijdperk, over het algemeen, door het Europeesch en het inlandsch bestuur geen met deze beginselen strijdige gedragslijn wordt gevolgd, toch is het *herhaaldelijk* voorgekomen, dat *inlanders, die tot het Christendom waren overgegaan of daartoe neiging aan den dag legden, door inlandsche hoofden werden geroepen om daarover inlichting te geven en zich zoodoende niet geringen overlast op den hals zagen gehaald.*

„Een paar bizondere gevallen zullen hetgeen als zoodanige ongeoorloofde inmenging is aan te merken nader kenschetsen. Enkele jaren geleden begaf een Zendeling zich naar een, op eenigen afstand van zijn woonplaats gelegen, dessa en hield met sommige bewoners gesprekken over de christelijke leer, terwijl hij bij zijn vertrek een godsdienstig boekje achterliet. Hierin vonden de inlandsche hoofden termen om een voorloopig onderzoek in de dessa in te stellen naar hetgeen de Zendeling verteld had, en het boekje met den inlander, in wiens bezit het gevonden was, aan den wedono op te zenden, waarop de zaak aan het Hoofd van plaatselijk bestuur gerapporteerd werd.

„In hoever dit laatste goed handelde met een nader onderzoek te gelasten, waardoor op de bevolking opmerkelijk een voor de Evangelieverkondiging ver van gunstigen indruk werd teweeggebracht, kon hier buiten bespreking blijven, als niet tot de bemoeienis van inlandsche hoofden met den werkkring eener niet door hen beleden leer betrekking hebbende.

„Een andermaal gebeurde het, dat een christen-inlander in een naburige dessa een nacht doorbracht en des avonds in het huis waar hij logeerde met een kleinen kring gesprekken hield over het christendom; het Inlandsch Bestuur meende zich daarmede te moeten bemoeien, en het gevolg was, dat het geheele gezelschap naar de hoofdplaats werd opgezonden, en eerst na verhoord te zijn door verscheiden inlandsche ambtenaren, waarvan één zich veroorloofde, den man om zijn overtuiging te bespotten, en na kennisneming van de zaak door den politierechter vergunning kreeg om naar huis te gaan.

„Hadden de hierbedoelde inlanders gehandeld tegen eene bepaling, b.v. op het reizen of op het herbergen van vreemdelingen, dan zouden natuurlijk de hoofden, als belast met de handhaving van de politie, volkomen gerechtigd zijn geweest tot het door hen ingesteld onderzoek, maar enkel de omstandigheid dat de christelijke leer het onderwerp hunner gesprekken was geweest, had aan de inlandsche hoofden geen reden mogen geven om hen door oproepingen te kwellen.

„Een ander Christen eindelijk, die een school had geopend, werd tot drie malen genoodzaakt, zijn werk te verzaken om aan het districtshoofd over zijne leer inlichtingen te geven. Had deze man voorgeschreven formaliteiten verwaarloosd, dan had het Inlandsch Bestuur hem daarvoor moeten bestraffen of vervolgen, maar aangezien hiervan in het onderwerpelijk geval niet blijkt, kan in de herhaaldelijke oproepingen slechts een ambtelijke plagerij worden gezien, die in geenen deele mag worden geduld."

Wat dunkt u, M. H. van deze feiten, door de Regeering zelve erkend? Het *„Bataviaasch Nieuwsblad"* van 27 November ll., deze circulaire besprekend, wijst er terecht op, „dat het ,dwingt ze om in te gaan' een onverantwoordelijke krankzinnigheid wezen zou, maar als gezegd kan worden, dat onderdanen van Willem van Oranje, Koning der Nederlanden, door andersdenkenden, óók onderdanen, worden mis-

handeld, omdat zij vrijwillig overgingen tot het Christendom, dan is dat meer dan een dwaasheid, dat is, een schande. Nu dat gebeurt . . . Het is speciaal in de *Gouvernementslanden*, dat het gebeurt; ziedaar het opmerkelijkste. In Djokja wint in den laatsten tijd het Christendom onder de inlandsche bevolking aanmerkelijk veld en onder den mohamedaanschen sultan, slechts door een resident als dwarskijker geflankeerd, hoort men niet van kwellingen, die de tot het Christendom overgaande inlanders hebben te verduren van hun landgenooten.

„Het is tegenover zulke, onder ons eigen bestuur door kortzichtigheid en wellust zich ontwikkeld hebbende, rotte toestanden en slechte verhoudingen werkelijk een goede daad geweest van de Regeering, het passend standpunt, dat van art. 119 R. R., nadrukkelijk in te nemen, en het ware nog veel beter geweest, zoo eenige persoonlijke bestraffingen daaraan gepaard hadden gegaan."

Den Hoofden van Gewestelijk Bestuur is nu van Regeeringswege aangeschreven om te zorgen: 1°. dat de inlandsche hoofden zich persoonlijk niet inlaten met de questie van overgang van inlanders tot het Christendom; en 2°. dat de inlandsche Christenen niet door de inlandsche Mohamedanen om hun geloof worden lastig gevallen en gemolesteerd.

Zoo er nu slechts de hand aan deze voorschriften wordt gehouden, is daarvan in de goede richting wel iets voor de toekomst te verwachten; „in alle geval wordt aan een ergerlijke wanverhouding een einde gemaakt."

Behoefde men maar slechts te bepalen tot het wegruimen dier éene wanverhouding! Maar er is helaas! meer. Ik wijs u op het belangrijk praeadvies, dat door den hoogleeraar Mr. L. W. C. van den Berg, in de Nederlandsch-Indische Juristenvereeniging in 1887, werd uitgebracht over „huwelijken tusschen personen, behoorende tot de verschillende categoriën der bevolking van Nederlandsch-Indië." Voor zoover het onderwerp betrekking heeft op de inlandsche christenen, wordt door dien geleerde veel licht verspreid over het burgerlijk recht van bedoelde christenen, en komt hij tot dit bedroevend resultaat, dat het geheele burgerlijk- en handelsrecht, waaraan de inlandsche christenen zijn onderworpen, op losse schroeven wordt gesteld; dat bedoelde toestand kunstmatig door de wetgevers van 1848 en 1855 is in het leven geroepen; „*dat de inlandsche christenen geen reden hebben zich te verheugen over de onpartijdigheid in godsdienstzaken bij den kolonialen wetgever.*"

Meermalen werd reeds de aandacht gevestigd op de regeling van den rechtstoestand der inlandsche Christenen, die waarlijk niet van al te groote vrijgevigheid of begunstiging getuigen kan. Nog onlangs werd daarop in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gewezen in eene afzonderlijke nota, welke het Katholieke Lid der Kamer, de heer van Nunen, bij het verslag over de Indische begrooting voor dit dienstjaar heeft willen voegen.

Eveneens was reeds in 1883 de onvoldoende regeling van den rechtstoestand der inlandsche Christenen het onderwerp geweest van eene uitvoerige gedachtenwisseling tusschen vele Christelijke vrienden en Zendelingen in Indië zelf. De inzending van een adres aan den Gouverneur-Generaal was daarvan het gevolg. Vergunt mij daaruit u een en ander mede te deelen.

Volgens de artt. 6—10 van de, op 30 April 1847 afgekondigde en op 1 Mei 1848 ingevoerde, Algemeene Bepalingen van wetgeving „zijn de ingezetenen van Nederlandsch-Indië onderscheiden in Europeanen en daarmede gelijkgestelde personen, en Inlanders en met deze gelijkgestelde personen." — „Met Europeanen worden gelijkgesteld: 1°. alle Christenen, daaronder begrepen, die welke tot de Inlandsche bevolking behooren; 2°. alle andere personen, van waar ook afkomstig, die niet in de omschrijving vallen van het volgende artikel", dat luidt: „Met Inlanders worden gelijk gesteld de Arabieren, Mooren, Chineezen en alle anderen, die Mohammedanen of Heidenen zijn." — „Het burgerlijk en handelsrecht in Nederlandsch-Indië ingevoerd of in te voeren is toepasselijk op alle Europeanen en daarmede gelijkgestelde ingezetenen van Nederlandsch-Indië." — „De Gouverneur-Generaal is bevoegd om ten aanzien van de Inlandsche Christenen in het algemeen of van enkele hunner gemeenten zoodanige uitzonderingen op de bepaling van het voorgaande artikel te maken, als hij noodzakelijk zal oordeelen."

Het blijkt dus, volgens het adres, dat in deze Algemeene bepalingen het voor Europeanen bestemde burgerlijk en handelsrecht ook voor Inlandsche Christenen geldend verklaard is, Daarna werd echter, bij artikel 3 der op 3 Maart 1848 afgekondigde en op 1 Mei daaraanvolgende ingevoerde Bepalingen op de invoering van en den overgang tot de nieuwe wetgeving, verklaard:

„Naar aanleiding van artikel 10 der Algemeene be-

palingen van wetgeving voor Ned.-Indië, wordt bij deze vastgesteld, dat, tot dat dienaangaande nader zal zijn voorzien, de tot de Inlandsche bevolking behoorende Christenen over geheel Nederlandsch-Indië, met opzicht tot het burgerlijk en handelsrecht, alsmede tot de strafwetgeving en de rechtsbedeeling in het algemeen, geheel en al zullen blijven in hunnen tegenwoordigen rechtstoestand en zulks met dien gevolge dat, voor zoover zij thans met Inlanders zijn gelijk gesteld, alle de in de nieuwe wetgeving omtrent deze laatsten gemaakte bepalingen ook op hen zullen toepasselijk zijn."

Vermits tijdens de afkondiging dier Bepalingen geen wettelijke verordering Christen-Inlanders aan de wetgeving over Inlanders in het algemeen onttrok, waren en bleven zij, volgens dit artikel 3, aan die wetgeving onderworpen.

Verder wordt in het, op 4 Januari 1815 afgekondigd, Reglement op het beleid der Regeering van Nederlandsch-Indië, bij artikel 109 gezegd:

„De bepalingen van dit reglement en van alle andere algemeene verorderingen, waarin sprake is van Europeanen en Inlanders, zijn, waar het tegendeel niet bepaald is, toepasselijk op de met hen gelijkgestelde personen.

„Met Europeanen worden gelijk gesteld alle Christenen en alle personen, niet vallende in de termen der volgende zinsnede:

„Met Inlanders worden gelijkgesteld alle Arabieren, Mooren, Chineezen en allen, die Mohammedanen of Heidenen zijn. De Inlandsche Christenen blijven onderworpen aan het gezag der Inlandsche hoofden, en, met opzicht tot rechten, lasten en verplichtingen, aan dezelfde algemeene, gewestelijke en gemeentelijke verorderingen en instellingen, als de Inlanders, die het Christendom niet belijden.

„De Gouverneur-Generaal, kan, in overeenstemming met den Raad van Nederlandsch-Indië uitzonderingen maken op de toepassing der in dit artikel gestelde regels."

„Ofschoon" — zoo doet het adres voorts opmerken — „de vierde zinsnede van dit artikel niet strekt om de gelijkstelling van alle Christenen met Europeanen, voor zoover Inlandsche Christenen betreft, teniet te doen, maar slechts om hun staatsrechterlijken toestand van die gelijkstelling uit te sluiten, kan nochtans, krachtens dit artikel, de toepassing der wetgeving van Europeanen, ook wat het privaatrecht betreft, op hen niet plaats vinden; omdat het artikel die alleen voorschrijft, waar het tegendeel niet is bepaald, hetgeen geschied is bij voormeld artikel der bepalingen op de invoering en den overgang tot de nieuwe wetgeving; — de inlandsche Christenen zijn dus ook na de invoering van het Reglement op het beleid der regeering, „totdat nader zal zijn voorzien," onderworpen aan de wetgeving voor inlanders.

Volgens artikel 11 der Algemeene bepalingen van wetgeving in Nederlandsch-Indië, artikel 4 der Bepalingen op de invoering van en den overgang tot de nieuwe wetgeving, en artikel 75 van het Reglement op het beleid der Regeering zijn op inlanders van toepassing „hunne godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken, voor zoo ver die niet in strijd zijn met algemeen erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid", terwijl de rechter bij de rechtspraak over hen „de algemeene beginselen van het Burgerlijk- en het Handelsrecht voor Europeanen tot richtsnoer neemt, waar het de beslissing geldt van zaken, welke bij de hierboven bedoelde godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken niet geregeld zijn". Onder de hier vermelde godsdienstige wetten zijn niet te verstaan de voorschriften van het Christendom, vermits deze onder inlanders nooit als wetten hebben gegolden, maar in de eerste plaats die van den onder hen meest verbreiden godsdienst, den Mohammedaanschen, waarmede de bij hen bestaande instellingen en gebruiken grootendeels samenhangen. De Mohammedaansche wetten zijn echter, ten aanzien van het personen- en familierecht, in strijd met de beginselen van het Christendom.

Reeds met betrekking tot de gewichtigste verbintenis, het huwelijk, bestaat er verschil inzoover de Mohammedaansche wetten de veelwijverij aannemen, de Christelijke beginselen daarentegen slechts de vereeniging van één man met ééne vrouw als zoodanig erkennen.

Met dit verschil hangen verschillen samen in andere verhoudingen; in bloedverwantschap en zwagerschap; in de voogdij en in het erfrecht. Volgens het Mohammedaansche recht, heeft zelfs de overgang van een Mohammedaan tot het Christendom voor hem het verlies van het erfrecht op de nalatenschap van Mohammedanen ten gevolge.

De godsdienstige wetten en de daarmede samenhangende instellingen en gebruiken der inlanders kunnen dus voor de inlandsche Christenen, wegens hunne hoedanigheid van Christenen, geen recht daarstellen.

Het recht voor Europeanen is daarentegen op Christelijke beginselen gevestigd, en ook overigens in zijne grondslagen voor de verschillende volken en voor inlandsche Christenen geëigend.

Maar de bepaling, dat de rechter in zaken van inlanders, die niet geregeld zijn door hunne godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken, de algemeene beginselen van het Europeesche recht tot richtsnoer nemen zal, stelt geene volledige rechtsregeling daar, wijl er geen kenmerk bestaat ter beoordeeling, welke voor-

schriften van dat recht algemeene beginselen bevatten en welke niet. Het onvoldoende dier verwijzing doet zich onder anderen gevoelen in een werk, waarbij de Zendelingen betrokken zijn.

Aan sommigen hunner werd, door de hoofden van plaatselijk bestuur, opgedragen de geboorten, huwelijken en sterfgevallen van inlandsche Christenen in te schrijven. Indien deze opdracht, zooals moet worden aangenomen, gegrond is op *Staatsblad* 1864, n°. 142, hetwelk de hoofden van plaatselijk bestuur machtigt, personen aan te wijzen om die inschrijvingen te bewerkstelligen onverminderd de bevoegdheid der betrokkenen om zich daartoe te wenden tot den ambtenaar van den Burgerlijken Stand, dan zijn die Zendelingen belast geworden met handelingen, die in den regel door deze ambtenaren geschieden, en is de *inschrijving* der bedoelde huwelijken tevens de rechtsgeldige *voltrekking* derzelve.

Maar nu doet de vraag zich op, of voor die huwelijken gelden alle bepalingen van het Burgerlijk Wetboek betreffende huwelijken van Europeanen en betreffende hunne ontbinding?

Volgens dat Wetboek kunnen de huwelijken alleen ontbonden worden krachtens rechterlijke uitspraak, en niet krachtens den wil van een of van beide echtgenooten alleen.

De vraag of dit voor inlandsche Christenen geldt, is op verschillende wijze beantwoord en beslist geworden.

Is de ontbinding van het huwelijk van inlandsche Christenen slechts krachtens rechterlijke uitspraak bestaanbaar, dan is de inschrijving van een nieuw huwelijk van een echtgenoot, wiens vroeger huwelijk slechts feitelijk, maar niet rechterlijk ontbonden is, ook voor den Zendeling ongeoorloofd. Er bestaat noodzakelijkheid voor hem om althans op dit punt zekerheid te vereenigen.

Blijkt uit al het in het adres aangevoerde duidelijk, dat de tegenwoordige rechtsbedeeling voor de inlandsche Christenen onvoldoende is, geen wonder dan ook dat de Zending-bond in Ned.-Indië, op grond der vermelde redenen, zich tot den Gouverneur-Generaal gewend heeft om daarin de noodige veranderingen te brengen. Moge het blijken, dat deze poging met een goeden uitslag worde bekroond!

Nog een ander punt van wetgeving. Toen in 1888 de bekende missive van den Minister van koloniën gericht werd tot de Zendingvereenigingen hier te lande, deed zij tevens de aandacht vestigen op art. 124 van ons Regeerings-Reglement. Dit artikel luidt:

„De priesters der Inlanders, die het Christendom niet belijden, zijn geplaatst onder het oppertoezicht der vorsten, regenten en hoofden, voor zooveel betreft den Godsdienst, dien elk hunner belijdt."

De redactie van dit artikel — de oud-Zendeling N. O. Schuurmans herinnerde er nog onlangs aan — de redactie van dit artikel is niet duidelijk; men kan de bedoeling er van bevroeden, doch de gedachte daarin opgesloten, wordt niet onomwonden uitgesproken. Men schijnt, bij de opstelling van dit artikel, niet gedacht te hebben aan de mogelijkheid, dat de daarin bedoelde vorsten, regenten en hoofden zouden willen of wenschen over te gaan tot het Christendom. Eerst door een tegenovergesteld geval aan te nemen, komt men tot de conclusie, dat er in het artikel eene lacune is, die op een of andere wijze behoort aangevuld te worden.

Bijvoorbeeld: „De priesters der inlanders, die het Christendom niet belijden, dus o. a. de Mohammedaansche priesters, zijn geplaatst onder het oppertoezicht der vorsten, regenten en hoofden, voor zoover betreft den godsdienst, dien elk hunner," der priesters namelijk, „belijdt."

Gesteld het geval: de Regent der afdeeling (Regentschap) A is Christen; — dan rijst de vraag: Onder wiens oppertoezicht moeten nu de Mohammedaansche priesters in die afdeeling geplaatst worden?

Op deze vraag is geen antwoord te geven. Ziehier de lacune. Want in het door mij gestelde geval is de Regent Christen, en de priesters belijden den Mohammedaanschen godsdienst. De consequente toepassing van art. 124 vordert dus, dat de Regent, om het oppertoezicht te kunnen of te mogen houden over de priesters in zijn ressort, denzelfden godsdienst belijdt als dezen; door den godsdienst der priesters is hij dus gebonden in zijn, althans openlijk, belijden of omhelzen van den godsdienst, m. a. w. *Officieel moet* hij denzelfden godsdienst belijden als die der priesters.

Het is dus volkomen waar, wat Bestuurders van het Ned. Zendelinggenootschap schreven in hunne *Memorie:*

„Ingewikkeld wordt in Art. 124 aangenomen, dat de Regenten Mohammedanen zijn en het zou voor een Regent, naar de tegenwoordige orde van zaken, zoo goed als onmogelijk zijn, Christen te worden en tevens zijn waardigheid te blijven bekleeden."

En zoo is de strekking van dit artikel in strijd met de duidelijke bewoordingen van Art. 119 van hetzelfde Reglement, waarin wordt gezegd: „Ieder belijdt zijne godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid."

Op wijziging van art. 124 dient daarom aangedrongen. „Eerst daarna zal een gezonde

maatschappelijke toestand op Java geboren worden, en als gevolg daarvan veel willekeur onmogelijk gemaakt en menige hinderpaal voor de uitbreiding des Christendoms op dit eiland uit den weg geruimd worden."

Genoeg reeds, M. H., om U te doen gevoelen, dat, waar wij van de Zending en de Overheid spreken, de laatste in haar staatkunde en wetgeving veel moet herzien, wil zij aan de eerste de gelegenheid ontnemen om telkens schadeposten op hare rekening te moeten boeken.

Kunnen wij ons regeeringsstelsel niet gunstig noemen voor de Zending en evangelisatie, de KOLONIALE MAATSCHAPPIJ zelve oefent daarop een niet minder noodlottigen invloed uit.

Hieromtrent kunnen wij kort zijn, daar de geest, die er in de Europeesche maatschappij heerscht, bekend mag worden geacht.

Terwijl aan de eene zijde eene teedere bescherming van het Mohammedanisme aan den dag wordt gelegd, stond daartegenover bij verreweg de meerderheid eene schier „volkomen verwaarloozing van den Christelijken godsdienst; het stond niet beschaafd, niet wetenschappelijk ontwikkeld dien godsdienst anders dan uit de hoogte te bejegenen; men schaamde zich er voor, als voor iets kinderachtigs, waarvan men zelfs niet wilde verdacht worden. Europeesche Zendelingen werden vaak bespot; meestal tegengewerkt."

Het zij verre van ons, hier als aanklagers der Europeesche maatschappij op te treden, in wier midden wij vele personen leerden kennen, voor welke wij hooge achting koesteren, hetzij wegens hunne uitnemende handelingen, hetzij wegens hunne vorming en talenten. Doch, wij houden ons er van overtuigd, zij zelven zullen allen ons toegeven, dat aan den godsdienst in de Indo-Europeesche maatschappij niet al te veel eere wordt bewezen, godsdienstzin al zeer schaars wordt aangetroffen, en er op het stuk van zedelijkheid en deugd van ons standpunt al heel wat te veroordeelen valt.

De godsdienstig-zedelijke toestand der Europeesche maatschappij op Java nu, is niet alleen (negatief) niet bevorderlijk voor de aanneming en verbreiding des Christendoms onder de inlanders, maar hij is er ook (positief) nadeelig tegen gekant. Die geest, die zich hier in spot en twijfelzucht, daar in ongeloof en godsdienstmiskenning, elders in wereldzin en geldzucht, en, helaas! ook wel in onzedelijkheid en ongerechtigheid openbaart, oefent wel zeer bepaald eenen nadeeligen invloed op de gemoederen der inlanders uit, die tegelijk daarin leeren zien, op welken prijs het Christendom door zijne belijders geschat en zijne voorschriften opgevolgd worden. Zullen wij feiten noemen? Waartoe zou het dienen? Liever willen wij u het oordeel vertolken, door een Javaan geveld over de Europeanen in Indië. Hoort dan, wat de groote Staatsman J. C. Baud in de zitting der Tweede Kamer van 6 December 1851 daaromtrent mededeelde:

„Lang", zoo getuigde een voornaam Javaan, „had hij getwijfeld of de Europeanen, die zich op Java bevinden, wel eenigen godsdienst belijden. Die twijfel had pas opgehouden bij zijne komst in Europa. In de huizen der Europeanen, waarin hij op Java had verkeerd, had hij geen sporen van godsdienst ontdekt. Hij had nimmer zien bidden vóór of ná den maaltijd. Wanneer hij zijne eigene landgenooten, de Mahomedanen, vergeleek met de Europeanen, die het Christendom belijden, dan was hij, altoos uit een practisch oogpunt, tot een ongunstig resultaat gekomen. Hij had bijv. de geringe klasse der Javanen, de Javaansche landbouwers, met de geringe klasse der Europeanen, de matrozen en soldaten, vergeleken, die alleen door een strenge tucht belet konden worden, zich aan allerlei buitensporigheden over te geven! Die gemeene Javanen, zeide hij, doen, wanneer de priester het teeken geeft, het gebed door den Koran voorgeschreven. Wanneer bidden uwe soldaten en matrozen? bij allen, laag en hoog van stand, zag ik dikwijls datgene doen, wat de Koran veroorlooft, maar wat de Bijbel verbiedt. Onder uwe geestelijken heb ik er gekend, die mij achting en eerbied inboezemden; maar ook anderen, die zich weinig schenen te bekommeren om de dure verplichtingen, welke het evangelie aan zijne dienaren oplegt. Het troosten en bijstaan der vele zieken, die in de hospitalen hun leven eindigen, scheen aan velen hunner een onbehagelijke taak."

Ziet daar het oordeel van een Javaan, die, leefde hij in onze dagen, vermoedelijk verdacht zou zijn geworden inzage te hebben gehad van eene vertaling van den merkwaardigen brief, door den Minister Keuchenius aan de hoogwaardige Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk gericht.

Maar in ernste, stelde de Javaan, waar hij dus sprak, misschien te hooge eischen?

Wie is er, die dit zou durven beweren? In zijn eenvoud heeft de Javaan den vinger op eene diepe wonde van de Europeesche maatschappij in N.-Indie gelegd, waardoor der Zending een gansch onvruchtbare akker wordt toebereid.

En te midden van die Maatschappij daarenboven nog eene KERKELIJKE INRICHTING, waarvan gij moeielijk elders een tweede voorbeeld zult weten aan te wijzen.

Het is van algemeene bekendheid, dat de Indische kerk in een toestand van schier absolute afhankelijkheid verkeert. Georganiseerd door

den Staat, wordt zij ook bijkans geheel door den Staat overheerscht.

Haar reglementen — zoo deden wij reeds vroeger opmerken [1]) — zijn door de Hooge Regeering vastgesteld. Haar bestuur wordt, onder het toezicht van den Gouverneur-Generaal uitgeoefend door een kerkbestuur, waarvan de leden worden benoemd door den Gouverneur-Generaal, en hetwelk handelt in verband met de Commissie tot de zaken der Protestantsche kerken in Nederlandsch Oost- en West-Indiën te 's Gravenhage, waarvan de leden benoemd worden door den Koning. Alle correspondentiën van het Kerkbestuur met de Commissie te 's Gravenhage geschieden onder cachet volant, door het intermediair en bij geleide brief van den Gouverneur-Generaal, terwijl die correspondentiën bovendien geen voorstellen mogen bevatten, waarop door het gouvernement zou behooren te worden beslist, daar alle voorstellen van dien aard door het Kerkbestuur moeten worden ingediend aan den Gouverneur-Generaal, die ze, voorzien van consideratiën en advies, opzendt aan het Departement van Koloniën. Jaarlijks wordt door het Kerkbestuur een verslag aangeboden aan den Gouverneur-Generaal, die het vervolgens toezendt aan de Ministeriën van Koloniën en Marine. *Last not least*, „de predikanten, veldpredikers en hulppredikers worden door den Koning benoemd; hun standplaatsen en werkkring worden door den Gouverneur-Generaal geregeld, terwijl zij ook door dezen geplaatst, verplaatst, bevorderd, en in geval van misdragingen, geschorst of ontslagen worden." Kortom, de vroegere afgevaardigde uit Almelo, de heer van Hoëvell, karakteriseerde de verhouding der Indische kerk tot den Staat reeds zeer juist, toen hij in de zitting van 27 November 1852 daarvan zeide: „Zij is een tak van de algemeene dienst in Indië, niets anders en niets meer."

Terecht schrijft dan ook T. v. T., in het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 31 October ll., in een opstel over „*De vrijheid der Protestantsche Kerk in Nederlandsch-Indie*" o. a. het volgende:

„Men behoeft de „Verzameling der verorderingen betreffende de Protestantsche Kerken in Nederlandsch-Indië" slechts vluchtig te doorbladeren om zich te overtuigen, dat de Protestantsche Kerk in Indië ten eenenmale afhankelijk is van den Staat.

„Bij *koninklijk* besluit is bepaald, dat alle Protestanten in Nederl.-Indië tot één Kerkgenootschap zullen behooren. En het reglement ‚*op het bestuur dier Kerken*' is evenals dat ‚*op de uitoefening van kerkelijk toezicht en tucht*' door den *Koning* vastgesteld. Ik zou over te veel ruimte beschikken, wanneer ik uit artikel na artikel zou aantoonen, hoe de Staat hier *alles* en de Kerk *niets* te zeggen heeft. En ik constateer daarom eenvoudig, als een curiositeit, het feit, dat in die ‚Verzamelingen' de naam van den Gouveneur-Generaal zelfs tot eenige tientallen malen voorkomt, hier en daar afgewisseld met dien van het Gouvernement en van den Minister van Koloniën. Een echt staatstuk, die ‚Verzamelingen' en een Kerk met zoodanige verorderingen is een *Staatskerk* in optimo forma!

„En dat de Kerk in het algemeen en iedere gemeente in het bizonder bij die totale afhankelijkheid van den Staat haar vrijheid en zelfstandigheid moest inboeten, laat zich begrijpen.

„De gemeente heeft geen recht haar eigen predikant te beroepen, zooals de zelfstandigheid der gemeente eischt en zooals in de Protestantsche Kerken in het algemeen gebruikelijk is; maar de Gouverneur-Generaal geeft aan de gemeente een predikant, daarbij voorgelicht door het Kerkbestuur.

„De Kerkeraad wordt niet, zooals betaamt, door de gemeente gekozen, maar hij vult zich zelven aan; of de predikant noodigt een paar personen uit om als ouderling of diaken op te treden. Soms worden zij bevestigd, soms niet. De niet-bevestiging wordt wel eens als voorwaarde van aanneming gesteld.

„Bij dat alles heeft de gemeente niets te zeggen. 't Is waar, de gemeenteleden kunnen bezwaren indienen tegen de leer van een predikant. Maar wat zal het hun baten, daar die bezwaren niet worden getoetst aan een *vastgestelden* en *duidelijk omschreven*, maar aan een *willekeurig aangelegden* maatstaf.

„Daardoor moest de band tusschen den leeraar en de gemeente wel te loor gaan, de liefde verflauwen, het geestelijk leven tot vriespunt dalen, en de zelfwerkzaamheid der gemeente een einde nemen, tot zij eindelijk geheel tot zwijgen was gebracht. En dat zij thans ook geen lust meer heeft in luisteren en de kerkgebouwen leeg, valt daaruit makkelijk te verklaren."

Even gemakkelijk ook, dat van Zendingsijver en opgewektheid tot propaganda van het geloof weinig of niets te bespeuren valt.

Schier uitsluitend hebben wij u tot dusver beziggehouden met wat der Zending nadeelig is.

Als schadeposten moesten wij boeken: Eene baatzuchtige koloniale staatkunde; de bestendiging van veel in de koloniale huishouding, dat in strijd is met den eisch der christelijke beginselen; een stelsel van volksonderwijs, dat niet geeft, wat het volk behoeft; de handhaving van het beginsel der zoogenaamde neutraliteit of kleurloosheid tegenover de verkondiging van het Kruis, met een overdreven bedachtzaamheid waar het de belijders der Halve Maan betreft; eene onvoldoende regeling van den rechtstoestand der Inlandsche christenen; eene maatschappij, waarin een te ruime plaats wordt gegeven aan het indifferentisme op het stuk van den godsdienst; eene kerkelijke inrichting, aan handen en voeten gebonden aan den Staat.

Met opzet hebben wij bij een en ander uitvoerig stilgestaan. Immers, juist datgene, wat wij als schadeposten voor de Zending moeten boeken, zou, ware het tegenovergestelde het

[1]) Zie *Tijdschrift van Ned. Indië*.

geval, haar ten hoogste bevoordeelen. Kon de baatzuchtige neiging van onze staatkunde, om de koloniën voor de kas van den Staat of van den particulier te exploiteeren, plaats maken voor een staatkunde van zedelijke verplichting; kon de politiek als sociale en oeconomische verhouding in overeenstemming worden gebracht met den eisch der christelijk-historische beginselen; kon de vrije ontwikkeling van handel, landbouw en nijverheid worden bevorderd in het belang zoowel van den inlander als van den Europeaan; kon met het dusver ten opzichte van den opium gevolgde stelsel worden gebroken; kon bij het lager onderwijs het bizonder initiatief van het Europeesch bestanddeel gesteund worden, en bij de inrichting der inlandsche school gelet op wat het volk behoeft; de Staatskerk in de koloniën opgeheven, alle belemmering voor de vrije prediking van het Evangelie weggenomen; kon het beginsel worden aanvaard, dat tegenover het Mohammedanisme het christelijk karakter der natie niet verloochend: — o, kon dit alles, konden de koloniale toestanden, als met den tooverstaf worden omgezet overeenkomstig den eisch onzer beginselen, — der Zending zou in onze Indiën een vruchtbaren akker zijn toebereid.

Werd inderdaad zulk een staatkunde in praktijk gebracht, aan de predikers van den christelijken godsdienst zou niet, gelijk nu maar al te vaak en met recht geschiedt, het verwijt voor de voeten kunnen worden geworpen, dat de natie zelve, uit wier midden zij zijn gekomen ter bekeering van den inlander, in lijnrechten strijd handelt met de principen van den Godsdienst, dien zij door den inboorling wenscht aangenomen te zien. „Wij wenschen" — sprak de oud-Gouverneur-Generaal Duymar van Twist, in de zitting der Eerste Kamer van 9 April 1866 — de bevolking van Indië de groote zegeningen van het Christendom deelachtig te maken. Maar is het dan niet vóór alles noodig, dat wij in onze *handelingen, zoowel van individuen als van Staatsbestuur*, met *daden* toonen, wat het Christendom is en wat het vermag? Is het dan niet vóór alles noodig, dat wij daar ginds met *onze* vruchten de voortreffelijkheid toonen van den boom, dien wij er wenschen te planten?" „Herzie u zelf eerst!" Kon dit machtig, scherpsnijdend wapen den Heiden en Mahomedaan uit de hand worden geslagen met een fier beroep op het christelijk karakter der Koloniale Staatkunde — de grootste schadepost voor de Zending zou in haar voordeel zijn omgezet.

Gij ziet, M. H., het zijn de lijnen der anti-revolutionaire koloniale staatkunde, die ik u daar trok. Gij verlangt natuurlijk niet van mij, dat ik ze opnieuw voor u uitvoerig ga uiteenzetten. De meesterlijke toelichting daarvan is u reeds voor lang bij de ontwikkeling van „Ons Program" bekend. Bovendien vertolkten wij u, niet lang geleden, wat ons te wachten staat bij de aanvaarding en toepassing van de anti-revolutionaire koloniale staatkunde.

Nevens den eisch eener Christelijke Staatkunde is er meer, dat in het belang der Zending kan worden bepleit. En dan vergeeft ge het mij zeker, dat ik in de tweede plaats noem, wat ik vóór alles had moeten te berde brengen: Het is de verspreiding van onzen Bijbel. Dat ik daarvan nu eerst gewaag, ligt in de omstandigheid, dat juist eene koloniale staatkunde den treurigen moed heeft gehad, aan de Bijbelverspreiding hinderpalen in den weg te leggen. Gij gelooft het wellicht niet, maar de historieschrijver van het jaar 1831 weet u het droevige feit te vermelden, dat, toen Bruckner, van Serampore, te Batavia met een aldaar, onder zijn toezicht gedrukte, van zijne hand afkomstige vertaling van het Nieuwe Testament in het Javaansch terugkeerde, door de toenmalige Regeering onmiddellijk beslag op die boeken gelegd, en hem slechts vergund werd, een nietig aantal exemplaren met zich te nemen. En wie de „*Reis door den Indischen Archipel*" van den Zending-inspector Van Rhijn heeft ter hand genomen, zou u tevens daarbij kunnen verhalen, hoe wijlen deze onze beminde broeder, toen hij in 1846 te Batavia was, die boeken nog zag staan in de groote kasten van de buitenkerk „*ten prooi aan insecten en het oplossend klimaat.*"

Welk een schril contrast maakt daartegenover het schoone woord van den Godvreezenden Gouverneur-Generaal Baron van Imhoff, waar hij, in zijne *Considerations sur l'état de la Compagnie*, als zijn gevoelen uitsprak:

„Que si l'imprimerie à Batavia et à Ceylon était portée à ce point de perfection, que les gens du pays pûssent y imprimer des Bibles en toutes les langues; cela aiderait beaucoup aux progrès de la Religion. Chacun aurait une Bible en sa propre langue, et l'avantage de s'instruire des vérités qu'elle renferme."

Zeer terecht wordt er op gewezen, „dat de Zendeling behoort op te treden met den Bijbel in de hand, evengoed als hij zelf een, niet met inkt geschreven, brief aan den Heiden van

Christuswege behoort te zijn. De Zendeling Sandermann, die op het eiland Nias vanwege het Rhijnsche Genootschap arbeidt, berichtte eens, dat hem gezegd werd: „Wij moeten u op uw woord gelooven; boeken, waarin wij de zaak die gij verkondigt kunnen nalezen, hebben wij niet." Aan dit billijk verlangen van den heiden moet allereerst voldaan worden, dat hij moge kunnen „nalezen," wat hem verkondigd wordt, doch de omvang van de behoefte aan een Bijbel in de taal, waarin de Zendeling moet spreken, is naar mij voorkomt nog wijder uitgestrekt. Voor den Zendeling zelven is het onmisbaar, dat hij uit de Schrift de stof en de rechte bewoording voor zijne Evangelieprediking ontleene, indien ten minste het Evangelie door hem zal gepredikt worden. De Zendelingkweekeling ook moet zich kunnen oefenen naar eene Bijbelvertaling, die hem het Evangelie leert brengen aan het volk, waarheen hij zal worden uitgezonden, — indien men anders niet iederen Zendeling eerst bij zijne komst op zijn post zal willen laten doorworstelen, wat het begin van het werk zoo uiterst moeilijk maakt."

Gode zij gedankt, dat men het beginsel heeft in praktijk gebracht, hetwelk op den Pinksterdag na 's Heilands verhooging profetisch verkondigd werd, toen de schare, die onder het bereik van het Evangeliewoord kwam, de groote daden Gods hoorde prediken „een iegelijk in zijne eigene taal." De uitstekendsten onder de Evangeliepredikers, die in den dienst van de Compagnie werkzaam waren, hadden door het vertalen van den Bijbel in zijn geheel of bij gedeelten, dit beginsel gehuldigd. En sedert is men met prijzenswaardigen ijver in die richting voortgegaan, en heeft men, ondanks onnoemelijke bezwaren, den reuzenarbeid ondernomen om den Bijbel, hetzij in zijn geheel, hetzij gedeeltelijk, in onderscheidene talen van den Indischen Archipel onder het bereik te brengen van de aan onze heerschappij onderworpen volkeren.

De Zendeling aanvaarde dan ook dankbaar het bezit van den Bijbel in de taal van het volk waaronder hij arbeidt, niet enkel als een levensbehoefte, maar ook als een welkome hulp hem zelven zoowel als aan de toegebrachten tot het geloof aangeboden. En wat voorts de verspreiding der Heilige Schrift betreft onder de volken, die nog niet tot het Christendom zijn toegebracht, daaraan staan in onzen Archipel en zelfs op Java, ten gevolge der maatschappelijke en geestelijke ontwikkeling der bewoners, velerlei bezwaren in den weg, — doch de Christelijke liefde getrooste zich het offer met milde hand, het brood des levens uit te reiken, in de wetenschap, dat de Schrift niet nalaten kan, door den Geest, die in hare bladen spreekt, invloed op de harten uit te oefenen.

Moet Bijbelverspreiding hand aan hand gaan met het Zendingswerk en wordt dit laatste daardoor ten zeerste gebaat, niet gering mag ook het voordeel heeten, dat de beoefening der talen- en letterkunde, der geo- en ethnographie in het algemeen en die van den Indischen Archipel voor de Zending afwerpt.

Op het gebied der wetenschap; op het gebied der taalkennis, land- en volkenkunde hebben de Zendelingen zeker veel, ontzachlijk veel gedaan, dat, al heeft niet *alles* den toets van streng wetenschappelijk onderzoek kunnen doorstaan, de wetenschap veel verder gebracht heeft dan zij anders zou gekomen zijn. Iedere wetenschap heeft, vóór zij als zoodanig optreedt, om zoo te zeggen, eene periode van voorstudie noodig, welke in deze door het werk der Zendelingen aanmerkelijk verkort is. We onthouden er ons van, hier namen te noemen. Maar wie onzer kent, zoo al niet bij eigen ervaring, dan toch bij geruchte, de kostbare bijdragen niet, die onze Zendelingen voor de taalstudie, voor de beschrijving van landen en volken, van zeden en gewoonten, voornamelijk in onzen Indischen Archipel, hebben geleverd? Hoevele mededeelingen en waarnemingen worden niet door hen den man van wetenschap aangeboden, die deze met erkentelijkheid in zijne schatkamer kan vergaderen.

Doch, hoewel de overtuiging algemeen is, dat de taalkundige, geo- en ethnografische studiën der Zendelingen even onontbeerlijk zijn als voor den reiziger landkaart en kompas, behoeft het echter geen betoog, dat zij niet al hun tijd, in de eerste plaats, aan allerlei waarnemingen en nasporingen op het gebied der taal-, land- en volkenkunde zouden kunnen wijden. Zij moeten en willen dit ook gaarne aan de beoefenaren dier wetenschappen overlaten; en deze, op hunne beurt — behoeft het nog aanwijzing?, bieden zij niet aan de Zending eene belangrijke, niet te versmaden hulp aan? Wat zij leverden en leveren, behoort het niet tot de onmisbare voorbereidende (propaedeutische) studiën van den Zendeling?

Het bewustzijn van het belang der Zending en der wetenschap voor elkander is op verre na nog niet helder, algemeen, en levendig genoeg. Toongevers op het gebied der wetenschap zien wel eens met hooghartige minachting

op de Zending neêr. De wetenschap — ach dat dit toch spoedig gebeure! — moet er zich eene eer en vreugde in stellen, de Zending aan te bevelen met haar invloedrijk woord, om alzoo op de edelmoedigste wijze de diensten te loonen, die de Christelijke heidenboden, als belangelooze en volijverige pioniers der beschaving aan haar hebben bewezen; en deze, op hun beurt, moeten geen bekrompen wantrouwen tegen de wetenschap koesteren, doch hare verworven schatten en resultaten aanvaarden en met de van haar ontvangen gaven hun eigen rijkdom vermeerderen.

Waar wij dit een en ander uitspreken, naderen wij het terrein der opleiding en persoonlijkheid van den Zendeling, als een der gewichtigste factoren waar sprake is van wat der Zending bevoordeelen kan.

Kan alleen de Heere God wasdom aan het zaad, dat gezaaid wordt op den akker van Heiden en Mahomedaan geven, gij beseft levendig, M. H., dat het waarlijk geene geringe zaak is, hoe en door wie die akker wordt bearbeid. Laat ons openhartig erkennen, dat somtijds de Zendelingen zelven schuld hadden aan de mislukking van hun arbeid, waar hun optreden weinig blijk gaf van hun bekwaamheid, van tact en juist besef der omstandigheden. En meermalen kwam het voor, dat, waar die eigenschappen aanwezig waren, de weerzin van besturende ambtenaren, uit naijver meestal voortgesproten, in achting en appreciatie verkeerde.

Het treden in persoonlijke voorbeelden zou ons te ver leiden en ligt ook niet binnen het kader onzer beschouwingen.

Het is ons echter eene oorzaak van onverdeelde vreugde, dat het vraagstuk der opleiding van den Zendeling reeds aan uwe aandacht werd aanbevolen, en de 21e stelling van onzen hooggeschatten Kuyper u heeft herinnerd „dat de uit te zenden Dienaren eene opleiding moeten ontvangen, die in geen enkel opzicht beneden dien van de Dienaren onder de gedoopten staat, en hun bovendien volledige kennis verschaft van de afgoderij, den socialen toestand en de taal van het volk waarheen zij zullen gaan."

Bij hetgeen door dien deskundige is gezegd waag ik het althans niet nog iets te voegen. Alleen vergunne hij mij, met alle bescheidenheid, in overweging te geven, of niet bij zijne stelling een amendement behoort te worden voorgesteld betreffende het onderricht, dat de Zendelingen gedurende hunne opleiding moeten ontvangen in de praktische genees- en heelkunde.

Ik doe dit met het oog op het belangrijk referaat, dat in Augustus jl. in de zesde Zendingsconferentie, gehouden te Batavia en Depok, geleverd werd door den Weleerw. Heer Zegers, „*Over de medische Zending uit het oogpunt van Staatsbelang.*" Door den Referent werd de vraag behandeld: „Is *medische* Zending ook voor Java gewenscht." Uit het verslag, dat ons daaromtrent gewerd, blijkt, dat de wenschelijkheid, dat de Zending zich ook het lichaamslijden der volken waaronder zij arbeidt, zou aantrekken, altijd gevoeld is, en de Zendelingen, zooveel zij vermochten getracht hebben, ook in deze richting werkzaam te zijn. De werkzaamheden van meer bevoegden wordt daardoor evenwel niet onnoodig gemaakt. Gewezen werd op zoo menig gedeelte van het groote Zendingsveld, waarop de medische Zending reeds met vrucht en grooten zegen arbeidt. Dat de wenschelijkheid: Zendelingartsen te bezitten, ook voor onze Indiën was gevoeld, getuigde de aanwezigheid van den eersten Zendelingarts, Dr. Frobenius, uitgezonden door Barmen en bestemd voor de Bataklanden. Voor Java bestaat die wenschelijkheid niet minder, en daarom werd besloten, de verschillende Zendingscorporatiën in ons Vaderland daarop te wijzen, en hun tevens te verzoeken, hunne bijzondere aandacht te willen wijden aan het medisch gedeelte van de studie der uit te zenden Zendelingen. Op de vragen: Is *medische Zending een Staatsbelang*, en kan men daarom rekenen op *Staatshulp?* meende men, dat de Regeering reeds met: *Ja* heeft geantwoord door de kostelooze verstrekking van medicijnen aan menigen Zendeling, terwijl de overtuiging werd uitgesproken, dat de *medische* Zending, mits de resultaten van haar bemoeiingen kunnende aanwijzen, op staatshulp zou kunnen rekenen. Voor de wijze, waarop de *medische* Zending werken zou, werd nog menige gedachte op de conferentie besproken. Sommigen betoogden o. a. de noodzakelijkheid der stichting van een opleidingschool voor inlandsche geneeskundigen; anderen bestreden dat als ontijdig.

Ik acht mij ten eenenmale onbevoegd om u omtrent de zoogenaamde „*Medical mission*" voor te lichten. Doch, waar ik de vraag behandel, wat der Zending bevoordeelt, meen ik niet te mogen nalaten u, zij het dan ook met een enkel woord, daarop te wijzen. Vooral met het oog op de eigenaardige toestanden en behoeften in onze koloniën, waar, het is genoegzaam bekend, nog zoo weinig geneeskundige hulp kan worden aangeboden, meen ik, dat, waar de Zendelingen in staat zijn de ont-

zachelijk groote ellende, die zij telkens ontmoeten, eenigszins te verzachten of op te heffen, dit voor het Zendingswerk van groot profijt zou kunnen zijn.

Onze taak loopt ten einde. Doch alvorens u dank te zeggen voor de welwillende aandacht, waarmede Gij mij wel hebt willen volgen, moet een ernstig woord mij van het harte. Ik weet, dat ik eene teedere snaar zal aanroeren, doch ik mag mij daardoor niet laten terughouden, daar ik meen, dat de opmerking, die ik mij veroorloof u te onderwerpen juist geldt eene dier zaken, die der Zending, wellicht het allermeest bevoordeelen kunnen.

We herinnerden u straks aan den toestand der Europeesche maatschappij en Kerk in onze Indiën. Mogen *wij* daarover het vonnis der veroordeeling uitspreken? „Wat ziet Gij den splinter, die in het oog uws broeders is, maar den balk, die in uw oog is, merkt gij niet? Of, hoe zult gij tot uwen broeder zeggen: Laat toe, dat ik den splinter uit uw oog uitdoe; en zie, er is een balk in uw oog? Gij geveinsden! werp eerst den balk uit uw oog, en dan zult gij bezien, om den splinter uit uws broeders oog uit te doen."

Gedachtig aan deze les van onzen Heiland en Meester, weigeren wij als aanklagers der Indische maatschappij en staatskerk op te treden. Liever steken wij de hand in eigen boezem en vragen u: Mannen Broeders: is er *bij ons* belangstelling voor Indië? Of moet de balk der koude onverschilligheid omtrent koloniale aangelegenheden uit ons midden worden weggenomen? Dezer dagen nog vernamen wij, dat het dringend noodzakelijk is, dat het Nederlandsche volk, meer dan tot dusverre geschiedde, worde ingelicht omtrent de behoeften van Indië; dat alles gedaan worde wat mogelijk is om onder dat volk de belangstelling voor Indië op te wekken. „Wel neemt zij in den laatsten tijd in Nederland reeds eenigszins toe. De verschillende organen der pers gaven daarvan de bewijzen; de anti-opiumbond maakt menigeen wakker, die tot dusver met Indische zaken zich niet inliet."

Dus luidt het in eene circulaire, die wij dezer dagen onder de oogen kregen. Is het niet beschamend, dat iets dergelijks kon en moest gezegd worden ná een koloniaal bezit van straks drie eeuwen? De klacht over gemis aan belangstelling in onze Indiën geldt zoowel onze hoogere als lagere kringen. „Nog met den ouden smaak drinkt ons volk zijn ‚Java-Koffie'; met nieuwe voorliefde rookt het zijn ‚Delitabak,' en als van ouds verkoopt het zijn koloniale waren, maar het ziet kalm aan, dat het koloniale leven er bij ons uitgaat." Er is „omtrent Indië een zekere oostersche apathie waarneembaar, die op weg is om ons voor goed ongevoelig te maken voor alles, wat onze rijke bezittingen aan gene zijde van den Oceaan aanbelangt." [1])

Bij de verkiezings-compagnes der laatste jaren kon men velerlei nooden en behoeften hooren voordragen: Clericalisme, liberalisme, socialisme, algemeen stemrecht of enkel uitbreiding van de kiesbevoegdheid, hervorming van het belastingstelsel, openbaar of bizonder onderwijs, vaccinedwang en leerplicht, de provinciale en gemeentelijke huishouding, ja wat werd al niet ons volk voorgehouden. Maar hoe zelden werden de koloniale belangen besproken! hoe zelden wordt ons volk herinnerd aan zijne zedelijke verplichtingen jegens Indië, opdat het, in steeds toenemende mate, tot leden zijner vertegenwoordiging mannen zal kiezen, die hart hebben voor Indië en op de toepassing eener onbaatzuchtige, eerlijke, rechtvaardige staatkunde, gericht op de maatschappelijke en economische ontwikkeling der koloniën, zullen aandringen!

Een eeuw geleden sprak reeds de Gouverneur Generaal van Imhoff in allen eenvoud: „Eerst *religie*, dan *justitie*, daarna *negotie!*"

Heeft ons volk deze kernachtige woorden als zijn levensspreuk aanvaard? Of wel, ze bij voorkeur in omgekeerde orde in praktijk gebracht?

Men meent al bijster veel te hebben verricht voor het rijk van Christus in Indië, door nu en dan over de Zending, over de hinderpalen, die haar in den weg staan te spreken; voor de Zending wordt wèl geofferd, maar is de gave in evenredigheid met wat voor andere doeleinden wordt weggeschonken? Maand aan maand worden in de steden en op het platte land Zendingbidstonden gehouden. Maar vormt het luttel bezoek daarvan niet een schril contrast met den ernst en het gewicht der zaak, welke het hier geldt? Zendingfeesten zijn sedert jaar en dag aan de orde geweest; in het Noorden en Zuiden, in het Oosten en Westen van ons land. Wij bestrijden ze niet; maar wat beteekenen de duizenden deelnemers bij de honderdduizenden, die daarvan een afkeer hebben? En, waar bereids het zilveren feest van de organisatie dier Zendingsdagen mocht worden herdacht, mag in ernste worden gevraagd, of waarachtige Zendingsgeest en Zendingsijver

---

[1]) Ind. Gids, VI, 1884, blz. 476.

daardoor aangekweekt zijn en of men ons daarvan de weldadige *vruchten* zou kunnen aanwijzen?

Tal van Zendinggenootschappen en hulpvereenigingen arbeiden er in ons land, al sedert jaren, en het zij verre van ons, hun prijzenswaardige werkzaamheid gering te achten of te willen miskennen, waar de Kerk hare roeping vergat. Maar kan gezegd, dat zij allen een bloeiend leven leiden? Te zamen onderhouden zij ternauwernood een honderdtal Zendelingen op het onmeetlijk Zendingsveld in onze Indiën; het eene tekort is niet gedekt, of een ander staat voor de deur; en is het niet stuitend, dat loterijen en bazaars telkens en telkens als lokaas moeten worden aangewend om den finantiëelen toestand te verbeteren?

Vraagt wellicht deze of gene onder u naar de Zendingwerkzaamheid der „Ned. Hervormde Kerk"? Wij meenen, dat in het vorige jaar aan alle Hervormde gemeenten in ons Vaderland, namens de Zendingsgenootschappen, die zich daartoe hebben vereenigd, een schrijven gericht is, om haar met nadruk te herinneren, dat de Zending een plicht is voor elke gemeente. Wat uitkomst dit heeft gehad, is ons niet bekend; maar de mate van belangstelling, die men betoont met opzicht tot eene deugdelijke voorziening in de geestelijke behoeften in de koloniën, kunt gij afmeten naar het antwoord, dat de Synode van het Herv. Kerkgenootschap meende te moeten afzenden op den bekenden brief van den Minister van koloniën betreffende eene reorganisatie der kerkelijk inrichting in Indië. In steê van te protesteeren en te adviseeren beide, bepaalde zij zich, met inneming van een eigenaardig standpunt ten aanzien der gestelde machten, alleen tot het eerste, terwijl zij het laatste naliet. Waarin men moeielijk een bevestiging zien kan van haar verklaring, dat zij medewerking tot eene doelmatige organisatie van de Protestantsche Kerk in Indië als haar „*roeping*" beschouwt.

En wij, M. V., die hier vereenigd zijn, wat zouden *wij* moeten antwoorden, wanneer men ons tegemoet treedt met de vraag, of *wij* toonen onzen plicht in dezen te beseffen? Laat ons onze schuld erkennen en ons nederbuigen voor den Alwetende, in diepen ootmoed, vol innig en oprecht berouw. Maar als wij opstaan van onze bidstoelen, hooren wij dan naar de krachtige stem Gods en laat ons, in de mogendheid des Heeren, herstellen wat wij verzuimd en bedorven hebben. Brengen wij aan Indië de weldaden van Christelijke beschaving. Vereenigen wij ons met kracht, met geestdrift, met moed om dien heiligen plicht te volbrengen!

Ik heb gezegd.

De Voorzitter, den Referent gedankt hebbende voor zijn belangrijk stuk, dat tot het einde met onverdeelde aandacht werd aangehoord, en waarvan de lezing nu en dan werd onderbroken door niet te onderdrukken bewijzen van instemming, drukte zijn leedwezen uit, dat de tijd te kort was om het referaat in behoorlijke discussie te brengen. Slechts een korte discussie kon dan ook volgen, maar toch voldoende om te doen blijken met hoeveel instemming en belangstelling de Referent gevolgd was.

Ds. Sikkel bracht tevens de groete over van Mr. L. W. C. Keuchenius, Minister van Koloniën, de Eere-Voorzitter van het Congres, die door ambtsbezigheden verhinderd was, tegenwoordig te zijn, maar bijzonder den aanwezigen Dienaren des Woords verzocht, bij de openbare samenkomsten der gemeenten van den Heere te smeeken, dat Hij door Zijne genade een einde moge doen komen aan den oorlog met Atjeh, die een der grootste hinderpalen is voor het welslagen der Zending in N. Indië.

De Voorzitter bepaalt nu, dat de volgende Referent (hijzelf), wegens de kortheid van den nog beschikbaren tijd slechts drie kwartier zal hebben voor zijn referaat, aan welke bepaling Prof. Dr. Rutgers, die het presidium nu overneemt, zegt, zich stipt te zullen houden.

Referaat van Ds. LION CACHET, over: „De arbeid door de Ned. Gereformeerde Kerken," thans in de Zending te verrichten in Indië.

De taak, die mij werd opgedragen: Een referaat te leveren over *Den arbeid door de Ned. Gereformeerde Kerken thans in de Zending te verrichten in Indië*, is mij, betrekkelijk, zeer gemakkelijk gemaakt, door de geachte referenten, die het Congres reeds met hunne belangrijke bijdragen gediend hebben.

Over Zending in het algemeen; over Zending naar de beginselen der Schrift en der Gereformeerde Belijdenis werd, principiëel, gehandeld door dr. Kuyper. Het referaat van ds. de Gaay Fortman [1]) brengt in herinnering hoe door de Gereformeerde Kerken in vorige eeuwen in de Zending gearbeid is, terwijl door ds. Schaafsma een overzicht is gegeven van de geschiedenis der Zending door de Genootschappen en Vereenigingen in deze eeuw, in Indië, en door dr. Wijnmalen werd aangetoond, wat de Zending in onze Koloniën verhindert en bevordert. Op de grondslagen dus gelegd, mag nu door mij worden voortgebouwd, en mijn woord kan en moet van geheel practischen aard zijn: *Wat hebben de Ned. Geref. Kerken thans te* DOEN *voor de uitbreiding van het Koninkrijk Gods, onder Heidenen en Mahomedanen in Indië?*

Er is hier geen sprake van Zendingarbeid *aanvangen*. Dit is geschied door de Kerken, reeds 2½ eeuw geleden. De Geref. Kerken *hebben* in deze haar roeping wel verstaan, en waar ergens, door tractaat met vreemde mogendheid, door handel, of ook wel na, soms onwettig, gevoerden oorlog, de vlag der Compagnie geplant werd, dáárheen werden Dienaren des Woords gezonden om veroveringen te maken voor het Koninkrijk des Heeren. Gearbeid is er, en met zegen. De Compagnie moge, als zoodanig, niet dan met bijbedoelingen de planting der Christelijke Kerk onder de heidenen bevorderd hebben, toch is aan de Geref. Kerken in Nederland het voorrecht en de eere geschonken, in drie werelddeelen het Evangelie te hebben doen prediken aan gansche volken, die den Naam van Christus nog niet gehoord hadden.[2])

Over de roeping der Kerken om in de Zending te arbeiden, behoef ik dus hier niet te spreken. Evenmin, om haar optewekken, dien arbeid ter hand te nemen, — *aantevangen*. Door de Gereformeerde Kerken *is* gearbeid in het Evangelie, onder Heidenen en Mahomedanen. Hare Zendboden *hebben*, met groote toewijding, de kruisbanier geplant in het Oosten en Zuiden, onder volken, die zaten in de duisternis en schaduwen des doods. Geen andere Kerken in de XVII eeuw hebben zulk een uitgestrekt gedeelte van den Wijngaard bearbeid als de Kerken hier. Doch, helaas! het werk werd verstoord, het arbeidsveld verlaten, en, met uitzondering van hetgeen de Chr. Geref. Kerk in de laatste jaren voor de Zending deed, hebben de Kerken als zoodanig, zich, nu reeds anderhalve eeuw lang, allerschuldigst, niet met de Zending ingelaten. En als er nu sprake is van wederopvatting van den arbeid, dan ligt het voor de hand, dat niet naar een arbeidsveld behoeft gezocht te worden, maar dat de roeping der Kerken ligt om de lijn optenemen, waar die werd afgebroken; — dat haar arbeidsveld in de Zending dáár ligt, waar de Vaderen het werk hebben aangevangen, doch het tot geen voltooiing kwam. En voorts: Waar het arbeidsveld niet *door anderen is ingenomen.*

Dus niet in Zuid-Afrika, waar, van de vestiging der kolonie onder Van Riebeek, in 1652, werk gemaakt werd „om de wilde en brutale menschen" daar, „mogelijk synde met de ware Gereformeerde Christelijke leere bekend te maken en die Leere voort te planten en te verspreiden tot 's Heeren Heiligen Naams lof en eere"; in Zuid-Afrika, waar, als eerste Zendeling onder de Kaffers een Hollander, Van der Kemp, gearbeid heeft; doch waar, van Kaapstad tot Zoutpansberg ten N.-Oosten, of naar Walvischbaai ten Westen, onder Hottentotten en Kaffers, onder Heidenen en Mahomedanen, thans door

[1]) Het referaat van ds. de Gaay Fortman werd niet gelezen, zie bladz. 12, doch volgt hier achter.

[2]) Dit wordt trouwens ook vrij algemeen erkend. Men zie van de Engelsche schrijvers over de Geschiedenis der Zending o. m.: Brown, „*History of the propagation of Christianity among the heathen since the Reformation.*" 3 vol. Edinburgh, 1845; Logan Aikman, *Cyclopaedia* of *Christian Missions*" London 1860; Storrow, „*History of Protestant Missions in India*," Tract Society, 1884; alsook het pas verschenen geschrift van dr. Fleming Stevenson, „*The dawn* of *Modern Missions*," na zijn dood door Prof Charteris uitgegeven (Edinburgh, Macniven and Wallace). Niet van belang ontbloot zijn de op- en aanmerkingen, in deze werken voorkomende, in verband met den Zendingarbeid der Ned. Geref. Kerken in de 17e eeuw.

zóóvele Kerken en Genootschappen gearbeid wordt, dat er kwalijk een plaats zou kunnen worden aangewezen, waar nieuwe zendingsarbeid kan worden aangevangen, zonder te bouwen op eens anders fondament.

Niet ook op het Vasteland van Indië, het tegenwoordig Britsch-Indië, waar, onder de vlag der Compagnie, reeds vroeger, in 1630, door de Vaderen de banier des kruizes geplant werd, en Christengemeenten uit de Inlanders vergaderd waren [1]; waar BALDAEUS, in 1660, te Negapatnam het Evangelie predikte in het Hollandsch en Portugeesch, en DE PAPE, onder krachtige medewerking van Gouverneur Speelman, in het Tamilsch de boodschap des heils heinde en verre, in dorpen en vlekken, bekend maakte; waar eenmaal, te Madras, Chinsurah en andere plaatsen Hollandsche Gereformeerde Kerken bestonden; doch waar thans, minder nog dan aan Afrika's Zuidkust, onze roeping om het Evangelie te prediken heenleidt, daar het arbeidsveld door Engelschen en Schotten, door Amerikanen en Duitschers geheel in bezit genomen is.

Ook niet op Ceylon, waar reeds in 1642 A. HORNHONIUS het Evangelie predikte aan Hindu's en Budhisten; waar, in 1670, behalve de lagere scholen, ook twee seminaries, te Jaffna en te Columbo, voor de opleiding van Inlandsche schoolmeesters, catecheten en predikers bloeiden, en het getal der Inlandsche Christenen, in 1722, op bijna 425.000 geschat werd; [2]) van waar eenmaal door Baldaeus, het Evangelie werd overgeplant naar het Vasteland van Indië; doch waar de Hollandsche Gereformeerde Kerk thans nog slechts in naam bestaat, terwijl hare plaats in de Zending door Engelsche en Amerikaansche Kerken en Genootschappen is ingenomen.

Noch ook thans op de Westkust van Afrika, zoo beschamend door onze Kerken verwaarloosd, en, evenals Ceylon, Zuid-Afrika, de kust van Malabar en andere onzer vorige bezittingen *ons ontnomen* en aan Engeland *gegeven*.

Zelfs niet in onze West-Indische bezittingen, waar de Hernhutters het werk doen, door onze Kerken verwaarloosd. Zeer zeker ligt de roeping der Kerken, om ook naar de West, bijname voor hare verstrooide, afgedwaalde en afdwalende leden, Dienaren des Woords en Christelijke onderwijzers te zenden, en zoo het Koninkrijk des Heeren ook onder de negers en inboorlingen uittebreiden, doch dat is niet het veld, dat in de eerste plaats aan onze Kerken tot hernieuwde Zendingarbeid schijnt aangewezen.

Op Formosa dan, waar, van 1626—1661, zoo krachtig door de Vaderen in het Evangelie gearbeid is; waar CANDIDIUS en JUNIUS, VERTRECHT en GRAVIUS, al spoedig de vreemde talen en dialecten, die op het eiland gesproken werden machtig geworden, door prediking en onderwijzing en overzetting van gedeelten der Schrift, met veel zegen gearbeid hebben, om Gereformeerde Kerken te planten onder de woeste stammen; waar HAMBROEK als martelaar gestorven is? Formosa, dat eenmaal beloofde een lusthof in den wijngaard des Heeren te zullen worden, doch waar, onder de toelating des Heeren, de planting in één oogenblik, als door een stormwind, verstoord werd door het zwaard van Koksinga. Op Formosa, van waar weer in deze dagen tot onze Kerken de roepstem kwam: „*Komt over en helpt ons!*", hebben onze Kerken dáár haar Zendingarbeid te hervatten?

Deze vraag straks beantwoordende, stellen wij nu, zonder vrees voor tegenspraak, dat, in de allereerste plaats, het aangewezen arbeidsveld in de Zending onzer Ned. Geref. Kerken ligt: In den Indischen Archipel, ons van God gegeven en hergeven en nog wonderlijk ons gelaten, opdat wij aan de millioenen Heidenen en Mahomedanen het Evangelie zouden brengen, en, daarin gezegend, ten zegen zouden zijn; bij name thans, op MIDDEN-JAVA.

Door ds. Schaafsma is, in zijn uitgebreid overzicht van den arbeid van onderscheidene Vereenigingen en Genootschappen in deze eeuw, om aan de 30 millioen Heidenen en Mahomedanen, die, als onderdanen of onder de suzereiniteit van Nederland, de tallooze eilanden van den Indischen Archipel bewonen met het Evangelie bekend te maken, éen belangrijk arbeidsveld niet genoemd, nl. dat der Nederlandsche Gereformeerde Zending-Vereeniging, op Midden-Java. Heeft de geachte Referent daaraan niet gedacht? Heeft hij Midden-Java vergeten? Onmogelijk. Maar wel heeft Ref., door van Midden-Java zelfs niet te reppen, onze aandacht *bijzonder* bij dit arbeidsveld willen bepalen, en ons door zijn zwijgen gezegd, dat dáár thans het aangewezen arbeidsveld ligt in de Zending voor de Ned. Geref. Kerken.

Belangrijker terrein voor Zendingarbeid, en voor het weder opvatten daarvan door de

[1]) O. a. te Pulicat, 25 mijlen ten N. van Madras.

[2]) Wel een groot getal, doch het gehalte dezer Christenen liet over het algemeen, veel te wenschen over.

Gereformeerde Kerken, is trouwens in geheel N.-Indië kwalijk aantewijzen.

Vooreerst wat zijn ligging, bevolking en aanvankelijk bearbeiding in het Evangelie betreft.

Het arbeidsveld omvat vijf Residenties: Bagelen, Banjoemas, Tegal, Pekalongan en Kedoe, met de Vorstenlanden Djocjakarta en Soerakarta, en waarbij Rembang en Madioen gevoegd moeten worden.

De vijf eerstgenoemde Residenties beslaan eene oppervlakte van 301.7 □ mijlen, en behooren tot het dichtstbevolkt gedeelte van geheel Java, en dus van geheel N.-Indië.

Immers.

Terwijl de gemiddelde bevolking pr. □ mijl over geheel Java en Madura op 8900 geschat wordt, wonen in Kedoe, Bagelen en Banjoemas van 20 tot 23.000 inwoners op de □ mijl, dat is bijna 4 × zooveel als in Nederland (6700), terwijl in de aangrenzende Preanger slechts 4300 inwoners pr. □ mijl wonen, en in Bantam slechts van 3000 tot 4000. De menschen wonen hier letterlijk opeengehoopt; het is dessa aan dessa; en over een uitgestrektheid gronds, weinig grooter dan Noord- en Zuid-Holland, Gelderland en Overijssel, wonen meer menschen dan in geheel Nederland.

Niet alleen is Midden-Java dus dicht bevolkt, het munt ook uit door vruchtbaarheid. Die werkt, behoeft geen gebrek te lijden, — en zoo de bevolking ontheven werd van de drukkenste heerendiensten en lasten, zou er zelfs een betrekkelijke welvaart op Midden-Java kunnen heerschen. Zijn de werkloonen niet hoog (gemiddeld van *f* 0,20 voor dagloonders tot *f* 1 voor ambachtslieden pr. dag) de uitgaven zijn beperkt, daar men voor 10 à 15 centen daags zich, naar Javaansch gebruik, behoorlijk kan voeden, en bijna ieder Javaan, — hoofd van een huisgezin — zijn eigen erf bewoont. Zóo vruchtbaar is het land, dat het, onder gewone omstandigheden, zijn overtalrijke bevolking ruimschoots voeden kan en er nog van den oogst overblijft voor ruilhandel en uitvoer. Niet ten onrechte wordt daarom de vlakte van Kedoe „de tuin van Java," het „Javaansche Arkadie" genoemd, en Poerworedjo de „ontluikende bloem."

Tot de vruchtbaarheid van het land en de dichtheid der bevolking draagt veel bij, dat deze residenties, ten Noorden en Zuiden aan zee gelegen, van rivieren doorsneden zijn, zoodat er geen gebrek is aan water, zoo noodig voor de besproeiing van sawahs. Voorts rijst het land langzaam van de kust tot eene hoogte van 2000—3500 M. (Dieng-gebergte), zoodat er tal van gewassen weelderig groeien, en dit deel van Java tevens tot het gezondste van het geheele eiland mag worden gerekend.

De bevolking is bijna geheel zuiver Javaansch — Javanen uit de Javanen. Waar in Batavia op de 937,289 inlanders, 76,699 Chineezen en nog ruim 2000 Arabieren gevonden worden, zijn van de bijna 4 millioen in de vijf genoemde residenties slechts ongeveer 29,000 Chineezen, Arabieren en andere vreemde Oosterlingen; in Djocdjacarta op 651,000 Inlanders niet meer dan 3199 vreemden, en in Soerakarta op 1.115,232 Inlanders slechts 7800 Chineezen, 71 Arabieren en 251 vreemde Oosterlingen.

De natie hier is dus slechts weinig, zoo iets, met vreemde elementen gemengd, wat voor de Zending van overwegend gewicht is. Men kan hier, in den omgang met het volk, bij het onderwijs, en bovenal in de prediking van het Evangelie, rekening houden met vaste *zeden*, *gewoonten*, *begrippen*, *toestanden*, — met eene erkende adat, naar welbeschreven oude regeling. Het volk heeft eene eeuwenoude geschiedenis, en de prediker, die daarvan studie gemaakt heeft, die vertrouwd geworden is met de *adat*, en in den gedachtengang der natie is ingedrongen, vindt vele punten van aanraking, die onder een gemengde bevolking, uit den aard der zaak, gemist wordt.

Van godsdienstige belijdenis is de Inlandsche bevolking op Midden-Java, voor verreweg het grooter deel, *in naam* Mahomedaansch, doch feitelijk zijn de Javanen meer Heidenen, (Budhisten, Hindus) dan Mahomedanen.

Het *Javanisme* is bij hen sterker dan het *Mahomedanisme*, zoodat zij, behalve onder den invloed der santri's en hadjis, niet fanatiek tegen het Christendom gekeerd zijn, gelijk de Arabieren en Turken.

In den grijzen voortijd waren de Javanen Hindus, en in de 4e eeuw onzer jaartelling namen zij het Buddhisme aan. Later schijnen zij weer tot het Brahmanisme te zijn teruggekeerd, ten minste in 1511 vonden de Portugeezen een Hindu-Koning in Bantam. [1]) Het Mahomedanisme werd door Zendelingen op Java gepredikt ongeveer 1250, doch eerst in 1475 werd het Hindurijk van Madjapahit („Bittere-vrucht") omvergeworpen. Volgens vertrouw-

[1]) „Java, Sumatra . . . bowed down before Buddhism between the fourth and seventh centuries." Titcomb „*Short Chapters on Buddhism*" p. 24.

bare opgaven was het Mahomedanisme niet vóór 1620 — toen de Hollanders zich te Batavia vestigden — de erkende godsdienst over geheel Java.[1])

Het Mahomedanisme werd geënt op den heidenschen stam, doch heeft het Javaansche heidendom niet geheel verdrongen. De voorschriften van den Koran zijn nimmer geheel aangenomen. De Javanen hebben zich in het Mahomedanisme geschikt, doch werden nimmer, als volk, zeloten voor Mahomed. De afgodendienst bleef, ook waar de uitwendige vereering ophield, onder de Javanen voortleven. En zoo is het op dezen dag, *wat voor de Zending* onder de Javanen *van groot belang is.* Immers Abram's smeeking voor Ismael, zal wel naar 's Heeren belofte vervuld worden, doch vooralsnog schijnt de deur voor het Evangelie gesloten onder de *strikte volgers* van Mahomed, waarvan een deel slechts *Ismaelieten* zijn.

Hoe minder een heidensch volk met het Mahomedanisme in aanraking is gekomen, zoo eerder is het ontvankelijk voor het Evangelie. En omgekeerd, naar mate heidenen onder den invloed van het Mahomedanisme zijn geraakt, zoo minder vindt het Evangelie bij hen ingang. De geschiedenis, zoo van het Mahomedanisme als van de Zending in Mahomedaansche landen, toont dit klaarlijk. Het Christendom heeft geen hardnekkiger vijanden gekend dan de heidenen, die volgelingen zijn geworden van den valschen profeet. Het Mahomedanisme verstikt elken kiem van zoeken naar schuld of vergeving en verstompt de conscientie. Mahomed is de *afgod* der Mahomedanen, en het fatalisme is hun *fetish.* Voor de uitbreiding van Gods Koninkrijk onder de heidenen is het Mahomedanisme nooit anders dan een hinderpaal en steen des aanstoots geweest, en er is voor het Evangelie geen winste hoegenaamd te wachten van de — meestal gedwongen — bekeering van heidensche volken tot Mahomed. En zoo is het als een genadige leiding des Heeren te beschouwen, dat de Javanen, waar hij het Mahomedanisme heeft aangenomen, tot nu toe geen *Mahomedanen werden.* Doch, het Mahomedanisme maakt thans, vooral ook door het Mekka-gaan, groote vorderingen in onzen Oost.

Een enkele blik op de kaart maakt voldoende duidelijk, dat het arbeidsveld der N. G. Z. V. op Midden-Java aaneengesloten ligt en een afgerond geheel vormt. De plaatselijke ligging der christen-gemeenten in verband met de Zending is, schoon zeer in het breede, toch zoo nauwkeurig mogelijk aangegeven. In Bagelen wordt haar grootste aantal (25) gevonden, in de nabijheid der hoofdstad Poerworedjo, en langs de zee, doch ook naar het Westen èn in het gebergte. In Banjoemas zijn 13 gemeenten, in het midden der Residentie, naar den kant van Bagelen, en te Tjilatjap. In Tegal zijn slechts 4 zwakke gemeenten, hoewel daar langer dan in eenige andere residentie gearbeid is. In de residentie Pekalongan zijn 6 gemeenten, nog al verspreid, terwijl in Kedoe de Evangelisatie slechts is aangevangen. In Djocjakarta echter, waar een vijftal jaren geleden de naam van Christus onder de Javanen nog niet genoemd werd, zijn reeds 12 gemeenten, te zamen 1580 zielen tellende, en vrij wel over het geheele Vorstendom verspreid. Zoo op onze kaart[1]) gezien, schijnen de Christen-gemeenten de onderscheidene Residenties vrij wel vervuld te hebben; doch in waarheid vindt men haar kwalijk terug onder de duizende dessas, en te midden eener Mahomedaansche bevolking van bijna vijf millioen zielen.

Vervolgens is hier vooral te letten op de korte geschiedenis der Zending in dit deel onzer Indische bezittingen.

Met de Evangelisatie van Midden-Java is eerst een 40 jaren geleden een aanvang gemaakt. De Kerk der Vaderen heeft hier niet gearbeid. De dusgenoemde Protestantsche Kerk van N.-Indië heeft hier, gelijk overal elders in den Archipel, haar roeping om den Inlanders Gods Woord te brengen, totaal verloochend. Ruim 18 eeuwen verliepen sedert de Heiland gebood, het Evangelie allen volken te prediken, eer de Boodschap des Heils gebracht werd, ook aan den Javaan, die hier zijn woning heeft.

En wie waren toen de eerste arbeiders? Een paar vrouwen, Mevrouw van Oostrom, te Banjoemas, en hare zuster, Mevrouw Philips, in Bagelen, van Javaansch-Europeesche geboorte. Eerstgenoemde onderwees hare Javaansche bedienden, en toen eenigen dezer tot het Christen-

[1]) Vgl. o. m. Raffles. *History of Java*, een onschatbaar werk, Dl. II. 1; Veth. *Java.*

[1]) Bij het lezen van dit referaat werd gebruik gemaakt van een groote schetskaart van het Zendingsveld der N. G. Z. V., waarvan de hierbij gevoegde kaart eene verkleining is.

dom toegebracht en, te Semarang gedoopt, in Bagelen met Mevrouw Philips in aanraking kwamen, werd deze opgewekt, haar leven te wijden aan de verkondiging des Evangelies, aan de Javanen, van dessa tot dessa, en waar zij daartoe slechts gelegenheid vond. Op haar eenvoudigen arbeid in het Evangelie gaf de Heere zijn zegen. In onderscheidene dessa's kreeg het Woord ingang; uit de toegebrachte Javanen konden straks enkelen dienst doen als helpers, terwijl de doop bediend werd als er een predikant bereikbaar en deze daartoe bereid was. Te betreuren is het, dat door de gebrekkige wijze, waarop dus met de Zending op Midden-Java een aanvang gemaakt werd, de grondslagen van meet aan niet vast gelegd zijn, en de jeugdige Christenen heel wat leerden, dat zij later weer moesten ontleeren. Doch minst van al is dit te wijten aan de Zusters, die, naar het licht en de krachten haar geschonken, gedaan hebben, wat hare hand vond om te doen in het werk, dat door de Kerken zoo allerschuldigst verwaarloosd werd.

Eindelijk, in 1862, werd, door de Nederl. Gereformeerde Zending-Vereeniging, in 1859 uit den nood der tijden geboren, een geordend Zendeling naar Midden-Java afgevaardigd, — Broeder A. Vermeer, die zich, in 1863, eerst te Tegal vestigde, en later, nadat hij met het werk van Mevr. Philips in aanraking was gekomen, in Banjoemas. Sedert is het zaad des Woords, in veel geringheid en onder groote moeielijkheden gezaaid, opgeschoten en tot eenigen wasdom gekomen.

Het ligt niet binnen mijn bestek, een overzicht te geven van de geschiedenis der N. G. Z. V., maar alleen om te wijzen op hare tegenwoordige positie op Midden-Java, waartoe de bijgevoegde schetskaart van eenigen dienst moge zijn.

Gelijk reeds gezegd is, arbeidt de Vereeniging thans *direct* in de Residenties: Bagelen, Banjoemas, Tegal, Pekalongan, Kedoe, en in het Vorstenland Djocjakarta, benevens, pioneers gewijze, in het Vorstenland Soerakarta.

De „bijzondere toelating," waarvan, volgens art. 123 van het Regeerings-Reglement, „Christenleeraars, priesters en Zendelingen door of namens den Gouverneur-Generaal moeten voorzien zijn, om hun dienstwerk in eenig bepaald gedeelte van Nederl. Indië te mogen verrigten" is aan de Zendelingen der Vereeniging nog niet voor de Vorstenlanden verleend. [1]) Doch daardoor kunnen zij zich, uit den aard der zaak, niet laten weêrhouden van de prediking des Evangelies overal waar hen daartoe de deur geopend wordt. Madioen en Rembang, te zamen met eene bevolking van ongeveer *twee millioen* zielen, zijn op de schets-kaart aangegeven als *behoorende* tot het arbeidsveld der Vereeniging, schoon tot heden door haar nog geheel onbearbeid gelaten, wat echter niet langer zoo mag voortduren.

Volgens de jongste, hierbij gevoegde, statistieke opgaven tellen deze 60 gemeenten [2]) 5937 leden, waaronder 2960 kinderen, in 1394 huisgezinnen verspreid over 371 dessa's. Dit laatste is van groot belang voor de Zending. In iedere dessa, waar eenige belijders wonen, werd niet alleen het licht des Evangelies *ontstoken*, maar wordt dat licht een *lichtbron*, een brandpunt van licht in steeds wijder kring. Door de samenleving der Christen-inlanders met de niet-christenen wordt het Evangelie geleidelijk voortgeplant, en over hoe grooter uitgestrektheid de Christen-gemeenten verspreid zijn, zoo meer verwachting mag er bestaan, dat de *geheele* omgeving geëvangeliseerd zal worden,[3]) immers indien zij haar licht laten schijnen, wat verwacht moet worden, zullen hare leden waarlijk Christenen kunnen worden genaamd.

Ieder dezer gemeenten is ingericht, zoo veel mogelijk, naar Gereformeerde ordening, met ouderlingen als opzieners, en zij zijn als zoodanig wel te onderscheiden van „Zendingposten" of „Zendingstaties", waarvan de stichting, uit den

[1]) Schoon herhaaldelijk aangevraagd en, voor Djocjakarta, officieus, door Z.Ex. den vorigen Gouv.-Generaal aan Zendeling Wilhelm toegezegd. Ben ik wel ingelicht, dan is, in 1888, door den toenmaligen Resident bezwaar gemaakt tegen het verleenen der toelating, o. m. op grond, dat de Sultan van Djocjakarta het hoofd is van den godsdienst in dat Rijk en dat eene toelating aan Christen-Zendelingen, als nu begeerd, door den Sultan als een inbreuk maken zou kunnen worden beschouwd op de voorwaarden, waaronder hem zijn (schijn van) zelfbestuur is gelaten. Die vrees is echter geheel denkbeeldig, en in elk geval zouden die „voorwaarden," zoo zij ooit bestaan hebben, reeds lang stilzwijgend te niet gedaan zijn door de toelating van predikanten en roomsche priesters, waartegen de Sultan zich nooit verzet heeft, — kwalijk verzetten kon. Eene aanvrage om de bedoelde toelating, direct door het Bestuur der Vereeniging aan den Minister van Koloniën, toen Mr. Keuchenius, gericht, werd door Z Ex. met aanbeveling, aan den Gouv.-Generaal naar Indië opgezonden, en, naar verwacht mag worden, eerstdaags, met gunstig gevolg.

[2]) Meer dan een derde van het totaal gemeenten uit de Mahomedanen op Java vergaderd.

[3]) Zie Aanteekening.

aard der zaak, nimmer op den weg der N. G. Z. V. heeft gelegen, en zeker nu niet ligt.

Doch geen dezer Inlandsche Kerken heeft nog haar eigen herder en leeraar. De vier Zendelingen, die thans, in verband met de Vereeniging, op Midden-Java arbeiden, de B.B. WILHELM en ZUIDEMA te Poerworedjo, Bagelen, Br. VERMEER, te Poerbolinggo, Banjoemas, en Br. HORSTMAN, te Pekalongan, zijn „Zendelingen", predikers van het Woord onder de Heidenen en Mahomedanen, en niet „Herders en Leeraars". Hun roeping is, visschers van menschen te zijn; om het Evangelie te prediken; en, daar, waar de Heere de harten opent om op het Woord acht te nemen, Kerken te planten. Doch zij zijn geen herders en leeraars, bij de, door hen gestichte of andere, bijzondere Kerken. Hun betrekking tot de Inlandsche Christen-gemeenten kan, in de bediening des Woords en der Sacramenten, in de oefening der tucht, gevoegelijk vergeleken worden met die van een Consulent in onze Kerken; zij vervullen, bij ontstentenis van een *pastor-loci*, diens plaats; de Kerken voorts dienende met raad en daad in alles wat de goede orde der gemeenten, hare verhouding tot andere gemeenten, en den gezamenlijken arbeid tot uitbreiding van het Koninkrijk Gods betreft. Wel verstaan wordt het, dat een Zendeling, die bij eene gevestigde, zij het nog jeugdige, Kerk optreedt als haar vasten Dienaar des Woords, ophoudt Zendeling te zijn. Waarom ook geen Zendeling der N. G. Z. V. den, in Indië steeds meer gebruikelijken doch niet aantebevelen, titel draagt van „Zendeling-*leeraar*," noch spreekt van „*zijn*" gemeente; en gearbeid wordt om aan de Inlandsche Kerken duidelijk te doen verstaan, dat uit haar midden de Dienaren des Woords moeten voortkomen, en ook op haar de roeping ligt, zelve in de behoefte van den openbaren eeredienst, insluitende het onderhoud harer leeraren, te voorzien.

De Oudsten dezer gemeenten zijn, bij ontstentenis van geordende leeraren, en als geen Zendeling of helper tegenwoordig is, hare aangewezen voorgangers bij de godsdienstige samenkomsten op den Rustdag; en op periodieke kerkelijke samenkomsten worden de Kerken, als op eene classikale vergadering, door afgevaardigde Oudsten, of anderen, vertegenwoordigd. In de prediking des Evangelies aan niet-Christenen worden de Zendelingen gesteund door Inlandsche helpers, welke ook, als Oefenaars, voorgaan in de gemeenten. Doch ook vooral door eenvoudige verkondiging van het Woord, hier en daar op reize, in dessas enz., van gemeenteleden — immers naar hun ambt als geloovigen — is en wordt veel gedaan voor de verbreiding des Evangelies op Midden-Java. Op deze wijze is het Evangelie gebracht naar Djocjakarta; heeft het zich daar in korten tijd zegenend uitgebreid, en werd het gepredikt in Soerakarta en Kedoe. [1]) Het moge waar zijn, dat, zoo aan het innerlijk gehalte als in de openbaring naar buiten, aan de gemeenten nog zeer veel ontbreekt, met dankbaarheid aan den Heere God moet erkend worden, dat 's Heeren zegen kennelijk op deze wijze van arbeiden rust.

In verband met hare Zending, heeft de N. G. Z. V. een Kweekschool te Poerworedjo, de „KEUCHENIUS-SCHOOL", voor de opleiding van Inlandsche onderwijzers en evangelisten. Het Christelijk schoolonderwijs staat op Midden-Java nog op zeer lagen trap, vooral ook door het bijna volslagen gebrek aan onderwijzers. In dat gebrek hebben de Zendelingen der Vereeniging steeds eenigszins trachten te voorzien door private opleiding van helpers, doch dit ging gebrekkig; terwijl ook de opleiding aan het Seminarie te Depok, hoe zeer die Instelling ook geroemd moet worden, om onderscheidene redenen niet in de behoefte op Midden-Java voldoen kan. De stichting eener

---

[1]) Dus werd nog onlangs door Zendeling Wilhelm bericht:

„Alle gemeenteleden, maar vooral de oudsten, spreken over en prediken het Christendom overal, waar hun de gelegenheid wordt aangeboden.

„Zoo predikten twee ouderlingen der gemeente Boeloe (Bagelen), in het dorp Prangkokhan met zulk een zegen, dat zeer kort na hun bezoek reeds 50 personen tot het Christendom waren overgegaan. Prangkokhan werd de eerste gemeente in Djogjakarta.

„In 1884 moesten ouderlingen van Prangkokhan naar de hoofdstad Op de reis vertoefden zij in een herberg aan den grooten weg. Zij verkondigden daar het Evangelie aan ingezetenen van het dorp Kebonhagoeng, en hun prediking had tengevolge, dat weldra in dat dorp eene gemeente ontstond.

„De ouderling Kjahi Tjemara, van Slewah, ging over de grenzen van Bagelen en predikte te Selong (Djogja) en niet lang daarna ontstond er eene gemeente, die zich standvastig betoont ook onder vervolging en lijden.

„Een ouderling van Selong en de evangelist M. Bongsaredja predikten het Evangelie in de hoofdstad Djogjakarta, en de kapitein Raden Mas Natataroena werd tot belijdenis van 's Heeren naam gebracht.

„In Semboeh werd eene gemeente gesticht door middel van de prediking van broeders uit Kebonhagoeng. Uit Semboeh werd het Evangelie voortgeplant in de buurten van Glothan en Karangassem, waar ook gemeenten ontstonden, en vandaar breidde het Evangelie zich uit naar Pagerdjoerang. En van hier uit werd de waarheid verkondigd in Kedoe en Soerakarta vooral in het district Moentilan, in Z.-Kedoe."

eigen school voor de opleiding van Christelijke onderwijzers en evangelisten was dus gebiedend noodig en werd, door de vrijgevigheid der Christenen in Nederland, die in korten tijd ruim *f* 10.000 daartoe bijdroegen, mogelijk gemaakt. Zoo de Heere wil, zal nog in dit jaar de Stichting worden geopend.

Zij het intusschen wel verstaan, dat de voorziening in het Christelijk schoolonderwijs niet primair, maar alleen bijkomstig op den weg der N. G. Z. V. lag. Directe prediking van het Evangelie aan Heidenen en Mahomedanen was, en is steeds, haar hoofddoel; en daaraan bleef al haar verderen arbeid, ook in het Christelijk schoolonderwijs, ondergeschikt. Doch dit onderwijs is zulk een machtigen factor in de verbreiding des Evangelies ook onder de Mahomedaansche bevolking op Java, dat daarvan, als hulpmiddel, gebruik gemaakt *moet* worden. [1])

Ook met een anderen factor — de „Medische Zending" — heeft de N. G. Z. V. aanvankelijk rekening gehouden. „Predikt het Evangelie" gebood de Heere, . . . „geneest de kranken." Doch, schoon het bij den dag openbaar werd van hoeveel waarde de Christelijke beoefening der geneeskunde geacht moet worden in den arbeid der Zending, is tot nu toe geen enkel Zendeling-Geneeskundige, in verband met eenige Kerk of Zendingvereeniging van Nederland uitgaande, in onze Koloniën gevestigd. De N. G. Z. V. is echter thans, op zeer bijzondere wijze, in Gods weg er toe geleid om een jongen broeder, de heer J. Scheurer, van Gelselaar, te laten opleiden tot arts, om later in den dienst der Zending op Midden-Java werkzaam te zijn.

De prediking des Evangelies moet zijn het uitgangspunt van allen Zendingarbeid; de planting van Kerken eindpunt. Als hulpmiddel daarin en daartoe diene *de heeling van ziekten en kwalen* door den Christelijken arts, met opleiding tevens van Christen-inlanders als geneeskundige helpers; [1]) en voorts *het Christelijk schoolonderwijs* aan Inlandsche Christenkinderen en aan kinderen van Heidenen en Mahomedanen, met de opleiding van Inlandsche Onderwijzers en helpers. Prediking des Woords, als hoofdzaak en, bijkomstig, heeling van krankheden, onderwijzing der jeugd, — is het drievoudig Zendingsnoer, dat niet haast gebroken zal worden. En in die richting heeft de N. G. Z. V. zich steeds bewogen.

[1]) Zie Aanteekening.

De lijnen zijn dus wel getrokken.

Hoofddoel was steeds, de prediking van het Evangelie aan Heidenen en Mahomedanen; de toegebrachten werden tot Kerken vergaderd, naar Gereformeerde ordening; die Kerken komen classikaal te zamen en worden, tijdelijk, door de Zendelingen, niet als hare vaste herders en leeraars maar, als Consulenten gediend; door leden dier Kerken, indien nog niet door de Kerken als zoodanig, wordt het Evangelie uitgebreid onder niet-Christenen; om te voorzien in de schreeuwende behoefte aan Christelijk schoolonderwijs, zoo voor de kinderen der Inlandsche Christenen als tegenover de *langgars*, de Mahomedaansche scholen, en zoo als middel van propaganda, is een Opleidingsschool, de KEUCHENIUS-SCHOOL, gesticht voor Inlandsche onderwijzers, en die tevens ingericht is voor de opleiding van Inlandsche Evangelisten, — mogelijker wijze voor Evangelisten-onderwijzers; terwijl voor den dienst der Christelijke behandeling van lichaamskranken, als van den Heere aangewezen factor in de Zending, een broeder tot Zendeling-arts wordt opgeleid, en de tijd niet verre geacht mag worden, dat, in verband met de Zending, een Christelijk hospitaal op Midden-Java zal worden gevonden, waaraan gelegenheid verbonden zij voor de opleiding van Christendokters-Djawa, of van geneeskundigen-Evangelisten, zooals aan de Keuchenius-School onderwijzers-Evangelisten worden gevormd. Gelijk de opgeheven handen van Mozes, toen Israël tegen Amalek streed, gesteund werden door Aäron en Hur, zoo moeten de handen der Predikers van het Evangelie gesterkt worden door de *Priesterlijke* heeling van lichaamskranken en de *Levitische* onderwijzing der jeugd, zooals dit ook in deze Zending bij aanvang geschiedt, en alles er verder op is ingericht.

En daarin ligt een tweede groote aanwijzing, dat hier thans het arbeidsveld onzer Ned. Geref. Kerken ligt, bij de wederopvatting van dier Zendingarbeid.

Immers.

Het werk hier, bij aanvang zoo goed geordend, is slechts aangevangen en moet noodzakelijk en spoedig krachtigen steun ontvangen en zich uitbreiden, zal niet, naar den mensch gesproken, veel van het geplante verdorren, veel arbeids te loor gaan; zal niet, in elk geval, ook deze Zending, gelijk zoo menige andere, hoogstens een kwijnend leven leiden, zonder ooit in

[1]) Zie Aanteekening.

waarheid aan haar heerlijk doel te kunnen beantwoorden.

Daartoe moet: *Het getal Europeesche Zendelingen vermeerderd worden.*

Voor de Evangelisatie van zes millioen menschen, Mahomedanen en Heidenen, waaronder eenige duizenden Chineezen, verspreid over eene uitgestrektheid van 440 □ mijlen (Madioen en Rembang niet medegerekend) heeft de N. G. Z. V. thans beschikbaar 4, zegge *vier*, Zendelingen.

Een dezer Broeders, de Zendeling A. Vermeer, te Poerbolingo, die reeds meer dan 25 jaren in Indië gearbeid heeft en in den dienst vergrijsde, werkt wel nog steeds met lust en opgewektheid, doch het reizen begint hem zwaar te vallen, en met den besten wil *kan* hij niet meer zóó arbeiden, als hij zelf gevoelt, dat, op zijn belangrijk en uitgebreid arbeidsveld, zoo dringend vereischt wordt.

Een ander Broeder, Zendeling Zuidema, is bijzonder belast met de opleiding van onderwijzers-Evangelisten; met het bestuur der Keuchenius-School; en met het toezicht op het Christelijk schoolonderwijs in al de gemeenten, zoodat hij thans zelden direct het Evangelie kan prediken aan niet-Christenen.

Blijven over twee Zendelingen, Broeder Wilhelm te Poerworedjo en Broeder Horstman te Pekalongan, voor de prediking van het Evangelie, in vier Residenties en in de Vorstenlanden, aan millioenen Heidenen en Mahomedanen, terwijl bovendien op deze twee de tijdelijke zorge rust, als consulenten, voor den dienst des Woords en der Sacramenten, de leiding van Kerkvergaderingen enz. enz. enz., in meer dan 50 gemeenten.

Dit kan zoo niet voortduren.

De arbeid lijdt er schromelijk onder.

Het onmogelijke mag niet van arbeiders gevergd worden.

En dus *moeten* de werkkrachten worden versterkt.

Zal het werk eenigszins naar eisch kunnen geschieden, dan moet in iedere Residentie minstens één Europeesch Zendeling gevestigd zijn, zoodat op dit arbeidsveld, zoo spoedig mogelijk, nog zes Zendelingen, Dienaren des Woords, behooren geplaatst te worden.

Niet *hoogstens* máar m i n s t e n s zes Zendelingen.

En waar ook de kleinste Kerk in Nederland, op een dorp, dat hoogstens 300 à 400 zielen telt, terecht, noodig acht, haar eigen herder en leeraar te hebben, daar zal wel geen onzer Gereformeerde Kerken beweeren, dat een *tiental* Dienaren des Woords om als Zendelingen te arbeiden onder vijf millioen Heidenen en Mahomedanen, en daarenboven in een zestig Inlandsche gemeenten consulentsdienst te verrichten, te veel zouden zijn, — als overdaad van werkkrachten zou kunnen gekarakteriseerd worden.

Dan, voor de Keuchenius-School en de zorg voor het Christelijk onderwijs in het algemeen. Zendeling Zuidema geeft zich geheel, met groote toewijding, aan zijn belangrijken arbeid, en heeft daartoe zeer waardeerbare gaven van God ontvangen. Doch al bezat hij de talenten en de werkkrachten van een Carey en Duff vereenigd, dan zouden die nog niet voldoende zijn om hem in staat te stellen, de taak, die hem is toebetrouwd, ten volle en naar eisch uittevoeren. Dat één man niet, tegelijk, aan het hoofd kan staan eener Stichting als de Keuchenius-School; onderwijs geven, zoo in het Javaansch als in het Maleisch en Hollandsch, aan een aantal Inlandsche kweekelingen; op dier vorming goede acht nemen; voor hun voeding en huisvesting zorgen; én als Super-Intendent van Onderwijs alles behoorlijk behartigen, wat op het Christelijk onderwijs, over het geheele Zendinggebied der N. G. Z V., betrekking heeft, ligt toch wel voor de hand. Voor het onderwijs aan de Keuchenius-School zijn minstens één Europeesch onderwijzer, het Maleisch en Javaansch machtig, noodig om broeder Zuidema terzijde te staan, en twee Javaansche hulponderwijzers; terwijl de zorg voor het Christelijk onderwijs in het algemeen aan een bevoegd man van het vak, die daaraan al zijn tijd wijden kan, behoort te worden opgedragen. Het blijft anders, ook met de opleiding van Inlandsche helpers in het Christelijk onderwijs, stukwerk, en, eigenlijk, k r a c h t v e r s p i l l i n g.

Dat als straks, zoo de Heere wil, de Zendeling-arts naar Midden-Java zal vertrokken zijn, hij wèl gesteund zal moeten worden om waarlijk nuttig te kunnen zijn tot den dienst der Zending, behoeft kwalijk te worden herinnerd. Met een toelage in geld voor zijn persoonlijk onderhoud en een kistje of wat medicijnen nu en dan, kan niet volstaan worden: wordt de Zending weinig of niet gediend. Noodig zal zijn een, zij het ook zeer bescheiden, hospitaal voor kranke Inlanders, en zullen zijn Inlandsche helpers; jongelieden, die tot dezen dienst, onder leiding van den Zendeling-arts, opgeleid worden. Alles wel zoo eenvoudig en min kostbaar mogelijk ingericht, maar toch mag hieraan niets ontbreken,

zal de Zending waarlijk door dezen dienst gevorderd worden.

Hiertoe wederom moeten: *Zoowel de noodige arbeiders worden gevonden als de stoffelijke middelen om den arbeid mogelijk te maken.*

Wat betreft de arbeiders:

Het pleit niet voor het leven in onze Gereformeerde Kerken, die door Gods genade tot reformatie kwamen, dat nog geen enkel harer zonen, aan de Vrije Universiteit studeerende, zich geroepen gevoeld heeft, zich beschikbaar te stellen voor den dienst des Woords onder de Heidenen en Mahomedanen. Ongetwijfeld is de behoefte aan leeraren in onze Kerken in Holland groot; doch de geestelijke nood op Java is zóo groot, en het bevel des Heeren om het Evangelie daar te prediken zóo duidelijk, dat het waarlijk onbegrijpelijk is, dat nog geen onzer jonge mannen aan de Universiteit op Gereformeerden grondslag, zich tot het werk hebben aangeboden, noch daartoe van wege de Kerken zijn opgewekt. Dit zij gezegd zonder vreeze voor de mogelijke tegenwerping, dat „*Wie zijn eigen huis niet verzorgt erger is dan een ongeloovige*", want minst van al kan deze tekst beteekenen, dat alle onze Kerken van herders en leeraars voorzien moeten zijn, vóór Dienaren des Woords naar de Heidenen en Mahomedanen in onze eigen Koloniën mogen gezonden worden. Eer is het woord hier van toepassing: „*De zegenende ziel zal vetgemaakt worden*", en kan met grond beweerd worden, dat de aangewezen weg voor onze Kerken in Holland, om spoedig ieder haar eigen herder en leeraar te hebben is, om, naar 's Heeren bevel, te gedenken aan den schrikkelijken geestelijken nood der millioenen in onze Koloniën, en minstens zóovele mannen daarheen te zenden, als op het ons aangewezen arbeidsveld dringendst tot den dienst vereischt worden.

Bedriegen wij ons niet, dan zijn die mannen ook wel te vinden, gelijk openbaar zal worden als er eens eene directe oproeping uitgaat tot Dienaren des Woords, tot studenten aan de Vrije Universiteit, of tot andere broeders, om zich aan de Zending op Midden-Java te wijden.

Doch: Van wie moet nu die oproeping uitgaan? Van de N. G. Z. V.?

Wie moet nu uitzenden? De N. G. Z. V.?

Of is dit niet, thans zoo ooit, de roeping onzer Ned. Geref. Kerken?

De Zendingarbeid op Midden-Java, door de N. G. Z. V. aangevangen, mag zoomin gestaakt als langer, door gebrek aan de noodige werkkrachten, gehinderd worden, maar behoort met kracht te worden doorgezet. Geschiedt dit nu niet door de Kerken, dan *moet* de Vereeniging zulks doen, en zou deze dan door de Kerken zelven worden gedwongen om voort te gaan met een arbeid, die zij, volgens het eigen oordeel der Kerken, niet behoort te verrichten! Het is zonneklaar: Of de Ned. Geref. Kerken moeten dezen Zendingarbeid naasten; van haar moet de oproeping uitgaan om meerdere arbeiders; zij moeten dezen uitzenden; òf op haar zal rusten de onverantwoordelijke verantwoording, dat *zij* de N. G. Z. V. dwingen, krachtiger dan ooit in den arbeid bezig te zijn, die, naar het dagelijks luider uitgesproken oordeel der Kerken, niet *zij* behoort te verrichten, maar door de Kerken moet geschieden. *Een derde is er niet.*

„De Zendelingen, door de Vereenigingen in Holland uitgezonden, bekleeden geen ambt, maar zijn hoogstens een soort semi-kerkelijke franctireurs" wordt gezegd, „en aan zulke uitzending kunnen Gereformeerden geen deel nemen."

Zij het zoo. Doch dat de *Kerken* dan, in gehoorzaamheid aan 's Heeren nadrukkelijk bevel de arbeiders zenden in den wijngaard.

Volkomen waar is het, dat geen „Vereeniging" de kerkelijke bevoegdheid heeft om iemand in het ambt van Dienaar des Woords te stellen; zeker niet om hem tot den dienst des Woords en der Sacramenten te ordenen. Zelve onkerkelijk, indien niet anti-kerkelijk, kan geen „Vereeniging" iemand tot een ambt in de Kerk roepen. Dit heeft de N. G. Z. V. ook steeds gevoeld en daarom, bepaaldelijk in de laatste jaren, voor hare Zendelingen kerkelijke toelating tot den dienst gezocht. Doch de Kerken missen alle geestelijk en zedelijk recht om over de Zendingvereenigingen, bijname over de N. G. Z. V., den staf te breken, omdat *dezen* het werk trachten te doen dat de *Kerken* nalaten, verwaarloozen, — ja door de ontrouwheid der Kerken gedwongen werden op zich te nemen.

De arbeidskrachten op Midden-Java *moeten* versterkt worden; meerdere arbeiders *moeten* worden uitgezonden. En nu hebben de Ned. Gereformeerde Kerken het volle recht van de Ned. Geref. Zendingvereeniging te eischen, dat niet *zij* weer Evangelieboden zal uitzenden, *mits de Kerken zelven daarvoor zorgen.* En dat niet, misschien; in de verre toekomst, maar zoo spoedig mogelijk.

Anders dan iedere andere Zendingvereeniging onder ons, heeft de N. G. Z. V. steeds beleden, dat de Zending niet van eene „Vereeniging" maar van de Kerken moet uitgaan. Dit is door den stichter der Vereeniging, dr. Schwartz, gedurig op den voorgrond gesteld, en in haar *Charter* duidelijk uitgesproken. De Vereeniging trad op om, naar het ambt der geloovigen, in de Zending eenigszins te doen, wat onze Kerken verzuimden, — ja onder de hierarchie van 1816, als Kerken, onmogelijk konden doen. Gevolgelijk: Om in dit werk bezig te zijn *totdat* de Kerken hare roeping in deze zouden vervullen; geen oogenblik langer. De N. G. Z. V. betreurde steeds de noodzakelijkheid van haar optreden, en zag altijd uit naar de ure, dat zij, behalve misschien als financiëele corporatie ten dienste der Zending, zou mogen ophouden te bestaan. Dit is herhaaldelijk, en nog weer onlangs, zoo duidelijk mogelijk, door haar uitgesproken. Niet dan gedwongen, zou de N. G. Z. V. dus *thans* een oproeping kunnen laten uitgaan om meerdere arbeiders, voor den dienst op Midden-Java; — *gedwongen* . . . door de Ned. Geref. Kerken.

Nog eens:

Het werk *mag niet* gestaakt worden.

De arbeid *moet* met kracht worden voortgezet.

Meerdere arbeiders *moeten* naar Midden-Java worden gezonden.

Indien de Ned. Geref. Kerken dit nu doen; zoo deze dit, zoo belangrijk en veelbelovend, Zendingsveld, aanvankelijk door de N. G. Z. V. bearbeid, naasten; zoo de arbeid der Vereeniging — immers met schuldigen dank — door de Kerken thans wordt overgenomen, dan *mag* en *moet* en *zal* de N. G. Z. V. zich terugtrekken.

Doch indien de Ned. Geref. Kerken de taak *niet* aanvaarden, dan komt het voor hare onverantwoordelijke verantwoordelijkheid, dat de N. G. Z. V. voortga: met nieuwe krachtsinspanning voortga; met haar arbeid: — daarmede voortgaan *moet*, tenzij dan, dat zij zich verplicht zou zien, die aan andere Kerken, Engelsche, Schotsche of Amerikaansche, over te laten. Java's millioenen roepen om het Evangelie, en waar wij vertragen, zal de Heere anderen tot dezen arbeid doen ingaan.

Ik noem nog een andere reden, waarom de Ned. Geref. Kerken dezen Zending-akker als haar eigen hebben te bearbeiden, nl. deze zeer eenvoudige: Dat het HAAR ZENDINGSVELD IS.

Midden-Java is het Zendinggebied, in 's Heeren Naam en voor de Ned. Geref. Kerken, door de N. G. Z. V. aanvankelijk bearbeid. De zaak staat dus: Zoolang de Kerken zuchtten onder de Synodale Organisatie van 1816 konden zij niet, *als Kerken*, in de Zending arbeiden, doch deden zij dit, *door enkele harer leden*, onder den naam van „N. G. Z. V." Vrij van de hierarchie; teruggekeerd tot de gebondenheid onder het Woord, ook in de inrichting en regeering der Kerk, — tot de gehoorzaamheid aan het Hoofd der Kerk, den Heere Jezus Christus, kunnen de Kerken nu zelve weer in de Zending arbeiden. En nu ligt op haar de roeping, zoo spoedig mogelijk, den arbeid der N. G. Z. V. *overtenemen*, voorttezetten, UITTEBREIDEN.

En laat mij nu ten slotte nog één reden noemen, waarom onze Ned. Geref. Kerken zich met den arbeid door de N. G. Z. V. op Midden-Java verricht, in betrekking behooren te stellen, n. l.: Het welwezen der Kerken, die daar geplant zijn. Geen Zending-stations maar *Kerken*, naar Gereformeerde ordening. Die Kerken zijn jong en zwak en hebben leiding noodig. [1]) Zij moeten dus in correspondentie treden met oudere Gereformeerde Kerken, dat haar, in het Evangelie, tot grooten steun en van onschatbaren zegen zal zijn, gelijk, wederkeerig, die correspondentie den ouderen Kerken geestelijk versterken zal. En waar nu die Kerken op Midden-Java, door den van God gezegenden arbeid der N. G. Z. V., in deze handelende voor de toen nog onder de Organisatie gebonden Kerken, zijn geplant, hebben onze Kerken, die vrij werden van de Hiërarchie, zich in betrekking te stellen tot hare jonge zusteren uit de Heidenen op Midden-Java vergaderd, wat als van zelve geschiedt, zoodra de Kerken den Zendingarbeid der N. G. Z. V. aanvaarden.

Voorts wat het financiëele aangaat.

Geldelijk bezwaar kan er niet zijn.

Het is waar: De Ned. Geref. Kerken zijn thans arm aan stoffelijk goed. Ontzachelijke kapitalen, „voor vele jaren opgelegd," bleven achter in de Bank van Egypte, waar de Kerken uit de slavernij van het Genootschap werden uitgeleid. Voor veel moet thans door de Ned. Geref. Kerken gezorgd worden, dat vroeger uit de staatskas betaald werd, of door renten van de gegierde kapitalen werd gedekt. Kerkgebouwen, pastoriën en scholen moeten worden gebouwd, en proceskosten betaald, behalve de voorziening in den dienst des Woords, de verzorging van armen en kranken en voor het Christelijk Onderwijs. Ook de Vrije Universiteit

[1]) Zie Aanteekening.

moet nog veel krachtiger gesteund worden, zal zij ten volle aan haar roeping kunnen beantwoorden.

Dit alles eischt veel geld.

Doch zou dit een reden kunnen zijn voor onze Kerken om zich te onttrekken aan het werk, haar door den Heere toebetrouwd in de Zending? in onze eigene Koloniën? — op haar eigen, onmiddelijk aangewezen arbeidsveld?

Onmogelijk.

Gold het eene zaak van weelde, of iets, dat gedaan zou kunnen worden, maar ook wel mocht nagelaten; iets bijkomstigs, niet direct van den Heere geboden, en noch tot het wezen noch tot het welwezen der Kerken behoorende, dan, ja dan zouden wij geen vrijmoedigheid hebben, daarvoor één enkelen penning van de Kerken te vragen, tot zij daarvoor van haar stoffelijken overvloed (en dàt zal lang duren) konden geven.

Doch het geldt de ZENDING; de vervulling van 's Heilands BEVEL: Predikt het Evangelie allen creaturen; de uitbreiding van het Koninkrijk Gods onder millioenen Heidenen en Mahomedanen, in onze eigene, ons daartoe van God toebetrouwde Koloniën; ook de afdoening van een drukkende schuld aan het volk, uit welks zweet en bloed wij geldelijke winste hebben getrokken, doch om welks zieleheil de Kerken zich eeuwen lang niet bekommerd hebben.

De nochtans mogelijke vraag: Of het voor de Kerken, onder haar tegenwoordigen geldelijken druk, niet onmogelijk is dit arbeidsveld, met de daaraan verbonden financiëele lasten te dragen, is gemakkelijk te beantwoorden.

Ietwat ruim berekend[1]) wordt thans, door de leden der Nederduitsche Gereformeerde Kerken, voor de Gereformeerde Zending, *per hoofd* en *per week*, bijgedragen nog niet ten volle *één*

Eén halve cent.

Of dit voldoende is?

Ganschelijk niet.

De N. G. Z. V. kan, wat zuinigheid in hare administratie betreft, de vergelijking doorstaan met iedere andere Zendingvereeniging in ons land; doch zóó zuinig kan zij haar tegenwoordigen arbeid niet volbrengen, of zij moet over *minstens* *f* 20.000 per jaar kunnen beschikken, terwijl zij slechts ± *f* 13.000 ontvangt. Vandaar, dat zij, ook dit boekjaar, met insluiting van geaccepteerde wissels, weer een tekort op haar rekening heeft van ongeveer *f* 7000. Of juister: Zij heeft, incl. het onderhoud van een Europeeschen onderwijzer en nog een Javaanschen hulponderwijzer aan de KEUCHENIUS-SCHOOL, die moeten aangesteld worden zoodra de Stichting geopend wordt, en de kosten van opleiding van den aanstaanden Zendeling-arts en van de beide Javaansche jongelingen, thans in Nederland, *f* 25.000 per jaar noodig. Welnu: *f* 25.000 per jaar is slechts *f* 2 per week, door elkander voor ieder der 250 Kerken, of nog geen CENT per lid en per week, in plaats van de tegenwoordige *halve cent.*

En nu:

Onze Kerken, zoo rijk van den Heere begenadigd, zouden dezen geldelijken „last" niet kunnen dragen voor de uitbreiding van Gods Koninkrijk onder millioenen Heidenen en Mahomedanen, in de Kolonien, ons van God gegeven, niet om uittezuigen noch ook door opium te vergiftigen maar, om dáár Zijn Kerk te planten, Zijn Naam te verheerlijken?

Geen cent per lid, en per week, kunnen bijbrengen voor de Evangelisatie van Java?

Niet één sigaar, niet één kop koffij, niet één tramkaartje, desnoods niet één bete broods, niet een paar lepels melk zouden de leden onzer Ned. *Gereformeerde* Kerken per week kunnen besparen op hun gewoon verbruik, ten behoeve der *Gereformeerde* Zending?

Zulk een *last* zou te zwaar zijn?

ONMOGELIJK.

Van *onvermogen* zou geen sprake kunnen zijn indien, alleen om het financiëel bezwaar, de arbeid niet door de Kerken zou worden aanvaard; het zou zijn niet *Onmacht* maar *Ongehoorzaamheid*. Ik ben even onwillig als onmachtig om onze Kerken zelfs in de verte van zulken onwil te verdenken.

Maar, zoo zal gezegd worden: „Indien de Kerken de Zending op Midden-Java aanvaarden; daarheen meerdere arbeiders zenden; en het werk uitbreiden gelijk is voorgesteld, dan zullen de jaarlijksche uitgaven veel hooger cijfer beloopen dan *f* 25 000. Misschien wel dubbel zoo veel."

Ik antwoord:

Niet *misschien*, maar z e k e r dubbel zooveel als thans noodig is.

[1]) Deze berekening is zeer eenvoudig:
Gedurende de drie laatste jaren ontvangt de N. G. Z. V. haar financieelen steun bijna uitsluitend uit de Ned. Geref. Kerken, tot een bedrag van ± *f* 13,000. Dat is, verdeeld over 250 Kerken, ieder 200 zielen tellende, 250 × 200 × 52 halve centen = *f* **13,000.**

Doch wat zou dit?

Is niet des Heeren het zilver en het goud?

Staat het niet aan Hem, en aan Hem alleen, om aan Zijn volk de middelen te geven, tot de uitvoering van Zijn last.

Zijn Zijne beloften niet blijvend van kracht: „Doet uw mond wijd open, en Ik zal dien vervullen?" „Bidt en gij zult ontvangen." En heeft Hij niet ook aan de *Kerken* bevolen te bidden: „Geef ons heden ons dagelijksch brood."

„Men mag geen toren bouwen zonder de kosten te berekenen."

Volkomen waar.

Doch tot het bouwen van dezen toren *zijn* de kosten berekend. Voor de zielen, die behouden zullen worden *heeft* de Heiland den losprijs betaald. En als Hij aan Zijne Kerken gebiedt, het Evangelie der Zaligheid te prediken, omdat „het *geloof* is uit het *gehoor* en het gehoor uit het Woord Gods", dan wil Hij van *ons* gehoorzaamheid aan Zijn bevel, terwijl *Hijzelf* de middelen verschaft tot de uitvoering daarvan.

De dienst der Zending is een dienst der liefde Gods, niet een harde, Egyptische dienstbaarheid.

Dwong Farao den kinderen Israëls steenen te maken zonder dat het stroo geleverd werd, God zorgt voor het Zendingstroo. En Hij doet dit op het geloovig gebed van Zijn volk, ook door Zijne kinderen gewillig te maken, van hunne „stoppelen" te brengen tot den dienst van Zijn huis, en om zich blijmoedig opofferingen te getroosten, als offerhanden der dankbaarheid en der gehoorzaamheid, tot de verbreiding van Zijn Evangelie, en de komst van Zijn Koninkrijk.

Ik heb hier weinig bij te voegen.

Afdoend is ons gebleken, dat, waar de Ned. Geref. Kerken, vrijgemaakt van de Hiërarchie van 1816, den Zendingarbeid, die zoovele jaren, bijna eeuwen, onderbroken was, weer, als *Kerken*, zullen opvatten, haar aangewezen arbeidsveld in de eerste plaats ligt op Midden-Java, en zij den arbeid der N. G. Z. V., als in haar naam verricht, hebben over te nemen, zoodat die Vereeniging haar taak, nu bijna dertig jaren lang en, schoon met geringe middelen, niet ongezegend verricht, mag nederleggen.

Midden-Java *is* het arbeidsveld in de Zending onzer Ned. Geref. Kerken, en worde nu, naar 's Heeren ordonnantiën, krachtig in den geloove door haar in het Evangelie bearbeid.

Daarmede vangen de Kerken aan nu zij weder, als Kerken, tot Zendingarbeid opleven. Doch niet om voor altijd bij dat ééne arbeidsveld te blijven.

Verre toch was, en blijve, van onze Gereformeerde Kerken zulk een bekrompen opvatting van 's Heilands bevel: „Predikt het Evangelie allen Creaturen," en van 's Heilands belofte: „Ziet Ik ben met u al de dagen."

Zoolang daar, eerstelijk, nog één hoekske van het kleinste eiland in den Ned. Indischen Archipel, of van onze W.-Indische bezittingen onbearbeid bleef in het Evangelie; zoolang er, verder, nog één plaats is op de aarde, waar menschen wonen, die het Evangelie niet gehoord hebben; zoolang mogen ook onze Kerken zich niet onttrekken aan haar roeping om, naar 's Heeren direct bevel, allen schepselen het Evangelie te verkondigen.

Doch voor het universeele mag het particuliere niet verwaarloosd worden, en onder het bestier Gods is er, ook vooral in den dienst Zijns Koninkrijks, verdeeling van den arbeid. Naar de leiding, Gods hebben dus de Kerken in Nederland in de Zending te arbeiden onder de Heidenen en Mahomedanen in de Nederlandsche Koloniën, en wel onze Ned. Gereformeerde Kerken vooreerst op Midden-Java.

Ik noemde ook FORMOSA, en zou de vrage nog beantwoorden of onze Geref. Kerken *haar Zendingarbeid niet ook op dat eiland behooren te hervatten?*

Ik moet die vraag bevestigend beantwoorden, zoowel met het oog op de geschiedenis der Oud-Hollandsche Zending op Formosa, als op de stammen daar, die nog zonder het Evangelie leven; en eindelijk, naar aanleiding van de roepstem, die van daar tot onze Kerken is gekomen: „*Kom over en help ons.*"

Eene volledige geschiedenis der Zending op Formosa in de 16e eeuw, moet nog geschreven worden. Kostelijke bouwstoffen daartoe zijn in den laatsten tijd geleverd door den heer GROTHE, in zijn „*Archief voor de Geschiedenis der Oude Hollandsche Zending*" [1]); door het Bataviaasch Genootschap [2]); door Ds. W. CAMPBELL, Zendeling op Formosa, in zijn „*Missionary Success in the Island of Formosa*," [3]) e. a., terwijl nog een rijke mijn van bijzonderheden omtrent Formosa voor het ontginnen

(1) Utrecht, C. van Bentum, 1886.

(2) Bijv. door de uitgave van JAC. VERTRECHT'S „*Leerstukken en Preeken in de Favorlangsche Taal.*" Batavia. Landsdrukkerij 1888.

(3) In 2 deelen, met een kaart en de portretten, o. m. van JUNIUS en GRAVIUS. London, Trubner & Co.

ligt in oude archieven, in de Kon. Bibliotheek te 's Hage en elders. Wat wij intusschen weten aangaande de oude Zending op Formosa is voldoende, om ons hart met weedom te vervullen, dat dit, eenmaal meest belovend, arbeidsveld, na korten tijd gebloeid te hebben, met totale verwoesting werd geslagen en 200 jaren braak moest liggen, vóór de stem van den prediker des Evangelies daar weer werd gehoord. En om onze warme belangstelling op te wekken niet alleen in hetgeen daar thans *gedaan wordt*, maar nog behoort te *worden gedaan*, om het Evangelie te verbreiden, over de lengte en breedte van het eiland.

Aan de Engelsche Presbyteriaansche Kerk is van den Heere de eere en het voorrecht verleend om, in 1863, den Zendingarbeid der Holl. Geref. Kerken op Formosa te hervatten, die in 1661, onder de toelating Gods, door het bloedig zwaard van Koksinga totaal werd verstoord. Dr. James L. Maxwell, onder wiens gewaardeerd toezicht de kweekeling der N. G. Z. V., J. Scheurer, tot Zendeling-arts wordt opgeleid, was de eerste Zendeling, die, na den marteldood van Hambroek, weer op Formosa, te Tai-wan-foo, het oude *Zeelandia*, het Evangelie heeft mogen prediken, en sedert heeft de Zending der Eng. Presb. Kerk zich over geheel Westelijk-Formosa, onder de *Chineesche* bevolking, uitgebreid.

In het Noordelijk gedeelte van het eiland arbeidt de Presbyteriaansche Kerk van Canada, en in het geheel zijn er thans, in verband met de Zending beider Kerken, een 70-tal gemeenten met ongeveer 5000 leden (avondmaalgangers), en twee Seminaries voor de opleiding van leeraars en Evangelisten uit de inboorlingen.

Onder de stammen in het binnenland en aan de Oostzijde van Formosa wordt echter nog zoo goed als niet gearbeid in het Evangelie. Van de taal dier stammen is slechts weinig bekend en zij leven in een toestand van barbaarschheid, die scherp afsteekt bij de zeden en gewoonte der overige bewoners van het eiland. Zij zijn koppensnellers en als zoodanig ook gevaarlijk voor de Chineesche bevolking op Formosa, terwijl iedere zeeman, die op de Oostkust schipbreuk lijdt, wreedaardig ter dood gebracht wordt.

Deze wilde, woeste stammen nu, moeten wel geacht worden, bijzonder onze belangstelling te verdienen, daar er grond is voor het vermoeden, dat er nog *Hollandsch bloed in hunne aderen vloeit;* en in elk geval, dat onder deze stammen de nakomelingen moeten gezocht worden van de Christen-inboorlingen, die, 200 jaren geleden, aan het zwaard van Koksinga zijn ontkomen, — misschien wel in het gebergte gevlucht zijn om het geloof te behouden, toen de Chineesche zeeroover, te vuur en te zwaard, de Christenkerken verwoestte. Een vermoeden, dat o. m. gewettigd wordt door de mededeeling van den Jesuit Du Halde, die, 100 jaren geleden, onder deze stammen verkeerd heeft, dat, schoon er geen spoor van Christendom meer onder hen was te ontdekken, zij nochtans geen afgodendienaars waren, en dat er vele „*fragmenten van Godsdienstige Hollandsche boeken* onder hen werden *gevonden*."

Onze aandacht werd in dezen tijd bijzonder op die stammen gevestigd door de her-uitgave van Gravius' vertaling in het *Sinckan-Formosaansch* van het Evangelie van Mattheus, door den reeds genoemden Zendeling W. Campbell. Van deze vertaling, in 1661 te Amsterdam in het licht verschenen, is nog slechts één exemplaar, in de Leidsche Bibliotheek, bekend, en daarnaar is de uitgave van Campbell (London, Trubner Co. 1888) geschied. Het Sinckan-Formosaansch, wordt thans niet meer in Sinckan gesproken, ja er is niemand bekend, die het dialect verstaat. Toch heeft Campbell dezen herdruk van Gravius' vertaling met groote moeite en kosten bezorgd, niet als letterkundige curiositeit maar in het vaste geloof, dat men daardoor in aanraking zal kunnen komen met de woeste stammen van Oost-Formosa, en den sleutel verkrijgen tot de dialecten door dezen gesproken. En het is niet onmogelijk, dat daartoe, in Gods voorzienigheid, het eenige exemplaar van de oorspronkelijke vertaling, onder het stof van eeuwen, in de Leidsche Bibliotheek moest bewaard worden om eerst nu weer aan het licht te komen.

De Engelsche Presbyteriaansche Kerk, al hare voor Formosa beschikbare krachten noodig hebbende voor de bearbeiding van haar tegenwoordig Zendingveld op het eiland, kan, naar het schijnt, haar werkkring niet uitbreiden op het Oostelijk gedeelte, en heeft daar slechts 3 of 4 stations, nabij de kust. Ook de Gereformeerde Kerk van Canada zal deze stammen niet kunnen bereiken. En nu vraagt ds. Campbell, in de voorrede zijner uitgave van Gravius's vertaling:

„Zou het nu niet mogelijk zijn, dat de Gereformeerde Kerk van Holland gebruik maakte van deze begeerlijke opening? Hare zendboden zouden zeer hartelijk op Formosa ontvangen worden en het vooruitzicht, dat het geheele eiland voor Christus gewonnen werd, zou de harten met dankbaarheid vervullen.

„Het is in hope, dat er zulk eene belangstelling mag worden opgewekt, dat de tegenwoordige editie van Gravius's werk is ondernomen, en nu wordt aangeboden met de bede, dat God de uitgave genadiglijk gebruike voor de uitbreiding van Zijn Rijk."

Een Schotsch blad, Campbell's uitgave aankondigende, voegt hier aan toe, in gelijken geest:

„Daar ligt nu dit boek," zegt het blad, „tegelijk een gebed en een profetie. Zou ver wij weten is er niemand in Europa of Azië, die deze Oostersche tale (Sinckan-Formosaansch) verstaat; doch het werk is volbracht in het geloof dat bergen verzetten kan, en wacht nu op den man, die, met dit Woord in zijn hand en de liefde Gods in zijn hart, naar de berglanden van Formosa gaan zal om het woeste volk aldaar te leiden tot beschaving en zaligheid, door onzen Heer en Zaligmaker, Jezus Christus. Het bloote vooruitzicht hierop vervult de ziel met vreugde.

„Doch wie zal de Zending ondernemen onder deze stammen? dat is nu de vraag. En dan wenden zich onze gedachten terstond naar Holland; tot het volk onder hetwelk het vuur van Zendingijver helder brandde, vóór daarvan nog één vonk onder ons te bespeuren was. Hoe is het thans met dit volk gesteld? Is het goud donker geworden? Of zijn de Hollanders nog steeds de leiders in het werk der Zending? Eene zaak ten minste kunnen wij doen. Belangstellende in deze poging van dr. Campbell, kunnen wij den Heere des Oogstes bidden om spoedige en volkomen voorspoed op den arbeid.

„De velden in Oostelijk-Formosa zijn wit om te oogsten en er is geen enkele Christen-arbeider. Zoodat in een bijzonderen zin de leden der Gereformeerde Kerk van Holland in deze uitgave een roepstem mogen hooren, die op het Kerstfeest en bij den aanvang dezes jaars tot hen komt van Formosa, het „Schoone Eiland," In trouwe: De zonen van zulke edele voorvaderen zullen een antwoord geven op deze roepstem, waardig hunner afkomst, waarop zij zoo rechtmatig trotsch zijn; waardig het land, dat zij liefhebben; en het Christendom, dat zij belijden."

Ik zelf mocht sedert, persoonlijk, met ds. Campbell, dr. Maxwell, en nog een anderen Zendeling van Formosa, ernstig en biddend over deze zaak confereeren, en haar ook in herinnering brengen op de Synode der Eng. Presb. Kerk, door mij, als Gedeputeerde der Voorloopige Synode, in het vorige jaar bijgewoond.

Het denkbeeld, dat de Gereformeerde Kerk van Holland, onder deze stammen op Oostelijk Formosa, haar Zendingarbeid zouden hervatten, 200 jaren geleden zoo bloedig verstoord, vond de hartelijkste instemming.

De Presbyteriaansche Kerken van Engeland en Canada, schrijft ds. Campbell,

„arbeiden tegenwoordig op uitstekende wijze onder de talrijke Chineesch sprekende bevolking aan de Westzijde van het eiland, doch een bijzondere Zending wordt vereischt voor de stammen in het gebergte ten Oosten. Zoodat, als van ouds, de roepstem gehoord wordt: Wien zal Ik zenden en wie zal voor Ons gaan? *Iemand van de Gereformeerde Kerk van Holland?* Het is toch een historisch feit dat deze Kerk kostelijk gearbeid heeft onder deze stammen nu 250 jaar geleden, en dat Formosa GEWIJD WERD MET HET MARTELBLOED van eenige HARER EDELSTE ZONEN."

En van Formosa schreef hij mij nog onlangs, dat de Zendelingen dáár eene Hollandsche Gereformeerde Zending op Oostelijk Formosa ongetwijfeld met groote blijdschap zouden begroeten. Hoofdzaak intusschen is, den wil des Heeren in deze duidelijk te verstaan. En dan meenen wij, dat ongetwijfeld tot onze Gereformeerde Kerken de roepstem komt om het werk, door de Vaderen op Formosa weder op te vatten.

Natuurlijk, *niet* met verwaarloozing van den arbeid in onze uitgestrekte Indische bezittingen. Doch zou de vervulling van onze roeping op Java en Sumatra beletsel kunnen of mogen zijn, om ook op Formosa te arbeiden?

Men spreekt wel, ook op het gebied der Zending, van „eereschuld," die betaald moet worden. Ik houd niet van de uitdrukking. Doch zoo zij ooit te pas komt is het dan niet hier? Rust er geen zulke schuld op ons, wat Formosa betreft?

Roept het bloed van HAMBROEK en MUS en WINSHEIM; roept de verstoorde arbeid van CANDIDIUS en JUNIUS, van VERTRECHT en HAPPART en GRAVIUS, onze Gereformeerde Kerken niet op om het werk, onder de toelating Gods in 1662 verstoord, thans weer optenemen in Zijne gunste, nu Hij daartoe den weg wil banen?

En dan die nieuwe uitgave van Gravius's translaat door een *Schotschen* Zendeling op Formosa, spreekt die niet met luider stemme, tot onze Gereformeerde Kerken om, al waren het slechts twee, mannen uittezenden tot de wilde bewoners van Oostelijk Formosa, en den arbeid te hervatten, waarvoor Hollandsche Gereformeerde predikanten hunne krachten, hun bloed, hun leven veil hadden.

HET ZOU ZOO UITNEMEND KUNNEN GESCHIEDEN DOOR DE NED. GEREF. KERKEN EN DE CHR. GEREFORMEERDE KERKEN GEZAMENLIJK, en zulk een gezamenlijken arbeid zou zeker aan de begeerde vereeniging der Kerken hier, geen schade zijn. Doch anders, en in afwachting dier gewenschte samenwerking, zouden de Ned. Geref. Kerken alleen dezen arbeid niet moeten aanvaarden?

Moeielijk zal de arbeid op Oost-Formosa zeker zijn, vooral omdat de taal dier stammen nog geleerd en bestudeerd moet worden, zonder hulpe van onderwijzer of woordenboek. Doch kan dit een beletsel zijn? Is er geen student of Candidaat aan de Vrije Universiteit of aan de Theol. School te Kampen, die ook in deze het voetspoor zijner Gereformeerde Vaderen drukken *kan*, en roeping zou gevoelen, om tot dien, wel moeielijken maar heerlijken, begeer-

lijken Zendingarbeid op Formosa in te gaan? Om, in de leiding Gods tot de Kerken te zeggen: Hier ben ik, zendt mij?

„En dan de *f* 5000 of *f* 6000 per jaar voor zulk een zending, van waar moeten die komen, waar reeds zooveel noodig is en gevraagd wordt voor de Zending in onze Indische bezittingen?"

Op deze vraag vergunne men mij het antwoord maar schuldig te blijven. Opent de Heere ons een *deur*, en geeft Hij de mannen tot den arbeid, dan zal het noodige geld niet ontbreken. Dàt spreekt van zelf.

Zij deze zaak in de ernstige biddende overweging onzer Gereformeerde Kerken en van allen die een harte hebben voor de uitbreiding van Gods Koninkrijk onder de Heidenen aanbevolen.

En om nu, ten slotte tot Midden-Java terug te komen.

Bedriegen wij ons nu niet ganschelijk, dan zal, zoo dit deel onzer Indische bezittingen voor het Evangelie gewonnen is, vandaar een kracht uitgaan over geheel Java, die zich zegenend zal voortplaatsen over de omliggende en aangrenzende eilanden.

Dat er nog veerkracht in de Javanen zit zal blijken, zoodra het volk vrijgemaakt is, *door het Evangelie*, van zijn Mahomedanisme en Javanisme, waardoor het thans in slaafsche banden gehouden wordt. Herhalen kan zich — en waarom zou het niet? — wat aanschouwd is op de eilanden der Zuid-zee, en nu weer in Zuid-Oostelijk Afrika, dat de Inlanders, waarlijk onder den invloed van het Evangelie gebracht, krachtig optreden om de Boodschap des Heils heinde en verre onder hunne stamgenooten bekend te maken. Vergete men ook niet, dat door *Inlandsche* Zendboden, met bewonderingswaardige toewijding, het Buddhisme naar Java werd overgebracht en verspreid, en later het Mahomedanisme. En zou nu het Christendom minder kracht uitoefenen dan de valschelijke genaamde godsdienst? dan Buddhisme of Mahomedanisme?

Gewisselijk neen. Er *zal*, uit de kracht Gods, kracht uitgaan van Midden-Java, als het zich tot den Heiland gewend zal hebben; als hier de macht van het thans voortschrijdend Mahomedanisme zal zijn gebroken; en het volk, uit de dubbele slavernij van Mahomedaansche politiek en politiek-Mahomedanisme zal zijn verlost. Midden-Java is in meer dan een opzicht het *hart* van Java. En heeft eenmaal Midden-Java het Evangelie aangenomen, dan zullen van daar levensstroomen uitgaan tot de verst ververwijderde deelen en de fijnste geledingen van Insulinde, saamsmeltende met elke openbaring van Christelijk leven die wordt aangetroffen en zoo, met steeds toenemende kracht, zich verspreidende over geheel Java en Madura, over Bali en Lombok, Soembawa en Flores; over Timor en Celebes met Ceram en de andere Oostelijke eilanden; over Borneo en Sumatra, tot in de binnenlanden in Atjeh. — Ja, tot er geen eiland zoo groot of zoo klein, zoo beschaafd of zoo woest, in den geheelen Indischen Archipel zal zijn waar, in den Naam van Jezus, niet zal zijn gepredikt bekeering en vergeving der zonden, aan ieder volk, aan iederen stam, aan elke plaats.

Heerlijk zal de dag zijn, op welken een Javaan uit de Javanen, afgevaardigde der Javaansche Kerken, zitting zal nemen in eene Synodale Vergadering onzer Gereformeerde Kerken hier, en onze Kerken, bij afvaardiging, vertegenwoordigd zullen zijn op de algemeene vergadering der Javaansche Gereformeerde Kerken.

Och wie zal leven als God dit doen zal.

De zielen bekeeren is het werk Gods, en Hij zal Zijne uitverkorenen vergaderen. Doch Hij wil dit doen door den dienst van menschen in de prediking van Zijn Woord. En daartoe heeft de Heiland aan Zijne Kerken Zijn bepaald bevel gegeven, met de belofte, dat Hij, Wien gegeven is alle macht in hemel en op aarde, met haar zal zijn.

Dat wij dan in dit werk der Zending niet traag zijn in het benaarstigen, maar vurig van geest, dienende den Heere. „Liefelijk zijn op de bergen de voeten dergenen, die het goede boodschappen."

Ik heb gezegd.

SCHETSKAART van het ARBEIDSVELD DER NED. GEREF. ZENDING-VEREEN: op MIDDEN JAVA.
JAVA ZEE
INDISCHE OCEAAN
TEGAL
900000 inw.
68.7 □ m.
PEKALONGAN
525000 inw.
32.5 □ m.
BANJOEMAS
1100000 inw.
101 □ m.
BAGELEN
1.267000 inw.
62.3 □ m.
KEDOE
728000 inw.
37.2 □ m.
DJOKDJAKARTA
496000 inw.
56.1 □ m.
SOERAKARTA
1045000 inw.
113.1 □ m.
MADIOEN
992000 inw.
107.19 □ m.
REMBANG
1.153 000 inw.
136.4 □ m.
CHERIBON
PREANGER
SEMARANG
TEGAL
PEKALONGAN
MAGELANG
POERBOLINGGO
BANJOEMAS
TJILATJAP
NOESA KEMBANGAN
POERWOREDJO
DJOKDJAKARTA
SOERAKARTA
Hoofdplaatsen waar gemeenten zijn
Andere hoofdplaatsen
Gemeenten.
Semarang, Cheribon en Preanger, waar andere Vereenigingen arbeiden, zijn alleen tot verduidelijking aangegeven.
Lith. v. E. J. Muller Leiden

AANTEEKENINGEN.

I.

Christen-Dessa's.

Bladz. 54 kol. 2. „*Door de samenleving der Christen-inlanders met de niet-christenen wordt het Evangelie geleidelijk voortgeplant, en over hoe grooter uitgestrektheid de Christen-gemeenten verspreid zijn, zoo meer verwachting mag er bestaan, dat de geheele omgeving geëvangeliseerd zal worden.*"

Door Zendeling Verhoeven, van de Ned. Zending-Vereeniging, te Madjalĕngka, is op de, Zending-Conferentie, in Aug.-Sept. l.l., te Batavia gehouden, een keurig referaat geleverd over „*Zendingsmethode voor Java,*" waarin een ander gevoelen wordt voorgestaan. Z. i. is het, zoo voor de Inlandsche Christenen als voor de uitbreiding van het Christendom onder de Inlanders, wenschelijk, dat eerstgenoemden niet in de gewone dessa's, onder de Mahomedanen, wonen, maar, op eigen terrein, *Christen-dessa's* vormen. Van gewicht is zijn herinnering, dat volgens het Regeeringsreglement iedere „Inlander, die binnen de dessa woont, hij zij Christen of Mahomedaan, wordt geacht te behooren tot de Mahomedaansche Kerkelijke Gemeenschap, die wij dessa noemen," en dat „wie dezer bewoners zich niet houdt aan de regelen en gewoonten, door de vaderen aan de dessa als vermaakt, hij is in overtreding tegen de geheele gemeenschap, is strafwaardig, en heeft verbeurd *alle* rechten, die de gemeenschap zijnen getrouwen leden verzekerd heeft."

En verder:

„In de *Mahomedaansche* dessa vormt de Christen-Inlander een niet te verzoenen element, hetwelk even noodzakelijk dient verwijderd te worden, als de splinter uit uw vleesch. Die Christen-Inlander toch — tenzij hij, ter wille van zijn Mahomedaansche mede-dessabewoners, de Christelijke belijdenis in zijn handel en wandel verloochent — weigert om bij te dragen tot de vijf groote Sidĕkah's offerfeesten, die jaarlijks door de dessa worden gegeven op *gezamenlijke* kosten; hij doet niet mede aan de *Sidĕkah moendjoeng*, het offerfeest, op de *heilige* plaatsen der dessa gegeven om bij den aanvang van den zaaitijd van de geesten vergunning te verkrijgen tot het bearbeiden der *Sawahs* (rijstvelden) of na afloop van den oogst hen dank te zeggen; in tijden van droogte of andere rampen neemt hij geen deel aan de gebruikelijke bijgeloovige plechtigheden; de Mahomedaansche priester krijgt niets aan hem te verdienen bijv. bij het sluiten of ontbinden van huwelijken of het gewone honorarium bij besnijdenis, begrafenissen enz. De Christen-Inlander, wonende in de Mahomedaansche dessa, doch natuurlijk niet deelende in hare godsdienstige handelingen, is een afgestorven lid, uitgevallen uit de gemeenschap, die ook zijne maatschappelijke welvaart in handen heeft. Zijn huwelijk is ontbonden; de liefde zijner kinderen heeft hij verbeurd; van alle erfrecht is hij vervallen; hij is waardig gedood te worden; hij is vervloekt door Allah en door zijne engelen en menschen."

En daar volgens Art. 109, van het Reg.-regl. „De Inlandsche Christenen blijven onderworpen aan het gezag der Inlandsche hoofden, en met opzicht tot rechten lasten en verplichtingen, aan dezelfde algemeene gewestelijke en gemeentelijke verordeningen en instellingen, als de Inlanders, die het Christendom niet belijden, zoo hebben die, Mahomedaansche, hoofden altijd overvloedig gelegenheid om de Inlandsche Christenen te kwellen gelijk ook geschiedt. Het gevaar bestaat dus, dat de Inlandsche Christen óf onder de voortdurende plagerijen en verdrukking moedeloos wordende, tot afval komt, óf in naam Christen blijft, maar metterdaad als Mahomedaan leeft, of wel, dat het wonen in de dessa hem zoo goed als onmogelijk gemaakt wordt, en daardoor ook de uitbreiding des Christendoms verhinderd. Dit alles wordt voorkomen, indien er Christen-dessa's worden aangelegd, waar de Inlandsche Christenen, onder eigen gemeentelijk bestuur kunnen wonen en welke dan tevens zullen zijn brandpunten voor de verbreiding des Evangelies."

Zendeling Verhoeven staat in dit gevoelen niet alleen, en Evangelisatie door kolonisatie en landontginning trekt op Java steeds meer de aandacht.

O. i. is deze methode, in zeer enkele gevallen en onder zeer bijzondere omstandigheden uitgezonderd, niet aan te bevelen. Dat de Javaan, die Christen wordt, aan zijn Mahomedaansche omgeving wordt onttrokken; het Javaansch Christenhuisgezin de dessa verlate; schijnt ons in strijd te zijn met de ordonnantiën Gods. De roeping der Christenen is, te leven in de wereld als niet van de wereld, en niet in afzondering. Wat zou er van de Reformatie in de XVI eeuw geworden zijn, indien de belijders der waarheid, anders dan uitgedreven op de punt van het zwaard en dus zwichtende voor overmacht, de plaats hunner inwoning hadden verlaten, om elders in vrede te kunnen wonen? Hoe zouden de Zuidzee-eilanden tot het Christendom gebracht zijn, indien de enkele belijders op Erromanga, Aneytum e. a. p. voor de vervolging waren geweken, en op nog onbewoonde eilanden een soort Christen-staatjes hadden gesticht? Wat zou van de Evangelisatie van China, Midden-Afrika, Britsch-Indië enz. op deze wijze worden en geworden zijn? Wat, om eeuwen terug te gaan, van de verbreiding des Evangelies in ons eigen land? En zoo is het ook voor de Evangelisatie van Java van overwegend belang, dat de Inlandsche Christenen — zeer bijzondere omstandigheden uitgezonderd — blijven wonen in hun dessa of landstreek, onder de Mahomedaansche bevolking; door woord en wandel, vooral ook als Christen

huisgezinnen, het Evangelie prediken aan de niet-christenen; zich zelven leeren verloochenen in het verduren van verdrukking, schoon tegelijk bij het bevoegd gezag, de Hooge Regeering des lands, worde aangedrongen op vrijheid van Godsdienst, die, immers ook voor den belijder van den Christus verzekerd is bij art. 119 van het Regeerings-Reglement.

Waar dus de ordonnantiën Gods worden gevolgd, zal, onder den zegen des Heeren, het werk der Zending ook op Java goeden voortgang hebben; zullen de Inlandsche Christenen in het geloof worden versterkt en bevestigd; zullen de Kerken vastheid verkrijgen; en zal het Evangelie van dessa tot dessa worden voortgeplant.

II.

Christelijk Schoolonderwijs.

Bladz. 55, kol. 1, reg. 15 v. b: „*Doch dit onderwijs is zulk een machtigen factor in de verbreiding des Evangelies ook onder de Mahomedaansche bevolking op Java, dat daarvan, als hulpmiddel, gebruik gemaakt moet worden.*" En kol. 2, midden: „*Zooals aan de* Keuchenius-school *Evangelisten-Onderwijzers worden gevormd.*"

Het Christelijk Schoolonderwijs moge niet *direct* tot de Zending behooren, toch mag en moet daarvan het meest mogelijk gebruik worden gemaakt, als, overwegend belangrijk, hulpmiddel in de verbreiding van het Evangelie onder Heidenen en Mahomedanen. En de zorg daarvoor in de Christengemeenten ligt zeer zeker voor rekening der Kerken of der Zending-Vereenigingen, die uitzonden, zoolang en voorzooverre de jeugdige Kerken daartoe niet, of niet geheel, in staat zijn.

Op menig arbeidsveld kon gedurende langen tijd kwalijk iets gedaan worden, dan aan enkele kinderen het allereenvoudigste schoolonderricht geven. Dat een geordend Zendeling, misschien wel een dokter in de Theologie, zich zou bezig houden met aan eenige half (of geheel) naakte heiden-kinderen, van *a b c* af, te leeren lezen, heeft meermalen den spotlust opgewekt, en ook in Christelijke kringen is er den staf over gebroken. Schoon nu vaststaat, dat het werk van den Zendeling, dienaar des Woords, in de eerste en voornaamste plaats bestaat in het prediken van het Woord, is het toch onbetwistbaar, dat zulken arbeid in het onderwijs, van mannen, die zich de deur tot de prediking nog niet geopend of weer gesloten zagen, rijkelijk van den Heere is gezegend, [1]) en dat, over het algemeen, door de Zending*school* het werk der Zending op bijzondere wijze is bevorderd.

Op Midden-Java is met het Christelijk schoolonderwijs nog kwalijk een aanvang gemaakt, terwijl het arbeidsveld in deze even aantrekkelijk als veelbelovend is.

Volgens het jongste Koloniaal Verslag waren er, 31 December 1888, op geheel Java en Madura slechts 201 Gouvernements- en 115 particuliere, tezamen 316 Inlandsche scholen met 39.904 leerlingen, op een Inlandsche bevolking van ruim 21 millioen zielen. Opmerkelijk, waren onder deze leerlingen nog geen 700 meisjes, zoodat het vrouwelijke geslacht op Java en Madura zoo goed als van alle schoolonderwijs verstoken is.

Behalve de Gouvernements- en (Europeesche) particuliere scholen zijn er de *langgars*, of Mahomedaansche scholen, wier getal niet met eenige juistheid is op te geven. Het onderwijs in deze *langgars* bepaalt zich, in hoofdzaak, tot het werktuigelijk van buiten leeren en opzeggen, in het Arabisch, van gedeelten van den Koran, en voorts om de kinderen met de voornaamste gebruiken van het Mahomedanisme bekend te maken. Meisjes worden weinig op deze scholen toegelaten. De *langgars* zijn kweekplaatsen voor de propaganda van het Mahomedanisme, en moeten onder de groote hinderpalen gerekend worden, die de uitbreiding van het Evangelie in den weg staan.

Zoowel nu tegenover het neutraal godsdienstlooze Staatsonderwijs als tegen de Mahomedaansche *langgars*, moet de Christelijke Inlandsche school gesteld worden, en het getal zulker Chr. scholen behoort, eenigszins ten minste, geëvenredigd te zijn aan de behoefte der overtalrijke bevolking.

Het aantal Inlandsche Chr. onderwijzers is echter zóó gering, en de kosten aan het onderwijs op gewone lagere scholen verbonden zijn zóó zwaar, dat er, zelfs in de verte, niet aan te denken valt, om, bijv. op Midden-Java, anders dan op de hoofdplaatsen een vaste Christelijke

---

[1]) Uit duizend voorbeelden zou men op Uganda, in O. Midden-Afrika, kunnen wijzen, waar de Zendelingen bijzonder werk hebben gemaakt van het Christelijk onderwijs, zoodat geheele scharen, zoo ouden als jongen, hebben leeren lezen, en dus zich met de gedeelten der Schrift, die in hun bezit zijn, kunnen voeden, nu het Woord niet meer gepredikt kan worden, wat, naar den mensch gesproken, voor het behoud van deze zwaarbeproefde Zending de eenige hope is. Zoo was het ook in de zware vervolgingen op Madagaskar e. a. p.

Inlandsche school te hebben. Doch dit is geheel onvoldoende, en daarom verdient het overweging om het *itinerant-system* in toepassing te brengen, — door rondtrekkende onderwijzers of onderwijzers-Evangelisten, de bevolking, over de lengte en breedte van iedere Residentie op ons Zendingsveld, in staat te stellen van Chr. schoolonderwijs, voor de kinderen gebruik te maken.

Het plan is zeer eenvoudig. Een aantal dessa's worden tot één, vooral niet te uitgestrekt, distrikt (*circuit*) vereenigd, en voor ieder district wordt een „onderwijzer-Evangelist" aangesteld. Deze geeft nu, gedurende een zekeren tijd, en van de gebrekkige hulpmiddelen, hem ten dienste staande het best mogelijk gebruik makende, onderwijs in dessa A, aan de kinderen, zoo van Christen-ouders als anderen, uit deze dessa en uit zoo vele aangrenzende dorpen, als binnen een kleinen cirkel, dag aan dag, gemakkelijk de school kunnen bereiken. Aan dit onderwijs, dat slechts enkele uren op den dag, en misschien niet geregeld elken dag, kan worden gegeven, verbindt de onderwijzer-Evangelist bezoeken bij de ouders der kinderen; verspreiding van godsdienstige geschriften; samenspreking met Mahomedanen en Heidenen over het Woord, bijv. op de *passars* (markten), langs den weg, met arbeiders in de sawah's en verder, waar hij daartoe gelegenheid kan vinden, Christelijk schoolonderwijs en Evangelisatie vereenigd. Na verloop van zekeren tijd verhuist de onderwijzer-Evangelist naar dessa B, in een anderen cirkel van zijn district en arbeidt dáár op dezelfde wijze; en zoo voort, van dessa-cirkel tot dessa-cirkel, tot hij weer bij dessa A terugkomt, dat, zoo de cirkels niet te groot zijn, in 12—18 maanden kan geschieden.

Op deze wijze zou met een beperkt personeel een uitgebreid veld bearbeid, en binnen betrekkelijk korten tijd geheele streken *geëvangeliseerd* kunnen worden, terwijl in de schreeuwende behoefte aan Christelijk onderwijs, ten minste eenigszins en stelselmatig, zou worden tegemoet gekomen.

Aanbeveling verdient dit plan ook, om de betrekkelijke geringe *kosten*, waarmede het zou kunnen worden uitgevoerd. Zulke onderwijzers-Evangelisten, mits nog ongehuwd en bereid, in den dienst des Evangelies, ter uitbreiding van het Koninkrijk Gods onder hunne landgenooten, zich eenige opofferingen te getroosten, zouden voor hun onderhoud met *f* 200 's jaars kunnen volstaan, zoodat met een paar duizend guldens heel wat kan worden uitgericht. Javanen, zouden zij *als* Javanen, — niet als Europeanen moeten leven, onder en met de dessabewoners als dezen; wat betreft spijze, kleeding enz. En *misschien* zou men voor het onderhoud van zulke *Onderwijzers*-Evangelisten subsidie van den staat *kunnen* aannemen. Voorts zou de geheele zaak, om wel te kunnen slagen, met zorg moeten geregeld worden, en vooral worden toegezien, dat alleen de rechte personen, bekwaam om te onderwijzen, wel vertrouwd met de Heilige Schrift, van goede belijdenis en oprechten wandel, en, in geloovige toewijding des harten, overgegeven aan den dienst des Heeren, tot dit werk worden gebezigd.

Zulke mannen te vormen is het doel der Stichting van de Keuchenius-School, die daarom op al den steun mag aanspraak maken, die haar uit Nederland kan worden geboden.

III.

Oefening der Geneeskunde in de Zending.

Bladz. 56, kol. 1: „*Als hulpmiddel daarin en daartoe diene de heeling van ziekten en kwalen door den Christelijken arts, met opleiding tevens van Christen-inlanders als geneeskundige helpers.*"

Door dr. Wijnmalen is reeds, (bladz. 47), melding gemaakt van het referaat: „*Medische Zending uit het oogpunt van Staatsbelang.*" door den Zendeling J. L. Zegers (Nederl. Zend.-Ver.) voorgedragen op de laatstgeh. Zending-Conferentie te Batavia, waarin, naar Prof. Christlieb's studie over „*Medische Zending,*" een kort overzicht gegeven wordt van de winste voor de Zending verkregen, in Afrika, China. Britsch-Indië en elders, door den arbeid van Zendeling-artsen. De uitzending van Zendeling-geneesheeren" zegt Ref. „wordt dus onomwonden van de grootste beteekenis voor de Europeesche en Amerikaansche Staten erkend; zoodat wij, op grond daarvan, mogen uitspreken: de Medische Zending dient een groot *nationaal* belang." Dit wat betreft die Zending als *Staatsbelang*, dat echter *niet* in de eerste plaats op den weg der Zending ligt.

Dat iedere Zendeling, in ver afgelegen streken onder heidenen arbeidende, „eenige" Medische kennis behoort te hebben, is altijd erkend; hij heeft die noodig voor zich zelven en zijn eigen huisgezin, en kan daar winste mede doen voor het Evangelie onder de heidenen en Mahomedanen, die dikwijls van alle geneeskundige hulpen verstoken zijn. Doch: *A little knowledge is a dangerous thing*, vooral in de geneeskunde, en weinigen zijn meer te beklagen dan een Zendeling, die, na het toedienen van een paar onschuldige medicamenten of het verrichten

van eenige kleine operaties, als *dokter* vereerd wordt, en straks voor gevallen te staan komt, waar zijn geringe geneeskundige kennis nog juist voldoende is om hem te doen verstaan, dat hij er niets van verstaat, en hij, niet uit onwil maar, in de bewustheid van zijn onkunde een lijder aan zijn lot moet overlaten, die, naar den mensch gesproken, onder behoorlijke behandeling, (door een kloeke operatie bijv.) had kunnen worden behouden.

Wel is het een feit — gelijk vele Zendelingen zullen kunnen getuigen, — dat de Heere God dikwijls, op zeer wonderlijke en kenbare wijze, een zegen heeft willen geven op zeer eenvoudige geneesmiddelen, door Zendelingen, in verband met hun Zendingarbeid, in de onvermijdelijke behandeling van kranken aangewend; dat Hij, wederom en wederom, „de vijf brooden en weinige visschen" der geneeskundige, kennis van Evangelieboden heeft vermenigvuldigd naar de behoefte van het oogenblik, en ook op het gebed des geloofs van Zendelingen menigen kranke heeft genezen; dat de gave der gezondmaking in den dienst der Zending nog dikwijls geschonken wordt. Doch regel is, dat ieder tot zijn werk behoorlijk zal zijn opgeleid; zoowel de Zendeling-arts in het heelen van krankheden, als de Zendeling-prediker tot den dienst des Woords.

Het is niet geheel juist om te spreken van „Geneeskundige Zending," alsof het doel der uitzending van Zendeling-artsen meer *philantropisch* dan Evangelisch zou zijn; — meer, in de eerste plaats, de heeling van het lichaam, dan de genezing der zielen bedoelen. Dit is zoo niet. Met Zendeling Zegers zeggen wij: „Geen uitsluitend geneeskundigen arbeid ten koste van de Evangelisatie." (Verslag *Zend. Conf.* bladz. 115). Doch dit is ook verre van de „*Medical Mission*," en er is waarlijk geen grond voor de aanmerking dat: „De medische Zending is nog van te jonge dagteekening, dan dat zij zou kunnen worden aanbevolen boven de Evangelieprediking, die tot nu toe heeft plaats gehad en die hare sporen vaak schitterend verdiend heeft." *Nooit* kan, in de Christelijke Zending, de beoefening der geneeskunde boven de Evangelieprediking worden gesteld. De heeling van krankheid is, in de Zending, niet het doel maar een hulpmiddel tot het doel. Maar dan ook een machtig hulpmiddel, zij het niet om zielen te bekeeren, dan zeer zeker om ooren en harten voor het Woord te openen; om een weg voor de prediking te banen onder volken, die geen vreemdeling in hun midden dulden dan een dokter; en om, door de oefening van barmhartigheid in den van den Heere geordenden weg, het zaad des Woords te strooien, ook op den schijnbaar meest ontaarden akker.

Op de vraag: „Is de komst van Zendeling-geneesheeren op Java urgent?" meende Zendeling Zegers „een ontkennend antwoord" der Conferentie te moeten „constateeren." Dit is anders, dan de verzuchting, die, reeds 15 jaren geleden, door den Zendeling Kruyt, van Modjowarno, een man, die zelf veel aan geneeskunde gedaan heeft, geslaakt werd: „Hoeveel beter zou het zijn, als zich hier een Zendeling-geneesheer bevond." (*Mededeelingen*, 1875, blz. 378 en v.v.) Doch ook de heer Zegers zelf zegt, zeer terecht, aan het slot van zijn referaat:

„Bijna geen Zendeling, die niet naar de mate zijner krachten en gaven lichamelijke hulp aan kranken verleent, en dit beschouwt als zeer wezenlijk behoorende tot zijne taak als Zendeling. En bijna geen Zendeling ook, die niet menigmaal ervaart, dat zijne kennis en krachten te kort schieten om voor zijne kranken te zijn, die hij zou wenschen te wezen. Had hij een arts tot bondgenoot in zijn dagelijkschen arbeid, hij ware van menig, nu onoverkomelijk, bezwaar ontheven en een thans vaak gebrekkig waargenomen onderdeel van zijn arbeid kreeg zijn vollen eisch."

Dit is juist geoordeeld.

De resultaten van de beoefening der geneeskunde door Zendeling-artsen, in den dienst des Evangelies, bijname in verband met de Zending onder Heidenen en Mahomedanen, zijn even talrijk als ongemeen bevredigend. Men leze daaromtrent het eenparig getuigenis van honderden Zendelingen, op de groote Londensche Conferentie in 1888, in het uitgebreid „*Report*" (London, James Nisbet & Co, 2 vol.) vol. II, pp. 101—139 en 147—152, en het uitstekende boek van dr. John Lowe, „*Medical Missions, there place and there power*," (Londen, Fisher Unwin, 1886). In China vooral is, en wordt, de weg voor het Evangelie op bijzonder kenbare wijze, zoo in de groote steden als in de binnenlanden, gebaand door de heeling van kranken. De Zenana's (vrouwen-verblijven) in Britsch-Indië, waren voor de verkondiging van het Woord bijna hermetisch gesloten, totdat het den Heere behaagde, ze te openen door den sleutel der geneeskunde, in de hand van Zendeling-dokteressen. Niet anders is het in Palestina, Turkije, Perzië en Midden-Azië. En zoo zal het zijn op Java, en in geheel onze Oost, als deze factor in de Zending ook daar eens recht erkend en tot zijn recht zal gekomen zijn.

Er arbeiden thans in de Zending meer dan 120 Zendeling-artsen; doch van die allen slechts één, dr. Frobenius, van het Rijnsche

Zendinggenootschap, in N.-Indië, in de Bataklanden, en er wordt, voor zoo ver mij bekend is, in verband met de Zending uit Nederland, ook slechts één broeder tot Zendeling-arts opgeleid, de heer Scheurer bovengenoemd. Dat deze zijn opleiding in Londen moet ontvangen, omdat aan de Vrije Universiteit te Amsterdam de faculteit der geneeskunde nog steeds alleen op het papier bestaat, en in ons land geen andere gelegenheid is om Christelijke studie te maken van de geneeskunde, getuigt tegen ons. De heer Scheurer studeert, in verband met, en gedeeltelijk op kosten van, het *Medicial Mission Institute*, aan het groote *London Hospital*, in al de vakken der geneeskunde, en zal, zoo de Heere wil, in Engeland den vereischten graad van arts verkrijgen. In Indië als zoodanig toegelaten, zal hij zich dan op Midden-Java, als Zendeling-arts, in den dienst der Zending bezig hebben te houden met de Christelijke behandeling van kranken, èn aan de opleiding van Christelijke geneeskundige helpers, zoo Christenen als Mahomedanen en Heidenen, altijd zijn geneeskundige hulpe ondergeschikt en vruchtbaar makende aan de prediking van het Evangelie.

Behalve de gewone artsen heeft men in Indië Inlandsche geneeskundigen, Dokters-djawa, in rang eenigszins gelijkstaande met de vroegere plattelands heelmeesters in Holland. Door deze dokters-djawa werden, in 1888, op Java en Madura, behandeld 104.991, en in de Buitenbezittingen 33.235, tezamen 138.226 lijders, tegenover 163.075 patienten, door de Europeesche artsen in burgerlijken geneeskundigen dienst. Hieruit blijkt wel, hoe zeer de dokters-djawa met de Inlandsche bevolking in aanraking komen, en het ligt voor de band van hoeveel zegen deze mannen in hun geneeskundige praktijk konden zijn voor de uitbreiding van het Koninkrijk Gods onder hunne heidensche en Mahomedaansche stamgenooten, indien zij zelven den Heiland kenden en dienden. Doch, opgeleid aan de Gouvernements-inrichting te Batavia, in denzelfden geest van ongeloovige wetenschap als, vooral op het terrein der geneeskunde, aan de Staats-Universiteiten in Nederland den scepter voert, zijn deze dokters-djawa, met enkele uitzonderingen misschien, *on*geloovig, ook als Mahomedanen. En in plaats dus van door hun geneeskundige praktijk eenigszins bevorderlijk te zijn aan de uitbreiding van het Evangelie, vormen zij eer een macht om het materialisme onder de Inlanders voortteplanten, en ook allen schijn zelfs van Godsdienst te doen verloochenen.

Hoogstnoodig is het dus, dat er eene Stichting zij ter opleiding van *Christelijke* dokters-djawa; en indien niet direct, dan toch zeer zeker *indirect* ligt de zorg hiervoor op den weg der Zending. Waarlijk Christelijke Inlandsche „Zendeling-dokters-djawa," kunnen van onberekenbaar nut zijn om het Evangelie te brengen in plaatsen, die voor den gewonen Dienaar des Woords gesloten zijn. Gelijk ook hun invloed over het algemeen, onder eene bevolking, die ook lichamelijk zeer lijdende is wegens gebrek aan behoorlijke geneeskundige behandeling, niet dan hoogstbevorderlijk zou zijn aan de uitbreiding van het Koninkrijk Gods.

Hetzelfde geldt, en kwalijk in mindere mate, van waarlijk deskundige Inlandsche *accoucheuses* en ook van ziekenverplegers. Zoo ergens, dan is voor de Geneeskunde in de Zending in onze Oost een wijde deur geopend, en naar verwacht mag worden, zal de vestiging van een bekwamen, en waarlijk aan den dienst des Heeren toegewijden Zendeling-arts, op Midden-Java eenigszins mogen bijdragen om in een dringende behoefte te vervullen. Genezing van lichaamskrankten, niet om geldelijk gewin maar om Jesus wil, en tot de uitbreiding van Zijn Koninkrijk; opleiding van geneeskundige Evangelisten-helpers; straks ook de opleiding van Inlandsche Zendeling-dokters-djawa; ziedaar het ideaal dat wij ons, in de kracht des Heeren, mogen stellen met de „Geneeskundige Zending op Midden-Java." En waarlijk, het arbeidsveld van den aanstaanden Zendeling-arts der N. G. Z. V. is zoo belangrijk en veelbelovend mogelijk; zijn Zending-hospitaal kan een brandpunt zijn van gezegenden arbeid, die zich in zeer wijden cirkel zal uitstrekken. Ook hierin is onze hulpe van den Heere, Wiens kracht in onze zwakheid wordt volbracht.

IV.

Kerkelijke Correspondentie.

Bladz. 59, kol. 2: „*Die Kerken zijn jong en zwak en hebben leiding noodig. Zij moeten dus in correspondentie treden met oudere Gereformeerde Kerken.*"

Dit is Schriftuurlijk en geschiedkundig. Nadruk moet worden gelegd op: „in *correspondentie* treden," dat natuurlijk alle denkbeeld van heerschappij der oudere Kerken over de jonge uitsluit. De Kerken, die Evangelieboden zonden om in Heidenlanden het Evangelie te prediken en Kerken van Christus te planten, mogen over

dezen geen „Bestuur" uitoefenen, als van superieuren over minderen, want Christus alleen is het Hoofd der Kerk; maar evenmin mogen zij de jeugdige plantingen aan haarzelven overlaten, zonder haar in de liefde te dienen van raad en leiding, en geestelijke èn Kerkelijke gemeenschap met haar te onderhouden.

Op de Algemeene Zending-Conferentie te Londen, in 1888, is zeer uitvoerig gehandeld over de onafhankelijkheid der Kerken, die uit de Heidenen en Mahomedanen vergaderd zijn, en hare verhouding tot de Kerken en Zending-Vereenigingen als tot de door wier Zendboden zij geplant zijn. Dat zulke, uit de Heidenen en Mahomedanen vergaderde, Kerken niet als ondergeschikte afdeelingen van eene Vereeniging of Genootschap, door een „Bestuur" in het Moederland, of zelfs in loco, mogen geregeerd worden, wordt thans vrij algemeen erkend; ook wel dat *Genootschappen* en *Vereenigingen* over geen Kerken geestelijk opzicht kunnen houden, maar veeleer de zwakste Kerk over de machtigste Vereeniging. Iedere Kerk heeft het *recht*, en op haar rust de *verplichting*, zich naar het Woord van God interichten en naar buiten te openbaren. Doch dit vereischt voor jeugdige Kerken tijd en leiding, en deze laatste behooren die Kerken van oudere Kerken te ontvangen.

Door de Zendboden van Zending-Vereenigingen in verband met de Engelsche Episcopaalsche Kerk wordt, in Heidensche en Mahomedaansche landen *die* Kerk voortgeplant. De Eng. Episcop. Kerk zelve, als Kerk, zendt niet uit, doch de Zendelingen zijn hare Dienaren des Woords hetzij als *deacons* (proponenten), *priests* (predikanten) of Bisschoppen, en waar zij komen, brengen zij, als het ware, de Kerk met zich. De gemeenten, die gesticht worden uit Heidenen of Mahomedanen, worden later tot eene diocese vereenigd, of wel, de diocese wordt bepaald vóór er nog gemeenten zijn, en alles gaat verder als gebruikelijk in de Episcopaalsche Kerk van Engeland, schoon in bijzaken rekening wordt gehouden met locale toestanden.

De Engelsche Methodisten (Wesleyanen) volgen ongeveer denzelfden regel voor gemeenten uit de Heidenen verzameld, als voor die in Engeland, ook wat betreft Class-meetings, het aanstellen en de plaatsing van leeraars en verder de geheele Genootschappelijke inrichting. Men mag bezwaar hebben tegen het systeem, doch in elk geval zit er *methode* in, wat niet gezegd kan worden van den arbeid veler Zendelingen en Vereenigingen, die de Kerkinrichting der jeugdige gemeenten zoowat laten gaan als het gaat, in de meening, dat als maar de zielen tot het geloof in Christus komen, de Kerkinrichting van bijkomstig belang is, en in de verwachting, dat deze, voor zoover noodig, later wel in orde zal komen.

De Duitsche Zending (de Moravische uitgezonderd) van geen Kerk, maar uitsluitend van Vereenigingen en Genootschappen uitgaande, plant geene Kerken, in eenig direct verband staande of blijvende met de Kerken in Duitschland, ook niet wat de opleiding en ordening van leeraren betreft. Doch gemeenten worden gesticht uit de toegebrachte belijders, min of meer op Duitschen (Lutherschen of Unirten) voet ingericht, en waarvan de Zendeling herder en leeraar is. Waar de zaken der gemeenten dan op de Conferenties van de Zendelingen behandeld en beslist worden, terwijl die Zendelingen zelven staan onder hun Comité in Duitschland, worden de Inlandsche Kerken feitelijk bestuurd van Duitschland uit, — in elk geval zóólang als de herders en leeraars Zendelingen zijn, die door Vereeniging of Genootschap onderhouden worden.

Anders is de wijze van doen der Schotsche, Engelsche, Iersche, Amerikaansche, als ook der Fransche en Zwitsersche, Presbyteriaansche Zendelingen. Door dezen worden *Kerken* geplant, en het streven is steeds om deze, zoo spoedig mogelijk, zelfstandig te laten optreden, bijv. als de *Inlandsche Presbyteriaansche Kerk* van Zuid-Afrika, van China, Indië, Formosa enz. In de Classikale en Synodale vergaderingen hebben de Inlandsche afgevaardigden van Kerken gelijke stem met de andere afgevaardigden, en correspondentie met de Kerken *at home*, de Moederkerken, wordt naarstig onderhouden, vooral ook door het over en weer zenden van Deputaties.

Eenig verschil bestaat over het stadium, dat een Kerk, uit de inboorlingen vergaderd, moet zijn ingetreden, vóór zij al de rechten eener Kerk kan uitoefenen, en ook op de Londensche Conferentie werd door mannen van naam het gevoelen verdedigd, dat geen Kerk zelfstandig kon optreden en als zoodanig hare plaats in Classes en Synode nemen, vóór zij haar eigen leeraar onderhield, en verder voorzag in de stoffelijke behoeften van den openbaren eeredienst. Doch bijna eenstemmig waren de Presbyterianen in hun oordeel, dat de Kerken uit de Inlanders vergaderd, zoo spoedig mogelijk *selfsupporting* en *independent* behooren te zijn, — in hare eigene stoffelijke behoeften moeten leeren voorzien en zich, zij het onder leiding van de Europeesche (Amerikaansche) Zendelingen, naar

Gods Woord en met inachtneming van locale toestanden, hebben te organiseeren zoodat er niet zij een *Engelsche* Chineesche Kerk in China, een *Schotsche* Hindu Kerk in Indië, een *Iersche* Kaffer-Kerk in Zuid-Afrika, een *Amerikaansche* Maori-Kerk op Nieuw-Zeeland enz.; maar Inlandsche (*Presbyteriaansche*) Kerken van Indië, Nieuw-Zeeland, Zuid-Afrika, China enz., met hare eigen geloofsbelijdenis, plaatselijke organisatie enz., alles in onderwerping aan Gods Woord.

Gelijk reeds gezegd is zijn, door de Zendelingen der N. G. Z. V., onder den zegen des Heeren op Midden-Java *Kerken* geplant van Gereformeerde belijdenis en naar Gereformeerde Kerkenordening. De kinderen, en die tot het Avondmaal begeeren te worden toegelaten, leeren den *Heidelbergschen' Catechismus* en het *Kort Begrip* [1]); iedere Kerk heeft hare Oudsten, Ouderlingen en Kerkeraad; de Kerken zijn in Classen samengevoegd, en worden ter Algemeene Vergadering door afgevaardigden vertegenwoordigd. In beginsel is dit alles kerkelijk wèl geordend, schoon in de praktijk, uit den aard der zaak nog veel ontbreekt. Die Kerken op Midden-Java zijn *Javaansche* Presbyteriaansche Kerken van Gereformeerde belijdenis, en behooren zulks te blijven, en zich als zoodanig te ontwikkelen en uittebreiden. Doch geheel op haar zelve kunnen zij nog in lange niet staan; leiding hebben zij noodig en steun. Tal van vragen doen zich gedurig in die Kerken voor, die onder haar niet kunnen uitgemaakt worden, noch ook door de Zendelingen, zullen dezen geen autoriteit uitoefenen boven hun ambtelijke roeping; en minst door de Vereeniging, die in deze slechts van advies kan dienen. Correspondentie tusschen de jeugdige Javaansche Gereformeerde Kerken en andere oudere Geref. Kerken is daarom dringend geboden, en voor de hand ligt, dat deze allereerst en voornamelijk behoort te bestaan met onze Ned. Gereformeerde Kerken, die, door de N. G. Z. V., de Inlandsche Kerken op Midden-Java mochten planten, en feitelijk tot deze in de betrekking staan van eene Moeder tot hare dochteren.

De Ned. Geref. Kerken zouden zich aan de bedoelde correspondentie met en zorge voor de Javaansche Geref. Kerken niet kunnen onttrekken, zonder een groote schuld op haar te laden; of juister, zonder de groote schuld, die reeds op haar rust, tienvoudig te vermeerderen. Onder de Organisatie bestond de verontschuldiging (?) van onmacht, om in de Zending Kerkelijk optetreden; doch voor de vrijgemaakte Kerken is ook deze ban weggenomen. Dankbaar hiervoor aan den Heere, worde door onze Kerken nu ijverig de hand aan den ploeg geslagen, om Zijn Koninkrijk uittebreiden in onze Kolonien, onder de millioenen, die het Woord nog niet ontvangen hebben. En dit geschiede vooral ook door in de nauwst mogelijke correspondentie te treden met de Javaansche Gereformeerde Kerken, reeds door den arbeid der N. G. Z. V. op Midden-Java gesticht, en die Kerken te dienen in het Evangelie van raad en leiding, van hulpe en steun.

Dit stelt natuurlijk op den voorgrond, dat de Ned. Geref. Kerken nu, of zoo spoedig mogelijk, de N. G. Z. V. van haar taak ontheffe, gelijk dit ook door deze begeerd wordt, en dat, voorts, vanwege de Synode der Ned. Geref. Kerken, een nauwkeurig onderzoek ingesteld worde naar den staat der gemeenten en in het geheel, in alle bijzonderheden, naar den gang van het Zendingwerk op Midden-Java zetten; niet alles kan onder en door menschen op één dag geschieden; doch waar aanvang is, kan voortgang worden verwacht. Moge dit ook spoedig in deze blijken, en ernstig door de Kerken worden opgenomen, wat zij, door de saamroeping van dit Zending-Congres hebben uitgesproken, dat behoort te geschieden.

[1]) Door Zendeling Wilhelm in het Javaansch vertaald.

STATISTIEK DER GEMEENTEN

IN VERBAND MET DE NEDERLANDSCHE GEREFORMEERDE ZENDING OP MIDDEN-JAVA.

1889—90.

BAGELEN.

	GEMEENTEN.	Volwassenen.		Kinderen.		Aantal zielen.	Oudsten.	Gezinnen.	Wonende in dorpen.
		M.	V.	J.	M.				
1	Poerworĕdjå	54	57	64	42	217	5	51	23
2	Karangdjåså	93	87	76	68	324	6	89	24
3	Bandjoer	29	30	28	34	121	5	29	7
4	Karangpoetjoeng of Wĕtonpasarwĕtan	45	46	44	47	182	5	46	8
5	Kĕdoengpring of Tĕngahhan . .	30	36	55	35	156	6	34	12
6	Pamrijan	35	40	59	48	182	6	39	5
7	Kĕdoengdåwå.	20	22	24	32	98	4	19	3
8	Djĕlok	31	36	45	40	153	6	35	3
9	Sapoeran	9	8	15	11	43	3	9	4
10	Hawoehawoe of Hawoehawoewètan	11	10	8	10	39	3	11	3
11	Pondokgĕdé	26	27	43	37	133	5	25	7
12	Sléwah	17	24	29	20	90	5	22	8
13	Sampang	54	54	58	49	214	6	50	5
14	Pagĕdangan	31	27	24	24	106	5	27	4
15	Béntja	15	16	15	19	65	4	13	5
16	Kĕdoengwaroe	23	28	35	19	105	4	23	8
17	Boeloe	13	15	9	14	51	4	13	3
18	Djatisari	16	13	9	21	59	3	13	4
19	Sérang	4	4	9	10	27	1	5	2
20	Kalibĕning.	15	14	10	10	49	2	14	6
21	Limbangan	12	15	15	9	51	4	12	4
22	Kahibon	11	12	9	4	36	2	11	3
23	Alanghombå	26	34	31	29	120	4	28	12
24	Djĕtis	13	13	12	13	51	2	13	3
25	Pĕngpon	4	7	4	7	22	1	5	1
	TOTAAL . . .	637	675	730	652	2694	101	636	167

TEGAL.

	GEMEENTEN.	M.	V.	J.	M.	Aantal zielen.	Oudsten.	Gezinnen.	Wonende in dorpen.
1	Moearatoewa	19	17	12	24	73	4	14	8
2	Gintoeng	36	44	30	36	146	4	32	11
3	Sokkawangi	12	13	9	14	48	3	10	2
4	Poelasari of Kandanggotong. . .	18	25	12	13	68	4	18	4
	TOTAAL . . .	85	99	63	87	335	15	74	25

BANJOEMAS.

	GEMEENTEN.	Volwassenen. M.	Volwassenen. V.	Kinderen. J.	Kinderen. M.	Aantal zielen.	Oudsten.	Gezinnen.	Wonende in dorpen.
1	Poerbolinggo	19	25	35	25	104	4	18	9
2	Bodjong	14	14	10	11	49	5	13	4
3	Watoemas	5	4	3	3	15	1	5	1
4	Panoesoeppan	35	38	31	22	126	4	24	2
5	Tjilatjap	7	8	3	2	20	2	6	1
6	Groedjoeggan	21	28	28	34	111	3	25	7
7	Banjoemas	5	6	5	7	23	1	7	1
8	Karangtjĕngis	16	14	27	19	76	4	18	3
9	Pĕngantoelan	9	9	14	8	40	3	9	4
10	Mimang	9	10	16	12	47	3	10	2
11	Bĕndawoeloeh	10	12	15	18	55	3	12	5
12	Tĕlagahabang	8	7	12	5	32	3	9	3
13	Gadjahmoengkoer	6	8	3	10	27	2	7	2
	TOTAAL . . .	166	183	202	176	747	38	163	44

DJOCJAKARTA.

1	Sélong	26	30	21	30	107	5	28	6
2	Prangkokkan	19	20	31	28	98	3	19	3
3	Kĕbonhagoeng	21	24	43	30	118	3	22	7
4	Djogja	19	29	23	10	81	3	24	4
5	Semboeh	26	25	21	14	86	4	25	3
6	Tĕmon	15	18	16	19	68	4	16	4
7	Madéjan	23	23	19	12	72	4	23	6
8	Glothan.	21	23	25	21	90	6	22	9
9	Karangassĕm	35	33	48	33	143	3	33	14
10	Pàgĕrdjoerang	37	38	33	33	141	4	37	7
11	Bandjarwaron.	32	33	47	50	162	4	32	12
12	Djatèn-Djomblang	97	101	100	102	400	4	98	26
	TOTAAL . . .	374	397	427	382	1580	47	379	101

PEKALONGAN.

1	Djambangan	27	31	18	15	91	4	21	9
2	Kĕnahil.	11	23	9	12	55	3	13	2
3	Tjiloeloek	21	27	15	20	83	4	19	9
4	Bandar	13	17	17	8	55	3	14	4
5	Kasimpar	60	59	44	44	207	5	53	4
6	Poerbå	24	27	15	24	90	5	22	6
	TOTAAL . . .	156	184	118	123	581	24	142	34

V.

Formosa.

Zonder in den arbeid van ds. de Gaay Fortman te treden, zij het mij vergund nog iets (ten deele uit artikelen, in *de Hoop* verschenen), als Aanteekening op het reeds over Formosa gezegde, te laten volgen.

Formosa (Tai-wan), ongeveer 90 Eng. mijlen van de Oostkust van China, tegenover Fokhien gelegen, werd in het begin der 16e eeuw door de Hollanders in bezit genomen, en van 1624 tot 1661, als eene onderhoorigheid der Oost-Indische Compagnie, onder den Gouverneur-Generaal te Batavia, door een plaatselijken Gouverneur en Raad bestuurd. Zoowel ten behoeve der bezetting, als ook, en niet het minst, ter uitbreiding van het Evangelie onder de Heidensche inboorlingen, werd er reeds in den herfst van 1627 een predikant naar Formosa gezonden, ds. Georgius Candidius.

Deze eerste Christenleeraar op het eiland, te Kuchardt, in de Paltz, geboren, had, van wege den 30-jarigen oorlog, in 1621 zijn vaderland moeten verlaten en was naar Holland gevlucht, van waar hij later, in den dienst der Compagnie maar, natuurlijk, gezonden door de Kerk, (Classis-Amsterdam) naar Ternate vertrok, waar hij met zegen heeft gearbeid. Bemoeilijkt door den Landvoogd, wien hij in de uitoefening van zijn leeraarsambt, harde waarheden had gezegd, keerde Candidius terug naar Batavia, en ging van daar naar Formosa, waar hij te Sinckan geplaatst werd. Candidius noemt zich in zijn officieel schrijven *verbi Divini praeco inter gentes* (prediker des Goddelijken Woords onder de Heidenen), wat reeds duidelijk aangeeft, hoe hij zijn taak op Formosa beschouwde. Vooral om Dienaar des Goddelijken Woords onder *de Heidenen* te zijn, was hij naar Formosa gezonden en gekomen, en niet alleen om de „bijzondere" Kerk aldaar, uit ambtenaren en soldaten der Compagnie bestaande, in het Evangelie te dienen.

Al spoedig werd een tweede Dienaar naar Formosa beroepen en afgevaardigd, ds. Robbertus Junius, een man van groote geleerdheid, vurigen ijver en bijzondere toewijding aan den dienst des Heeren. In het geheel hebben, in de 37 jaren, dat Formosa in het bezit der Compagnie geweest is, daar niet minder dan 30 predikanten, 5 proponenten en 10 krankbezoekers [1]), en over het algemeen, met een zegenrijke uitkomst als waarvan kwalijk een tweede voorbeeld in de geschiedenis der Zending is aantewijzen.

Candidius vond, toen hij, in September 1627 op Formosa kwam, er geen enkel Inlandsch Christen, maar talrijke stammen, verzonken in al de gruwelen van het ruwste heidendom. De beschrijving, die hij zelf daarvan geeft (Grothe, *Archief* IV 1.) is aangrijpend. Die stammen spraken niet dezelfde taal, maar iedere stam sprak een ander dialect wat de moeielijkheid, voor een vreemdeling, om met hen in aanraking te komen, natuurlijk vergrootte. Toch maakte Candidius zich, binnen een jaar tijds, het Sinckan-dialect zóó eigen, dat hij zich daarin verstaanbaar kon uitdrukken, en een aantal lieden in de christelijke leer kon onderwijzen, „datter 14 daghen voor den Karsdagh in 't jaer 1628 hondert twintigh waren, die hare gebeden conden ende op de principale artyculen onser Christelijke gheloove fraay wisten te antwoorden." In Maart 1631 kon hij reeds 50 personen doopen. In 1632, nadat de uitstekende Junius zich bij Candidius had gevoegd, was de christelijke leer in zooverre door geheel Sinckan doorgedrongen, dat de afgoden waren weggeworpen. In een zeker

[1]) *Valentijn* geeft de volgende lijst van „Predikanten van Tayokan."

Georgius Candidius .	van A⁰.	1627	tot	1631.	
Robertus Junius . .	„	1629	„	1641.	
Georgius Candidius .	„	1633	„	1637.	
Assuerus Hoogesteijn	„	1636	„	1637	overleden
Joannes Lindeborn .	„	1637	„	1639.	
Gerardus Leeuwius .	„	1637	„	1639	dito.
Joannes Schotanus .	„	1638	„	1639.	
Joannes Bavius . . .	„	1640	„	1647	dito.
Robertus Junius . .	„	1641	„	1643.	
N. Mirkinius. . . .	„	1641			
Simon van Breen . .	„	1643	„	1647.	
Joannes Happartius .	„	1644	„	1646.	
Daniel Gravius. . .	„	1647	„	1651.	
Jacobus Vertrecht .	„	1647	„	1651.	
Antonius Hambroek .	„	1648	„	1661	onthoofd.
Gilbertius Happartius	„	1649	„	1655	overleden
Joannes Cruyf . . .	„	1649	„	1662.	
Rutger Tesschenmaker	„	1651	}	alle over-	
Joannes Ludgens . .	„	1651	}	leden	
Gulielmus Brakel. .	„	1652	}	voor	
Gildertus Happartius	„	1653	}	A⁰. 1656	
Joannes Bakker . .	„	1653	}	of	
Abrahamus Dapper .	„	1654	}	daar-	
Robbertus Sassenius.	„	1654	}	omtrent.	
Marcus Masius . . .	„	1655	tot	1661.	
Petrus mus	„	1655	„	1662	onthoofd.
Joannes Campius . .	„	1655	„	1662	dito.
Hermannus Buschhof	„	1655	„	1657.	
Arnoldus a Winsem .	„	1655	„	1662	dito.
Joannes de Leonardis	„	1656	„	1662.	
Jacobus Ampzingius	„	1656	„	1662	dito.
Gulielmus Vinderus .	„	1657	„	1659	overleden

Historisch Schetskaartje der Christelijke Zending op Formosa

1627–1661
1865.

VERKLARING.

De namen van plaatsen, in de 17de eeuw door de Hollanders bezeten, zijn cursief gedrukt *(Sinckan.)*

De namen van Predikanten, die hier als Zendelingen hebben gearbeid, dus: *HAMBROEK.*

Het Zendinggebied der Eng. Presb. Kerk wordt door de zwarte ———, en dat der Canada Presb. Kerk door de - - - - - - - - aangeduid, en de Zendinggemeenten dier Kerken door •

De tegenwoordige hoofdstad *Taiwanfoo* ligt nabij de oude Holl. hoofdplaats *ZEELANDIA.*

geschrift, in 1650, te London verschenen [1]) wordt melding gemaakt van de bekeering van 5900 personen op Formosa, door den dienst van Junius. En binnen weinige jaren breidde het Christendomzich uit naar het Zuiden en naar het Noorden, in Tevoran, Soulang, Bacloan, Mattau, Tavokan, Favorlang, en in het gebergte.

In 1643 waren er tal van gemeenten met duizenden leden en 50 inlandsche leeraars Junius alleen moet meer dan 5000 personen gedoopt, en over de 1000 paren in het huwelijk bevestigd hebben. Voor dien tijd liet geen vrouw haar kind levend ter wereld komen, vóór zij zelve 35 jaren of ouder geworden was; doch nu vond, onder hen, die in het christelijk huwelijk traden, geen kindermoord meer plaats. In de scholen werden honderden kinderen onderwezen, en ten dienste der Inlandsche gemeente werd door Junius (in het Sinckan) en door Vertrecht (in het Favorlangsch) *Onderwijzingen in de Christelijke leeren* predicaties opgesteld, terwijl door de predikanten Happart, Hambroek en D. Gravius, de Ev. van Mattheus en Johannes in het Sinckansch werden overgezet en, in 1661, door Gravius te Amsterdam uitgegeven.

De Titel dezer uitgave luidde aldus:

HET HEYLIGE
EVANGELIUM
MATTHEI
en
JOHANNIS
ofte
HAGNAU
KA D'LLIG MATIKTIK
Ka na Sasoulat ti
MATTHEUS
ti JOHANNES appa,
Overgeset in de Formosaansche tale, voor de Inwoonders van *Soulang*, *Mattau*, *Sinckan*, *Bacloan*, *Tavokan* en *Tevorang*.
Te AMSTERDAM
bij Michiel Hartogh, Boekverkooper,
in de Oude Hoogstraat,
in de Boeck- en Papier-Winckel, 1661.

De uitgave, waarvan, gelijk reeds gezegd is, slechts één enkel exempl. schijnt bewaard te zijn gebleven, werd door Gravius met het volgend hoogst belangrijk woord bij den „Leser" ingeleid:

Aan den
Godt-vruchtigen en
Bescheydenen
LESER.

Hier verschynt een Translaat uyt verre afgelegen lande. Al draaght het syn Tytel op het voor-hooft, syn geboorte-plaats en is soo vermaart niet, dat se daarom uyt haren blooten name van yder te kennen sy. 't Is een vrucht van het Eylandt Formosa; de eerstelingh van den arbeidt in die tale, gaerne opgenomen tot stichtingh van de eerstelingen der Formosaansche Christenen. Een groot Eylandt, geleghen onder den Tropicus Cancri, langs de kust van China: onder de gehoorsaamheyt van de Oost-Indische Compagnie: zeer beset met vele en volckrycke Dorpen; een voorname oeffenplaats in Indien, voor yverighe en wackere Predikanten, die gaerne haar talent, tot winnenge van Heydenen, aanleggen. Het draaght Inwoonders van stercke Memorie, en tamelyck goedt oordeel, over-zulcx (schoon, noch zeer Borgerlijck van naturen) niet onbequaam om' er wat goets in te planten; niet ongelyck een on-beschreven berdt, 't welck bequaam is tot d'ontfanckenisse van alle gheschrift. Dit heeft de Ed. Heeren Bewindthebberen aangemoedight, om onder haar, nu al omtrent de dertich jaren of meer, door gestadige toesendingh van bequame Mannen, met sware onkosten, het Christendom voort te setten. 't Heeft oock Godt behaaght, de ondernomen diensten alsoo te bestuuren, dat Hare Edele Heyligen yver niet en heeft gelaten, met goede gevolgen, beantwoordt te syn: verscheyde Godt-vruchtige Gouverneurs, met hare goet-gunstige hulpe, daar toe krachtelijck mede-werckende. Soo dat, schoon den roep voor eenige jaren op-geheven, verre gaat boven de waarheyt, men sich daarom over den arbeydt en kosten, niet te beklaghen hebbe. Een uyttermaten groot getal Dorpen is 'er, die haar de Christelijcke onderwijsinghen onderwerpen: ja soo ick meyne) jegenwoordichlijck byna het gansche Eylant ende onder die niet weynige, welcker ingesetene, met versaackinge van 't Heydendom, het Christendom aangenomen hebben, en alle gedoopt syn; als, die van Soulang, Mattauw, Cinckan, Bacloan, Tevorang, Tavokan, Dorko, Tilocen, (ick swijge van de Zuyd) daar oude en jonge, Mannen en Vrouwen, in de Gebeden en Formulieren der Christelijcke Religie redelijck onderwesen syn; vele jonge manschappen oock in 't verstandt derselve loffelijck geoeffent; en bysonderlyck de kinderen, tot verwonderens toe, in de beginselen van de ware Religie, Lesen, Schrijven en selfs (in sommige plaatsen) in de Neder-duytsche tale sonnerlingh gevordert. Maar, 't welck van alle tijden, den voortganck aldaar grootelycx verhindert heeft is, de veelvuldige verscheydenheyt der

[1]) Onder dezen curieusen titel:
„OF THE
CONVERSION
of five thousand nine hundred
EAST INDIANS
In the Isle FORMOSA, neere China,
To the Profession of the treu GOD in JESUS CHRIST.
Bij meanes of M. Ro: JUNIUS, a Minister
lately in *Delph* in *Holland*.
Related bij his good friend, M. C. SIBELLIUS, Pastor in
Davantrie there, in a *Latine* Letter.
Translated to further the Faith and Joy of many
here, by H. Jessei, a Servant of
Jesus Christ.

Imprimatur, Joseph Caryl,
London.
Printed bij *John Hammond*, and are to be sold at his house Voer- against *S. Andrewes* Church in *Holborne;* and in *Popes-Head-Alley*, by *H. Allen*. 1650.
Het werd gerepubliseerd door Campbell in zijn „*Missionary success in Formosa.*"

talen op dat Eylant, [1]) soodat 'er nauwelyckx vier of vijf Dorpen van een spraacke syn; veroorsaackt, soo 't schijnt, uyt geduerige vyandtschappen, ende over sulcx gebreck van onderlinge gemeynschap. Dit heeft al dickwils gemaackt, dat, bij versterf van Predikanten (veler lot op Formosa) het wel-begonnen werck, bij lange stil-standt, groote verachteringh gheleden heeft. Hier uyt ontstaat oock, dat dit Translaat, niet en kan dienen als voor weynige, nochtans volck-rijcke, Dorpen; als, voor Soulang, Mattauw, Cinckan, Bacloan, Tavokan, Tevorang, en misschien oock voor eenige in Dorko en Tilocen. Dit syn evenwel de plaatsen, daar langst gearbeydt is, en, door Godts genadigen segen, wel de meeste winsten syn gedaan.

Van het jaar sestien-hondert seven en veertigh af, dat ick tot bedieninge der Formosaansche volckeren, bysonderlyck van Soulang en seven omliggende Dorpen, afgesondert ben, hebbe ick mijne voor-naamste bekommeringen laten gaan, om, met behulp van sommige taal-kundige, verscheyde stucken, dienstich tot onderwys in de Religie, in de tale dier dorpen (oock noch al wat van den anderen verschillende) over te brengen: die jonge en teedere Christenen by na niets hebbende om haren swacken yver en naerstigheyt te voeden, als het openbare, en, doen noch vry gebreckelijcke onderwys in Schole en Kercke. Onder die stucken sijn oock geweest dese twee Euangelisten, Mattheus ende Markus, beneffens de twee eerste Capittels van Lucas, ende de Handelingen der Apostelen. Evenwel, ghelijck ick seer wel begreep de groote gebreckelijckheyt, die daar in stack, soo en sijn oock noyt mijne gedachten geweest, het selve door den Druck het licht vanden dach te vertrouwen, 't welck het niet en soud' hebben konnen dragen: Maar hebbe 't liever overgegeven aan de schave van den tijdt, aan het wyser oordeel en de verbeterende hand van mijne Eerwaerdighe Vervangers en Medebroeders in den H. Dienst. Hier toe is 't sedert soo veel sorghe en naerstigheyt aangewendt, door den Eerw. D. Anthonius Hambrouck (met wien tusschen de drij en vier jaren, in het selve geweste, vrundelijcke gemeynschap gehouden, en den last des Dienstes met gelijcke schouderen ondergaan hebbe) dat 'et, het voorleden jaar tot den Druck herwaarts over gesonden is, in die betere gedaante, die 't nu verthoont. Twijffele niet, of sal seer vruchtbaarlijck, onder die aanwassende Gemeynten, konnen gebruyckt worden: gelijck wij sulckx reets by onsen tijdt door ervarentheyd vernomen hebben, wanneer dese en andere stucken, door Afschriften in de huysen wierden verdeylt. Hoewel ick het oock daar voor houde, dat, wat beter gestaltenisse dit werck als nu hebbe, in het selve nochtans, vermits de on-kunde vande rechte gronden, oock wegen de onvolmaacktheydt dier tale, ende de ongemeynheyt der Schriftuur-stoffe, door den tijdt noch al veel gebreckelijckheyt zal worden ontdeckt. Ick hebbe gaerne de correxie van dit Boeck (daar toe versocht) op mij genomen, en, schoon genouch belast door 't gewichte van mijn Bedieningh, is het my tot zonderling vermaack geweest, die Kercken, in welcke ick voor dezen, onder Gods genadigen zegen, niet onvruchtbaarlijck gearbeyt hebbe, noch eenigen nieuwen dienst te mogen doen, waar toe oock wat in my is noch volvaerdich blijft. Dit hebbe ick noodich geacht hier over te seggen, ende en sal, tot verdriet van den Bescheydenen Leser, daar niet meer toe doen, dan dezen mijnen hertlijcken wensch, Dat 'et den Heere des oogstes gelieve onder den Staat der Compagnie, soo veel goede middelen, die op dat Eylandt, en elders, ten opbouw des Christendoms, worden aangewendt, genadelijck te segenen, opdat die nieuwe Christenen meer en meer in het ware Christendom bevesticht, en die noch steken in het Heydendom, de oogen geopent synde, bekeert worden van de duysternisse tot het licht, ende vande macht des Satans tot Godt, ten eynde sij ende wij gesamenlyck vergevinge der sonden ontfanghen, ende een erfdeel onder de geheylichde door het geloove in Jesum Christum. Amen.

U. E. E. Dienaar in Christo,
DANIËL GRAVIUS.

Bedienaar des H. Euang. eertijds op Batavia, en Formosa in Oost-Indiën, nu tot Vere in Seelandt.

VERE, 16 May 1661.

Het liet zich waarlijk aanzien, dat, binnen betrekkelijk korten tijd, geheel Formosa gechristianiseerd zou zijn. Doch de schoone verwachtingen, die voor de uitbreiding van het Evangelie op Formosa gekoesterd werden, kwamen echter eensklaps tot niet.

De Chineesche zeeroover Koksinga toch, vermeesterde, in 1661, geheel Westelijk Formosa; het Fort „Zeelandia," nabij Tai-wan-foo, de tegenwoordige hoofdstad van Formosa, werd overgegeven, en daarmede kwam een einde aan de regeering der Hollanders op het eiland. Helaas! dat hiermede ook het vonnis der verwoesting over de nog jeugdige Christenkerken op Formosa was uitgesproken.

Wel was besloten, zoo mogelijk, te bedingen bij de overgave van het Fort Provincia:

„dat voor alle ding, als de voorneenste sake deses gantschen handels zijnde, de formosaense Christenen ende die door Godts genade reets tot de onderwijsinge Zijner heylsame leere sijn gecomen, sonder eenige de minste bekommeringen voorts en altoos in den waeren godtsdienst door onse leeraren zullen werden geoeffent en onderwesen. Waer op ten nytersten sal moeten gestaen werden, alsoo wy niet meer ter herten en nemen, als de eere van Godes heyligen Naem, de behoudenisse ende voortplantinge van de gereformeerde religie, wesende het fondament van den welstandt, de genieting van allerley zeegen ende geluck over ons en onse ondersaten, zoo naer ziel als lichaem."

Doch wat stoorde Koksinga daaraan! De predikant HAMBROEK, die, in getrouwheid aan zijn gegeven woord, en daar zijne vrouw en dochter in Koksinga's macht waren, na een brief van den zeeroover gebracht te hebben aan Gouverneur Coyett, te Tayvan, zich weder in zijne handen gesteld had, benevens de predikanten MUS en WINSHEM (ook CAMPIUS en AMPZINGIUS ?)

[1]) En wel zóó verschillend van taal, dat de onderscheidene stammen elkander niet verstaan konden. Zoo luidt bijv. de eerste bede in het Gebed des Heeren: „Uw Naam worde geheiligd," in het *Sinkang* dialect: „*Pakautiktik-auh ta Nanang-oho*" en in het *Favorlangsch*, dat niet ver van Sinckan gesproken werd: „*Ipadasa joa naan*."

werden onthoofd. Andere Hollanders werden levend gekruisigd, en zoo, twee, drie dagen lang, gemarteld eer zij den dood vonden. Vele andere belijders kwamen op gruwelijke wijze om het leven, terwijl de inlanders, die zich aan Koksinga onderwierpen, het Christendom afzwoeren en tot het Heidendom terugkeerden.

Als teedere planten voor een orkaan, zoo vielen de jeugdige, veelbelovende Christenkerken op Formosa voor het zwaard en de heerschappij van den Chineeschen zeeroover Koksinga.

Dat dit geschiedde, moet vooral beschouwd worden als een oordeel Gods.

Vooreerst, omdat er uit Patria niet meer predikanten naar Formosa zijn gezonden toen de velden daar wit waren om te oogsten. „Oh! offer maer werkluyden genoegh waren," was de gedurige klacht. Doch het hielp niet. Deels uit zuinigheid en deels, indien niet vooral ook, om de Japaneezen te ontzien, deden de Bewindhebbers niet zoo veel als had kunnen en behooren te geschieden voor de uitbreiding van het Evangelie op Formosa; het aantal predikanten bleef onvoldoende, en dan werden de weinige predikanten, die er waren, ook *uit zuinigheid*, nog tot politieken dienst gebruikt. Het gevolg hiervan was, dat de uitbreiding van het Evangelie niet dien voortgang had, die zij had kunnen hebben; dat de arbeid der predikanten te veel verdeeld was; en dat de gemeenten kwalijk zóó gefundeerd konden worden in de waarheid als noodig was. De treurige gevolgen hiervan werden openbaar in den grooten afval, onmiddelijk nadat Koksinga zich van Formosa meester gemaakt had.

Tweedens, is aan de vestiging en uitbreiding der Kerken op Formosa groote schade aangebracht door de *weigering* van Bewindhebbers, om Formosaansche jongelingen in Holland *te laten opleiden tot predikers*. Hierop werd door Junius en anderen herhaaldelijk en ten sterkste aangedrongen. Van meet aan hebben deze Predikanten-Zendelingen het gevoeld en uitgesproken, dat al de arbeid maar stukwerk was, zoolang niet den Formosanen door Formosanen, iederen stam in zijn eigen taal, het Evangelie gebracht werd, en de Inlandsche Kerken van wel onderwezen Inlandsche leeraren gediend werden. „Laat ze in Holland opgeleid worden, in het midden eener Christennatie en onder toezicht der Kerken," meenden de leeraren; doch Bewindhebbers wilden niet. Zelfs geen drukpersje was verkrijgbaar, hoe noodig ook, om geschriften in de Inlandsche taal te verspreiden.

Derdens, dat er gedurig twist was tusschen de Politieken en de Kerkelijken; tusschen de Regenten en de Predikanten, vooral omdat deze laatsten *vrij wilden zijn van politieken arbeid*. En voorts: De verdeeldheid van de predikanten onderling, wat ook weer voor een deel voortsproot uit de kerkelijke-politieke combinaties. Voorwaar de Heere Heere had op Formosa een geopende deur gegeven, en er *is* ook veel, zeer veel, door mannen als Candidius, Junius, de beide Happarts, Bavius, Gravius, v. Breen, Hambroek e. a. gearbeid. Doch de dienst des Woords werd met de politiek verward; de prediking des Evangelies werd door de Regeerders gebruikt tot politieke doeleinden; en men heeft dikwijls op Formosa met geweld willen dwingen, wat alleen van eene getrouwe bediening des Evangelies kon verwacht worden.

Op nevensgaand, zeer eenvoudig, historisch Schetskaartje der Christelijke Zending op Formosa, zijn een aantal plaatsen aangegeven, waar eenmaal door Dienaren des Woords uit de Nederl. Gereformeerde Kerken het Evangelie is verkondigd en Christen-gemeenten hebben bestaan. Ook vind men er de namen van enkele dier predikanten-Zendelingen, bijzonder bekend door hun arbeid of hun lijden. Verder zijn op het kaartje, door een ● aangeduid, de plaatsen, waar thans Zending-gemeenten zijn der Eng. Presbyteriaansche en Canada-Presbyteriaansche Kerken. Het kaartje is zoo volledig mogelijk, en toch zal de deskundige er meer dan een naam en plaats op missen, die z. i. niet hadden moeten ontbreken.

Nu, het moge zoo zijn, dat er te weinig op het kaartje staat, doch zeker is het, dat er één teeken te veel op gevonden wordt.

Immers dat: **?**

Werd door den Zendeling Campbell de nieuwe uitgave bezorgd van Gravius's vertaling van het Evangelie van Mattheus, in een dialect dat verloren ging, in de geloovige verwachting, dat deze vertaling nog dienstbaar *zal* zijn om de stammen in het gebergte en op Oostelijk-Formosa, wier taal ook onbekend is, met het Woord te bereiken, ik laat hier dit schetskaartje volgen der Christelijke Zending op Formosa, met de bede en in hope, dat het „**?**" dat ik thans achter „Ned. Gereformeerde Zending" op O.-Formosa plaatsen *moest*, spoedig moge worden weggenomen.

De Heere wil het.

Dat wij, Zijne knechten, ons slechts opmaken om te bouwen.

יְהוָה יִרְאֶה

Van de gelegenheid tot een *korte* discussie over het gehoorde, door den Voorzitter verleend, wordt door enkele broeders gebruik gemaakt.

De vraag wordt gedaan, of, indien de gezamenlijke Kerken er, op de aanstaande Synode, niet toe zouden kunnen besluiten om het werk der N. G. Z. V. terstond over te nemen, dit dan niet zou kunnen geschieden door eene enkele Kerk?, of wel, door verscheidene Kerken, ieder voor een deel? Referent antwoordt, dat dit niet wenschelijk zou zijn. De Zending is het werk der *Kerken*, en iedere plaatselijke Kerk heeft daarin haar roeping; doch er zij geen verbrokkeling, en zoo geen verspilling, van krachten. Hierop wordt ook gedrukt door Prof. Rutgers, die, na Referent gedankt te hebben voor zijn bijdrage, aan ds. Lion Cachet het presidium weer overdraagt.

Intusschen was het ruim 4 uur geworden, waarom door dr. Wagenaar wordt voorgesteld, met het referaat, dat hij, wegens de krankheid van dr. W. Van den Bergh, zou houden ter inleiding der bespreking van hetgeen door de „*Kerken* IN *Nederland gedaan moet worden voor de Zending*," nu niet door te gaan, maar dat daartoe een Avondzitting gehouden worde *met opoffering van*, of anders *tegelijk met* den aangekondigden bidstond, waarin echter ook door hem zou moeten worden voorgegaan.

Na eenig overleg blijkt het, ook omdat de zaal niet voor een avondzitting beschikbaar was, dat dit niet kan, en wordt besloten het referaat alleen in de Acta optenemen.

Referaat van Dr. L. WAGENAAR over: „De arbeid der Ned. Gereformeerde Kerken, in verband met de Zending, in Nederland."

Met weemoed is het, dat ik voor u optreedt om eenige oogenblikken uwe aandacht te vragen voor de mededeeling van enkele gedachten omtrent den arbeid der Ned. Geref. Kerken in verband met de Zending in Nederland. Met weemoed — immers onze innig beminde broeder Dr. van den Bergh had op zich genomen, zoo het hem mogelijk was, dit deel onzer besprekingen in te leiden.

Dan ach — de krankheid, die zijn zwak lichaam reeds lang ondermijnt, heeft zich verheven en hem geworpen op het leger der smart. O! wel geloof ik, dat hij medewerkt met dit ons Congres; dat hij door de oefening van het verborgen gebed wellicht den gewichtigsten arbeid verricht van ons allen. Wij weten immers, dat de Heere op het verborgen gebed van één zijner kinderen den koperen hemel met wolken vol zegen bekleedde en stroomen des levenden waters deed nederbruisen, zoodat de verzengde velden opleefden ten paradijs, groenend en bloeiend en dragend rijke vrucht.

Zoo geeft ook wellicht heden de Hoorder des Gebeds op de verzuchtingen van dezen teedere zijner kinderen zegen op onzen arbeid, en hebben wij ons te wachten voor te bitter beklag. Doch, gedenken wij aan de onvergetelijke woorden, zoo dikwerf van zijne lippen vernomen en stellen we ons voor, hoe, had de Heere hem heden laten optreden, zijn boetprediking ons ook nu in de schuld voor God zou hebben neêrgeworpen en zijn onderricht, altijd rijk in oorspronkelijke gedachten ons ook heden allerlei gezichtspunten zou hebben geopend, dan kunnen wij de zucht niet onderdrukken vanwege dit gemis en welt er met die zucht een stille bede op uit het droeve harte: Och! Heere, spaar ons dezen beminden broeder, richt hem op en geef ons voor Kerk en Universiteit en Zending den dienst zijner rijke talenten, den zegen van zijn diep verootmoedigend woord.

Mochten twee deelen, eens eerstgeborenen deel van zijnen Geest heden op mij rusten, nu ik, omdat toch iemand dit stuk van onzen arbeid inleiden moet, u althans enkele gedachten ter overweging bied in zake den arbeid, waartoe van 's Heeren wege geroepen zijn de Nederduitsche Gereformeerde Kerken; en wel nader: den arbeid in verband met de Zending onder de Heidenen, voor zoover die arbeid in Nederland moet worden verricht.

De bedoeling is deze. De Ned. Geref. Kerken hebben een Zendingstaak ontvangen. Deze taak is tweeledig. Deels wordt ze uitgewerkt in de Heidenlanden, werwaarts hare gezondenen gaan om de Kerk te planten; deels ook wordt die arbeid in de Moederkerken hier te lande verricht en de bespreking van *dit* werk der Zending is *nu* aan de orde gesteld.

Van het begin der huidige reformatie af is gevoeld geworden, dat *de Kerk* alom de Kerk heeft te planten.

De Kerk had op schromelijke wijze, deze hare roeping verzuimd. Het besef zelfs van deze roeping sleet uit en stierf in vele Kerken ten eenemale weg. Om Zending te drijven, daar waren de Zendingsgenootschappen en Vereenigingen voor. Slechts sommige, meestal wat erg „werkelijke" Christenen traden op als „Zendingsvrienden" . . . . Bij velen werden ze als verkapte remonstranten geschuwd. Er sloop ook werkelijk veel remonstrantisme en methodisme in deze kringen in. Eenig doel scheen om *zielen te redden.* Met een bijna zenuwachtige gejaagdheid werd die arbeid ter hand genomen. Met gretigheid werd naar allerlei verzonnen, opgesmukte of ware bekeeringsgeschiedenissen van heidenen geluisterd en als de wereldling opmerkte, dat er in de nabijheid nog waarlijk genoeg zielen waren te redden, dan had men geen ander antwoord, dan dat men het éene niet had na te laten, waar het andere viel te doen. Een zekere verdienstelijkheid scheen er op dit terrein te bejagen en de teleurstelling was niet te ontveinzen, wanneer dikwerf zoo weinig geredde zielen waren op te sommen in de Verslagen.

Zoo was er in den arbeid der vereenigingen, hoewel hier en daar ook met eerbiedwekkende ijver en toewijding gevoerd, een niet te miskennen gevaarlijke zijde. De volrijpe vrucht van *dezen* „Zendingsgeest" is het *leger des Heils*, dat zich er op beroemt, het grootste Zendingsgenootschap onder gedoopte en ongedoopte heidenen te wezen, daar het in schier alle landen der vijf werelddeelen zijn talrijke, welgedisciplineerde legerbenden uitzendt om zielen te redden voor Jezus! De onkerkelijkheid dezes legers is voor de Kerk een rechtvaardige straf; zijne resultaten zijn eene aanklacht, ons tot diepe verootmoediging. Immers waren de Kerken slechts eenigermate getrouw geweest in de vervulling van hare Zendingstaak, het Heilsleger had niet kúnnen opkomen. Nu staat het in zijn ontzachelijke krachtsontwikkeling tegenover de Kerk als een getuige en — wreker van haar verzuim.

Uiterst hinderlijk voor den Zendingsarbeid der Kerk was de Genootschapskerker, waarin de Kerken sedert 1816 zaten opgesloten. De gewelddadige samenbinding van min of meer zuivere belijdenis met openlijke verloochening van den Christus maakte allen gezamenlijken arbeid der Kerken onmogelijk en voor eene afzonderlijke Kerk viel deze arbeid te zwaar. Pogingen als met Renkum waren te kunstmatig om te kunnen slagen. Ach, met de practische verloochening van Christus Koninklijke Rechten ging alle kracht der Zending te loor.

Het is een schrikkelijk feit: alle Nederlandsche Hervormde Kerken hebben nu zeker honderd jaren lang, van lang vóór 1816 tot 1890 toe hare heilige roeping om de Kerk te planten in de landen der heidenen verzaakt. En dàt, terwijl de Heere de Indiën als aan deze Kerken met eigen hand tot arbeidsveld gegeven had! Dat, terwijl finantieele baten uit de heidenlanden in Nederland stroomden en er daardoor schatten in overvloed waren om mannen uit te zenden en beginsels van Kerken te steunen . . . . O, waarlijk broeders! het past ons met den profeet te belijden: „Heere, wij liggen in onze schaamte en onze schande overdekt ons; wij hebben gezondigd; wij en onze vaderen!"

Daar staat geschreven in Lev. 26 van het van zware zonden zich bekeerend Israël:

„Dan zullen zij hunne ongerechtigheid belijden, en de ongerechtigheid hunner *vaderen* met *hunne* overtredingen, waarmede zij tegen Mij overtreden hebben en ook *dat zij met Mij in tegenheid gewandeld hebben.*"

Dat is onze zonde geweest, toen wij bleven onder 't genootschap: wij wandelden in tegenheid met onzen Heiland. Wij spraken in ons hart: We zullen toch vrede hebben, ofschoon wij naar ons goeddunken wandelen . . . het genot van gevoelige genade werd het hoogste in plaats van het zelfverloochenend dienen van den Heere en het zich laten verslinden door den ijver voor Zijn Huis. Daarom konden wij ook nederzitten onder de zoete prediking des Woords, zonder er aan te denken, dat de rechten des Heeren vertreden lagen en de arbeid der Kerk naar buiten — Gods Naam ten smaad — ten eenemale werd verzuimd!

Wordt de schuld dezer zonden gevoeld? Ach, ik vreeze, zoo weinig! Wij meenen zoo licht, dat God ons wel danken mag, dat we het juk der Synodale Hierarchie hebben afgeworpen en we eenige schade en smaad nolens volens zonder te veel bitterheid der ziele ondergaan. Zoo ondiep is de geestelijke levenstoon in onze kringen en de smart van Daniel, die de zonde zijns volks voelde wegen tot verbrijzeling toe op zijn hart — waar beluistert ge haar klacht.

Door den *nood* der zielen geperst had ook dit Congres moeten worden gehouden; was er broeders bij u en mij iets van dien geestelijken *nood* die uitdreef om saâm te spreken: wat kunnen wij doen, opdat wij en onze Kerken ook deze zonden van schandelijk verzuim der Zending, — nu althans onverontschuldigbare ongehoorzaamheid afbreken door gerechtigheid?

Dan zal het onbesneden hart gebogen worden; dan zullen wij welgevallen nemen aan de straf onzer ongerechtigheid.

Welke straffen dit zijn?

Dat het verwaarloosd Indië, ten prooi geworden aan 't fanatisme der Mahomedanen, Nederland noodlottig wordt door oproer en moord, door finantiëele misrekening en straks wellicht door de begeerlijkheid te wekken eener machtige natie, die vlamt op koloniaal bezit. Is het hierbij geen straf te achten, dat de conscientie veler broederen in dit opzicht geheel slaapt of verlamd is; dat het methodisme der Vereenigingen-Zending den arbeid der Kerk verlamt; ja, dat zelfs ons terugkeeren tot de zuivere paden des Woords de door de Ned. Geref. Zendingvereeniging (krachtens het ambt der geloovigen) geformeerde beginsels van Kerken op Midden-Java met groote schade bedreigt, omdat velen, die tot dusver steunden, door ons eigen jarenlang meêgaan met de verkeerde praktijk aan dit min-zuivere gewend, hun medewerking opzeggen . . . . o, wel is het dreigend Tekort dezer Vereeniging een rechtvaardige straf op onze zonden.

Nemen wij er een welgevallen aan.

Belijden wij: „Heere uw doen is recht. Gij straft zoo juist; hoe pijnlijk, toch zóó juist." Wij moeten weenend aanbidden.

Ziet, dan zal de Heere gedenken aan Zijn verbond met Jacob, Izaäk en Abraham; stellen den naam Abraham tot waarheid; den zegen Abrahams doen komen over alle geslachten, en wel zóó, dat de zegenende gezegend wordt.

Vergis ik mij niet, dan vallen de eerste vruchten van dit Gedenken des Ontfermers op te merken.

De huidige Reformatie tuurde eenerzijds op de Kerkregeering, maar ook met name voor de verwoesting van het diaconaat en het verzuim van den kerkelijken Zendingsarbeid was er van meet of aan, althans bij sommigen, oog en hart.

Reeds op het Rotterdamsch Convent werd gehandeld over „de stichting van Gereformeerde Kerken onder de Heidenen en van de Zending onder de Joden."

Art. 25 van het Agendum luidde:

„Naardien de Kerken onzes Heeren de roeping hebben om haar heil niet alleen zelve te genieten, maar om ook in den Naam des Heeren te gaan tot hen, die vooralsnog buitenstaan, zoo wordt gevraagd of deze vergadering zich niet terstond zal uitspreken voor de gebondenheid der Kerken om de Zending onder de Heidenen en onder de Joden ter hand te nemen."

De vergadering vereenigde zich met een advies; waarin de volgende gedachten werden uitgesproken:

„1. Ter kwader ure hebben de Kerken in ontrouw den arbeid der Zending uit handen gegeven aan Genootschappen en Vereenigingen.

2. De Kerken zijn gehouden om de belangen van reeds onder de Heidenen gestichte Kerken te behartigen en voor de stichting van meerderen te ijveren.

3. Meest zal de uitvoerende arbeid komen voor rekening der Classes aan de Zeekust, n.l. Amsterdam, Rotterdam en Middelburg.

4. Alle Kerken hebben gelden te verzamelen, liefst door maandelijksche collecten.

5. Twee deputaten nemen deze gelden in ontvangst en besteden wat inkomt.

6. Voor de volgende voorloopige Synode ontwerpen ze voor de voortdurende besteding der gelden een plan.

7. Doel moet zijn om den arbeid der Vereenigingen over te laten nemen door de Kerken."

Ik heb u niet te herinneren, hoe ook de voorloopige Synode van Utrecht groote belangstelling betoonde voor de „roeping der Kerken in zake de Zending onder de Heidenen en Mahomedanen."

Uit drie verschillende Classicale combinatiën waren punten in zake de Zending ingekomen.

De te Rotterdam benoemde Deputaten rapporteerden, dat een Conferentie was gehouden met het Hoofdbestuur der Ned. Geref. Zendingsvereeniging, en dat op een door hen tot alle vrijgemaakte Ned. Geref. Kerken gericht schrijven, door 42 Kerken geantwoord was, dat men verstond, dat het werk der Zending onder de Heidenen een dure plicht is door den Heere op de Kerken gelegd. Velen collecteerden, en besloten de collecten te stellen in handen der Synodale Deputaten. Amsterdam achtte het ongeraden beslissende stappen te nemen, alvorens er zekerheid gekomen was omtrent al of niet vereeniging met de Chr. Geref. Kerken, en achtte het wenschelijk, dat de Synode een Classe aanwees om met Gereformeerde broederen, die reeds de Zending behartigden, te overleggen.

Middelburg waarschuwde tegen scheiding van het geestelijke en stoffelijke, (dat door Buitenpost werd voorgesteld) en betoogde, dat als de Kerken er rijp voor werden ze beiden zouden hebben te behartigen. Voorthuizen gaf in overweging een *Congres te houden ter bespreking van de belangen der Zending.* Deputaten ontrieden het vormen van Classicale fondsen.

Dr. van den Bergh sprak namens de Commissie van Praeadvies o. a. de volgende gedachten uit:

Als de breede opvatting van Voetius over de Zending [1]) door Synode, Classes en Kerken ge-

[1]) Politicae Ecclesiasticae III, lib II, tract I, capt II, § 3.

voeld wordt, zal hierdoor te meer gezegend de Zending onder de Heidenen bevorderd worden.

Waar onder het huidig Ministerie de regeering eer beschermend dan onzijdig tegenover den Zendingsarbeid zich gaat plaatsen, prikkele dit de Kerken tot arbeid.

Wanneer, gelijk in Antiochië, een Kerk of Classe moed, geloof en middelen ontvangt om een Zendeling uit te zenden, mag dit niet verhinderd worden, maar moet dit met blijdschap begroet, mits die Kerk of Classe zelve zorge voor het onderhoud.

Geld op te zamelen of te kapitaliseeren bij onzekerheid of het tot rechtstreeksche Zending zou kunnen gebruikt worden, is in strijd met Matth. 25 : 24—29 (de gelijkenis van het talent in den zweetdoek). Men steune de Ned. Geref. Zending-Vereeniging totdat de Kerken haren arbeid overnemen.

Gevraagd werd:

Of niet, behalve de bekeering van Heidenen, bovenal het getuigenis van Gods daden tot aan de uiterste einden der aarde doel der Zending onder de Heidenen moet zijn;

Of niet meer zegen te verwachten zij van de bewerking van volksstammen, dan wanneer bekeering van enkelen doel is;

Of niet in Indië opium, prostitutie enz., moeten worden bestreden, en o. a. gezorgd voor Christelijke opleiding der toekomstige ambtenaren in Oost-Indië, enz. Ook op de roeping tegenover het leger in Indië werd gewezen.

Eindelijk werd voorgeslagen het houden van een Nederlandsch Zendings-Congres.

Op voorstel van br. Rutgers werden Deputaten benoemd om dit Congres saâm te roepen in een geschikt gelegen plaats.

Deze Deputaten hebben, na raadpleging met Deputaten uit de verschillende Classen hun opdracht vervuld, zooals de tegenwoordige ure doet zien.

Broeders, zie hier wat de gezamentlijke Kerken reeds deden. En ook in enkele afzonderlijke Kerken leefde het besef der roeping op. Eene Kerk richtte een kerkelijke Zendingsvereeniging op, en verzamelde in een jaar meer dan *f* 250, die den Deputaten werden ter hand gesteld. Genabuurde Kerken volgden. In verschillende kerkelijke organen werd tot Zendingsarbeid opgewekt. De Kerkelijke Zending komt aan de orde. De doodslaap der Kerken wijkt. Er komt ontwaking. Ook dit Congres roept wakker. Wijze het ook den ontwaakten hun taak.

Wat nu moet de Zendingsarbeid der Ned. Geref. Kerken hier te lande zijn?

Slaan wij eerst het oog op de *arbeiders.*

Vragen we naar de *arbeiders* op wie het deel der Zendingstaak, dat ons bezig houdt, rust, dan zijn dit de *Kerken.*

Der Kerke is het Zendingsbevel: *Gaat heen, stempel alle volkeren tot mijne discipelen door die volkeren te doopen in den Eénen Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes en hen te leeren onderhouden, hetgeen Ik u geboden heb.* Immers harer is bij deze alle eeuwen- en volkeren omvattende taak de belofte: *Ziet, Ik ben met ulieden al de dagen tot de voleinding der wereld.*

De Kerk als eenheid gedacht is de arbeidster. De geheelheid der Kerken was op den berg vertegenwoordigd in de eerste ambtsdragers, de Apostelen. Apostel, gezant, is van wege deze last, hun ambtstitel. De Christus zendt hen tot de volkeren onmiddellijk. Waar ze, hun Zending volbrengend, Kerken stichten, gaat hun taak over op die Kerken.

Ziet het in Antiochië. Na oplegging der handen tot den Zendingarbeid onder de Heidenen, zenden de vergaderde profeten en leeraars Paulus en Barnabas uit.

Elke Kerk heeft zich bewust te worden geroepen te zijn om tot de Zending onder de Heidenen meê te werken. Haar Koning roept, haar levenswet dringt er haar toe.

De Kerk is als de aardbezieplant in uw tuin. Ze is geroepen om te bloeien en hoogst verkwikkelijke, geurige, heerlijke vrucht te dragen. Doch mede is het haar levenswet om uit te loopen. In die uitloopers zit de plant zelf in. En daarom, waar ze vochtigen bodem vinden komen uit die uitloopers de wortelvezelen uit, en ontkiemt straks bladknop bij bladknop, die zich ontwikkelt, en steel bij steel schiet uit tot nieuwe bloesems en vrucht. Ja nauwelijks is deze nieuwe plant goed geworteld of hetzelfde streven tot voortplanting openbaart zich in eindelooze vermenigvuldiging opnieuw totdat de gansche akker is overdekt. Ook dit is opmerkelijk. Zoo lang de nieuwe plant de invloeiing van de levenssappen der moederplant noodig heeft, blijft de uitlooper krachtig en frisch; straks als de nieuwe plant uit eigen wortel kan leven en bloeien verwelkt die band aan de moederplant en valt weg.

Zie hier in menig opzicht een treffend beeld der Zending. De Kerk heeft een levenswet, niet slechts om zelf uit te groeien steeds breeder en krachtiger, maar ook om in den ambts-

drager er op uit te gaan om zich zelf elders te planten, zich te herhalen, filiaal Kerken te formeeren, zij het ook in vele variatiën van vorm naar gelang van dampkring en bodem. In dien ambtsdrager komt dus de Kerk zelve. En in die Kerk de Christus. Door Zijne Kerk plant Christus Zijne Kerken alom!

De plaatselijke Kerk kan hier dan alleen zelfstandig optreden als er geen Kerkverband is. Waar de Kerk welwezen heeft door een zuiver Kerkverband, treden de gezamentlijke Kerken op.

De Zendeling bekleedt niet een byzonder ambt als de ouderling en diaken voor de plaatselijke Kerk alleen; maar als de Bedienaar des Woords een algemeen ambt, dat voor het leven wordt opgelegd, den ganschen persoon vraagt en van kracht is ook overal buiten de grenzen der plaatselijke Kerk.

Daarom zende een plaatselijke Kerk niet met verzaking van het Kerkverband, waaronder ze leeft, op zich zelve; maar zij hier samenwerking der Kerken in Synodaal verband. Wel kan de Synode aan een bepaalde Classis den Zendingsarbeid opdragen, doch deze geschiedt in samenwerking met de gansche Kerkgemeenschap.

Vraagt ge nu nader: hoe heeft iedere plaatselijke Kerk en hoe de gemeenschap der Kerken als arbeider op te treden, dan zouden wij aldus adviseeren:

a. Voor wat de plaatselijke Kerk aangaat: De Kerkeraad benoeme uit zijn midden ieder jaar twee of meer *gedeputeerden voor de Zending onder de Heidenen en Mahomedanen.* Deze gedeputeerden roepen de gemeente samen, stellen haar hare roeping voor, en laten haar drie of meer broeders uit de gemeene Christenen aanwijzen om, onder leiding van de gedeputeerden uit den Kerkeraad, den Zendingsarbeid der plaatselijke Kerk aan te wakkeren, levendig te houden en te leiden. Legt men toch deze taak op den Kerkeraad alleen, dan wordt die overladen. De knop, waaraan ge te veel ophangt, breekt af en alles stort neer. Sluit ge den Kerkeraad uit, dan verwaarloost ge de byzondere ambten. Vooral de dienaar des Woords en de diaken hebben het ambt aller geloovigen hier op te wekken, te doen werken en te bestieren. De diaken noem ik hier boven den ouderling, omdat de Zending wel allereerst een opkomen voor de Eere Gods en een leggen van Zijn eisch op het schepsel, maar toch ook een arbeid der *barmhartigheid* is, en „voorstander met naarstigheid" ook dezer vreemdelingen en ellendigen te zijn, onmiskenbaar contact heeft met den diakonalen arbeid. Niet dat de diaken er op heeft uit te gaan. Maar binnen de grenzen der plaatselijke Kerk heeft hij de barmhartigheid der gemeente op te wekken voor deze geestelijke gevangenen en naakten, en naarstig toe te zien, dat er goede middelen gevonden worden, om hen te helpen in hunnen nood. Opmerkelijk is het, hoe uit den kring der eerste zeven diakenen hoewel niet als zoodanig, toch door nieuwe Zending de Evangelist of Zendeling Philippus voortkwam, die te Samaria de Kerk plantte en daarna den woesten weg uitgezonden werd, om toe te brengen den eersteling uit Moorenland.

Uit den Kerkeraad werke, daartoe gedeputeerd, de bedienaar des Woords, die alom en altijd de leiding heeft, en de diaken samen met de, krachtens het ambt der geloovigen, tot den arbeid des getuigens en des ontfermens geroepene *gemeente.*

Ook de Synode benoeme gedeputeerden tot de Zending, en vindt ze bekwame en ervarene mannen, ze continueere hen geduriglijk. Hunner zij de taak om wat de aangewezen Classes, niet enkel aan de zeekust, maar ook b. v. in Friesland en Gelderland, verrichten om de contributiën der Kerken te verzamelen, enz. te steunen! en allen arbeid der eigenlijke Zending te regelen. Ook de Classes hebben hare gedeputeerden voor de Zending, doch zooveel mogelijk werke altijd de Classis plenair tot al den arbeid mede.

Wat die *arbeid* inhoudt is ons tweede punt.

Wij onderscheiden vijfderlei arbeid;

Ten eersten omtrent God;

ten tweede omtrent de Zendelingen;

ten derde omtrent de dochter-Kerken;

ten vierde omtrent het Europeesche element in Indië;

ten vijfde omtrent het Nederlandsche volk.

Met den eersten arbeid bedoelen wij de oefeningen van het gemeentelijk *gebed.*

„*Toen vasteden en baden zij,*" lezen we van Antiochië. Dit ging vooraf. Het gemeentelijk en Classicaal gebed voor de Zending geschiede voortdurend. Onze Kerkeraden en Classes komen nog veel te weinig bijeen om gezamenlijk Gods aangezicht te zoeken voor den Kerkelijken arbeid. Het gebed is te veel bijzaak. Het worde weer een hoofddoel van onze ambtelijke vergaderingen om met gezamenlijk gebed in de bresse te staan voor Gods Kerken, met al hare nooden en al haren arbeid.

Ook moeten de gemeenten op gezette tijden,

door deputaten des Kerkeraads boven beschreven, samen geroepen worden tot Zendings-vergaderingen met drievoudig doel:

a. Kennis te verkrijgen uit Gods Woord en de historie der Zending;

b. mededeelingen te onvangen van den door de Kerken verrichten arbeid; haar strijd, lijden, vrucht;

c. in smeekingen de gezondenen en hunne nooden te gedenken.

Ook de Classes hebben uit te schrijven Zendingsdagen, met hetzelfde doel, op breede schaal, tevens tot collecteeringen.

Zendings*feesten* zijn een wanklank bij al den nood die er schreit en al de schuld, die opgestapeld wordt!

In Friesland hield men dikwerf Zendingsfeesten in de nabijheid van een heidebevolking, schier geheel ongedoopt, vervreemd van God, en omkomend in zedelijke en maatschappelijke ellende, zonder zelfs hierover te denken . . . .

Zendings*dagen* echter in den trant der Chr. Geref. werken zeer gunstig.

Van de Synoden ga ook uit het houden van Zending-Conferenties en Zending-Congressen, zij het eenmaal waarlijk nationaal, en mochten nog onze oogen zien een Inter-nationaal Congres van de Zending in 't gemeen aller Gereformeerde Kerken.

Ten tweede loopt de arbeid der Kerken hier te lande over de *Zendelingen.*

Deze arbeid is zesvoudig:

a. De *opleiding.* De Zendelingen hebben een opleiding noodig, grondiger en omvangrijker nog dan de Bedienaren des Woords, omdat zij in 't verre land schier alleen staan en met veel grooter moeilijkheden hebben te kampen. Voor onze Zendelingen worde opleiding gezocht aan de Vrije Universiteit, met toevoeging van privaatlessen, die volledige kennis verschaffen van de afgoderij, den maatschappelijken toestand en de taal van het volk, waaronder zij zullen werken. Bij sommigen worde ook medische opleiding niet gemist. Het is geen best teeken, dat onder de studenten der V. U. nog niemand is, die zich aangegrepen gevoelt om als Evangelist tot de Heidenen te worden gezonden, opdat hij de glorie des Heeren uitroepe over de Heidenen der aarde; ook uit de verste volkeren Gods verkorene zoeke; en tot openbaring brenge de Kerk des Zoons, waar nog de vloek des Heidendoms drukt.

b. Na de opleiding volgt de *roeping*, uitgebracht door een der zendende classen. Byzondere innerlijke roeping Gods gaat vóór de opleiding; de Kerkelijke roeping volgt. Niemand neemt uit zich zelven iets aan. Die roept is de Heere. Hij doet het door Zijne Kerk.

c. Op de roeping volgt de *onderzoeking*; ook dat examen staat bij eene classis, daarvoor door de Synode aangewezen; het geschiede met medewerking der Synodi deputatis boven omschreven. Het ga over al de vakken van het peremptoir examen, en verzekere zich door getuigschriften, dat de Nederl. taal, zoo mogelijk die der op te zoeken Heidenen, en de drie bekendste nieuwe talen; de Zendings-geografie; de Zendingsgeschiedenis enz., met vrucht werden bestudeerd.

d. Heeft de onderzoeking de Kerken van de geschiktheid en bekwaamheid der candidaten volkomen overtuigd, dan volgt als vierde arbeid der classis, nadat de Formulieren van Eenigheid zijn onderteekend, de *bevestiging* tot Zendeling onder Heidenen Mahomedanen, na ootmoedige smeekingen, met opleggen der handen door al de ter classis aanwezige dienaren. In overweging wordt gegeven, of het niet wenschelijk, is deze Zendelingen tevens als Bedienaren des Woords te onderzoeken en beroepbaar te stellen.

e. Vervolgens worde in wel-omschreven lastbrief den arbeid der gezondenen bepaald. Hiermede is echter de arbeid der Kerken in deze landen niet afgeloopen. De deputaten, daartoe in staat gesteld door de Kerken, verzorgen den bevestigde van al het noodige en doen hem uitgeleide. Zij blijven voor hem zorgen zoolang hij predikende en doopende *evangelist* blijft. Geeft hij zich aan een gevestigde Kerk als herder of leeraar, dan houdt zijne bezoldiging uit de moederkerk op. Beter schijnt het de gereformeerde Kerken te voorzien met dienaren uit het vaderland en de Zendelingen hun ambt te laten. „Altijd verder" zij hun leuze. „Répos ailleurs!"

Eindelijk behoort nog tot den arbeid, dien ik omschrijf: de *hoede*, het *toezicht*, de *bestiering*, uit te oefenen door de deputaten der classis met medewerking van die der Synode, opdat ook de samenwerking der door de verschillende classen gezonden Zendelingen ongestoord blijve.

Een derde tak van arbeid voor de Ned. Geref. Kerken zal zich hebben te richten op de dochterkerken. Het duurt lang eer dat deze kinderkens op eigen beenen kunnen staan. Ze hebben aanvankelijk den leiband noodig. Ook

de voedster. Men rekene er op, dat ze langen tijd noodlijdende Kerken blijven in meer dan finantiëel opzicht, en zoeken een regeling, die eenerzijds alle hiërarchie uitsluit, maar ook anderzijds met de zwakheid en hulpeloosheid der jeugdige Kerken uit de Heidenen en Mahomedanen rekent. Vooral ook sta de Kerk in Nederland voor de Indische Christenen in de bres om gewetensvrijheid te verkrijgen. We komen hierop beneden terug.

Niet vergeten ook mag worden de taak der Kerken omtrent het Europeesch element in Indië en wel:

a. In zake de opleiding van O. I. ambtenaren.

b. In zake de formatie van vrije Gereformeerde Kerken onder de gedoopte blanken en kleurlingen in Indië; in correspondentie met de Gereformeerde Kerken in Nederland.

c. Door uitzending van Dienaren des Woords onder de Militairen, zoo medewerking kan worden verkregen van het Gouvernement.

d. Door vertaling der H. Schrift in alle Indische talen en de verspreiding dier vertaling heel Indië door.

En eindelijk worde nog gewezen op een *vijfden* tak van arbeid der Kerken, om n. l. de publieke opinie te bewerken tot besef van het recht en gewicht der Zending. De Kerk houde niet op om aan te dringen op wegneming van alles wat, ook blijkens het gesprokene door Dr. Wijnmalen, de Zending hindert. Ze overwege de vraag: Wat *positief* van regeeringswege tot bevordering van de kerstening van Indië zou kunnen geschieden? Zij roepe de volksconsciëntie wakker voor de onverantwoordelijke consciëntiebemoeilijking door het regeerings-reglement, waaraan mede Dr. Wijnmalen herinnerde; en dat den bekeerden inlander weerloos prijs geeft aan al de willekeur en wraakzucht der het Christendom vijandige hoofden. Ook door op het kind te werken kan kentering der publieke opinie komen. Kinder-Zendings-Vereenigingen passen niet in ons kader. Wel vergaderingen met het kroost der Kerk, uitgaande van den Kerkeraad. Ook zie de Kerk toe, dat op de lagere scholen de kinderen met den arbeid der Zending worden bekend gemaakt. Dat geeft wijding en doel aan een deel der aardrijkskunde!

Ook worde de Vrije Universiteit opgewekt om harerzijds met grooten ernst in de wetenschappelijke vorming harer juristen en theologen den Zendingsarbeid te dienen. Ook de oprichting eener compleete Zending-bibliotheek zou een weldaad zijn.

Wake in de mogendheid des Heeren de Kerk des Zoons aan alle plaatsen in Nederland op en verzuime ze niets om ons immers Christelijk volk te doen komen tot opvatting van Neerlands nationale roeping: de kerstening van ons, door God zoo heerlijk geschapen, door eigene en onze zonden geestelijk, zedelijk en maatschappelijk zoo rampzalig gemaakt, Insulinde.

Ons slotwoord zij over het *loon*, dat Gods genade *wil* geven. Het is allereerst het zalig besef der gehoorzaamheid; verder, verruiming van den horizont, opwekking der liefde, verhooging des gemeentelijken levens, afbreking der geldgierigheden en enghartigheden, vreugde over de bekeering van zondaren, de komst des Koninkrijks, de eere des Naams en in en door dit alles vermenigvuldiging van *vrede* der Kerk en des harten. Is dit u genoeg? En nu, broeders stelt u tevreden met wat een vluchtige ure me gaf op te stellen. Vergoede degelijkheid der samenspreking de soberheid der inleiding en geve God er zijn zegen op, opdat woorden daden worden. Amen.

Referaat van Ds. N. A. DE GAAY FORTMAN:
„Overzicht van de Geschiedenis van den Zendingsarbeid der Gereformeerde Kerken in de Nederlanden, gedurende de dagen der Republiek."

Het is ternauwernood 10 jaren geleden, dat het bijna algemeen vast stond, dat „Gereformeerd" en „Zending" elkander uitsloten. Wie gereformeerd was, was tegelijk, zoo al geen vijand der Zending, dan toch zeer onverschillig omtrent haar; zoo was aller opinie. „Getuige," zoo ging men dan verder, „de volkomen onaandoenlijkheid van de Gereformeerde Kerken der Nederlanden vóór 1799, tegenover de Heidenen en Mohammedanen, welke in onze koloniën bij duizenden gevonden werden. „Voor Zending hadden onze vaderen," zoo spraken de hedendaagsche voorstanders der Zending, „geen hart."

Wel is sints, niet het minst door den ijver onzer Christelijk Gereformeerde broeders, de smet van onverschilligheid omtrent de Zending, van den Gereformeerden naam afgewenteld, maar het bleef vaststaan, dat onze vaderen toch niet veel hart voor de Zending gehad hadden. Ook van dit vonnis is meermalen revisie gevraagd. [1]) En het is zeker de bedoeling van de Deputaten der Voorl. Synode van Ned. Geref. Kerken, met hun zorge voor een referaat aangaande de geschiedenis van den Zendingsarbeid in de dagen onzer Republiek, aan dit verzoek kracht bij te zetten.

Aan mij is de opdracht gedaan, dit referaat te leveren, en ik heb mij hiertoe geschikt in het bewustzijn, dat er van eene eigenlijk gezegde geschiedenis der Zending bij mij nog geen sprake kan zijn, maar slechts van een kort overzicht van hetgeen ons de geschiedenis leert, omtrent den ijver onzer vaderen in de prediking des Evangelies aan Heidenen en Mohammedanen.

Het zal niet noodig zijn, haarfijn meê te deelen, hoe onze vaderen aan hunne koloniën in Oost- en West-Indiën gekomen zijn, waardoor zij Heidenen en Mohammedanen onder hun gezag kregen, voor wie zij hadden te zorgen, als Christenen voor hunne medehuisgenooten. Genoeg zij het, te kunnen herinneren, dat de sluiting der havens van Portugal, in 1595, aanleiding gaf tot de oprichting van de eerste vaart der Nederlanders op Oost-Indië. „Zekere Nederlander, Pieter Houtman genoemd," zoo verhaalt Em. v. Meteren in zijne *Nederl. historie*, [2]) „had lang op de Portugeesche schepen in Oost-Indië gehandeld, zoodat hij genoeg wist, wat voordeelen er waren. Deze Houtman werd daarna in Portugal gevangen gesteld [1]), en alzoo hij tot zijn ontslag eene merkelijke som gelds noodig had, vervoegde hij zich bij eenige kooplieden te Amsterdam, die beloovende, zoo zij hem hielpen, tot vergelding te zullen openbaren alles wat er op de O. I. reizen vallen kon, hun zeer aanprijzende de groote voordeelen, die daar te doen waren. En dus is, eerst door het beleid der kooplieden van Amsterdam en Antwerpen, daar [om de zake der religie] hun verblijf houdende, de zaak in het werk gesteld en den H.H. Staten-Generaal der Vereenigde Provinciën vertoond, verlof vragende om die vaart te vorderen, hetwelk de voorz. Staten uit vrijmacht hun verleend hebben om verscheidene redenen, die verhaald worden." [2]) Op deze eerste vaart zijn vele andere gevolgd door verschillende Compagniën, welke in het jaar 1602 vereenigd werden tot ééne Compagnie, onder den naam van de Oost-Indische Compagnie bekend, over 6 Kamers (die ieder hare bewindhebbers hadden en te Amsterdam, Middelburg, Delft, Rotterdam, Hoorn en Enkhuizen gevestigd waren) [3]) verdeeld en bestuurd door eene Commissie van XVII. Door deze Oost-Indische Compagnie werd een. zich steeds meer uitbreidende, handel gedreven op China, Japan, Siam, Tonkin, Cambodia; op Perzië, Bengalen, Surate; op 't gansche rijk des groot-Mogols, op Mocha; op vele eilanden van den O. I. Archipel, het zuidelijk deel van Voor-Indië (kust van Koromandel en Malabar), Ceylon, een deel van Achter-Indië (Malakka), Formosa enz., waarvan verscheidene, ook om andere Europeesche volken te weren, aan het Nederlandsch gezag onderworpen werden, hetzij met geweld van wapenen

[1]) Vgl. wat de Heer J. Wolbers schreef in zijne Geschiedenis van Java Dl. II, bl. 123 vv.

[2]) Bl. 124 vv.

[1]) Volgens anderen door de Turken, terwijl hij in dienst der Portugeezen was.

[2]) De Compagnie van verde (verre), werd de Compagnie genoemd, die deze eerste vaart ondernam.

[3]) Amsterdam had 20 bewindhebbers, Zeeland 12' Delft 7, Rotterdam 7, Enkhuizen 7, Hoorn 7, te kiezen op voordracht der Kamers (drie personen moesten voorgedragen) door de H. H. Staten der provinciën, waar 't college resideerde of hunne gecommitteerden.

of door minnelijk verdrag, koop en ruiling [1]).

Het waren echter niet alleen de belangen van den handel, waaraan door de O. I. Compagnie bij hare vaarten gedacht werd, ook die der religie werden behartigd. Ziekentroosters, catechiseermeesters en predikanten voeren meê op de schepen en zorgden voor de geestelijke behoeften der zeevarenden, of vestigden zich op de plaatsen (in den aanvang niet veel anders dan kantoren, vestingen of forten), waar Christenen woonden, die straks tot een Kerk verzameld werden. [2])

Dit was ook het geval met de West-Indische Compagnie, die in het jaar 1621 (7 Mei) opgericht werd met octrooi van de Staten-Generaal. [3]) Doch deze zorge betrof de Christenen, waarbij we thans niet langer stilstaan, omdat ons ditmaal eene andere vraag dringt, namelijk: Wat er van het begin af door de Nederlandsche Overheid, door de O.-I. en W.-I. Compagniën, door de Gereformeerde Kerken in het vaderland en de koloniën is gedaan tot uitbreiding van het Christendom en prediking des Evangelies onder Heidenen en Mohammedanen in Oost en West?

En dan vestigen wij het eerst de aandacht op hetgeen ons Van Meteren in zijne *Nederl. Historie* (Deel VI. bl. 218 en vervolg.) mededeelt van het besluit der Staten-Generaal, die, toen zij in 1594, trots Spanje en Portugal, op Oost-Indië wilden beginnen handel te drijven, dadelijk eenen weg hebben doen zoeken langs het Noord-Oosten naar de landen van Cathay, China en Oost-Indië, en dien, naar zij meenden, gevonden hebbende, in 1595 besloten hebben „die vaart te vorderen, ijverende om het rechte Christelijke geloof in die onbekende landen, niet als de Spanjaarden met geweld van wapenen, maar met Christelijke middelen en trouwe handeling te planten en verbreiden."

Daar die weg niet gevonden werd, is ook van dit voornemen niets geworden. Aangaande de motieven, waarom de Staten-Generaal de eerste vaart naar Indië langs den gewonen weg toestonden, noemt dezelfde Van Meteren (Dl. VIII. bladz. 125—146) ook „tot vordering en uitbreiding van den waren Christelijken godsdienst." In het octrooi van 1602 wordt met geen woord melding gemaakt van den plicht der Compagnie, om de Zending te bevorderen. Waarschijnlijk hebben de Heeren Staten gemeend, dat deze plicht, als reeds voortvloeiende uit het eerste octrooi, niet herhaald behoefde te worden. Dit vermoeden wij, omdat de Staten in 1624 aan de West-Indische Compagnie voor den tijd van 30 jaren octrooi verleenden, met het oog op Brazilië, „op voorwaarde van de plaatsen, steden, vestingen en hetgeen daartoe behoort, te onderhouden enz.; goed recht aan hun onderzaten te doen bedienen; de Braziliërs en Tapoyers in de kennis van God en van den Christelijken godsdienst te doen onderwijzen," [1]) en er is geen reden, waarom dit der W.-I. Compagnie ten plicht zou gesteld zijn en niet ook der O.-I.

Moreau, die in zijne „*Beschrijving van den afval der Portugeezen*" over de West-Indische Compagnie geschreven heeft, deelt verder mede:

„Dat het voornemen der Algemeene Staten was om, na het verstrijken van het octrooi aan de bovengenoemde Maatschappij (1654), Brazilië niet meer door particulieren te laten besturen, maar dat zelf door een van hunne vergadering te doen besturen, aan al de wereld vrijen koophandel te geven, matige tollen en schattingen te eischen, van 't Recif een hoogeschool van Amerika te maken, hetwelk de oefenplaats van alle kunsten en wetenschappen geweest zou zijn, verzorgd met inkomsten tot onderhouding der geleerde mannen, die daar in de geleerdheid onderwezen zouden hebben. Men zou ook een bijzondere vlijt hebben getoond in de Brazilianen en Tapoyers wel te onderwijzen, om hunne jonge kinderen vroeg te doen oefenen, hen zediger en bekwamer te maken, om de hunnen in de menschelijke wetenschappen en in de verborgenheden van het E. te onderwijzen, in 't welk de Brazilianen alreede eenig begin gemaakt hadden."

En lager:

„De Algemeene Staten namen ook voor, de Tapoyers allengs tot de kennis van God te brengen en dit door zachtheid en door dezelfde middelen, die men aan de Brazilianen gebruikt had." [2])

Wat betreft de Compagniën, in 1609 werd aan den eersten gouverneur-generaal, Pieter Both,

[1]) Amboina werd in 1605 door Steven van der Hagen bemachtigd; Banda in 1609, 1615 en 1621 door P. W. Verhoeven, Gerard Reyne en Jan Pietersz. Coen; Jacatra in 1619 door Coen; Formosa (Tayouan) bij ruiling en koop, Ceylon (Gale, Baticolo, Trinkenemale, Negumbo, Calture, Colombo, Toetecoryn, van 1638—1658 door verschillenden (W. J. Coster, Adam Westerwold, A. Caan, Philip Lucas, François Caron, Gerard Hulst, Adr. v. d. Meyden, Rijklof Goens); het eiland Manaar in 1658 door Rijklof Goens; Jahra Patnam in 1658 door J. v. d. Laan; Negapatam [kust van Koromandel] in 1658 door J. v. d. Laan; Coulang in 1661 door R. v. Goens, insgelijks door dezen Cranganor, in 1662, en Coetsjen in 1663, door Jac. Hustaart; Cananor in 1664, door Cornelis Speelman; Macassar in 1669 enz.

[2]) De eerste predikanten, die hier kwamen waren Ds. C. Wiltens, die in 1615 op Ambon zich vestigde en Ds. Hulsebos, die in 1615 in Indië kwam en in 1620 te Djacatra (Batavia) een Kerk plantte.

[3]) Straks komen wij op West-Indië terug.

[1]) Vgl. H Velze, Nauwkeurige berigten nopens de grondvesting des Christendoms onder de Heidenen op de kust van Choromandel enz. (voorrede § 4).

[2]) Vgl. H. Velze O. C. voorrede § 4.

opgedragen, informaties te nemen omtrent hetgeen noodig was „om den O. I. handel tot verbreiding van den naam van Christus, zaligheden der onchristenen, eere en reputatie van onze natie ter profijte van de Compagnie te continueeren." Tevens moest hij „de opbouwing van Godes Kerk" ter harte nemen. In art. 13 van zijn lastbrief werd hem gelast de predikanten en schoolmeesters, die voor Indië bestemd waren op de meest geschikte plaatsen te vestigen „ter vermaning van de personen der Compagnie aan land zijnde en tot bevordering van de bekeering der onchristenen in leering van dezelve jonge jeugd, teneinde de naam van Christus verbreid en der Compagnie dienst mag bevorderd worden." In de instructie voor den Gouverneur-Generaal en de Raden van Indië, uit 34 artikelen bestaande, in 1617 ontworpen en door de Staten-Generaal geratificeerd stond: „De Gouverneur en Raden van Indië zullen ook overal op de voortplanting van de Christelijke religie, opbouwing van goede scholen en andere zaken, daartoe noodig, alle behoorlijke orde stellen."

Niet minder opmerkelijk is het besluit door diezelfde Compagnie in 1622 genomen, in zake het Seminarium Indicum, van Leiden (waarover wij later zullen spreken): „De O.-I. Maatschappij, bekommerd over de zaligheid harer Indianen, en vernemende, dat er voor dezen nauwelijks andere kerkendienaren te bekomen zijn, dan die in Nederland geen plaats kunnen krijgen, of met een zeker teeken gebrandmerkt staan, besloot een eigen Seminarium te verordenen, waaruit zij zich zelve, desnoods, van predikanten zou kunnen voorzien."

Meene nu niemand, dat alleen de overheid of die met overheidsgezag bekleed waren, ten gunste der Zending spraken. Neen, het was de algemeene geest. Toen in 1604 bij sommige kooplieden, die den goeden uitslag van de vaart en den handel op O.-Indië zagen, de gedachte opkwam, ook eene maatschappij op W.-Indië op te richten en zij Willem Usselinn, koopman van Antwerpen, opdroegen „eenen brief van belofte te ontwerpen, om te zien, of men wel behoorlijke vrijwillige onderteekening van kooplieden zou vinden, om die maatschappij te beginnen en goede hoofdsommen te maken," gaf deze hieraan gehoor en stelde een concept op, waarin hij wel eerst de voordeelen van den handel opsomde, maar daarop liet volgen, dat „behalve den wereldschen handel door het aanhouden van zulk eenen handel te hopen (was), dat het tot Gods eer zou strekken, vermits er door den tijd het zaligmakende geloof en Evangelie des Heeren Jezus Christus mocht voortgeplant worden, waar men tot heden in de heidensche afgoderij geleefd had, of de Paapsche dwalingen, door drijven van het Spaansche geweld, aangenomen had enz." [1]) Bij al de kooplieden werd deze brief, dus ook deze uitlating over de Zending, goedgekeurd, doch het twaalfjarig bestand heeft de oprichting der West-Indische Compagnie vertraagd. Toen zij echter werd opgericht vond men in haar octrooi, zooals wij boven gezien hebben, dezelfde gedachte van Usselinn door de Staten herhaald.

Ja omtrent de noodzakelijkheid der Zending onder de Heidenen en Mohammedanen was tusschen Calvinist en Arminiaan, zelfs te midden der blakendste verbittering, geen verschil. Hugo de Groot ten minste zong in zijn „Bewijs van den waren godsdienst," op Loevestein samengesteld, ten behoeve vooral der zeevarenden, die met Heidenen, Mohammedanen en Joden in aanraking kwamen en dezen tot overtuiging wilden brengen, het volgende:

„Trouhartig Hollandsch volk, vermaert van meenig eeuw
Die nu al over langh de vlagge van de Leeuw
Doen vliegen hebt soo verr' de wind heeft konnen dragen,
En uwen naem verbreyd, soo daer 't begint te dagen,
Als daer den avond ryst, jae wyder zyt gegaen
Dan hem de son wel strekt door synen dwerschen baen,
Als gy kloekmoedigh komt deur 't blaeuwe veld gevaren,
En met een hout bedwingt de buyen en de baren,
Denkt niet dat al 't geblaes, 't welk door het ydel dwaelt,
En 't nat, 't welk naer de maen nu swelt, dan weder [nederdaelt,
En ook de steen, waerdoor het stael heeft kragt gekregen
Te reghten uwen loop door d'onbespoorde wegen,
Daertoe alleene dient, opdat gy hebben soud
De wisselbanken ryk van 't Afrikaensche goud,
De huysen vol yvoirs, de spykers overgoten,
Hier van Ternaetschen oegst, daer van Bandaensche noten,
Neen, neen wat hooger is 't daer gy om denken moet,
't Is om een meerder saek, 't is om een grooter goedt
Dat God geboden heeft, dat voor u soude wyken
In 't ploegen van de zee des gantsche werelts ryken,
Opdat gy brengen soud diep in 't versengde land
Een aengenamer vier voor Goddelyken brand,
Opdat al waer men siet des hemels twaelf liehten
Gy 't licht, door twaelf boôn ontsteecken, soud gaen stichten
Opdat gy voeren soud tot aen het winterhuys
En aen de suyder asch 't Jerusalemsche kruys."

Naast dit getuigenis plaatsen wij een ander van den beroemden gereformeerden leeraar van Middelburg, Willem Teeling, die in de voorrede van zijn „*Ecce homo ofte oogensalve*," zich aldus uitlaat.

„Als wy by ons selven overleggen, wat de Heere Jesus Christus, de Sone Gods voor ons menschenkinderen al gedaen ende geleden heeft, soo dunckt ons, dat wy Christenen alle soovele als wij zijn, al te male onse uytterste neerstigheyt behoorden te doen, om d' eere

[1]) v. Meteren, Nederl. Historie, dl. IX, bl. 187.

onses Heylandts ende Salighmakers Jesu Christi te verbreyden, ende dat ons principaelste werck te maken al ons leven langh, dat wij zijnen naem allessins groot mochten maken onder de volcken . . . . Daerom wy oock dat voor seker en gewis houden, dat d' eenige middel, om noch de blinde heydenen ende Indianen (met dewelcke uwe EE. [de Kamer van XVII van de O. I. Compagnie, die T. hier aanspreekt, hun syn werck opdragende] groote troffycke dryven ende gewichtigen handel hebben) te beheeren ende te winnen tot den Christen geloove, zij dezen; dat men haer met alle meugelicken ernst ende beweegelichheyt, even met soo grooten roere, affectio, tocht ende beweging des harten, als de gewigtigheyt, de waerheyt de wonderbaerlichheyt der sake dat billicken vereyscht, telcken wederom, en wederom verhale ende verkondige de gelegenheyt onses Heeren Jesu Christi" enz. . . . wy vertrouwen, dat uwe EE. wel genoch bevroeden, dat alleszins de beste ende sekerste middel, om den handel onder d' Indianen ende Heydenen te doen wel gedyen zij, dat d' eere Christi ende de saligheyt der menschen sonderling daer in betrachtet werde, gelycke oock uwe EE. selve noch dese laetste jaren seer verwackert zijt, om geerne meer koste aan te leggen tot bekominge van soodanige wel begaefde ende yverige Christenen welcke daer als bootschappers Gods ende verkondigers der dingen Christi, oock 't synertyt onder de Heydenen souden mogen gebruyckt worden" enz.

Doch Teeling was niet de eenige leeraar der Kerk, die ijverde voor de voortplanting des Christendoms onder de Heidenen en Mohammedanen in Oost en West. De gansche Kerk deed dit. Dat blijkt ons, wanneer wij de Acten der Nationale Synode van Dordrecht van 1618—1619 nalezen. [1]) Na het vertrek der buitenlandsche godgeleerden werd, in de 147e zitting een rekest voor de Staten-Generaal opgesteld, dat hun door de predikanten Joh. Bogerman, Hermanus Faukelius en Festus Hommius en den Hoogleeraar Dr. Joh. Polyander zou overgereikt worden, waarin

„de gravamina der Kerken, die in deze Synode ter beschikking van H. A. M. zijn gereserveerd" vertoond wierden. Omtrent de Zending lezen wij daarin: „En aangezien alle oprechte Christenen, van wege de liefde, die zij schuldig zijn, tot huns naasten zaligheid en van wege den ijver voor Gods eere onder de menschen te verbreiden, gehouden zijn, alle middelen aan te wenden, die daartoe dienen; en God ons in deze landen een weg geopend heeft tot verscheidene verafgelegene landen in Indië en elders, die van de kennisse des waren Gods geheel ontbloot zijn; verzocht de voorzeide Synode ook ootmoediglijk, dat H. H. M. met eenen Christelijken ijver deze heil'ge zaak gelieven ter harte te nemen en met allen ernst daarop toe te leggen en tot dien einde zoodanige middelen te ordeneeren en te bezorgen, die allerprofijtelijkst en bekwaamst zijn tot voortplanting des H. Evangeliums in die landen."

Wij zouden ons echter zeer vergissen, zoo wij meenden, dat dit het eerste teeken geweest is, dat de Kerken in ons vaderland gegeven hebben van hunnen ijver voor de Zending.

[1]) Toen de vorige algemeene Synoden gehouden werden, hadden de Nederlandsche gewesten nog geene koloniën.

Reeds lang te voren hadden de Classen en Provinciën, waarin de kamers der O. I. Compagnie waren, zich de zaak der Zending aangetrokken. Met name zijn dit de Classen van Amsterdam en Walcheren en de provinciale Synoden van Noord- en Zuid-Holland. En na de Synode van Dordrecht werd die ijver nog grooter, niet langer alleen voor Oost- maar ook voor West-Indië, en breidde hij zich uit over de andere provinciale Synoden, die op dit punt niet rustten, voordat hun ten minste ook mededeeling geschiedde van den voortgang der Kerke Christi in Oost en West.

Geen wonder, dat den predikanten, die met goedkeuring der Compagniën uitgezonden werden door de Kerken, in last kregen om het Christendom ook onder Heidenen en Mohammedanen te brengen.

Het getal dier leeraren was echter, vooral in het begin, zeer gering en die weinigen vonden meer werk op de schepen dan te lande, waar zij wel eenige predikatiën konden houden, maar dan ook uitsluitend voor de Christenen. Eerst in het jaar 1620 werd dit anders. Doch toen kwamen de klachten. Zoo schreef o. a. de beroemde gouverneur-generaal van O. I., Jan Pietersz. Koen, in 1620 aan de Classis van Walcheren „over het gebrek van vroome godzalige kerckendienaeren" en bad „in 't toecomende met meer goede, godzalige, geleerde dienaeren meer voorzien te worden als tot noch toe." En hadde men het nu kunnen doen met de ziekentroosters en studenten, maar dezen waren gemeenlijk zeer ongeoefend. Daar moest dus raad geschaft worden. Daarbij kwam, dat de dubbele roeping der predikanten, om het Woord Gods te verkondigen onder Christenen, Heidenen en Mohammedanen eene bijzondere opleiding voor hen noodzakelijk maakte. Daarom drongen de Kerken bij de O. I. Compagnie aan, om de zaak der opleiding van predikanten in Indië ter hand te nemen. De Classis Walcheren, die op dat punt de voortvarendste was, bracht deze zaak op de Synode van Goes (1620), waar het besluit genomen werd:

„Alzoo men bevindt, dat de loop des H. Evangeliums weinig voortgang heeft onder de Heidenen in Oost-Indië, zoo is bij de Synode besloten: Aan de Ed. Mog. Heeren Staten van Zeeland te verzoeken, dat het Hun Ed. Mog gelieve, in deze gelegenheid des tijds (op welke vernieuwing van Octrooi voor de Compagnie van Oost-Indië zal worden verzocht) te ordonneeren den kameren der Bewindhebbers, dat er middelen geschaft werden om een merkelijk getal van studenten in de Theologie tot den dienst van voorschreven landen te onderhouden, en dezelve tot dien' einde te voren in de Maleische taal te laten onderwijzen, mitsgaders in het prediken des Goddelijken Woords en de regeering der kerken te doen

oefenen; opdat zij alzoo *tot alle deelen* huns ambts mochten te bekwamer zijn. En overmits zulks niet zoo haast zal kunnen in het werk gesteld worden, zal het goed zijn, dat de respectieve Classen ondertusschen arbeiden, eenige predikanten, in actueelen dienst zijnde, te bewegen, om in den lande voornoemd zich te laten gebruiken op redelijke conditiën. Aangezien ook door de ongeschiktheid dergenen, die dagelijks derwaarts worden gezonden, zooveel wordt omgeworpen, als men bijna met prediken kan bouwen, dienen de kamers der Bewindhebbers vermaand te worden, daarin, zooveel mogelijk is, te voorzien. Stellende tot dien einde geschikte en godvreezende personen tot komiezen, opdat alzoo door den goeden wandel van onze natie, de leer der waarheid versierd en de ongeloovige Heidenen te beter voor Christus gewonnen mogen worden."

Het verzoek, hierboven bedeeld, werd door de Synode aan de Staten van Zeeland gedaan en door dezen beantwoord, dat zij „generalijk verstaan, dit vertoog is van considerabel inzicht en dat daarom van wege de provincie in de vergadering van de H. M. H. Staten-Generaal hetzelve zal geproponeerd worden, en daaraan de ernstige hand gehouden, dat de inhoud van dien moge het gewenschten effecte worden gebracht, waartoe men ook de Bewindhebbers van de O. I. Compagnie, daar het nood is, zal vermanen." Dit besluit werd uitgevoerd, en de Staten-Generaal bewerkten bij de O. I. Compagnie de oprichting van een Seminarie.

Nadat de bewindhebbers der O. I. Compagnie het besluit tot oprichting van het Seminarium Indicum genomen hadden, [1]) verzochten zij het advies der Theologische faculteit te Leiden, hoe het Indische College ingericht moest worden? Antonius Walaeus, die reeds als predikant eenige jongelieden tot catechiseermeesters voor Indië had opgeleid, dus over deze zaak gedacht had, bracht dit advies uit, dat later uitgegeven is onder den titel: „*Noodzakelijkheid en vorm van het op te richten Indische college of Seminarie.*" Tot de leervakken in dit Seminarie te onderwijzen, rekende hij: de Godsdienstleer, de Indische talen, en de zeden en volksbegrippen der Indische volkstammen.

In hetzelfde jaar, waarin het besluit genomen werd door de O. I. Compagnie tot oprichting van het Seminarie, verrees het. Aan Walaeus werd de zorg er voor opgedragen, en deze liet zich deze taak. na langen tegenstand, op aandrang zijner Theologische ambtgenooten en eenige Heeren Curatoren welgevallen, onder voorwaarde. dat het getal der Seminaristen nooit meer dan zes tegelijk zou zijn.

De uitgekozen jongelingen kwamen bij Walaeus aan huis.

„Deze regelde hunne letteroefeningen en wees de boeken aan, die zij te lezen, benevens de lessen der professoren, welke zij te hooren hadden, doende hen telkens rekenschap geven van hetgeen door hen gelezen en gehoord was. Behalve den tijd, dien zij in godsdienstige oefeningen doorbrachten, liet hij hen dagelijks een hoofdstuk uit het Hebreeuwsch des Ouden en uit het Grieksch des Nieuwen Testaments overzetten. Dus verkregen zij een hebbelijkheid dier talen, en maakten zich tegelijk gemeenzaam met de Heilige Schriftuur. Tweemalen 's weeks hield hij deze studenten bezig, met hen uit zijn „*Handboeksken van de Gereformeerde Religie*" te laten antwoorden en onderling redetwisten. Ook onderwees hij hen in de predikmethode. Inzonderheid maakte hij er zijn werk van, om de meer gevorderden te onderrichten, hoe zij den Christelijken Gereformeerden Godsdienst met redenen, uit de natuur afgeleid, den Heidenen hadden smakelijk te maken; hoe en in welker voege men niet alleen een vastgestelde kerk moet regeeren maar ook een gemeente vergaderen." [1])

Bovendien waren de jongelingen aan eenige huisregelen onderworpen, z. a. dat zij na 10 uur 's avonds niet meer mochten werken of een kaars branden; g e e n t a b a k r o o k e n, tenzij op voorschrift van den dokter en met toestemming des regents; niet verkeeren of trouwbeloften geven; dat zij slechte gezelschappen moesten vermijden; tegenwoordig zijn bij het algemeen morgen- of avondgebed; geen wijn of sterk bier op hun kamer hebben enz. Tien jaren (1622—1632) is dit Seminarie blijven bestaan, en in dien tijd werden er 12 predikanten opgeleid, „voortreffelijke jongelingen," zegt Joh. Polyander, „niet minder in godsvrucht dan in de heilige letteren geoefend," die „naar Indiën gezonden zijnde zeer velen van het woeste volk door het licht des Evangeliums uit de doodelijke duisternis van onkunde tot de zaligmakende kennis van Christus, binnen korten tijd bekeerd hebben." Wat Walaeus bewogen heeft, dezen arbeid zoo spoedig neer te leggen, weten wij niet. „Of de oorzaak daarvan aan zijne zijde, dan aan die van de Compagnie moet gezocht worden," zegt Hofstede, „is mij niet duidelijk genoeg gebleken, om er iets met zekerheid van te kunnen zeggen, en hetgeen ik daaromtrent gis, houd ik liefst in de pen." [2]) Deze laatste woorden vergeleken met de voorzichtige wijze, waarop Hofstede gewoon is in zijn werk over de Compagnie te spreken, bewijzen wel dat z. i. de schuld der opheffing aan de Compagnie geweten moest worden. [3]) Doch hoe dit zij, zeker is, dat het Seminarie een zegen voor Indië is geweest.

---

[1]) Vgl. bl. 4.

[1]) P. Hofstede, Oost-Indische Kerkzaken, Dl. II, bl. 11 v. v.

[2]) P. Hofstede, o. c. Dl. II, bl. 13.

[3]) Vreemd is, dat, zooals Hofstede zegt, niet alleen de Acten van den Senaat (der Leidsche Hoogeschool) maar ook derzelver Indices (registers) niets van het Seminarie gewagen. Evenmin vindt men er iets van in oude documenten, der Theol. faculteit toebehoorende.

Walaeus noemden de Kerken aldaar gaarne „een vader in Christus," „een voedsterheer der dienaren des goddelijken Woords, die den wijnberg des Heeren in Indië bearbeiden." Van een zijner kweekelingen, Joh. Leeuwius, lezen wij in de Acten der Classis Walcheren, dat hij onderzocht werd „per omnes locos Theologiae," en in het proponeeren geoefend, zoodat hij een jaar later kon vertrekken. De beroemdste onder hen is Heurnius geweest. Ds. Werndly noemde hem een „groot bevorderaar van het Evangelie in Indië."

De goede vruchten, welke het Leidsche Seminarie afgeworpen had, drongen de Kerken in Noord-Holland en Zeeland om bij de Compagnie (nu niet alleen de O. maar ook de W. Ind.) aan te dringen tot oprichting van een nieuw Seminarie. In 1635 zette de Classis van Amsterdam de beweging voor het Seminarie weer op en de Noord-Hollandsche Synoden steunden haar ijverig, maar zonder eenigen goeden uitslag. Alleen verbond zich de O. I. Compagnie in 1637 om „zoo daar eenige studenten waren, die zich tot den dienst van de Compagnie wilden laten gebruiken, dat zij daarvoor niet vreemd zouden zijn, om die een tijdlang tot bevordering van hunne studiën te alimenteeren." En hieraan hebben zij gevolg gegeven.

In 1639 toch kwam bij de Classis van Walcheren van de Kerk van Batavia het verzoek in, haar te helpen bij de vergadering van XVII, dat hier te lande een Seminarie mocht opgericht worden onder het opzicht van Ds. Heurnius, „die bekwaam is de Maleitsche taal te leeren aan diegenen, die naar O. I. zouden mogen voor predikanten gezonden worden." Doch van een Seminarie wilden de XVII niet weten. Wel vernam de Classis Walcheren, in Oct. 1640 bij monde van de bewindhebbers Joan van der Poorten en P. Bondaen uit naam der Compagnie: Dat deze, „aanmerkende den grooten aanwas van de Heidenen tot Christi Kerk in O. I. (had) bij provisie toegestaan, dat zes jongelieden zullen gesteld worden onder eenen opziener of regent, waartoe verzocht zal worden Ds. Heurnius, om geprepareerd te worden tot den H. Dienst in O. Indië." Of aan dit plan uitvoering gegeven is, weten wij niet.

Hofstede heeft ook niet meer, dan dat verhaald wordt, dat Ds. Heurnius, tijdens zijn verblijf hier te lande, verzocht is, zes studenten in de Maleitsche taal te onderzoeken. Niet beter slaagden de Kerken van Zeeland, want het verzoek, waartoe de Synode van Tholen besloot: „Alzoo het een zeer goddelijk en noodig werk is, de blinde Heidenen door de predikatie des H. Evangeliums te brengen tot het ware geloof in Christus, waartoe voor dezen de Heeren Bewindhebbers van de O. I. Compagnie alreede een Seminarium van de studenten in de Theologie hadden opgericht en nu onderlaten, zoo zal men aanhouden bij de vergadering van XVII, dat het hun Eerw. gelieve, hetzelve Seminarie wederom opterichten," bleef onverhoord.

Hetzelfde geschiedde met het verzoek aan de West-Indische Compagnie, „dat mede gelijk Seminarium ook wegens de XIX mocht worden opgericht." De Synoden van Noord-Holland, van 1686 en 1689, mochten nogmaals een lans breken voor het Seminarie. Zij kregen echter niet meer dan goede woorden. De hoogleeraren Hoornbeck en Voetius ondersteunden het streven der Kerk niet minder ernstig dan Hofstede, die, in het 2e Dl. van zijn werk „*O. I. Kerkzaken*," bl. 222 v. v. zijn voorstel ter verkrijging van een Seminarium in ons vaderland met klem en kracht verdedigt en aanbeveelt. ('t Vond bijval bij al de Synoden en Classen). Doch mochten de Kerken al slechts korten tijd slagen in het verwerven van een Seminarie voor predikanten in Oost en West, zij beproefden toch predikanten te krijgen, „in actueelen dienst zijnde, om in den lande voornoemd (Indië) zich te laten gebruiken." Doch dit ging niet zoo gemakkelijk, niet alleen om de verre reis en moeielijke taak, maar ook en vooral om den willekeur, waarmeê de Compagnie jegens de predikanten handelde, ze verplaatsende of naar Holland terugzendende, wanneer haar dat geliefde. Vele klachten gingen uit O. en W. Indië op over gebrek aan, of wat nog erger was, over ongeschiktheid van predikanten. Geen wonder, dat, onder deze omstandigheden, vooral de Kerk van Batavia ziekentroosters en catechiseermeesters tot predikanten ordende, wat echter weer de ontevredenheid der Nederlandsche Kerken opwekte en vaak tot onaangename correspondentiën tusschen de Indische en Nederlandsche Kerken aanleiding gaf, waarbij de eersten zich achter de Compagnie en de Indische Kerkenorde van 1643 verscholen. [1]) Aan dezen strijd hebben wij voor een deel te danken Prof. P. Hofstede's werk over de Oost-Indische Kerkzaken, waarin het gevoelen der Nederl. Kerken, dat een particuliere Kerk geen proponenten mocht maken en ze tot predikanten ordenen, verdedigd wordt.

En vraagt men na dat alles, of er bij de gemeente in de dagen der Republiek veel be-

[1]) In 1623 kwam de eerste Kerkenorde voor O.-Indië met Ds. Danckaerts naar Batavia.

langstelling voor de Zending in Oost en West werd gevonden? dan zouden wij hier niet bevestigend op durven antwoorden. Doch aan wie de schuld? Zeker niet aan de provinciale Synode van Goes van 1620, die besloot: „Wordt ook tot bevordering van dezen (prediking van het Evang. onder de heidenen), goedgevonden, dat de predikanten in de steden, waar zulks dienstig geoordeeld mocht zijn, in hunne predikatiën de gemeente aanwijzen de groote gunst, die ter eere Gods en de bevordering der zaligheid der arme blinde menschen in de voorzeide landen te doen is, ten einde dat ook daardoor vrome Christenen zouden mogen opgewekt en bewogen worden, zich tot eenige ambten aldaar te laten gebruiken, gelijk zij ook in hunne openbare gebeden God zullen bidden zijnen zegen over den dienst des Heiligen Evangeliums aldaar tot verlichting en bekeering der ongeloovigen te strekken." Ook niet aan de Classis Walcheren, die in 1623 (22 Dec.) besloot dat: „Voortaan in de openbare gebeden mede zal worden gebeden voor den zegen des Evangelies onder de verblinde Heidenen in de Oost- en de West-Indische landen; en voorts voor den voorspoedigen zegen der handelingen van deze Compagniën." Evenmin zal het soms aan tijden van opwekking onder de predikanten ontbroken hebben, waardoor zij gedreven werden, om de gemeente aan hare roeping tegenover de Heidenen te herinneren. [1])

Doch al werd 't gewicht der Zending niet algemeen door de gemeente gevoeld, dan waren er toch niet weinigen, die het voelden en het in den gebede voor Gods aangezicht droegen. Getuige hiervan o. a. de belangrijke werkzaamheden der Classen en Provinciale Synoden in het belang der Indische kerken en de voortplanting des Evangelies onder de Heidenen en Mohammedanen.

Hebben wij tot hiertoe ons, bijna uitsluitend, bepaald bij hetgeen door Staat en Kerk in ons vaderland tot bevordering van de Zending is gedaan, laten wij nu ons begeven naar de Indiën zelven, en den arbeid der Zending aldaar bezien.

[1]) Aan zulk eene opwekking toch schrijft de schrijver van het „*Geschiedkundig verslag aangaande de oprichting enz. van het Nederl. Zendeling-Genootschap van 1801*," de gewoonte der leeraars toe om „van den predikstoel bij elke gepaste gelegenheid te bidden, dat de volheid der heidenen mochte ingaan en geheel Israel zalig worden, een gewoonte, die reeds in het midden der 18e eeuw algemeen was.

Dat ook hierbij niet aan eenige volledigheid gedeelte, worden, zal iedereen begrijpen, die weet, *vooreerst* dat al de literatuur, welke over dit onderwerp bestaat, nog lang niet is bijeengebracht, en *vervolgens*, dat de voorhanden stof nog weinig is doorzocht.

Doch laat ons ter zake komen, en spreken over de *Zending in Oost-Indië.*

Het is u bekend, dat lang voor dat onze vaderen in den Oost-Indischen Archipel, Voor- en Achter-Indië begonnen handel te drijven, de Portugeezen aldaar hunne factorijen, kantoren en sterkten hadden en handel dreven met de verschillende bewoners dier landen. In hun gevolg hadden zij de dienaren van den Roomschen godsdienst, priesters, monniken enz. Voorbeeldig was de ijver dezer mannen, beschamend hunne opoffering. Groot was hun invloed en duizenden werden door hen overgehaald, om den doop te ontvangen en den Christennaam aan te nemen. Algemeen is dan ook de lof, welke aan de Zendelingen van Rome toegezwaaid wordt.

Uit vele een enkel getuigenis. Zoo schreef de bekende gereformeerde leeraar Baldeus, die op Ceilon en de kusten van Malabar en Koromandel vele jaren met ijver gearbeid heeft, in zijn „*Nauwkeurige beschrijving van Malabar*" enz. (in de voorrede): „Hiertoe (tot naarstigheid in mijn ambt) verplichten mij te meer de voorbeelden van de Roomsche dienaren, die ik gaarn in haar ijver (door Gods genade) altijdt, in haar dwalinge nimmermeer wil volgen," en verder: „Immers zien wij baarblijkelijk, hoe de Roomsche noch zee, noch stormen, noch gevaar ontzien, om hare leer voort te zetten." Eveneens getuigde Ds. H. Velse, in zijne uitvoerige historische voorrede op de „*Nauwkeurige berichten nopens de grondvesting des Christendoms onder de heidenen*" enz. door de Deensche missionarissen (§ 2): „De Roomschgezinden hebben door hunne missionarissen en bijzonderlijk de Jezuiten 't sedert de twee laatste eeuwen in de beide Indiën met ongeloofelijken ijver eene ontelbare meenigte van heidenen tot een Christendom van hunnen trant overgehaalt." Niet zonder smart werd dan ook door de beste Gereformeerde predikers des Evangelies er op gewezen, hoe groot het aantal der Roomsche arbeiders steeds geweest was onder de Heidenen; en hoe klein het aantal van de Protestantsche — laat staan — der Gereformeerde Zendelingen bleef. Tegelijkertijd, waren de Mohammedanen of Mooren ijverig bezig om de leer huns valschen profeets alomme rond te dragen onder de Heidenen met goeden uitslag. Toen dus de

Oost-Indische Compagnie zich in Oost-Indië vestigde, en langzamerhand haar gebied uitbreidde, waarin zij de ware Christelijke Gereformeerde religie wilde voortplanten, vond zij drie vijanden voor één tegenover zich, met wie zij eenen zwaren strijd had te strijden.

Op het eiland Amboïna schijnt wel de eerste spade in den woesten grond der heidenwereld te zijn gestoken, ten einde het arbeidsveld voor de Zending te ontginnen. In het jaar 1615 begon de eerste predikant, die in deze streken kwam, Ds. Wiltens, met onvermoeide vlijt onder de Heidenen en Mahomedanen te werken, nadat vóór hem eenige schoolmeesters reeds eenige voorbereidsels hadden gemaakt tot de planting eener gemeente. Weinig vrucht schijnt de genoemde leeraar op zijn werk gezien te hebben, want de school, waarin hij de prediking des Evangelies onder de niet-Christenen hield, was in 1618 in een pakhuis met touwen en zeilen veranderd. Wel werd toen door den Gouverneur-Generaal Koen het genoemde gebouw weer opgeruimd, maar de jeugd kwam slechts tragelijk op, daar de ouders ze eer terughielden dan aanmoedigden.

„In het jaar 1619 werden, op bevel van Koen, ter zelfder plaatse, 10 jongelingen, tegen drie rijksdaalders 's maands voor ieder aangenomen, om zich in de eerste beginselen van den christelijken godsdienst te laten onderrichten en aan elk kind, dat men ter school zou zenden, daags een pond rijst toegelegd." Doch men kweekte hierdoor slechts zoogenoemde „*rijst-Christenen*", die door vrees of voordeel zich een naam lieten opdringen, welken zij zoo spoedig mogelijk trachtten te vergeten voor hunne heidensche gewoonten en godsdienst, die zij behielden.

In 1623 schijnt er meerdere hope geweest te zijn op uitbreiding van het Christendom in Oost-Indië en planting van vele Kerken, want in dat jaar zette Ds. Sebastiaan Danchaerts, die toen in het vaderland vertoefde, zich tot de samenstelling van eene Kerkenorde neer, waarin hij de hulp van de gedeputeerden *ad res indicas* (exteras) van de Noord- en Zuid-Hollandsche Synoden, die hij van de misbruik en wanorde in de kerkelijke zaken in O.-Indië overtuigd had, genoot. Voordat echter de gereed gekomen Kerkenorde voor Indië de approbatie der Nederlandsche Kerken had ontvangen, vertrok Danchaerts weer naar Indië. In 1624 daar gekomen, stelde hij haar (uit 46 artikelen bestaande) den Gouverneur-Generaal de Carpentier in handen, door wiens toedoen zij in een kerkelijke vergadering, bestaande uit twee deputaten van den Raad van Indië met den president, drie predikanten, twee ouderlingen, een diaken en een proponent, werd onderzocht en van een bijvoegsel voorzien, waarna wij eindelijk door den Gouverneur-Generaal overgenomen werd, om bij provisie, tot nader orde uit het vaderland (de approbatie der Staten-Generaal en Compagnie), alzoo te laten achtervolgen in de Kerk van Oost-Indië. Politieke approbatie heeft deze Kerkenorde evenmin verkregen als de geamendeerde van 1643 (uit 88 art. bestaande). De Nederlandsche Kerken hebben ook tegen haar, als buiten haar ontstaan, meermalen geprotesteerd. Desniettemin hebben de Indische Kerken naar haar geleefd, voor zoo ver de Compagnie haar dit toeliet. Doch welke verwachtingen bij de samenstelling en bekendmaking van de Kerkenorde van 1624 moge gekoesterd zijn, zeker is, dat de uitbreiding van het Christendom in onze Oost-Indische bezittingen zeer, zeer langzaam is, gegaan en er vele jaren verloopen zijn, eer men van goed succes heeft kunnen gewagen.

Tot voortplanting des Christendoms onder Heidenen en Mohammedanen zijn vooral twee middelen gebezigd, namelijk de prediking des Woords en het onderwijs. De predikanten, die naar Indië gingen, onderteekenden te voren in de Classis, die hen uitzond, de Nederlandsche Confessie, den Catechismus en de Dordsche leerregels, [1]) want in Oost-Indië mocht niet anders dan de Gereformeerde religie worden gepropageerd en wel „gelijk die in de publieke Kerken van de Vereenigde Nederlanden geleerd wordt." Spreekt al de instructie voor den Gouverneur-Generaal en de Raden van Indië slechts van „de voortplanting van de *Christelijke* religie," dat hiermeê de *Gereformeerde* bedoeld wordt, zal wel niemand ontkennen, die thuis is in de manier van spreken uit de dagen van onze Republiek. Bovendien wordt dit bevestigd uit verschillende aanschrijvingen van lateren tijd. Zoo verklaarde de Gouverneur-Generaal Pieter de Carpentier in zijne ordonnantie, gevoegd bij de Kerkenorde van 1624 en de bijvoegselen: „Pieter de Carpentier, Gouverneur-Generaal wegens den Staat der Vereenigde Nederlanden in Indiën, alle dengenen, die dezen zullen hooren,

---

[1]) De proponenten, die naar Indië gingen, moesten eerst door de Bewindhebbers der Compagnie (elke Kamer had daartoe het recht) aangenomen (dit moest ook met de predikanten geschieden), daarna werden zij door de Classis, wier Kamer ze zou uitzenden, geëxamineerd, (meestal tweemaal, praeparatoir en peremtoir behalve in gevallen van haast) en dan met oplegging der handen in tegenwoordigheid van afgevaardigden der Kamer bevestigd.

lezen of zien Salut; doen te weten, alzoo ons boven alle andere zaken voornamelijk ter harte gaat de eer van Gods H. Naam en dienvolgende de behoudenis, mitsgaders de voortplanting van de ware Gereformeerde Christelijke Religie zoo onder onze als onder deze inlandsche verleide en verblinde natie (wezende de eenige springveder aller zegeningen Godes)" enz. In het jaar 1642 kondigde de Gouverneur-Generaal van Diemen de Statuten van Batavia af, waarvan de tweede titel luidde: „Binnen voorschreven landpalen zal geen andere godsdienst of religie gepleegd, veel min geleerd of voortgeplant worden, 't zij in het heimelijke of openbaar dan de Gereformeerde Christelijke religie gelijk die in de publieke Kerken van de Vereenigde Nederlanden geleerd wordt," en „zoo wie bevonden zal worden in gemelde cas eenige bijzondere bijeenkomst of conventiculen gemaakt of gehouden te hebben, 't zij Christen of Heiden of Moor, zal, boven verbeurten van alle zijne goederen, in de keten geklonken, uit den lande gebannen, of wel aan lijf of leven worden gestraft, naer gelegenheid van zaken." Hiermede werd natuurlijk niet bedoeld conscientiedwang uit te oefenen, want 't gaat hier over de *voortplanting* van de religie. Heidenen en Mohammedanen bleven vrij in hunne ceremoniën en gevoelens, mits zij die binnen het gebied der Compagnie niet trachtten te propageeren. Schijnt met deze conscientievrijheid te strijden de verbranding van een afvallig Christen op Amboina in 1648, zij geschiedde niet „om zijn afval," zegt Hofstede, „maar om de groote godslasteringen, welke hij tegen den Heere Jezus Christus had uitgebraakt." En de geeseling van Bakker Besó, hoofd van Way en nog dertien andere voorname mannen, eenige jaren later, alsmede hunne verbanning naar 't eiland Rosingeijn in Banda, hadden plaats, volgens denzelfden schrijver, omdat „zij het Christendom vrijwillig aangenomen (hadden), en evenwel op nieuws eenen schandelijken afgod, Boetoh Oelesiwa, in alles met den Priapus der ouden overeenkomende, in een digt bosch op 't hoogste van 't gebergte gediend en dus zoowel met het Christendom als met de Compagnie den draak gestoken." Vergeten wij bovendien, bij onze beoordeeling van deze feiten, die op ons standpunt tot afkeuring moet leiden, den tijd niet, waarin zij plaats hadden, toen Art. 36 der Nederl. Confessie het der Gereformeerde overheid [1]) voorschreef: „om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst, om het rijk des Antichrists te gronde te werpen en het Koninkrijk van Jezus Christus te voorderen." Doch hoe streng de voorschriften en instructiën waren omtrent de voortplanting der Gereformeerde religie in Oost-Indië onder Heidenen en Mohammedanen, niet altijd werd er de hand aan gehouden. Meermalen bleken de magistraten der religie en der goede zeden, welke zij eischte vijandig; dikwijls dreef politiek belang het religieuse op den achtergrond [1]) en dan lieten zelfs sommige landvoogden aan Roomsche, Heidensche en Mohammedaansche priesters de vrije hand. Maar hieraan werd door hooger gezag of door verandering van magistraten doorgaans, na korteren of langeren tijd, een einde gemaakt.

In nieuw veroverde landen, waar het Pausdom reeds gearbeid had, werden zelfs de oude Kerken voor de Gereformeerde religie geopend, terwijl de Heidensche tempels werden vernield en verboden. Toen de Keizer van Candia in 1688 bij den vrede, dien hij met de Compagnie sloot eischte, dat hem toegestaan wierde in de landen, der Maatschappij afgestaan, een pagode of afgodstempel op te richten, wilden sommigen dat toestaan, maar de Kerkeraad van Colombo beklaagde zich hierover bij de Heeren XVII en verkreeg, dat de eisch des Heidenschen Keizers werd afgeslagen.

Raakt dit alles de belijdenis en de prediking der predikanten in O.-Indië, niet minder moest hun de eisch gesteld worden van onergerlijk in wandel te zijn, godvruchtige mannen, bekwaam om te leeren en de tegenstanders te weerleggen, bekend met de zeden, leerstellingen en godsdienstgeheimen der Mohammedanen en Heidenen. Ongestudeerde predikanten achtten de Kerken van O.-I. „het schadelijkste middel, 't welk gepraktiseerd kan worden, strekkende om het Christendom in de gewesten van Indië ten eenenmale te doen vervallen." 't Moesten mannen zijn van „een stichtelijk gedrag, die zich niet door ongerijmde of zotte expressiën in de gemeene samenleving, ja zelfs op den predikstoel ridicuul maken en aan de verflauwing en verachting van den godsdienst de meeste oorzaak geven;" „vooral die door volbrachte studiën gewend zijn, vreemde en hier in zwang zijnde talen aan te leeren, alzoo het anders genoegzaam onmogelijk is den geweldigen inbreuk der Mohammedaansche Missionarissen uit Arabië in deze Oostersche gewesten,

[1]) De Gouverneur-Generaal moest van de Gereformeerde religie zijn.

[1]) Meer dan eens zond men leeraars, wier trouwheid men niet verdragen kon, weg zelfs naar het vaderland.

en die van het Heidendom en het thans ongemeen woedend Pausdom en de Westersche provinciën te stuiten."

Zocht men waarborg voor de verspreiding der Gereformeerde religie in de predikanten, die men zond na onderteekening der Gereformeerde belijdenisschriften, de ziekentroosters, die naar Oost-Indië gezonden werden, moesten ook classicale attestatiën vertoonen aangaande de gezondheid hunner leer en huns levens. Evenzeer moesten de ouderlingen en diakenen der verschillende O.-I. Kerken van Gereformeerde belijdenis zijn, onverschillig of zij Europeanen of inlanders waren. Eindelijk behoorden de schoolmeesters en catechiseermeesters, zoo inlandsche als Europeesche, eer zij hunne aanstelling kregen, blijken geven, dat zij de Gereformeerde religie beleden. Zelfs moesten boeken, de religie betreffende, die kettersche leerstellingen (o. a. Sociniaansche, Arminiaansche, Hattinustische) bevatten geweerd worden.

Het is echter niet genoeg te weten, hoe de predikanten moesten wezen, die in O. I. arbeidden, èn in de Kerk èn onder de Heidenen en Mohammedanen, even belangrijk is het antwoord op de vraag, hoe zij werkelijk waren. Kon nu slechts dat antwoord in allen deele gunstig zijn! Dat is echter niet het geval? Niet dat er niet waarlijk predikanten in de O. I. gewesten hebben gearbeid aan de voortplanting des Christendoms, die met eere genoemd worden. Gelukkig verscheidene. Eene eerste plaats nemen de drie leeraars op het eiland Formosa in: Candidius, Gravius en Hambroek. Een staatkundig schrijver, die hun lof niet genoeg kon uitspreken zeide van hen: „Onlangs is openbaar hier te lande voorgesteld de vraag: Hoe de zuivere leer van het Evangelie in onze koloniën best verbreid en bevestigd zou kunnen worden? Indien Seneca niet mist, wanneer hij zegt: de weg van onderwijzing is lang, maar die van voorbeelden is kort, zou deze vraag kort kunnen beantwoord worden: „Zendt zulke predikanten als deze drie." Naast hen mogen wij noemen den ijverigen Jac. Vertrecht, die eerst in de Molukken, later op Formosa arbeidde; Johannes Kruijf „eertijts getrouw leeraar in 't hoofdkasteel Zeelandia (op Formosa), naderhand geworden onze (Baldeus') nabuur op de kust Koromandels en vlijtige zielzorger tot Negnapatnam, alwaar in Gode godzaligh is gerust" [1]), „Philippus Baldeus een „getrouw" en ijverig arbeider in den wijnberg des Heeren op Ceylon en de kust van Koromandel." [1]) Waren u slechts van alle dienaren des Woords in O. I. eene goede getuigenis uitgegaan. Maar helaas! van de vroegste tijden der vestiging van de O. I. Compagnie af moest over het gedrag en den ijver der meeste predikanten geklaagd worden. In 1622 reeds gingen, volgens de Heeren XVII, „nauwelijks andere Kerkendienaren, dan die in Nederland geen plaats konden krijgen en dikwijls òf minder vermogen bezitten, òf met een zeker teeken gebrandmerkt zijn." Velen waren vlekken in de gemeente, die zij dienden, en eene ergernis voor Heiden en Mohammedanen, zoodat dezen eerder afgestooten werden van dan aangetrokken tot het Christendom.

„'t Is een schande," riep de predikant van Iperen in zijne afscheidsrede van Veere, bij zijn vertrek naar Batavia, „men moet er over blozen en schaamrood worden, indien men slechts de helft gelooven mag van hetgeen doorgaans den krankbezoekers op de schepen en den predikanten in Indië voormaals werd te laste gelegd."

En al willen wij aannemen, dat de laster ook zeer werkzaam is geweest om het kwaad te vergrooten, te loochenen is het niet, dat op het woord en den wandel, den ijver en de trouw van de meeste dienaren des Woords in Indië veel was aan te merken. Vooral hoererij was eene groote zonde, die bij de niet weinige ongehuwde proponenten werd gevonden, wat dan ook de Compagnie dikwijls deed aandringen op uitzending van gehuwde predikanten. Natuurlijk zagen de Kerken in deze landen dien toestand met diepen weemoed aan, en stelden alles in het werk, om hem te veranderen; maar wat konden zij er veel aandoen? Om vele redenen wilden bijna alle predikanten, die in ons vaderland — al ware 't ook de kleinste — plaats hadden, liever in de Nederlanden blijven, zoodat meestal geene anderen de zee overstaken dan die hier geene gemeente konden verkrijgen, die hen beroepen wilde, hetzij om hunne onbekwaamheid hetzij om hun onvoegzaam levensgedrag. Tot die redenen behoorde wel niet het tractement. De Compagnie schijnt in de uitbetaling daarvan meestal beter zorge gedragen te hebben dan de Nederlandsche Overheden. Ook was, volgens Valentijn, het voldoende geweest. Op 't einde der 17e eeuw levende, kregen de predikanten van Batavia tot de waarde van *f* 3034 (d. i. *f* 2700 in baar geld en het

[1]) Baldeus, II. bl. 118.

[1]) Hubertus Leydecker, die zeer getrouwelijk en vruchtbaarlijk zijn tienjarigen dienst bekleed had (1673—1683).

overige in eetwaren en huishoudelijke dingen [1]), en *f* 100 daarenboven, indien zij in eene vreemde taal predikten. Een predikant op Amboina ontving in waarde *f* 2320 en in de Molukken *f* 2370 à *f* 2380; voorts was geene bezoldiging beneden de *f* 2000. [2]) Sinds 1738 werd onder de predikanten van Batavia nog boven hun gewone tractement jaarlijks 2250 Rijksdaalders meer gegeven uit [3]) de interessen van een gedeelte der nalatenschap van den Heer Jubels.

Bovendien waren de schriftelijke en mondelijke beloften der Compagnie, aangaande de eere, waarin zij de predikanten gehouden wilde hebben door hare ambtenaren, vrij vele. Maar dit alles kon niet baten om „deugzame en bekwame predikanten of proponenten" te krijgen, „die genegenheid hadden het Evangelie aan de zuchtende Kerk in het Oosten te verkondigen."

[1]) In 1781 beliep het gewone tractement *f* 2772 baar geld en bovendien 288 pond boter (Holl.) à *f* 115; 144 kan Zecgwijn à *f* 108.

In 1787 kregen de predikanten voor den Zecgwijn 120 Rijksdaalders in 't jaar of 16 vaten bier; 24 kan olijfolie à *f* 27; 48 kan azijn à *f* 14.40; 96 pond waskaarsen à *f* 81.60; 1/2 last rijst à *f* 360: 6 pond specerijen à *f* 39.60; drinkwater (3 stuivers daags) à *f* 54; 18 vademen brandhout à *f* 152.50.

Wel is waar ontbrak het ook hier niet aan klagers, die zeiden, dat er geen verhouding was tusschen loon en werk, tusschen uitgave en inkomste (die ook vaak uit natuurgaven z. a. rijst enz. bestond, welke vaak hoog getaxeerd werd). Zelfs heeft de Kerkeraad van Batavia bij de N.-Holl. Synode aangedrongen bij de HH. XVII verhooging van tractement te vragen, opdat de predikanten ook wat voor den ouden dag zouden kunnen oversparen. Maar hierop is door de N. H. Synode van 1754 terecht geantwoord: „wel eenen goeden uitslag dienaangaande te wenschen, maar daarom niet te kunnen accordeeren, dat schaarschheid van tractement verachting over den heiligen dienst en de voortplanting van het Evangelie kan brengen, dewijl de dienst van den Zaligmaker en de Apostelen, hoe veracht en armoedig naar de wereld, desniettegenstaande zeer voorspoedig en gezegend is geweest. En wat aangaat de zorg, om een kleinen stuiver voor den ouden dag op te leggen, dat men daaromtrent de vermaning van den Zaligmaker wel diende in acht te nemen, van niet bezorgd te zijn tegen den morgen, dewijl de morgen voor het zijne zorgen zal, — dat ook het vertrouwen geloovig dient geoefend te worden, omtrent hetgeen de man van Gods zaad betuigt, dat hij nooit den rechtvaardige heeft zien verlaten, noch zijn zaad zoekende brood: dat men wel wil toestemmen, dat een arbeider zijn loon waardig is, en dat de gewichtigste diensten de mildste belooningen eischen; maar dat ofschoon de loon voor den dienst, die men aan het Koninkrijk van Christus bewijst, hier niet groot is, dezelve echter naar toezegging van onzen grooten Heere, namaals zeer groot zal zijn in de hemelen." Bovendien was het tractement voldoende, als alle weelderigheid werd afgesneden.

[2]) Het weduwenpensioen beliep voor Batavia *f* 428 en de Buitenbezittingen een groote *f* 50 minder.

[3]) Voor uitrusting naar Indië kon den predikant zelfs tot *f* 1000 gegeven worden.

De Kerken in de Nederlanden konden niemand dwingen om te gaan. Maar wat weerhield dan de Dienaren des Woords, om naar Indië en onder de Heidenen en Mohammedanen te gaan? Zeer zeker sommiger liefde tot het vaderland en de familie, alsmede de vrees voor de zee; maar meer dan deze lagere beweegredenen moeten voor de ijverigsten gegolden hebben. Ook de behandeling, die de predikant en op schepen van de kapiteins hadden te verduren, en de vrees, van gerekend te worden tot dezulken, die om slecht gedrag naar Indië gingen, kan enkelen afgeschrikt hebben. Zwaarder moet bij de besten gewogen hebben de moeielijkheid, om de Indische talen te leeren, maar vooral de willekeur, waarmeê zij van de eene plaats naar de andere konden gezonden worden, of ook wel onverhoord geschorst en afgezet door de politieke ambtenaren. Ternauwernood kon dan een leeraar zich soms in een vreemde taal uitdrukken en tot Mohammedanen en Heidenen spreken, of zij werden elders heen verzonden naar eene plaats, waar hun de aangeleerde taal niet baatte en ze dus een nieuwe moesten beginnen te leeren. [1]) En wat de schorsing en ontzetting betreft, de kwaden konden er soms langer voor bewaard blijven dan de trouwen.

Een enkel voorbeeld. In 1626 ging de predikant Candidius naar de Molukken. Hij vond er een zeer gedeformeerd Christendom bij hoogere en lagere ambtenaren. Ieder hunner bijna had zijne bijzitten. Had Candidius' voorganger deze zonden door de vingers gezien, (als de Gouverneur in de Kerk was, mochten de 10 geboden niet gelezen worden), Candidius deed anders. Met ijver bestrafte hij het kwaad en trachtte het te verdrijven. Maar den Gouverneur beviel dit niets. Nog in hetzelfde jaar zond hij den leeraar naar Batavia, onder beschuldiging van meesten. „Diezelfde landvoogd," zegt Hofstede, [2]) „wiens ergerlijk leven den voortgang van het nieuw opluikende Christendom onder heidenen en Mohammedanen merkelijk verminderde, vergenoegde zich niet met een enkel predikant te vervolgen, maar ook als een andere Ismaël, zijn

[1]) Baldeus klaagt II. 192 hierover sprekende van eenen predikant, B. Heyting, die „in 't Malabaarsch goede diensten te zijner tijd gedaan zou hebben, nu met een slinger op Gale geworpen, alwaar nu inplaats van zijn Malabaarsch te onderhouden, van nieuws zal moeten Cingaleesch leeren, 't welk beklaaglijk, verdrietig, ellendig en zeer nadeelig is voor Gods Kerk; deze wegrolling der dienaren heeft zoolang geduurd op die plaats, dat het buiten twijfel haast den hemel zal verdrieten, want zoo mag men nu met recht en reden leeren zeggen: Oleum et operam perdidi."

[2]) Ll. bl. 107.

hand tegen al wat deugdzaam en kerkelijk was uitstrekte." Vooral werd in 't midden en 't laatst der vorige eeuw in Indiën een geest van kleinachting en geweldoefening tegen de predikanten gevonden. Wel is waar werden dergelijke „despotieke en tyrannieke" handelingen niet altijd goedgekeurd door de hooge overheid,[1]) zooals blijkt uit de rechtvaardiging van Ds. Candidius door den Kerkeraad van Batavia en de politie, waarom hij in zijn dienst hersteld werd, maar in de meeste gevallen triumfeerde de willekeur. Doch welke redenen ook mogen medegewerkt hebben, om de Nederlandsche predikanten van Oost-Indië af te houden, het feit is onbetwistbaar, dat hun getal altijd zeer gering geweest is. Ik meen, dat het niet hooger is gegaan dan tot 45, maar hoogst zelden waren er zoovele predikanten over den ganschen Archipel, over Voor- en Achter-Indië tot Formosa toe verspreid. Meestal waren zij 30, 28 in aantal. Daar moest dus op andere wijze voorzien worden in den nood der Oost-Indische Kerken. Een Seminarie in de Nederlanden schenen de H.H. XVII niet te willen geven. Kerk en politie vereenigden zich toen, om in de Indische gewesten zelve Seminariën te verkrijgen. En hierin zijn zij geslaagd. Wij hebben van een drietal melding te maken.

Het eerst, voorzoover wij weten, is op de wenschelijkheid der oprichting van Seminariën in de gewesten der Heidenen en Mohammedanen gewezen en aangedrongen door de provinciale Synode van Tholen in 1638 (8-21 April).

In Cap. V, Art 1, lezen wij:

„Alzoo het een zeer goddelijk en noodig werk is de blinde heidenen door de predikatie des H. Evangeliums te brengen tot het waar geloof in Christus, waartoe voor dezen de bewindhebbers van de O.I. Compagnie alreeds een Seminarium van de studenten in de Theologie hadden opgericht en nu onderlaten, zoo zal men aanhouden, bij de vergaderingen van XVII, dat het H. E. gelieve hetzelve Seminarium wederom op te richten. Insgelijks zal men van de West-Indische Compagnie verzoeken, dat mede gelijk Seminarium vanwege de XIX moet opgericht worden. En tot meerderen aanwas van Gods Kerke onder de blinde heidenen zal men van wege de Synodus arbeiden bij beide Compagniën, dat in de Indiën scholae illustres (Seminariën) ingesteld worden, opdat uit de Indianen zelven allengskens bekwame predikanten mochten aangekweekt worden, om Gods Woord onder hun eigen natie te prediken."

Was dus volgens de Zeeuwsche Synode een Seminarie in ons vaderland noodig tot vorming van dienaren des Woords, die door de prediking des Woords de Heidenen *tot het ware geloof in Christus konden brengen;* tot *meerderen aanwas van Gods Kerk* onder de Heidenen waren de Seminariën in de Heidensche gewesten noodzakelijk.

Lange jaren bleef het verzoek der Zeeuwsche Synode onverhoord.[1]) Eerst in 1690 verrees het eerste Seminarie in Indië. De Commissaris-Generaal Adriaan van Rheede toch had, namens de heeren Majores, goedgevonden te Naloer, in het Koninkrijk Jaffanapatnam, een Malabaarsch Seminarie op te richten, met het doel, dat „de beste leerlingen zouden voor den predikdienst worden opgeleid en de andere voor schoolhouders, catechiseermeesters en cannecappels (schrijvers en tolken.)" In Indië waren de Kerken met het denkbeeld van den heer van Rheede zeer ingenomen, oordeelende „de oprichting van inlandsche Seminariën het bekwaamste middel tot voortplanting van de kennis van onzen Heere Jezus Christus." Zouden de Kerken in de Nederlanden het ook goedkeuren? Het werd haar gevraagd onder verwijzing naar haren vroegeren arbeid tot verkrijging van Seminariën in Indië, met name een Singaleesch. De Synode van Noord-Holland dweepte echter niet met een inlandsch Seminarie. Op advies harer gecommitteerden besloot zij in den jare 1693 naar Indië te schrijven.

1°. „Zulke Seminariën tot onderwijs der jeugd, als gemeene Scholen aangesteld, kunnen niet wedersproken worden, maar,

2°. Kerkelijke Seminariën, om daarin Predikanten te vormen en die in Indië te ordenen is van verder uitzicht, dewijl bij de Synode meermalen in consideratie is gekomen:

a. dat aan geene Kerk in Indië kan worden toegelaten, wat ook aan de grootste Kerk in ons land verboden is.

b. Van alle tijden was deze de band van de Indische met de Vaderlandsche Kerk: geen predikanten toe te laten dan die van hier wettig gezonden zijn.

c. Dat het loslaten van dusdanigen band hier van veel grooter bekommernis moet zijn, dan de bekommernis van de broeders aldaar, over het niet voortzetten van diergelijke kerkelijke Seminariën, enkel daartoe aangelegd, om daardoor het getal der predikanten in Indië, zoo men voorgeeft, te vergrooten.

d. Dat hierdoor het zenden van predikanten zoude

[1]) 22 Mei 1670 & 14 Mei 1674 verboden de H.H. XVII de overheid van Ceilon „dwingelandij of gebied over de kerkelijke vergaderingen te gebruiken." De handelwijze tegen Ds Gordon van Ambonia werd door dezelfde H.H. verfoeid. Hij was (men zeide wegens lastering tegen den Gouverneur en andere kwaadaardige redenen) in de gevangenis gezet, in de ketting geslagen, van zijn ambt gedeporteerd en tot het doen van openbare boete voor het schavot veroordeeld, daarop naar Rosengain verbannen, waarheen hij vertrokken was, doch eindelijk door den Gouverneur en Raad van Banda naar Batavia opgezonden.

[1]) Het Formosaansche College, immers in 1657 ontworpen, kwam niet tot stand.

ophouden, immers dat de inlandsche boven de vreemde zouden worden gepreferεerd.

e. Dat langs dezen weg de Indische Kerken geheel onafhankelijk zouden worden van de Vaderlandsche en alle waarborg voor orthodoxie gemist."

De conclusie, waartoe de Synode kwam, „dat zulke Seminariën door de Synode niet kunnen worden goedgekeurd," werd tegelijk den H.H. XVII bekend gemaakt. Tot troost ontvingen de deputaten der Synode van den advocaat der Compagnie, Van Dam, met wien zij over de inlandsche seminariën en hunne schadelijke gevolgen spraken, ten antwoord „dat sij zich daarover niet hadden te bekommeren, daar, naar zijn oordeel, die binnen 10 jaren wel zouden vervallen zijn." (1694). Ondertusschen was het Malabaarsche Seminarie geopend met 26 leerlingen, die stonden onder een binnenvader, aan wien de besturing van het geheele huis en de zorge voor de kweekelingen was toevertrouwd. Een meester, der Malabaarsche taal volkomen kundig, gaf den leerlingen onderwijs in het lezen en schrijven van hunne moedertaal. In 1692 werd aan het Seminarie nog een rector aangesteld, die het opzicht over 't geheele Seminarie had en aan de jeugd (de scholieren) onderwijs geven moest in de Nederduitsche taal en de beginselen der Christelijke religie, en aan de ouderen (studenten) in de natuurlijke en geopenbaarde godgeleerdheid, in de predikkunde en de kunst om zielen met wijsheid te vangen. (De kennis van het Latijn werd onnoodig gekeurd). De eerste rector is Ds. A. v. d. Mey geweest, die 7 jaren lang (hij overleed 28 Febr. 1699) met onverdroten ijver de belangen van het Seminarie behartigde. Moedgevend waren dan ook de eerste berichten omtrent deze stichting. Zoo in een brief van de Kerk van Batavia, 6 Febr. 1693: „Op Jafnapatnam belooft het Malabaarsche Seminarie goede vruchten"; van de Kerk van Colombo 23 Febr. 1693: „Het Seminarie op Jafnapatnam heeft een gewenschten voortgang." Den 6en Jan. 1694 zond de Kerk van Colombo een rapport van het laatste politieke en kerkelijke examen op het meergenoemde Seminarie over. Den 11en Jan. 1695 werd weer geschreven: „Het Malabaarsche Seminarie onder opzicht van Ds. de Mey is zeer voorspoedig en gezegend; de kweekelingen vorderen zeer in de Nederlandsche taal en in de punten der religie." Wat groots werd er van verwacht. Zoo schreven de Indische Kerken aan de Noord-Holl. Synode, maar dat was ook haar toon in de brieven aan de Classis van Walcheren. Een brief van 29 Maart 1693 toch meldde den gelukkigen voortgang van het Malabaarsche Seminarie. In 1697 waren de vorderingen nog merkelijk. Na den dood echter van Ds. Adr. de Mey raakte het Seminarie in bedroefden staat, niet alleen door het verlies van zijnen eersten rector, maar ook door gebrek aan een geschikten opvolger [zelfs een voorloopige plaatsvervanger ontbrak, daar Jafnapatnam toen geen enkelen predikant had.] Eindelijk trad in 1700 Ds de Vriest, een uitnemend kenner van het Malabaarsch, als tweede rector op. Desniettemin moest hij ook het Woord blijven bedienen. Hoelang de Vriest zijn rectoraat zelf heeft kunnen vervullen weten wij niet, ook niet wie hem opgevolgd zijn. Hofstede schrijft:

„Had men een kundigen rector, hij stierf of vertrok kort daarna en het duurde wel eens een jaar en langer, eer men wist te vinden die zijn plaats b. kleeden kon. In 1708 was de eenige predikant van Jafnapatnam tevens rector van het gymnasium. Het jaar daarna kwamen de eerste proponenten van het Seminarie, drie in getal, wier taak het was alom aan hunne heidensche landgenooten het Evangelie te verkondigen, te catechiseeren en andere kerkelijke diensten te verrichten onder het opzicht der predikanten."

Van deze proponenten werd nog in 1711, in 1713, in 1715, in 1719, door de Kerk van Colombo verklaard, dat ze „ijverig (waren) in den hun opgelegden dienst," en „volhard(d)en in hun ijver om in het land te prediken en te catechiseeren," „om de inlanders van het heidendom aftetrekken en tot het Christendom over te brengen." In 1719 keerde echter een hunner tot het heidendom terug; daarom werd ook in 't vervolg nog van slechts 2 inlandsche proponenten, met name Jan Anthonissen en Jan Ignatius, gewag gemaakt, over wier ijver in 1723 niet meer te roemen viel. Wat het Seminarie zelf betreft, tot het jaar 1723 sleepte het een kwijnend bestaan voort. In 1719 waren daar nog 6 jongelingen, van „goede hoop", welke in 1723 naar het Seminarie te Colombo verplaatst zijn, waarmeê de Jafnapatnamsche kweekschool verviel. Blijkbaar heeft dit inlandsche Seminarie niet beantwoord aan de schoone verwachtingen, die men er eenigen tijd van gekoesterd heeft. Volgens Hofstede was dit te wijten aan verschillende omstandigheden als: Vaak terugkeerende wisseling van rektors, door dood of vertrek noodzakelijk geworden, het lange aanhouden van de vacaturen van rektoren, in welken tijd de schoolmeesters den baas speelden, het afbreken van elkaar's onderwijs bij de opvolgende leeraars, het harrewarren, krakeelen en twisten van rektor, meester, binnenvader onderling, de verdeeldheid tusschen de Scholarchen, die den brand der oneenigheid hadden moeten blusschen. En het gevolg was? „De discipelen

trokken er partij van; de oefeningen stonden stil; de tweedracht werkte, overmande alles en werd ten laatste tegelijk rector, binnenvader en schoolmeester." De binnenvaders, ofschoon door het reglement daartoe verplicht, sliepen niet altijd in 't Seminarie, waardoor vele onordelijkheden en het uitloopen der jeugd, bij nacht en ontijden, veroorzaakt werd. De meeste leerlingen, reeds bedorven in het Seminarie gekomen zijnde, bleven er bedorven; sommigen hielden lichte vrouwlieden en meer kwade zaken aan de hand. Anderen ontstalen hunnen medemakkers de kleederen, of bedreven boevenstukken van geen beter soort. De jongelingen van een deugdzamer aard waren voor 't grootste gedeelte traag en stomp; 't ontbrak echter niet aan eenigen, die met meer vermogens en een sterke memorie begaafd, het door hun vlijt zoo ver brachten, dat zij propositien ten genoege hunner toehoorders konden doen; maar al spraken zij de waarheid, het hart stemde dezelve niet altijd toe. De oude zuurdeesem was nog maar ten halve uitgegist. De meesten hunner behielden een aanmerkelijk deel van hunne oude heidensche grondbeginselen." ,,Men had in den beginne veel moeite, om den kweekelingen te beduiden, dat zij allen uit éénen bloede waren. Het hoovaardig en misschien bijgeloovig denkbeeld, dat de een uit een reiner kaste gesproten was, dan de ander, had zulke diepe wortelen geschoten, dat ze niet samen eten en slapen wilden. Met de Christenen aan dezelfde tafel te spijzen, was hun een gruwel.[1])" Of deze schilderij niet wat al te zwart is? Wij gelooven het niet, al willen wij gaarne toegeven, dat de schaduwzijden door Hofstede donker geteekend zijn, en de lichtzijden vergeten. De Kerken van Colombo en Batavia gewaagden, zooals wij boven opmerkten, van het licht, dat er te Jafnapatnam te zien was. Daarom vullen zij Hofstede aan. Intusschen blijft 't getuigenis van den meester en binnenvader Oltay, dat de meeste leerlingen ,,nog heidenen in hun binnenste waren" (onder welke ook dezulken, die goede Christelijke propositiën wisten te leveren). Van hetzelfde gevoelen was Jafnapatnam's tweede rektor: ,,Zoo daar eenigen zijn (van de kweekelingen), die men zou willen, tot het predikambt gebruiken, daarvan kan men zich niet verzekeren, dat ze niet zullen uitspatten, de religie vervalschen, met hunne heidensche grillen vermengen". . . . ,,Anderen, die tot het krankbezoekersambt niet bekwaam zullen bevonden worden en dus naar wereldlijke bedieningen zullen trachten, ... zal men niet gerustelijk kunnen gebruiken," want zij zullen door hunne kennis van de Hollandsche taal de geheimen der secretarie weten en verklappen." Dezelfde schrijver van deze consideratiën aan den Gouverneur-Generaal Willem van Outhoorn ried daarom af, de kweekelingen predikanten te maken; hoogstens moesten zij krankbezoekers zijn ,,onder nauwe bepaling van in de kerken alleen voor te lezen de Malabaarsche predikatiën, die reeds in de kerken zijn; zoo ook eeniglijk in het onderwijzen van jonge kinderen en zelfs bejaarde personen te blijven bij de gebeden en Catechismen, nu lange jaren op Jafnapatnam gebruikt en dat nog onder opzicht van een predikant," der Malabaarsche tale kundig.

Van het tweede Seminarie te Colombo, het *Singaleesche* genoemd, is meer vrucht gezien. Dezelfde Commissaris-Generaal, Adriaan van Rheede, die het Malabaarsche Seminarie stichtte, nam zich voor, een Singaleesche te Colombo op te richten met dezelfde bedoeling. Het kwam echter eerst in 1696 in gebruik. Vijftien aanzienlijke jongelingen uit de inlandsche bevolking waren de eerste kweekelingen, die des morgens eenen Nederduitschen, des middags eenen Singaleeschen onderwijzer hadden. Tot eersten rector werd benoemd Ds. Ruel. Doch eer hij in dat ambt kon optreden moest hij de Singaleesche taal, waarop hij reeds begonnen was zich toe te leggen, goed leeren. Met dit laatste verliep omstreeks anderhalf jaar. Hij was uitstekend toegerust. Der taal was hij zóó machtig, dat hij reeds in haar prediken kon. Zelfs had hij een Singaleesche spraakkunst vervaardigd, alsmede andere geschriften. Ds. de Kat, ofschoon reeds 62 jaren oud, sloeg de hand aan een Singaleesch-Mallabaarsch Woordenboek, ten behoeve der Singaleesche kweekschool. De verwachting was groot. ,,Het Seminarie belooft veel goeds," schreef de kerkeraad van Batavia naar de Nederlanden, en toch werd het in 1699, op last van de Majores en de Hooge regeering van Batavia, afgeschaft. Kort te voren waren de kweekelingen in tegenwoordigheid van de leden des Kerkeraads en twee politieken geëxamineerd en ,,naar hun leertijd loffelijk bevonden, zoo in het lezen en schrijven van het Nederduitsch als in het beantwoorden van de voornaamste gronden der christelijke religie, hun voorgesteld in aaneengeschakelde waarheden, volgens den draad der Heilige Schrift, waarin velen zeer vele bejaarde Europesche lidmaten beschaamden; zijnde het hun ook onverschillig, of zij in het Singaleesch dan wel in het Hol-

[1]) Hofstede II. Dl. II, bl. 22, 23.

landsch antwoordden, zoodat zij goede hoop op een gewenscht succes gaven." De Ceilonsche Kerken waren over de opheffing van het Singaleesche Seminarie zeer verslagen, omdat h. i. het Evangelie onder de Heidenen en Mohammedanen in hare omgeving zijn loop niet zou kunnen hebben, indien er niet vele predikanten kwamen, der Singaleesche taal machtig. In dezen geest schreven ze aan de Synoden in ons vaderland (N. & Z. Holland & Zeeland), wijzende op de vrucht, die de Roomschen plukten van hun arbeid op genoemde wijze. De Synode van N. Holland kwam tot het besluit, om pogingen aan te wenden tot herstelling van het Singaleesche Seminarie, „doch onder voorwaarde, dat het niet zou dienen tot opleiding van predikanten" (zie boven). In 1703 herhaalden de deputaten der N. Holl. Synode dit pogen en vonden de XVII „wel genegen tot de herstelling, doch niet met de Synodale restrictie, maar zoo, dat, als uit hetzelve bekwame subjecten mochten komen, alsdan ook uit hen proponenten en predikanten gemaakt zouden worden, conform zekere provisioneele kerkenorde voor de Indische Kerken in 1623 opgesteld door gedeputeerden van Z. en N. Holland, en geapprobeerd door H. M. en de XVII. [1])" In 1704 verrees het oude Singaleesche Seminarie weer uit zijn asch. Zes Nederl. proponenten werden aangezocht om naar Ceilon en Malabar te gaan, en daar, drie het Mallabaarsch en drie het Singaleesch te leeren, om dan aan de kweekscholen geplaatst te worden, „ten einde door derzelver dienst, met den tijd, niet alleen schoolmeesters en ziekentroosters, maar ook proponenten en predikanten mochten aangekweekt worden, tot verder onderwijzing dezer inlanders en anderen in hun taal." Slechts drie proponenten lieten zich bewegen naar O. I. te gaan, van welke 2 te Colombo zijn aangekomen. Ondertusschen was aan het hoofd van het herstelde Singaleesche Seminarie benoemd Ds. Petrus Sinjeu, pred. te Colombo (in 1705). Het eerste examen der kweekelingen van het Singaleesche Seminarie in tegenwoordigheid der Colombosche predikanten viel ongelukkig uit. Beter werd er door Colombo's Kerk getuigd van het examen van 1710. „De kweekelingen van het Colombosche Seminarie waren tot genoegen zoo in de Nederl. taal, syntaxis enz. als in de theologie geëxamineerd, zoodat zij haast zouden overgaan tot de „„Waarachtige wegen"" van Ds. v. d. Hoonaard, zoodat zij hoop hadden door hen bij tijd en wijle iets goeds ten nutte van het Christendom uit te werken." „Goeden voortgang had de kweekschool" was het weer in 1711. In 1715 waren de proponenten geëxamineerd in de natuurlijke godgeleerdheid en wel in de zedeleer „tot genoegen;" in 1717 hadden „8 studenten op de vragen, objectiën en exceptiën van den rector" naar aanleiding van 17 hoofdstukken begrepen in het 2e, 3e & 4e boek van T. W. v. d. Honert's de ware wegen „een vergenoegend antwoord gegeven." Sedert ging de ijver achteruit, totdat Ds. Sinjeu zich in 1723 weêr met kracht aan den arbeid zette. Over de blijken van de naarstigheid en het oordeel der kweekelingen was de Kerk van Colombo in 1724 zeer te vreden. Zelfs was de eerste proeve der preekgaven van de verstgevorderden haar voldoende voorgekomen. In het jaar 1723 is er in zooverre eene verandering in het Seminarie van Colombo gebracht, dat de laatste 6 kweekelingen van de kweekschool van Jafnapatnam, die toen der tijd opgeheven werd naar Colombo werden overgeplaatst, zoodat we van dit oogenblik af er Singaleezen en Malabaren vinden. Doch het oordeel over de kweekelingen is er niet op verbeterd geworden, al is de plaats van den overleden Ds. Sinjeu (1728) dadelijk voorloopig vervuld door Ds. Calden. Het Seminarie gaf „weinig vruchten te zien." De grootste lof werd aan de memorie der leerlingen toegezwaaid, weinig werd er gesproken van hun begrip van zaken en kennis. Het kwam zelfs sommigen voor „dat er zooveel noodelooze kosten omtrent die menschen verspild werden, te meer wijl die soort van menschen in minder dan de helft van den tijd, dien zij op Ceylon besteden moesten, in 't vaderland konden bekwaamd worden."

Toch zijn er proponenten van dit Seminarie van Colombo voortgekomen. Dezen, inlandsche proponenten genoemd, „hadden ieder hunne kerken of scholen, alwaar zij des Zondags zoo met prediken als catechiseeren de oorspronkelijke bewoners van het land moesten onderwijzen en stichten. Volgens hunne instructie waren ze gehouden, alle maanden eene leerrede, van welke hun de tekst werd opgegeven, in het Nederduitsch (waarin zij onderwezen waren) op te stellen en die, wanneer ze door de Europesche predikanten goedgekeurd was in hun eigen taal over te zetten en vervolgens voor hunne landgenooten uit te spreken." Doch de meesten hunner waren hiertoe te onbekwaam en te

[1]) Uit hetgeen we hierboven over het ontstaan der Indische Kerkenorde gezegd hebben, weten we, dat de hierboven gegeven verklaring met de waarheid in strijd is.

[1]) Hofstede l. c. Dl. I bl. 227.

ijverloos. [1]) Zelfs hunne eigene familie bewerkten zij vaak niet. Betere tijden schenen voor de resultaten van het Colombosche Seminarie aan te breken, toen de godvruchtige Gouverneur van Ceylon, Baron von Imhoff, (later Gouverneur-Generaal) een plan tot verbetering concipiëerde en den Heeren XVII ter goedkeuring voorlegde. Zijn plan was, dat voortaan in de kweekschool opgeleid zouden worden 8 Singaleezen, 8 Mallabaren en 8 Mestiezen, (afstammelingen van eenen blanke en eene Indiaansche of omgekeerd). De beide eerstgenoemden moesten in de gronden van hunne eigene talen onderwezen worden, de laatste in eene van beide, naar eigen verkiezing. Daarna moest het onderwijs gaan over de Latijnsche, Grieksche en Hebreeuwsche talen; vervolgens over de Theologie, waarmede zij zoover moesten gaan, dat zij met twee jaren studeeren in de Nederlanden klaar konden komen als predikanten. Van tijd tot tijd zouden op kosten der Compagnie twee der meest gevorderden naar Leiden gaan, om daar „onder het opzicht van degenen, die het H.Ed. Achtb. behagen zal daartoe te verkiezen, om vervolgens als proponenten naar Ceylon terug te keeren, met qualificatie, om daaruit ook door den tijd predikanten te kunnen beroepen en zelfs des noods ook in de steden, doch vooral te platten lande de kerken en gemeenten te bedienen." Of de Compagnie dit plan, dat in 1739 werd gemaakt, dadelijk goedgekeurd heeft, weten wij niet; wel is bekend dat reeds in datzelfde jaar een verandering in het Seminarie werd gebracht, waardoor het onderwijs beter werd. In lezen en schrijven, en in de kennis van de Malabaarsche, Singaleesche en Nederduitsche talen werd onderricht gegeven aan de eerstbeginnenden. Een conrector werd aangesteld, namelijk Frolich, voor Grieksch en Latijn, en eenige leerlingen maakten daarin goede vorderingen; terwijl Ds. Wetzelius de Theologie (zoo bovennatuurlijk als natuurlijk) onderwees, van wiens leerlingen eenigen genoegen gaven omtrent hun kennis. In 1742 namen de Heeren XVII het besluit, dat eenige leerlingen uit het Seminarie naar de Nederlanden gezonden zouden worden. De eersten, die dit voorrecht genoten (in 1744) waren Sigisbertus Abrahamsen (Bronsveld) en Johan Joachim Fijbrands (beiden Mistiezen). Drie jaren studeerden ze te Leiden en keerden toen naar Ceylon terug. De eerste werd later zelfs rector van het Seminarie. Omtrent hunne studiën werd een gunstig oordeel uitgesproken. Abrahamsen defendeerde zelfs, den 10en Juli 1747, met veel lof eene academische disputatie „de procuranda Indorum salute ex Jes. 66 : 18-21." In 1747 kwamen hier te lande Franciscus Janzen en Petrus de Sylva (Malabaren), Benjamin Cabraal (Singalees) en Johannes van den Broek (Casties of afstammeling van Mistiezen), nadat zij 't jaar te voren geëxamineerd waren „over de verbonden en hunne hoedanigheden," welk onderzoek „tot genoegen afliep." De beide eersten hebben hunne studiën te Utrecht voleindigd, maar zijn reeds kort na hun terugkeer gestorven in 1751. De derde stierf gedurende zijne studiën en de laatste mislukte. Beter ging het met Johannes Jacobus Meijer, een Misties, die, na „tot groot genoegen geëxamineerd (te zijn) in het Latijn, het Nederduitsch, het Hebreewsch, het Grieksch en de gewichtigste leerstukken des geloofs," in 1650 naar Leiden werd gezonden en zoo goed studeerde, dat Prof. van den Honert hem noemde „een braaf, geliefd en deugdzaam alumnus der Academie." Als Theologiae Doctor en predikant keerde hij naar Ceylon terug, en werd terstond, op aanschrijving van de Heeren XVII, geplaatst aan 't Seminarie van Colombo, waar hij eerst doctor legens en in 1757 rector werd (in de plaats van Ds. M. Wermelskirchen, die gestorven was). In het jaar 1762 werd hij naar Batavia gezonden, waar hij 10 jaren de Nederd. gemeente diende, toen hij zijn ontslag vroeg, naar Europa ging en daar stierf.

Voor de vierde maal werden, in 1752, jongelingen, Willem Jurriaan Ondaetjes (Malabaar), Hendrik Philipsch (Singalees) en Petrus Cornelis (Misties), gezonden. De eerste werd bij zijne terugkomst in 1758 rector van het Seminarie en in 1760 predikant te Jafnapatnam. Philipsch zag zich geplaatst op Colombo, om daar in 't Hollandsch en 't Singaleesch te prediken. Eindelijk werd ook Cornelis, die te Leiden (de beide anderen hadden te Utrecht gestudeerd) zijne studiën voleindigd had, teruggezonden. In 1760 was hij op Ceylon en twee jaren later te Cochim, (kust van Malabaar), waar hij ge-

[1]) Wanneer de leerlingen van het Seminarie hun studietijd hadden ten einde gebracht, werden de bekwaamsten eerst schoolmeesters op de gewone gage, de besten dezer werden daarna aan een onderzoek onderworpen en tot inlandsche proponenten aangenomen op een gage van *f* 26,— maandelijks. En wederom de ijverigsten onder dezen tot predikanten op een salaris van *f* 36,— maandelijks, doch zonder oplegging der handen, sessie in kerk- of schoolvergaderingen, zij mochten zich alleen bepalen tot de inlanders. Bef noch mantel was hun geoorloofd te dragen, slechts een eenigszins gedistingeerde zedige inlandsche kleeding. Hun plaatsen mochten ze niet verlaten zonder permissie. IJverloosheid had degradatie ten gevolge tot inlandsche proponenten, schoolmeesters enz. (Hofstede Dl. I. bl. 226.)

storven is. De laatste studenten van Colombo, die in ons vaderland en wel te Utrecht, van 1756—1762, gestudeerd hebben, zijn Bastiaan Janzen, Philip Gerhard Juriaan Ondaetjes (Malabaren) en Andreas Spoor (Misties). Ondaetjes is mislukt; de eerste heeft als predikant bij de Portugeesche gemeente van Batavia gediend en de laatste te Gale (Ceylon) gepredikt in de Singaleesche taal. Sints werden geene jongelieden van het Seminarie meer naar de Academiën gezonden. Kon men dan niet te vreden zijn over den uitslag dezer pogingen, om de Indische Kerk te voorzien van predikanten? Neen toch. Want immers werd het Seminarie van Colombo opgericht „om door zijne kweekelingen den inlander in zijn eigen taal en door zijn eigen natie bij wijze van schoolmeesters of inlandsche krankbezoekers en landpredikers tot het Christendom over te brengen." En al veranderde Baron von Imhof in zooverre den aard van het Seminarie, dat hij Singaleezen en Malabaren daarin wilde bekwamen, dat zij de professoren aan de hoogescholen hier te lande met vrucht konden hooren, zijn doel was ook, dat dezen, „na hunne terugkomst, het Evangelie in Indiaansche kleederen (zouden) gaan prediken door de landen van den Keizer van Ceylon, in wiens gebied, behalve de Ambassadeurs, welke de Compagnie jaarlijks af en aan den vorst zendt, geen Europeaan of iemand daarvan afkomstig, komen mag, dewijl zij, ontdekt zijnde, aanstonds gevat en voor al hun leven gevangen gehouden worden, waarvoor geen Singalees of Malabaar in zijn kleeding te vreezen heeft." Dit verkregen de Roomschen wel, zoodat wij ons niet hebben te verwonderen, dat zij beter slaagden onder de Heidenen, waarom vaak moest geklaagd worden door de kerkeraden „over den aanwas van het pausdom."

In 1760 ontving het Seminarie van Colombo weer een nederiger bestemming, om n.l. inlandsche proponenten van den vroegeren stempel, onderwijzers, krankbezoekers, tolken en inlandsche regenten, te kweeken. Het onderwijs in het Latijn, Grieksch en Hebreeuwsch werd afgeschaft en daarvoor in de plaats gesteld de rekenkunde en de aardrijkskunde. Onder het rectoraat van Abrahamsen in 1763 bloeide het Seminarie weer op en had men hope, dat verscheidene leerlingen zouden beantwoorden, om het Evangelie onder de heidenen te brengen. Nu en dan werden er proponenten uit hen benoemd, die „op het land met vrucht" werkten.

De godvruchtige Gouverneur Falck, wien de uitbreiding des Christendoms zeer ter harte ging, beproefde in 1765 het plan van baron von Imhoff weer te doen herleven, maar de Heeren XVII wilden vooreerst van geene verandering meer weten. Toch stelde Falck op zijne eigene kosten een docent in het Latijn aan het Seminarie aan en begon daar dus een wijziging, die in 1773 in zooverre werd voltooid, dat er voortaan aan die school 9 Malabaren, 9 Singaleezen en 6 Europeërs of Mistiezen zouden geplaatst worden, van welken de laatsten naar Europa gezonden zouden worden, om voor predikant te studeeren. Drie jongelingen Hofman, Hugonis en Ondaetje zijn daarop naar de Nederlanden gezonden, moesten echter eerst op de triviale scholen gaan, om daarna de Hoogeschool te kunnen bezoeken. Alle drie werden predikanten, doch weer niet voor den arbeid der Zending onder de heidenen. Eindelijk kwijnde het Seminarie en stierf weg, zonder aan de groote verwachtingen te hebben beantwoord, die men er bij zijn stichting van koesterde.

Wij moeten thans nog gewagen van het derde Seminarie, dat te Batavia werd opgericht onder de auspiciën van den reeds door ons genoemden Baron von Imhoff, die toen ter tijd Gouverneur-Generaal was. In 1742 namen de Heeren bewindhebbers der O. I. Compagnie de resolutie om „ten dienste van de verder gevorderden een Seminarium op te richten (te Batavia), evenals te Ceylon, tot het aanleeren van talen en leggen van de gronden der ıeligie, ten einde daaruit in den tijd, wanneer zich daarin bekwame subjecten, tot dienst van Gods Kerk, komen op te doen, jaarlijks twee zulke subjecten van Batavia, mitsgaders twee uit het Colombosche Seminarie over te zenden tot voltrekking hunner studiën, om, na verloop van uiterlijk drie jaren, alhier volleerd en tot proponenten geëxamineerd en geadmitteerd zijnde, wederom naar Batavia en Ceylon terug gezonden te worden op een tractement, ten einde de eersten zouden, dienen tot leeraars te Batavia, voor Java en de Oost, mitsgaders het geheele gedeelte van Indiën, alwaar de Maleitsche taal gangbaar is; en de laatste voor Ceylon en de West."

Het plan voor dit Seminarie werd door Baron von Imhoff uitgewerkt en den Raad van Indië, den 25en Juni 1745, ter goedkeuring voorgelegd. Zekere opstallen en erven, op de Veerburgsgracht buiten de poort Rotterdam, werden aangewezen voor het Seminarie, zijne kweekelingen en leermeesters. Met 13 leerlingen moest begonnen worden, en daar jaarlijks 6 aan toegevoegd, totdat het getal dertig bereikt was. Deze kweekelingen dienden uit allerlei soort

eerlijk geborene jongelingen, zonder onderscheid van natie, gekozen te worden en zich zelven of door hunne ouders en voogden voor de Indische Kerken dienstbaar te stellen. Wie geen gaven had om predikant te worden, kon toch in mindere betrekking gebruikt worden voor de Kerk. Over vier klassen werd de studie der jongelingen verdeeld. In de eerste werd onderwijs gegeven in lezen en schrijven van der leerlingen moedertaal, in cijferen, in de gronden der Christelijke religie, in het Nederduitsch, 't Maleisch en 't Portugeesch. De 2e klasse moest deze studiën voortzetten en tegelijk met het Latijn de leerlingen vertrouwd maken. Grieksch, Hebreeuwsch, philosophie, historie en oudheden enz. waren vakken voor de 3e klasse. De 4e klasse had de laatste hand te slaan aan de studie der studenten. De rektor voor de 4e klasse kreeg den rang van koopman, de conrector voor de 3e klasse dien van onderkoopman, de Latijnsche meester voor de 2e klasse dien van boekhouder. In 9 à 10 jaren konden de leerlingen deze klassen doorloopen en dus met hun 20e jaar naar de Nederlanden trekken. De opzet was dus zeer schoon. Tot rector werd benoemd Ds. Mohr, predikant bij de Portugeesche Kerk, een man van groote kunde en geleerdheid. Het zou ons te ver voeren zoo wij de plechtige inwijding dezer school wilden beschrijven. Genoeg zij het ons vermeld te hebben, dat zij met groote pracht den 2e November 1745 plaats had. Ds. Braarda hield eene rede „over de uitmuntendheid van den Christelijken godsdienst boven alle andere" en de rector „over de voortplanting van het Christelijk geloof in de Indische gewesten." Al wat groot en hoog was woonde deze plechtigheid bij. Daar mochten groote verwachtingen van dat Seminarie gekoesterd worden. Zijn eerstelingen Nicolaas Gray en Antoni Moyaart kwamen in 1753 in ons vaderland. De eerste keerde als predikant naar Batavia terug en overleed er, de andere mislukte. De overkomst van twee andere kweekelingen (Abr. Jans en D. Goedbloed) werd door den Bataviaschen Kerkeraad aangekondigd, toen de vergadering van de H.H. XVII onverwachts besloot, het Seminarie af te schaffen. Op verzoek van de Kerk van Batavia wendden de Kerken van N. en Z. Holland zich tot de Bewindhebbers met het verzoek het Seminarie te herstellen, maar het antwoord van dezen, den 16en Oct. 1758 gegeven, luidde: „dat het Seminarie voor afgeschaft zou gehouden worden, gedeeltelijk om de zware kosten van het onderhoud, gedeeltelijk om het weinige nut."

Op dit oordeel valt voor ons, die den blik kunnen slaan op al de vruchten van de Indische Seminariën, weinig af te dingen. De Kerken in de Nederlanden hebben dan ook, zooals wij weten, nooit met het denkbeeld van een Indisch Seminarie gedweept. Wat ze toegegeven hebben, hebben ze gedaan om der Indische broederen wil, die er zoo hooge verwachtingen van koesterden, wat niet moeielijk te begrijpen valt, vooral daar zij zagen met hoe weinige dienaren zij geholpen werd uit het vaderland, en hoe velen nog onder deze weinigen onbruikbaar bleken.

Hebben wij tot hiertoe den blik gevestigd op de Dienaren des Woords en hunne vorming en uitzending tot verkondiging des Evangelies onder Heidenen en Mohammedanen, laten wij nu een kort woord zeggen over de wijze waarop die verkondiging geschiedde: „In de Maleitsche taal alleen," zegt Prof. Werndley in zijne oratie, waarmeê hij zijn professoraat aan de Universiteit te Groningen aanvaardde, „is tot dusverre in Oost-Indië van de Europeanen de blijde stem van het Evangelie onder de Indische volkeren voortgezet, welke mogelijk beteren uitslag zoude hebben gehad, indien elk volk in zijn vaderlandsche spraak had mogen hooren de prediking van Gods Woord." Over zich zelven en zijnen dienst op Makasser sprekende, zegt hij: „Op Makasser heb ik drie jaren de gemeente in het Nederduitsch en Maleitsch geweid en somtijds ook eenigen uit het Heidendom en Mohammedanisme tot het Christendom gebracht; en ongetwijfeld zou ik er meer toegebracht hebben, hadde ik hunne moedertaal gekend." Hiermeê heeft de bovengenoemde hoogleeraar niet willen zeggen, dat er niet genoeg Dienaren des Woords waren, die de noodzakelijkheid betoogden, de talen der Indische volken te leeren en hen daarin met des Heeren Woord bekend te maken. Immers zou hij dan der waarheid te kort gedaan hebben. Het schijnt, dat Ds. Abraham Rogerius een der eerste Indische predikanten is geweest, die er op gewezen heeft, hoe noodig de kennis der talen was, om de Heidenen en Mohammedanen te naderen. Tijdens zijn verblijf in de Nederlanden in 1649 werden de volgende middelen van hem aan de Z. Holl. Synode voorgeslagen en door deze aan de N. H. S. meegedeeld, waardoor naar zijne meening het Christendom in Indië zou bevorderd zijn:

1e. „Dat de predikanten langer in Indië en bij hun Kerken mochten verblijven, opdat niet telkenmale, wanneer door de ervarenheid en kennis der zaken hun oogst en hoop van winst op het schoonste staat, door hun

vertrek de stichting verachterd worde. Ten welken einde ook dienstig zoude zijn, dat zij vooral wel getracteerd werden, en dat niet alleen in gezondheid, maar ook als zij ziek en impotent worden, en dat hunne weduwen met een goed pensioen mochten worden verzorgd;

2e. dat de predikanten aldaar tot gerief van de verdwaalde Heidenen, ook hunne talen moesten leeren, en tot dien einde van de Classen, die hen in het vaderland tot den dienst der Kerken aannemen en uitzenden, hun zulks afgevorderd worde, gelijk ook die predikanten, die zich zelven daartoe imploieren, behoorden extraordinair gegageerd te worden.

3e. Tractaten te schrijven of over te zetten in de Maleitsche en Portugeesche taal; ook dictionaires te maken Hollandsch, Maleitsch en Portugeesch en ook een van de Formosaansche taal.

4e. Te verzoeken en bevorderen bij Bewindhebbers het drukken van verscheidene tractaten „die teere Christenen meest noodig zijnde." Gelijk dat bij hem en anderen reeds voor dezen met vrucht geschied is.

5e. Te verzoeken bij Bewindhebbers, dat zij de scholen met goede boeken in genoegzaam getal voorzien.

6e. Dat ook de Synoden hier te lande tot de stichting van de Kerken aldaar wilden ijveren. Mitsdien inzonderheid de Classen recommandeeren, dat zij vrome, ijverige en wel beproefde mannen tot den dienst des Evangelies derwaarts zenden en nimmer zoodanigen, uit wier losheid en anderszins de Kerk gevaar loopt, ontstichting te ontvangen.

7e. Om alle rechte middelen des te meer te „voorspoedigen," is ook dit een generaal middel „dat de Synoden alhier zorg dragen kennis te hebben van den Staat der Indische Kerken door goede correspondentie met de Kerk van Batavia."

Voor 't oogenblik bepalen wij ons bij het 2e middel, op welks toepassing ook Baldeus aangedrongen heeft in zijn bekend werk: [1]) „gaarne willende zien, dat anderen naar den voet van Ds. Abraham Rogerius en mij verder mochten geraken, om met nuttigheid onder de heidenen te verkeeren, waartoe vooreerst de sleutel der kennisse der talen noodig is, om de dwaling en dwalenden met hun eigen wapenen te dooden en te keer te gaan . . ." Zelf heeft Baldeus zich op het Malabaarsch toegelegd, in die taal gepreekt, en bij zijn werk over Malabar en Choromandel een inleiding tot de Malabaarsche spraakkunst gegeven. Daarin verhaalt hij van zich zelven: „Ik bevond in den aanvang mijns dienstes (in het koninkrijk Jafnapatnam, waar ik toezicht had over 24 Kerken), wat mij in zoo een groot werk (te meer omdat ik vierdehalf jaar alleen was) zoude ontbreken, namelijk de kennis van deze taal, om mond aan mond met dat volk, zwaar van sprake en voor ons belachelijke lippen te kunnen spreken, te meer omdat ik beide de handen genoeg vol werks had in den Nederlandschen en Portugeeschen dienst. Evenwel die buitenkerken der inwoners, waaraan zooveel Roomsche leeraren hadden gearbeid, om hen de eerste beginselen van den godsdienst naar hunne wijze in te scherpen, konden niet als een vervloekt Gilboa of een dor Cabul blijven liggen. God de Heere dan na Zijne grondelooze barmhartigheid voorzag mij met een goeden tolk, niet alleen in zijne moedertale, de Malabaarsche, maar ook in de Portugeesche wel ervaren, niet alleen met den mond, maar tegelijk ook met de pen vaardig afgericht, waarlijk een vroom en godzalig man, wel beproefd in den achtjarigen dienst te dezer plaatse. Zijn naam is François. Want waarom zoude ik hem verzwijgen? Hij is mij geweest een trouw medgezel in het werk des Heeren en mijn zoon in Jezus Christus, door het eeuwige en ware Evangelie geteeld, en met eenen als de eersteling van dat landschap en deelgenoot aan des Heeren heilige en hoogwaardige tafel nog jaarlijks de Christelijke vriendschap en broederschap met zijn versneden pen onderhoudende tot mijne groote blijdschap nevens andere zijner landgenooten." [1])

„Maar om tot een besluit te komen; hoewel mij het aanleeren van die taal moeielijk en bijna onmogelijk scheen, want de letters kwamen mij voor als nieuwe monsters, hebbende wel wat gemeens met de Hebreeuwsche taal, maar met zulken grooten onderscheid" enz. Verscheidene talen achtte de hoogleeraar Werndley noodig voor den „Indischen Evangeliedienst." Om slechts enkele Indische talen te noemen, wijzen wij op het Maleitsch, het Javaansch, het Chineesch, het Formosaansch, het Ternataansch, het Sangireesch, het Amboneesch (met zijne veelvuldige dialecten), het Makassaarsch, het Boegineesch, het Singaleesch, het Malabaarsch, het Warugisch enz. Daar zijn ook predikanten geweest, die zich geheel aan een dezer talen wijdden en daarin zeer ver gevorderd waren. Vaak werd echter hun kennis onbruikbaar gemaakt door de Compagnie, die hen, zonder oordeel des onderscheids, verplaatste.

Baldeus verhaalt o. a. van eenen predikant, Ds. Bartholomeus Heyne, die „in mijn tijd al proeven gaf van zijne naarstigheid, om in de Portugeesche taal dienst te doen in het Catechiseeren, en buiten twijfel (nog zijnde een jonkman van weinig jaren) in het Malabaarsch goeden dienst te zijner tijd zoude gedaan hebben, nu met een' slinger op Gale geworpen, alwaar (hij) nu in plaats van zijn Malabaarsch te onderhouden, van nieuws zal moeten Singaleesch leeren, 't welk beklagelijk, verdrietig, ellendig en zeer nadeelig is voor Gods Kerke." [2]) Ook

[1]) Voorrede.

[1]) O. l. bladz. 192.

[2]) O. l. bl. 192.

de kennis van het Portugeesch was noodig voor de prediking des Woords onder de heidenen, omdat de Compagnie de bezittingen der Portugeezen in Oost-Indië veroverde en dezen daar met den handel hun taal en godsdienst (den Roomschen) gebracht hadden. Vooral was dit het geval geweest op de kust van Malabar en op Ceylon. Hadde men dit ook gedaan met de Nederlandsche taal, oordeelde Valentijn. Aan pogingen daartoe heeft het niet ontbroken. De predikanten Wilkens en Danckaerts beproefden in hun tijd de Nederlandsche taal algemeen te maken, doch te vergeefs. De latere Gouverneur-Generaal Rijkloff van Goens liet in 1659 op Ceylon een plakkaat afkondigen, „waarbij allen inwoners van dat eiland op eene boete van drie realen van achten geboden werd hunne slaven met kort gesneden haar en zonder hoeden te laten gaan, totdat zij de Nederduitsche taal zouden aangeleerd hebben." Evenzeer te vergeefs. waarschijnlijk doordat er de hand niet aan gehouden werd. „Het ware te wenschen geweest," zoo verzuchtte Valentijn, bij de vermelding van dit plakkaat, „dat zulk een besluit in al de landvoogdijen, onder de edele Maatschappij in Indië staande, genomen was, om alom de Nederl. taal in te voeren en 't is zeker, dat er dan, na verloop van twintig jaren, wel tienmaal meer voordeel dan nu, door de predikanten alom gedaan zou geweest zijn." Het Nederlandsch moest dan ook op de scholen geleerd worden. Maar vele vruchten droeg dit onderwijs niet. „Onze taal," schrijft Baldeus, „valt veel moeielijker en zwaarder dan de (Portugeesche)."

Daarom ried deze zelfde schrijver aan: „'t Is zeker en gewis, dat het beste middel om den godsdienst voort te planten hierin bestaat, niet dat men het volk laat leeren de Nederlandsche taal, maar dat de leeraars hunne taal leeren. Want het eerste zoude langzaam voortgaan en zeer kostelijk vallen, gelijk almede op andere plaatsen de ervaring geleerd heeft. Nu is het betamelijker, dat één man of leeraar aanleere de taal van al zijn volk, dan dat al het volk leere de taal van den leeraar."

Van hetzelfde gevoelen was de baron von Imhoff, die o. a. met het oog op Ceylon zeide: „Daar moeten meer leeraars zijn, die zoowel Portugeesch, als Singaleesch en Malabaarsch leeren spreken, en daarin hunnen dienst doen, of het is menschelijkerwijs te vergeefs alles wat men van dit Christendom verwacht." Ook Prof. Werndley getuigde: „Wordt aan de inlanders eenen predikant gegeven, die 's lands taal verstaat, zij ontvangen hem met eere; luisteren met open monden; houden de oogen op hem gevestigd; verlustigen zich in zijne welsprekendheid; vinden zich verrukt en betuigen aan elkander nooit gehoord of gedacht te hebben, dat de wet van Christus dusdanig was." Eindelijk drongen de deskundigen aan bij het schrijven en drukken de eigenaardige karakters der talen te gebruiken.

En hoe moest de predikant onder de heidenen arbeiden? Baldeus deelt ons zijne wijze van werken meê. Hij bezwaarde de heidenen, waaronder hij werkte, niet met „groote leerstukken, lange vragen en diepe geheimenissen," maar droeg „eerst naaktelijk de waarheid en zoo kort en bondig als het mogelijk is bij monde en geschrifte" voor, „'t welk lichtelijk bij de jonge jeugd zal onthouden worden, waarop dan gedurige catechisatie en mondelinge onderwijzing volgende, in praesentie en tegenwoordigheid van de ouderen en meerderjarigen, die dan, hoorende den lof Gods uit den mond der kinderen, zelven met schaamte geprikkeld werden, om hen na te volgen en zoo kan men met trappen tot de volmaaktheid komen. Want de opbouwing van een Kerk en Kerken is geen werk van eenen dag of twee. (Esra 10 : 13)."

„Paulus hield dezen voet, dat men eerst het beginsel der leere Christi moest leggen, en daarna tot de volmaaktheid voortgaan, en hij toont, wat die beginselen zijn, de grond van de bekeering tot God en de afstand van onze booze werken, het geloof in God, de leere der doopen, de oplegging der handen, de opstanding der dooden en het eeuwig oordeel. 't Is ook tot voortplanting van den godsdienst noodig, dat niet alleen alle de inlandsche Christenen een kort begrip hebben, maar dat datzelve blijve en niet veranderd worde. Want zoo telkens een nieuw aankomend predikant een ander formulier zou samenstellen, dat moest ten hoogste tot belasting der arme menschen, bezwaring van hunne memorie en niet anders dan tot verwarring strekken en ondienst aan de Kerke Gods doen. Daarom heb ik in den aanvang der reformatie van de Kerk (op Jafnapatnam) met last der hooge Overheid de voornaamste stukken van den godsdienst met vragen en antwoorden samengesteld," welk kort begrip op Ceylon is ingevoerd. „Dat was een zeer dienstig en noodig werk, waarvan door Godes genade zeer goede vruchten voortkwamen. Men heeft gezien wat al kwaad die verandering der leerstukken door nieuwe aankomende leeraren in Formosa te wege heeft gebracht. Het was best geweest, dat men op de voetstappen D. Roberti Junii en Georgii Candidi

ware voortgegaan en op hun gelegde gronden gebouwd." „Niemand meene toch," voegt H. Velse hieraan toe, „dat de door Paulus, Rom. 11 : 25, 26 voorspelde ingang van de volheid der Heidenen op eene onmiddelbare, miraculeuze wijze behoeft te komen. Neen, de volheid zal ingaan langs denzelfden weg en door dezelfde middelen, waardoor de eerstelingen ten tijde der Apostelen ingekomen zijn. En dat waren al even zulke middelen, als welke zich nu meer (De bekende Francke schreef in zijn tijd, dat „de Hollanders zich de bekeering der Heidenen in het tegenwoordige meer dan voorheen aangelegen lieten zijn") dan in de tusschen beide verloopen eeuwen komen op te doen. In de H. S. des N. T. met opmerkzaamheid acht gevende op de middelen van zoo een snelle gezegende en wijdluftige bekeering der Heidenen, gelijk toenmaals is gezien, vinde ik o. a. deze 4 voornaamste:

I. „IJver van menschen, die hunne zielen hebben overgegeven voor den naam onzes Heeren Jezus Christus (Hand. 15 : 26), uitgaande voor Zijnen naam en niets nemende van de Heidenen, (3 Joh. vs. 7).

II. Gewilligheid van machtigen, om trouwelijk aan deze broederen geleide te doen, gelijk het Gode waardig is, en, om de zoodanigen als volgens schuldigen plicht te ontvangen, teneinde dus medearbeiders te mogen worden van de waarheid. (3 Joh. vs. 5—8.)

III. Blijmoedigheid voorts van de Heidenen zelven over het aankomen van zulke predikers, gepaard in die Heidenen met een zoeken om 't Woord Gods te hooren.

IV. De vertaling te dien einde van dat Woord in een of meer alom bekende talen wel en trouw."

Wat dit laatste betreft, de vertaling des Bijbels in de Maleitsche taal verscheen eerst te Amsterdam in Latijnsche karakters, die echter bij de Inlanders niet bekend waren. In 1723 begon echter de latere Hoogleeraar H. G. Werndley eene overzetting van den Bijbel in 't Maleitsch, in Aziatische letter, waarna hij naar Nederland overkwam, om tegenwoordig te zijn bij het drukken er van (1730—1733).

Hierbij kwam omstreeks denzelfden tijd nog eene Portugeesche en eene Malabaarsche Bijbelvertaling. Behalve den Bijbel werden er traktaten en preken ter vespreiding gewenscht door de predikers des Woords, en daaraan heeft het ook niet geheel ontbroken. Eindelijk wenschten de leeraren den steun der overheden, wat hun van sommigen niet onthouden is, zoo o. a. van Baron von Imhoff, wiens devies was: „Eerst de religie, dan de politie, dan de negotie", van Cloon enz.

't Was meestal ook de wensch van de Heeren XVII, dat de dienaren des Woords de eere, die hun toekwam, ontvingen. Desniettegenstaande waren de meeste ambtenaren en overheden der waarheid vijandig, waaruit vaak oneere en minachting voor de dienaren des Woords is gevloeid. De Heer H. Velse deelt ook nog in zijn bekend werk de middelen mede, die een onbekend geleerde in die dagen uitgaf „tot voortplanting des Christendoms in O. I." Kortelijk komen ze hierop neer: 1e kennis van talen; 2e verbreiding des Christendoms door schrift (leesbaar d. i. gedrukt met eene letter aan elke taal eigen) en door de levende stem (van predikanten, proponenten, krankbezoekers, catechiseerders en schoolmeesters). Om zulke mannen te krijgen, die der tale kundig zijn, is er onderwijs noodig uit boeken (spraakkunst, woordenboeken, schrijvers) en door goede meesters in Seminaria of in publieke lessen van professoren. „Studenten alhier in Seminaries voor Indië aangekweekt, moesten in ons land onberoepelijk zijn, of ten minste bij beroep de onkosten, aan hen gedaan, vergoeden; doch, hun tijd in Indië uitgediend hebbende, anderen voorgetrokken worden." „Alle predikanten, naar Indië gaande, moeten belooven zich in 't aanleeren der Indische talen te benaarstigen volgens Synodale resolutiën. De ijverigsten dan mogen ook wat boven anderen beloond en de traagsten niet bevorderd worden."

De predikanten werden in hunnen arbeid onder de Heidenen bijgestaan door Inlandsche proponenten, wier eigenlijke taak was om „met prediken en catechiseeren de oorspronkelijke bewoners des lands te onderwijzen en te stichten." Zij kwamen van de Indische Seminariën en werden niet naar de Nederlanden gezonden. Op hunnen ijver is meestal niet veel te roemen geweest, evenmin op hunne bekwaamheid. Na de Inlandsche proponenten vermelden wij de Nederlandsche krankbezoekers, onder welke zeer goede arbeiders zijn geweest, maar niet minder anderen, die niet bekwaam waren tot den post, dien zij bekleedden. De Kerken waren niet bijzonder op hen gesteld. Weinig viel ook te prijzen van de catechiseermeesters. Ten minste de Inlandschen waren „veeltijds afgodische, dronken, gierige menschen en de weinigen, die deugdzaam waren, meestal botterikken."

Zoo arbeidde de Kerk onder de Heidenen en met haar ging hand aan hand de school, buiten wie de eerste niets kon. Nauwelijks had dan

ook de O. I. Compagnie, bezield als zij was met het voornemen, om naast hare zegevanen de banier van den Christus te planten, een gedeelte van Amboina bemachtigd, of terstond werd aan het stichten van scholen gedacht. De Gouverneur-Generaal Matelief opende daar een school voor de Heidensche en Mohammedaansche jeugd. De eerste onderwijzer was een scheepsdokter. Toen de landvoogd Frederik Houtman in 1611 van Amboina naar Nederland ging, nam hij eenige kinderen van Ambonsche Orangkaya's (grooten) met zich, om ze, na genoegzaam in 't vaderland geoefend en beschaafd te zijn, als schoolmeesters terug te zenden, hetwelk met de meesten gelukt is. Scholen verrezen ook in Jakatra, op Ceylon, ja in alle landen der Compagnie. „Conquesten te maken en Scholen te stichten, waren bijna gelijktijdige dingen." Het onderwijs liep over lezen en schrijven (van het Nederl. en de volkstaal) en de beginselen van den christelijken godsdienst. Talrijk waren de scholen; op Ceylon, Batavia, Amboina, waren ook vele, zeer vele scholieren, maar naar gelang der kinderen was niet het getal onderwijzers. De meeste scholen zullen wel niet veel meer dan één onderwijzer gehad hebben, die zich door een of meer zijner oudste leerlingen liet helpen. [1]) Deze meesters der school waren tegelijk voorlezers in de Kerk, vooral als er geen leeraar was en dat was met de meeste plaatsen 't geval. (Baldeus verhaalt, dat hij 24 Kerken had te bedienen toen hij te Jafnapatnam stond.) Daar waren tweeërlei soort van onderwijzers, Europeesche en Inlandsche. Van de laatsten waren de meesten weinig bruikbaar: afgodisch, dronken, gierige menschen; de beteren domooren. De Europeesche, die vaak vroeger eene andere betrekking bekleed hadden, waren over het geheel beter.

Niet overal in het gebied der O. I. Compagnie is met vrucht onder de Heidenen en Mohammedanen gearbeid. De schoonste vrucht scheen, een tijdlang, het eiland Formosa te beloven. Uitnemende mannen als Gravius, Candidius, Vertrecht, Hambroek hebben daar gearbeid. Vele duizenden kwamen het Woord Gods hooren; duizenden werden gedoopt. Kerken werden geplant. Een Seminarie kon worden verwacht. Gods Woord en verschillende leerboeken lagen in de Formosaansche taal gereed. Op sommige plaatsen zelfs droegen de inwoners de kosten der scholen. Niet dat er niet veel te klagen viel over onkunde, gebrek aan arbeiders, ijverloosheid en ontrouw van schoolmeesters enz. Maar 't was een veelbelovend arbeidsveld toen op eens in 1662 de tijding naar de Nederlanden overkwam: „Op Formosa zijn de kerken door den inval van den zeeroover Coxinga erbarmelijk verwoest. Gods dienaars zijn gevangen, en het is onbekend of zij nog in leven zijn."

„Wie kan," zoo vraagt Baldeus na de vermelding van dit feit, „zonder beweging zulke beklagelijke verstoring lezen?

Mijn ingewand ontroert, mijn leden beven al.
Wanneer ik maar bedenk Formosa's ramp en val.

Zoo heeft God in zijn rechtvaardigen toorn door de wreedste en tyrannigste der heidenen een parel van de kroon der E. Maatschappij afgerukt; zoo is zelfs de eere van ons hoofd gedaald; en o wee ons! dat wij zoo gezondigd hebben; zoo zijn de Heidenen in 't erfdeel Gods gevallen en hebben de doode lichamen zijner knechten 't gevogelte des hemels ten prijze gegeven, en is 't vleesch zijner gunstgenooten aan het gedierte des velds, en hun bloed is als water uitgegoten; zoo zijn de Nederlanders in die gewesten in dat jaar een spot geworden allen, die rondom waren; zoo is Jakob opgegeten en zijn lieflijke wonin-

[1]) Baldeus verhaalt ons ten minste van de school van Mayletti, dat zij 750 kinderen had, „die in kennisse uitstekende zijn (en) ook een verstandig leermeester hebben, die alleen meer werk doet, dan twee schoolleeraars op Telepole," waar 1000 kinderen de school bezochten, „waarvan 480 allen de vragen, catechisatiën en gebeden niet alleen wisten op te zeggen, maar bekwamelijk daarover reden te geven." Te Changene gingen 700 kinderen school, die „met die van Paneteripou in hun kennis boven anderen te prijzen zijn." „De schoolmeester Ambrosio doet alle vlijt en naarstigheid om aanwinste te doen." „De school van Chavagatzery bestaat uit een getal van meer dan 1000 leerlingen, zoodat twee meesters en één medehelper hun toegeschikt." Zelfs gunt ons Baldeus een klein kijkje in de school. „De kinderen worden in hunne klassen en rijen doorgaans verdeeld en de meest kundigen leeren degenen, die minder weten, en dat in zoodanige orde, dat zelfs diegenen, die het Geloof in het Onze Vader kennen, leermeesters zijn van die, welke alleen het Onze Vader kennen. Onder deze jongens zijn ook eenigen als Merinho's, die de afwezenden aanteekenen, bij den meester en grooten Merinho aanklagen en beklappen."

Al die scholen hadden vele boeken noodig, wat veel geld kostte, waarom dan ook, volgens den Gouverneur-Generaal Joan Maatzuyker, niet altijd aan de petitiën voldaan konden worden. Toch wilde hij dat werk niet „verachterd" hebben door gebrek. „Hoewel," schrijft hij aan Baldeus in 1662, „mij late voorstaan, dat het lezen en schrijven voor dat arme volk zoo noodige zaak niet zij, als maar in de noodige fundamenten der religie (in zeer weinige punten bestaande) wel geleerd en onderricht worden. Want als het Christendom door het lezen en schrijven zal worden voortgeplant, zoo zal het langzaam bijkomen en de E. Compagnie zeer kostelijk vallen"; woorden, waarop ds. H. Velze aanteekent: „Tot zoo een christendom zeker, waar men evenwel onder de protestanten in Europa niet zeer mede te vreden zou zijn, kan een Heiden al gemakkelijk vervorderd worden. Maar waarom zal zoo een christendom meer kunnen voldoen in Indië, dan in Europa." Pennen en papier kostten deze scholen niet veel, vooreerst, omdat weinigen het tot het leeren schrijven brachten en die er toe kwamen begonnen met in 't zand te schrijven en later op olen of bladeren van een boom, waarbij een ijzeren pen tot schrijfveder diende.

gen verwoest, zoo heeft de Heere in zijnen toorn, zelfs om zijne Kerk, noch gemeente, noch den voetbank zijner voeten gedacht. Zoo kwam de woedende Chinees als eene andere Sanherib in het wond des schoonen velds (Jes. 37 : 24). Zoo is het schoonste eiland in korte maanden van zijn sieraad beroofd geworden."

Een ander niet minder vruchtbaar arbeidsveld onzer vaderen vinden wij op Jafnapatnum en het machtige eiland Ceylon. Wij hebben reeds gewag gemaakt van de beide Seminariën van Mallabaren en Singaleezen en van de scholen, waar honderden en duizenden kinderen gingen. We zouden gaarne meer verhalen, maar 't overzicht, waartoe wij geroepen zijn, beperkt ons. Slechts enkele cijfers mogen spreken. In 1729 waren op Jafnapatnam 187.133 gedoopten en op Ceylon 301.122 gedoopten. Of daar echter veel levend geloof en kennis onder de gedoopten te vinden was, valt wel te betwijfelen. Ons treft het toch, dat van de 187.133 gedoopten op Jafnapatnum slechts 304 tot het Avondmaal toegelaten waren (een vermindering in 9 jaren van 33). Op Ceylon waren 1054 ledematen op de 301.122 gedoopten.

Niet minder gezegend is geweest Amboina, met de omliggende deelen, de oudste bezitting onzer vaderen. Op het jaar 1746 vernemen wij, dat er toen 3 predikanten waren, 19.776 christenen, 1445 tot het Avondmaal toegelaten, 4772 schoolkinderen, buiten de school 5644, nieuw gedoopten 944, totaal 37.581, waaronder niet begrepen is de talrijke Nederlandsche gemeente op Amboina. Minstens zijn nog 3 predikanten noodig, omdat verscheidene plaatsen nauwelijks 1 of 2 maal 's jaars kunnen worden bezocht.

Van Batavia wordt gezegd op het jaar 1732, dat zij „de bloeiendste Kerk van geheel Indië is en alleen meer ledematen uitlevert dan alle de buitenlandsche kerken."

Overigens werd door de Nederlandsche Kerken gearbeid op Banda en omliggende eilanden, op Timor en omliggende eilanden, op Rotti, op Savoe, op Ternate, Makasser, Malakka, Sumatra's westkust enz.

Wij naderen nu het einde van ons overzicht over O. Indië. Toch mogen we het niet voor voltooid rekenen, eer wij nog eenen laatsten blik geworpen hebben op de hinderpalen in het Zendingswerk onzer vaderen. Zij zijn 6 in getal geweest:

1. De moeielijkheid en verscheidenheid der talen. Baldeus getuigde, zooals wij boven reeds gezien hebben, dat „hem het aanleeren van de Malabaarsche taal moeielijk en bijna onmogelijk toescheen." In dienzelfden geest sprak ook Werndley.

2. De willekeurige verplaatsingen der predikanten „Waarlijk", zegt H. Velse, „moeten verdrietig vallen aan eerlijke predikanten zoodanige verzendingen van de eene plaats, wier taal zij met veel moeite hebben geleerd, om door Gods Woord daarin te prediken te voldoen aan het groote oogmerk van hunne verre reizen, naar de andere, waar zij door taalonkunde voor een langen tijd onnut moeten wezen." Of gelijk Baldeus zegt: „Niets anders als stomme beelden. En daar zij door de onzekerheid van al wederom naar eene andere plaats te kunnen verzonden worden, nu al lusteloos moeten wezen, om nogmaals zoo veel moeite aan eene nieuwe en mogelijk al mede wederom haast vruchteloos te maken taal te wagen."

3. Het gebrek aan leeraars en onderwijzers. Achtentwintig, dertig, vijfendertig, veertig, vijfenveertig leeraars, en men had voortdurend minstens zestig noodig, en dat getal moest vermeerderen, naarmate 't getal Kerken toenam. Dan vatteden de Roomschen het anders op. Elke pastoor had zijn eigen kerk, zoodat er ten tijde, toen de Portugeezen de kust van Malabar, Ceylon enz. bezaten „op dezelfde plaatsen, waar nu 2 hoogstens 3 van onze leeraars zijn, 40 Roomsche dienaars waren." Daarom moesten de leeraars minstens 4 preken in de week maken en dan bovendien de buitenkerken bezoeken. „De omkreits", vermeldt Hofstede, „van de kerken onder de provincie Ternate sorteerende, besloot ten minste een lengte van 500 mijlen, zoo niet meer. Ter visitatie van derzelver kerken en scholen steekt men met een sloep van 60 voeten lang in zee, en men heeft, als de winden en stroomen altijd medeloopen, den tijd van negen maanden tot de visitatie noodig. Hoe moeielijk dit omzwerven en dobberen op zee, bij eene des daags onverdragelijke hitte en de ongezonde koude des nachts voor lichamen, geenszins daartoe opgevoed, vallen moet, behoeft niet gezegd te worden." „De kerkvisitatie in de provincie Amboina is wel van die uitgestrektheid niet, maar met geen minder moeite, ongemakken en gevaren vergezeld. De predikant, die de visitatie doet, wordt met een vaartuig getransporteerd, 't welk de hevigste trekking van den magneet weerstaan kon, wijl zelfs geen ijzeren spijker, hoe klein ook, tot hetzelve gebruikt is." De reizigers konden hierin niet staan of ordentelijk zitten, maar moeten, al liggende, gelijk gedierten, zeeboezems van 15 uren lang overgezet en, den bestemden wal naderende, door de ijselijkste brandingen met vaartuig en al op den steilen oever geslagen. Bij deze kerkvisitatiën werden de scholen bezocht,

de vorderingen der leerlingen nagegaan, de arbeid van meesters enz. onderzocht, de voortgang des Christendoms beproefd, gepredikt, gecatechiseerd.

4. Fellen tegenstand moest de prediking ontmoeten bij de Papen, de vroegere heeren, de Mohammedanen, de priesters der Heidenen. Ook de nationale veroordeelen boden weerstand aan het Christendom. Eindelijk had de ketterij weliger bodem in Indië dan in de Nederlanden.

5. De winsten waarop de Compagnie belust was, de tyrannie en ontrouw der ambtenaren, de baatzucht van velen waren evenzoo vele hinderpalen van de Zending.

En eindelijk 6, het kwaad gedrag der leeraars, meesters, krankbezoekers enz., ja van bijna al de Europeanen. We zullen hierover ooggetuigen laten spreken:

„Gave de lieve God", lezen wij bij Schouten, „dat toch onze Nederlanders, die immers zoo goede Christenen willen zijn, in Bengalen, Arakan, Pegru, Siam, Tonckin, Japan, op Choromandel en andere plaatsen van Indië aangeland zijnde, de ware geschapenheid van een Christen in hunnen handel en wandel omtrent de Heidenen kwamen te betoonen, om dus in den tijd van hunne vreemdelingschap omtrent de vreemden, zelfs de ongeloovigen te doen gelooven, dat de ware Christenen maar alleen de gezuiverde lievelingen Godes in en door de genade onzes Heeren Jezus Christus zijn; dat ze de onbekeerde Heidenen in de verafgelegen landen en koninkrijken met een zedig, oprecht en Christelijk leven mochten komen voor te gaan en uit hunne werken kwamen te betoonen de zuivere blijken van het ware zaligmakende geloof; dat ze met hoererij, dronkenschap, vloeken, zweeren en vuile ongebondenheden de Heidenen tot geen ergernis, maar door hunnen godzaligen wandel tot Gods eer en heerlijkheid, den Indianen tot stichting en zichzelven tot vordering van hunne eeuwige zaligheid mocht verstrekken. Wat zou dat een gewenschte zaak zijn! „Maar helaas 't is zooverre van daar, dat zelfs de grootste ongebondenheden en goddeloosheden in vele Oostersche landen, ook bij de genaamde Christen worden gepleegd." „De verfoeielijke zonde van hoererij gaat jammerlijk in Oost-Indië in zwang." „Onze ongebonden bootsgezellen (de goede, vrome en godzalige niet te na gesproken) verloopen zich ook het meerendeel jammerlijk in de zonde van dronkenschap en ongebonden uitgelatenheid dervoegen, dat zelfs de Mooren en Heidenen daarvan een gruwel hebben."

En Baldeus roept uit:

„Eer men meester wordt van de plaatsen, zou men God en Zijnen heiligen dienst in den arm nemen en protesteerende betuigen, dat het daarom te doen was; maar meester geworden zijnde, geenszins en zijne eere zoo lichtelijk vergeten, God en Zijnen heiligen dienst verachten, ja 't Heidendom zelfs verergeren. En of God dat niet bezoeken zal, mag de tijd leeren. Mij aangaande, hoewel ik niet anders als den welstand van de E. Compagnie wenschte, ik zorge dat zulke goddeloosheid te zijner tijd thuis zal gezocht worden." [1])

Ja zelfs de gansche strijd, in de Indische Kerken gevoerd over de scheiding der beide sacramenten, had mede ten doel, om de zonde gemakkelijker te maken. De Classis Walcheren, waarschuwende tegen de genoemde scheiding, zegt in haar advies hieromtrent:

„Door de scheiding en het alleen doopen van de bejaarden zoude de hoererij en de concubinage op Batavia zeer krachtig begunstigd en openlijk als geauthoriseerd worden. Want de concubinen of bijzitten, op haar of op haars lijfheers verzoek, alleen maar gedoopt zijnde, zijn en blijven niet alleen buiten opzicht en kerkelijke censure, maar hare onechte kinderen, op haren naam als van een gedoopte en zoogenaamde Christin zonder opsprake moetende gedoopt worden, blijft de onechte vader onder dien dekmantel te beter onbekend en verborgen. De bijzitten, zoolang zij in dat schandelijk leven volharden, zullen nooit ledematen trachten te worden." „Waarom ook de hoereerders alreede openlijk over deze Sacramentenscheiding zich verheugen en beroemen, dat ze hunne concubinen nu alleen zullen kunnen gedoopt krijgen."

Wij behoeven niet te verzekeren, dat we nog het ergste niet hebben medegedeeld van hetgeen ons de ooggetuigen hebben meegedeeld aangaande der Christenen levensgedrag. Doch dit is genoeg om aan te toonen, dat dit leven een ontzaggelijk groote hinderpaal is geweest voor de uitbreiding des Christendoms.

En hiermeê zijn wij aan het einde van dit deel onzer taak gekomen. En de conclusie is, dat er in onze O. I. bezittingen veel en onder veel tegenstand is gearbeid aan de verkondiging des Evangelies onder Heidenen, Mohammedanen en Papen. En God de Heere heeft zich niet onbetuigd gelaten, want der vaderen arbeid spreekt nog. Maar daar had meer kunnen gedaan zijn, hadde de gemeente des Heeren ten volle hare roeping verstaan.

Zij, als aanhangsel, hierbij een woord gevoegd over

De Kaap de Goede Hoop.

Tot de gewesten, onder het gebied der O. I. Compagnie staande, heeft ook de Kaap de Goede Hoop behoort. In 1648 wees van Ribeek de genoemde maatschappij op de belangrijkheid van dit punt, en reeds in 1651 vestigde er zich de eerste kolonie, die in 1652 de Kaapstad stichtte. Ook hierheen werden predikanten gezonden, onder welken er waren, die de verkondiging des Woords Gods onder de Heidenen ter harte namen. Vooreerst vond men er de slaven. Hoever de arbeid onder hen zich heeft uitgestrekt weten wij niet. Waarschijnlijk zullen de meesten hunner in het Christendom onderwezen en gedoopt zijn. Omtrent de slavenkinderen schreef Ds. Overney in 1680, dat zij „op advies van Gouverneur en Raden gedoopt (werden), als de eigenaars de christelijke opvoeding op zich namen, of als de ouders vroeger door de Portugezen gedoopt waren."

---

[1]) Baldeus, o. e., bl. 13, beschr. van Ceylon.

Doch ook aan de Heidenen werd het Evangelie verkondigd met name aan de Hottentotten. Immers schreef Ds. P. Calden in 1705, dat „tot meerder bekeering der Heidenen (het) noodig ware de Hottentotsche taal te leeren, waarvoor hij wel wenschte zich 1 à 1½ jaar af te zonderen."

En Valentijn vermeldt, dat deze Ds. Calden zich aan de Hottentotten veel liet gelegen liggen. Hij verhaaldt, dat hij, in het jaar 1705, op de buitenplaats van den genoemden leeraar zijnde, een Hottentot sprak, die hem „op al de vragen, die (hij) hem deed zulk een bondig antwoord gaf, als een ervaren catechisant zoudt hebben kunnen doen."

„Ik moet bekennen," roept Valentijn dan uit: „dat ik hierover in mijn hart niet alleen zeer verblijd was, dat het Gode behaagde in zulk een gering vat zooveel licht der genade tot verdere verlichting van deze allerwoedste, botste en vuilste Heidenen, die ik ooit ergens ontmoet heb, te geven; maar moet daarnevens zeggen, dat ik over de grootheid van zijne kennisse in goddelijke zaken ten uiterste verbaasd stond." Hij wenschte dus, dat de predikanten aan de Kaap alle hunne krachten zouden inspannen, om dat volk eenige gronden van kennis te brengen „alzoo dat heilzaam werk, maar eens ter dege aan den gang gebracht zijnde, mettertijd een grooter voortgang dan men denkt zoude kunnen hebben, hetwelk zoo in opzicht van hen (de Hottentotten) als in opzicht van de slaven der Ed.-Maatschappij alhier een van de grootste en heerlijkste zaken, die eenig predikant met lof zou kunnen uitvoeren, wezen, en waarover zijn loon bij God groot zou zijn."

Laten wij nu overgaan tot:

WEST-INDIË.

Hebben wij boven gezien, dat de West-Indische Compagnie in 1621 opgericht is, zij kreeg al spoedig octrooi van alleenhandel op geheel Amerika en op Afrika, van den Kreeftskeerkring tot de Kaap de goede Hoop. Over vijf kamers was deze Compagnie verdeeld (nl. Amsterdam, Zeeland, Rotterdam, Noord-Holland en Friesland met Groningen) [1]). Het getal Bewindhebbers was 74, door wie het uitvoerend bewind werd gekozen, bestaande uit 19 leden (De HH. XIX). Naast den handel, werd der W. I. Compagnie uitdrukkelijk bij het octrooi opgelegd de voortplanting des Christendoms onder de Heidensche bevolking. De eerste kolonie had zij in Noord-Amerika, waar zij de stad Nieuw-Amsterdam en den staat Nieuw-Nederland stichteden, later veroverde zij het grootste deel van Brazilië. Voorts vestigden zij zich op Curaçao, St. Eustatius, in Suriname, Berbice, Essequebo, op St. Maarten, Demerary enz., en in Afrika nl. St. George d'Elmina en een deel der Goudkust. In 1674 ging de eerste West-Indische Compagnie te gronde. Het volgend jaar weer opgericht, werd zij in 1791 door de Staten-Generaal opgeheven. Dat door de Kerken in de Nederlanden in de eerste plaats de krachten gewijd werden aan het verzorgen van de geestelijke belangen der Christenen op de schepen, die naar West-Indië voeren, en in de koloniën, behoeven wij slechts even aan te stippen. Maar niet daaraan alleen werd gedacht, ook der Heidenen nood werd door haar niet vergeten, ofschoon het niet te ontkennen valt, dat de ijver voor de bezittingen der West-Indische Compagnie niet zoo groot is geweest als voor die der O. I. Het meest hebben zij nog gearbeid in Brazilië.

Dit Brazilië was onder de regeering van Joan III door den Paus aan Portugal toegekend, zonder dat iemand deze beslissing betwistte. Toen echter Portugal, in 1580, zich onderwerpen moest aan de Spaansche heerschappij, en zijne koloniën dus Spaansche koloniën werden, kwamen eerst de Engelschen, die in 1586 de stad Bahia plunderden en in 1591 St. Vincent vernielden en te Olinda zich vestigden. De Franschen hielden, van 1612—1618, Majaro bezet. In 1624 kwamen de Nederlanders en veroverden Bahia. Wel werden zij door de vereenigde pogingen van Spanjaarden en Portugezen weer verdreven, maar zij keerden in 1630 terug, namen Olinda en het Recif, dat versterkt en tot hoofdplaats onzer bezittingen in Brazilië gemaakt werd, en breidden hunne heerschappij weldra over de helft van Brazilië uit. Een der uitnemendste gouverneurs van Brazilië is Jan Maurits van Nassau, een kleinzoon van Jan den Ouden, geweest. Gedurende zijn bestuur bloeiden de koloniën aldaar. Een groot deel van de inkomsten des lands en van zijn eigen vermogen besteedde hij aan de versterking der riviermonden, aan de verbetering der communicatie-middelen, aan de verfraaiing der steden; verder was hij zeer verdraagzaam jegens de Joden en Roomschen, die daar te lande in grooten getale woonden, zocht de verschillende rassen zooveel mogelijk te vereenigen en spaarde geen moeite, om de Portugezen te winnen. Nadat Maurits van Nassau, in 1640, door de W. I. Compagnie teruggeroepen was, kwam

[1]) Amsterdam had $^4/_9$ voor den inleg, Zeeland $^2/_9$ en de overige kamers ieder $^1/_9$.

het bestuur in zwakker handen. Dit nam echter niet weg, dat, ofschoon kort daarop Portugal weêr van Spanje vrij werd, Brazilië nog bij verdrag aan de W. I. Compagnie bleef. Doch toen onverstandige plagerijen de planters verbitterd hadden en Engelschen en Portugezen deze verbittering aanvuurden, kwam het tot opstand, die met de verdrijving der Nederlanders eindigde. In 1661 werd geheel Brazilië aan Portugal afgestaan voor de som van 350.000 pond sterling.

Nadat de Nederlanders vasten voet in Brazilië hadden gekregen, werden aldaar, door de Kerken in het moederland, Kerken geplant, en wel achtereenvolgens op 't Recif, te Gojana, Paraiba, Tamarica, Cabo, St. Augustijn, St. Antonio de Cabo, Porte Calvo, die eene Classis vormden, welke met de Nederl. Classen en Synode in betrekking stond. De predikanten en krankbezoekers, welke daar werkzaam waren, werden bijna alleen uit de Classis Amsterdam en Walcheren daarheen gezonden of voor eenigen tijd geleend.

Werd bij deze uitzending in de eerste plaats bedoeld, de Christenen te verzamelen, zooals aan predikanten en krankbezoekers, die naar O. I. werden uitgezonden, dezen werd evenzeer opgedragen het Evangelie onder de Heidenen voortteplanten. Behalve deze Heidenen waren in Brazilië velen van het Pausdom, wat niet te verwonderen was van een land, dat zoolang onder Portugeeschen invloed gestaan had. 't Ging dus niet aan, hier te werk te gaan als in O. I. en het Pausdom te weeren en de Christelijke religie alleen toe te laten. Slechts werd eene beperking den Roomschen opgelegd, dat zij namelijk hunnen godsdienst niet in het openbaar mochten plegen in processiën of iets dergelijks. Maar de Papisten bekommerden zich weinig om dit verbod. Evenmin baatte het den Gereformeerden Kerken, dat zij onder hen eenen predikant zonden, om hun de waarheid van Gods Woord bekend te maken. De priesters wisten de leeken zoo onder hun gehoorzaamheid te houden, dat zij zich niet waagden onder het gehoor der gereformeerde leeraars. Nevens de Papisten waren niet weinige Joden in de Braziliaansche koloniën. Of onder hen veel gearbeid is, weet ik niet. Onder de Heidenen ging het beter. Deze Heidenen waren vooreerst Indianen, (gedeeltelijk Tapoyers, de oudste bewoners des lands), die in twee soorten verdeeld waren: de vrijen, die verre in het binnenland woonden en degenen, die in de Aldeen (pachthoeven, dorpen, gehuchten of heerlijkheden) woonden, en ten tweede negers of negros, vreemdelingen, die van de kust van Guinea of andere plaatsen als slaven gebracht en aan de meestbiedenden verkocht werden, om den arbeid zoo in 't veld als in en om het huis te doen. Als een geschikt middel, om het Christendom onder deze Heidenen te brengen, werd door de Classis van Brazilië, in hare vergadering van 3 Mrt. 1637, vastgesteld, dat er een kort begrip der Christelijke religie zou samengesteld worden. Ds. Joachimus Soler kweet zich van deze taak. De copie van het onderwijsboekje, dat den titel kreeg van: „Een eenvoudige en korte onderwyzinge uit Godes Woord in de Braziliaansche, Nederduytsche en Portugeesche talen, gesteld en uitgegeven uyt laste en naame der Classicale kerckelyke vergadering in Brazilië met bijgaande formulieren voor Doop en Avondmaal", kwam in 1641 in handen van de Classis van Amsterdam, daar het naar Enkhuizen gezonden was, om daar gedrukt te worden. Het boekje beviel de Classis echter niet, daar èn zijn inhoud èn zijn afwijkingen niet onschuldig waren, waarom zij de Synode van Noord-Holland adviseerde het boek te onder te houden. Een ander middel, dat de Kerken in Brazilië in het belang der Zending beproefden, was een verzoek aan den gouverneur en de hooge Raden, „dat hare Achtb. gelieve op Compagnie kosten eenige Brazilianen op 't Recif te onderhouden, ten einde zij aldaar in de gemeente der Christelijke religie mochten onderwezen worden en later uitgezonden onder hunne landgenooten". Eindelijk werden er met toestemming der Overheid, in 1638, eerst een [1]), later twee predikanten [2]) door de Classis benoemd om onder de Brazilianen, in de Aldeen, die wel heilbegeerig schenen te zijn, het Woord Gods te verkondigen, de Sacramenten te bedienen, kerkelijke discipline te oefenen. Aan hen voegde de Classis voorlezers (in 1638 twee) toe, ervaren in de Spaansche (Portugeesche) taal, om ouden en jongen te leeren lezen en schrijven en in de fundamenten der Christel. religie te onderwijzen.

De bediening in de Aldeen was niet onvruchtbaar „comende het volck in de dagelyksche gebeden en sangen en tot 't gehoor des Woords, luysterende oock met gehoorzaemheid na de vermaninge harer predicants, alleenlyck dat het noch niet rijp genoech en is het Heilig Avondmael te bedienen" (1638). In 1640 verklaarde Ds. Dooreslaer „dat de kinderen redelyck avanceren in kennisse, ja, eenige bedaachde door daachlyx onderwysen tot so verre gecomen, dat sij het Heilig Avontmaal metten eersten hadden

[1]) Ds. David van Doorenslaer.

[2]) Ds. D. van Doorenslaer en Ds. Joh. Eduardi.

cunnen ontfangen, so den troebel sulx niet hadde verhindert." Tevens werd gestreden tegen de gewoonte van sommige Brazilianen, om hunne vrouwen te verlaten en op andere Aldeen met andere vrouwen te trouwen. Doch mocht al de arbeid onder de Brazilianen niet geheel onvruchtbaar zijn, zooveel vooruitgang als gewenscht werd, zagen de predikanten niet, èn door de verstrooing waarin de menschen leefden èn door de voortdurende oorlogen, waardoor zij zoo verarmd werden, dat zelfs de hulp van de vaderlandsche Kerken moest ingeroepen worden, wat nooit te vergeefs geschiedde. [1])

Wij hebben gezien dat behalve de Indianen nog andere Heidenen in Brazilië waren n.l. de negers of negros. Het lot van dezen was zeer hard. De gehuwden onder hen werden gescheiden door koop en verkoop. Overspel en hoererij waren daarvan het gevolg, zoodat bittere klachten vielen over de „groote desorde en Godtloosheyt, die omtrent de Negros wort gepleecht." Ook het kerkgaan werd hun belet, terwijl zij daarentegen den Sabbat ontheiligden door werken of dansen. Natuurlijk trachteden de Kerken aan zulk eenen misstand een einde te maken, want zij oordeelden, dat „niet alleen een iegelijk lidmaat schuldig is, hare Negros in de Christelycke religie te onderwyzen, maar ook dat er tyd beraamd worde, waarop de Negros zullen hebben hare bijeenkomsten in een bekwame plaats, om door een ziekentrooster onderwezen te worden."

Behalve de prediking des Woords werden onder de Heidenen ook scholen opgericht. Aan de regeering verzocht de Classis van Brazilië in 1638, om in de Aldeen der Brazilianen eenige schoolmeesters, zoo Duitschers (Nederlandsche) als Brazilianen, indien 't mogelijk was, te zetten. En zoo geschiedde het, en wel door mannen, die tegelijk voorlezers waren. Zelfs oordeelden de Kerken het noodzakelijk, dat de Nederduitsche taal aan de Brazilianen werd geleerd.

Doch welke middelen de Kerken van Brazilië hebben aangewend, om de ware religie onder de Indianen en Negers te brengen, hoe grooten ijver zij hebben betoond, veel was haar tegen. Vooreerst de uitbreiding van het Pausdom; voorts het gebrek aan predikanten, krankenbezoekers en onderwijzers, voor hun taak berekend; dan de onverschilligheid en onzedelijkheid der Nederlanders en Europeanen èn het winstbejag der kooplieden, waardoor zij er toegebracht werden de slaven vaak te mishandelen, met de Roomschen en Joden te heulen, den Sabbat te ontheiligen, eindelijk de zwakheid der regeering. Geen wonder dan ook, dat, toen de West-Indische Compagnie uit Brazilië verdreven was, de Kerken vervielen en haar Zendingsarbeid ophield; en toen Portugal weer de handen in Brazilië vrijkreeg, zegevierde Rome overal.

In de andere deelen van het gebied der West-Indische Compagnie hebben wij nog minder sporen van Zendingsarbeid der Nederl. Geref. Kerken gevonden. Predikanten vinden wij wel in Angola, op St. Eustatius, Tobago, in Essequebo, op St. Maarten, in Suriname, in Berbice, op St. Christoffel, op Curaçao, wier taak was om de Kerk des Heeren, ter plaatse waar zij kwamen, op te bouwen, daar hun bij hunne qualificeering de bede werd toegevoegd, „dat de God des ganschen aardbodems (hunnen) dienst aldaar genadiglijk en krachtiglijk gelieve te zegenen tot verlichting van het Heidendom, tot verwakkering van het Christendom aldaar en alzoo tot voortzetting van het Koninkrijk van Jezus." Maar veel hebben de meesten, zoo niet allen, zich niet laten gelegen liggen aan de Heidenen. Een hunner, Ds. Basilier, die van 1668—1676 op Suriname arbeidde laat zich in eenen zijner brieven, in 1676 geschreven, over dit deel van zijnen werkkring aldus uit:

„Wat den loop des Evangelies onder de Heidenen aangaat, daarvan is nog weinig of niets te zeggen; het is geen eens mans werk, wat zeg ik, geen menschenwerk zelfs. De landaart (inlanders) is een volk, daar geen maniere van Godsdienst altoos in bespeurd wordt: ik heb Agrippa's onder hen gevonden, die, als ik ze door een tolk aansprak, wel wenschten dat te verstaan; maar daarbij bleef het. Zij zijn zeer schuw, komen zelden bij ons, en wonen eenige mijlen van ons af in het binnenland. Zij hebben mij door een tolk laten zeggen, dat zij door ouderdom onbekwaam waren, om die dingen, den godsdienst aangaande, te vatten, waarom ik aan Hun Ed. Mog. verzocht heb, dat er middelen mochten uitgevonden worden tot oprichting van scholen en aanstellen van bekwame schoolmeesters, ter opkweeking van hunne kinderen, of ten minste van de kinderen van hen, die slaven onder ons zijn, daar dit het eenige middel is tot verbreiding van de leere der waarheid. Ik heb hen hooren antwoorden op de vraag, waarom zij onze taal en manieren van Godsdienst niet leeren of vatten konden. „Onze moeders zijn zot, want als wij jong zijn kunnen wij het wel leeren, dan willen zij ons niet bij de Christenen laten wonen, en wanneer wij groot zijn, kunnen wij het niet vatten." Dat heb ik ondervonden aan een van hunne kinderen, dat ik voorgenomen had met de mijnen op te kweeken en te onderwijzen. Wanneer het zeer begon toe te nemen in antwoorden op vragen, leeren van gebeden, ook kennis van letters, haalde de moeder het weg, omdat zij er zoolang niet van af kon. Ik heb de Indianen rondom mij laten weten, dat, indien zij hunne kinderen

[1]) Met de Tapoyers, die dieper het land in woonden kwamen de Kerken niet in aanraking, tenzij zij tot haar kwamen. In 1645 vroegen eenigen hunner hunne kinderen in de Aldeen te brengen, wat toegestaan werd.

wilden laten leeren; ik een groot huis wilde laten maken omtrent het mijne, om daar met hunne kinderen te komen wonen, maar ik heb in hen geene begeerte gevonden." En lager: „Hunne taal is zeer duister, zwaar, kort, doch rijk; zij hebben behalve, de gemeene taal, eene, die alleen hunnen aanzienlijken bekend is, zijn gansch ongenegen, om eene andere taal dan hunne eigene te leeren, omdat zij die voor de beste houden; hunne taal kan niet in den grond verstaan of geleerd worden, tenzij door eenen gedurigen omgang of eene verkeering, waartoe zij vrij schuw zijn. Ik heb ook gemerkt, dat zij, die al eenige jaren onder hen verkeerd hebben, geen woord in die tale kunnen uitvinden, om hun eenige stukken van den Godsdienst voor te stellen; ook niets van de ziele. Waaruit dan krachtiglijk af te leiden is, hoe vruchteloos tot nog toe de verwachting is geweest van de verkondiging des Evangeliums, ik laat staan, van de bekeering onder hen in 't bijzonder, als men daarbij doet, dat wij al eenige malen in vreeze zijn geweest, van hen overvallen te worden. Ik zeg vruchteloos, en zoo zal het blijven, zoolang het (onder verbetering) niet aangevat wordt door scholen, waarin het hunner jeugd, of van die onder ons slaven zijn, van kinds af ingescherpt wordt en alzoo bekwaam gemaakt, om onder den landaard dat talent te gebruiken in hun eigen taal of God hun te eeniger tijd bekeering gave."

Hieruit blijkt, dat er ja wel pogingen aangewend werden om onder de Heidenen het Woord te brengen, maar zeer zwakke, welke nog meer verzwakt werden door gemis van de kennis der volkstaal. Hiermeê is niet gezegd, dat er niet uit de Heidenen werden onderwezen in de Christelijke religie en gedoopt. Zoo meldde Ds. Specht, in zijn schrijven d.d. 8 Sept. 1669, dat „God zijnen arbeid zoodanig gezegend had, dat 37 personen door den Christelijken doop in de gemeente waren ingelijfd, maar dezen waren eenlingen, die bij de Christenen inwoonden."

En wat van Suriname geldt, geldt van al de bezittingen der W. I. Compagnie. Ook van onze nederzettingen in N. Amerika, waaromtrent wij o. a. in een bericht d. d. 1653 aan de Synode van N. Holland lezen: „De Kerk in Nieuw-Nederland maakt bekend den goeden loop van het Evangelie onder de blinde Heidenen." De Gouverneur in de stad Oranje, aan de rivier Wiopora, schreef aan de Synode van N. Holland, dat hij boven verwachting eene schoone rivier en ongemeen vruchtbaar land gevonden had en met de overigen door de Indianen zeer beleefd en vriendelijk ontvangen waren. „Deze Indianen erkennen," zegt hij verder, „een God in den hemel", maar hij heeft niet kunnen bemerken, dat zij een gezetten Godsdienst hebben. Als de Indianen bij hem ten eten zijn, ontblooten zij op zijn voorbeeld ook het hoofd, in den Godsdienst komende, gedragen zij zich modest en stil. Hij vertrouwt, dat zij „bij aanwending van behoorlijke middelen tot het Christendom zullen kunnen worden gebracht". Eindelijk vraagt hij, „dat zijn verzoek om eene collecte, ondersteund mag worden." Uit N. Albaniën werd den 1en Nov. 1693 door Ds. Dellius gemeld, dat ondanks den tegenspoed en het verzwakken zijner gemeente „God de Heere nog al zijn zegen gaf tot bekeering der Heidenen, uit welke 16 lidmaten aangenomen. Verscheidene gebeden, de 10 geboden en 8 à 10 psalmen waren overgebracht in de wildsche taal, benevens de belijdenis voor den H. Doop en het H. Avondmaal."

Wat door onze vaderen verzuimd is, hebben de bekende Hernhutters, die in dezen arbeid zijn ingegaan, gedaan en dat met rijken zegen. Het ligt niet op mijnen weg, om van deze werkzaamheden te gewagen. Slechts wil ik vermelden, dat hun arbeid enkele Gereformeerden in de Nederlanden hebben beschaamd, zoodat zij den wensch hebben geuit, dat de Geref. Kerken nog dit arbeidsveld zouden betreden.

Ds. H. Velse deelt, in zijne reeds meermalen aangehaalde voorrede op de nauwkeurige berichten nopens de grondvesting des Christendoms onder de Heidenen, in het jaar 1739 uitgegeven, een voorslag mede, bevattende „*Middelen tot voortplanting van het Christendom in West-Indië,*" van eenen onbekende, die in W. I. getoefd en eenige ervaring opgedaan had.

De bekeering der heidenen in West-Indiën moet ondernomen worden;

1. Omtrent twee soorten van menschen.

1. *Indianen* of inboorlingen van 't land. Van deze volken, zijnde vrij van nature, maar oorlogend somtijds tegen elkander, worden de overwonnenen tot slaven aan de Europeesche ingezetenen verkocht door middel van reulers, die met hen weten om te gaan; en dus gebruiken wij ze tot visschers en jagers, en de vrouwlieden tot allerlei huiswerk, waartoe zij zeer bekwaam zijn.

Overigens zijn deze menschen bruinrood van vel, met lange zwarte haren, wonende in de bosschen, zich geneerende met visschen en jagen. Een volk, bijzonder gering, klein en sober van eten, doch zeer genegen tot den drank. Van welke men bespeurt en ondervonden heeft, dat zij eenige dingen van Adam, Abraham enz., doch zeer verward en duister, weten te zeggen. Zij weten ook te zeggen, dat er een man boven ons is (de duivel), waarvan alles kwaads komt. Een volk, zooveel te gemakkelijker tot den waren godsdient te brengen, omdat het zeer gauw van begrip en ook trouw van aard is voor diegenen, die hen wel en vriendelijk behandelen. Doch (zij zijn) zeer vrij, stout en gemeen(zaam) bij diegenen, met welken zij eens kennis gemaakt hebben. Een klaar bewijs, dat de natuur, die om geen meerder of minder onder schepselen van éénen aard weet, aanstonds ook de vreeze wegwerpt, zoodra zij gelijkheid bespeurt.

2. *Negers* of vreemdelingen, die van de kust van Guinea of andere plaatsen voor slaven in de West-Indiën gebracht en aan de meestbiedenden verkocht worden, om den arbeid zoo in 't veld, als in en om 't huis te

doen, gelijk mede die van dezen als slaven geboren worden, zijnde zwart van vel en gekruld wolachtig haar. Dezen zijn, gelijk de ondervinding leert, wat dommer van aard en harder van begrip; doch hetgeen zij eens gevat hebben onthouden zij zeer vast.

II. De wijze van deze bekeering moet zijn:

Niet slechts hen eenige gebedekens of spreukjes uit den bijbel van buiten te laten leeren, dan te doopen en tot Christenen aan te nemen, gelijk die in het Pausdom, of ook wel in O. Indië, zoo men zegt, de rijst-christenen worden aangenomen. Dit zoude het getal der naam- en mond-christenen maar vergrooten, welke, onzes bedenkens, meer kwaad dan goed na zich sleept.

Maar deze bekeering moet geschieden, met hen den rechten staat des onderscheids te leeren tusschen heidenen christendom, wat zij van nature zijn en wat zij kunnen worden, zoo zij Christus met waar geloof aannemen. Hen daardoor aan te zetten tot ware verplichtingen, die zij hebben, om God, die hun deze genade schenkt, hen in deze dagen des N. T. mede tot zijn volk aan te nemen, bovenal te dienen, en daarna ook wel bijzonder hunne heeren, die hen door hunne kooping aan dit geluk deelachtig maken.

III. Nuttig was dan ook deze bekeering.

* Niet alleen in vele godsdienstige opzichten, welke elk van zelf genoeg verstaat, maar ook voor de koloniën, omdat daardoor zelf de slaafsche menschen geschikter en bekwamer zullen gemaakt worden, waardoor dan ook noodzakelijk van zelf de harde behandelingen òf ophouden òf verminderen, die nu veroorzaken, dat velen hunner mochten ontrouw worden en zichzelven het leven benemen of wegloopen, waardoor de bosschen vol leegloopers worden, die, zonder tegenspraak, onze vijanden worden, waardoor belet wordt, dat men de landen verder in niet durft bewonen, terwijl een ieder al bij de meest bewoonde plaatsen wil blijven.

IV. De middelen tot deze bekeering moeten zijn geestelijke of lichamelijke.

De geestelijke kunnen noch mogen andere zijn als die getrokken zijn uit het zuivere onvervalschte Woord Gods, waaruit zij tot opkweeking der zuigelingen en kinderen zoo in kennis als jaren een uittreksel moeten maken van de lichtste doch voornaamste plaatsen, die leeren: 1. dat er een God is, die alles geschapen heeft en nog onderhoudt; 2. dat die God alles goed geschapen heeft, maar dat de mensch, door ongehoorzaamheid van God afgevallen, den vloek over zich heeft gehaald; 3. dat door den vloek het onderscheid der volkeren in de wereld gekomen is, door het onderscheid der volkeren haat en nijd ontstaan zijn, door haat en nijd, strijd en oneenigheid (onderdrukking en geweld, oorlogen en moorden); 4. dat ondertusschen die God, zijnde rijk in genade (niet lang na deze droeve verdeeldheid der volkeren) een zeker volk voor zijn volk uit al de volkeren aangenomen, door bijzondere wetten en rechten bestuurd en voor allerlei vijanden bewaard heeft, maar dat toen dit volk Hem niet gehoorzaam en dankbaar was, maar verlaten had, en 5. dat God zijnen Zoon Christus in de wereld gezonden had, om zich zelven een nieuw volk te bereiden uit al die andere volkeren zonder onderscheid, deze, zijnde allen slaven des duivels, met zijn eigen bloed gekocht en dus tot zijn eigendom gemaakt heeft, roepende tot zich al de einden der aarde, om zich als vermoeiden en beladenen te verkwikken en eeuwig te behouden, hetzij dienstknecht, hetzij vrije, (hetzij Europeanen, hetzij Indianen, blanken of zwarten, zonder onderscheid).

Dit uittreksel, van Classis en Synode goedgekeurd en aangeprezen moet niet alleen tot leering van Indianen en negers gebruikt worden, maar ook zelfs tot onderwijs van de kinderen der blanken, bijzonder in zulke volksplantingen, waar niets anders dan de zuivere Gereformeerde Godsdienst mag geoefend worden, omdat het daar onnoodig is de kinderen te leeren het onderscheid tuschen onze religie en andere gevoelens, terwijl dikwijls gezien en aangemerkt is, dat andere gevoelens te wederleggen, dikwijls is ze te leeren.

Edoch alles moet geschieden met communicatie van het Eerw. Classis dier plaatse, waar de overheid, over de volkplantingen bewind hebbende, resideert, dewelke ook nauwkeurig zorge moet dragen, dat alles ten voordeele van de buitenlandsche Kerken, zoo in hunne Classicale vergadering bezorgd wierd.

Maar deze geestelijke middelen vereischen ook geestelijke personen, om ze aan de ellendige menschen met vrucht te besteden. Deze personen moeten, zonder tegenspraak, zulken zijn, die niet alleen goede gegronde kennis hebben van de leero der waarheid, die naar de Godzaligheid is, maar ook door hunnen oprechten handel en wandel, door nuchter en matig leven, hunner leer weten geloofwaardigheid en gezag bij te zetten, niet het hunne, maar wat van Christus is met een oprecht gemoed, zin, hart en ziel zoekende, vooral dat zij niet den eenen of anderen, dien zij niet wel beproefd hebben aan een stuk brood zoeken te helpen, opdat hij zich beteren zal.

V. Vooroordeelen en beletselen tegen deze bekeering moeten weggenomen worden.

Wij weten, dat de meeste en voornaamste ingezetenen der volksplantingen van het vooroordeel zwanger gaan, dat zij door de bekeering hunner slaven geen heeren en meesters meer over hunne slaven zouden zijn, of dat zij dan veel van hun werk zouden moeten verliezen door het kerkgaan, leeren enz. Anderen meenen dat het al vruchteloos en vergeefsch werk zou zijn, daar zij onder de hunnen komende tot hunne oude drekgoden zouden vervallen.

Maar 1. het christenworden verbindt den slaaf nauwer aan hem die hem gekocht heeft, mits die hem niet meer verkoopen mag, ten minste niet aan een heer, die hem in zijn geweten zou dwingen.

2. Zal meer werk van de slaven kunnen gedaan worden als zij beschaafd worden dan als zij dom blijven.

3. Het christendom verbiedt ook den slaaf zijnen naaste, dus ook zijn meester te dooden.

4. Hoe inniger het christendom werkt, des te minder zal een slaaf een vijand zijn en een planter een tiran of vilder.

5. Vooral op de kinderen der slaven en der vrije Indianen moet gewerkt worden.

Natuurlijk zullen lichamelijke middelen medewerken tot verspreiding van het Evangelie als daar zijn: Onderhoud van school en kerk, aanleg van kolonien door 't Gouvernement voor Negers en Indianen, waarin koffie, cacao en suiker verbouwd werd, waarbij een Seminarie of kweekschool (in de manier onzer weeshuizen), waar de kinderen ter opvoeding en leering besteld kunnen worden. Als dit seminarie vruchten zal afgeworpen hebben ook voor de kinderen der Indianen en dezen dus allen bekwaam zijn tot het werk, zullen zij, zich goedgedragende, hunne vrijheid krijgen, een stuk lands in bearbeiding ontvangen tegen zekeren huur en alzoo dorpen vormen, waarvan of het gouvernement of de planters heeren zijn."

Hoe doelmatig vele dezer maatregelen tot

verbreiding des Evangelies in W. Indië mochten zijn, tot uitvoering zijn zij niet gekomen. In anderer arbeid in te gaan zou ook niet goed geweest zijn, tenminste zoolang Gods Woord de regel en richtsnoer is.

De Goudkust.

Staan we nu nog een oogenblik stil bij de Goudkust, waaronder wij verstaan moeten dat gedeelte der westkust van Afrika, hetwelk zich uitstrekt van de Kaap-der-drie-punten tot aan de rivier Volta. De Portugezen hadden hier eertijds aanzienlijke sterkten, waarvan St. George d'Elmina een der voornaamste was. Nadat de Nederlanders zich, op het einde der 16e eeuw, van deze kusten meester gemaakt hadden en er nog meerdere vastigheden gebouwd, legden zij er bezettingen in, die den handel hadden te beschermen. Vooral de handel in slaven was daar sterk. Men vond hier de voornaamste markten voor de slaven, die naar Amerika werden gevoerd. Het is licht te begrijpen, dat, waar zulk een gruwel als de slavenhandel gepleegd wordt, van den zendingarbeid weinig sprake was. Daar waren anders Heidenen genoeg, wonende om en bij de sterkten. Zelfs was er op St. George d'Elmina meestal een predikant, die wist, dat de Kerken van het vaderland verlangden, dat den negers het Evangelie zou gebracht worden. Maar wat baatte dit! De vloek der slavernij keerde den zegen des Evangelies. Daarmeê willen wij niet zeggen, dat er geen negers Christenen zijn geworden. Wie herinnert zich niet de geschiedenis van Jan Companie, uit de dagen van de Ruyter?

Ook vinden wij meermalen gewag gemaakt van zwarten en zwartinnen, die in ons vaderland tot kennisse van het Christendom kwamen. Maar dat was hier te lande, waar de slavernij verboden was, zoodat zelfs de slaaf, die onzen grond betrad, terstond vrij was. In hun eigen land moesten de Afrikanen afkeerig blijven van den godsdienst hunner onderdrukkers en vervolgers. Alleen de zwarten, die in dienst van Europeesche heeren waren, kwamen meestal tot het Christendom over. Van de Afrikanen, die hier te lande het Christendom aannam, noemen wij met name Jacobus Elisa Joannes Capitein, die aan de Leidsche Hoogeschool tot den heiligen dienst werd toegerust en als predikant naar St. George d'Elmina werd gezonden. Aangaande zijn eigen leven deelt hij ons in de voorrede voor zijne dissertatie mede: „Een kind van zeven of acht jaren, hetzij in den oorlog of door eenig ander toeval, van mijne ouders beroofd zijnde, werd ik verkocht aan den wakkeren scheepsbevelhebber Arnold Steenhart, wanneer hij om den slavenhandel aan eene zekere plaats van Afrika, de rivier van St. Andreas genoemd, geland was. Deze van die plaats naar het kasteel d'Elmina en van daar naar Chamma teruggekeerd zijnde, heeft mij vereerd aan zijnen vriend, den koopman Jacob van Goch." Met dezen kwam Capitein (zooals van Goch hem noemde) naar Nederland, waar hij door de zorge van zijnen weldoener (zooals hij hem noemt) onderwezen werd in de Christelijke leer en opgeleid tot herder en leeraar. In zijn vaderland teruggekeerd, achtte hij het zijne roeping, zooals hij zelf zeide, „om eensdeels de Christenen te dezer plaatse te versterken in de eens aangenomen leer, die naar de godzaligheid is, in de hope des eeuwigen levens, en anderdeels om mijne maagschap naar het vleesch, de Moorsche heidenen, de verborgenheid des Evangelies, welke in alle eeuwen hun niet is bekend gemaakt, naar de voorlichting der eeuwige voorzeggingen, op het voetspoor der heilige Evangelisten en Apostelen te openbaren." Maar ook hij zal bij zijne maagschap geen willig oor gevonden hebben. En zoo wel, dan toch heel weinig.

En hiermede ben ik aan het einde van de mij opgelegde taak gekomen. Ik ben mij bewust, een zeer gebrekkig werk te hebben verricht. Zij mijne verschooning, dat mijn wil toch goed was. In allen gevalle zal ik ruimschoots beloond zijn, wanneer ik u door het overzicht heb kunnen overtuigen, dat we geen recht hebben, met minachting te spreken van het Zendingwerk der Gereformeerde Kerken in deze landen in de dagen der republiek.

Zij hebben veel gearbeid, met geringe middelen en onder grooten tegenstand. De Christenen in onze bezittingen, die door hunnen arbeid gewonnen zijn, getuigen van der vaderen werk tot verkondiging van 's Heeren Woord. Zeker zijn wij de minst bevoegden, om van den Zendingarbeid in de dagen der Compagnie kwaad te spreken. Luisteren wij liever voor ons zelven naar het bevel des Heeren: „Predikt het Evangelie aan alle Creaturen", en doen wij; wat onze hand vindt om te doen, ten einde „het licht des Evangelies des zaligen Gods te doen opgaan onder het volk, dat in duisternis zit, opdat dus des Heeren naam van den opgang der zonne tot haren ondergang een worde."

De Voorzitter brengt nu dank toe aan de Referenten, en aan de Broeders te Amsterdam, die, door hun gastvrijheid en op andere wijze, er zooveel toe hebben bijgedragen tot het welslagen der Samenkomst. Bovenal dank aan den Heere, Die ons in Zijne goedertierenheid gaf, dit Zending-Congres te mogen houden. Waarna deze samenkomst ten 5 uur gesloten werd.

Openbare Samenkomst, des avonds om 8 uur,
in de Keizersgrachtkerk.

De Openbare Samenkomst met de gemeente werd zóó talrijk bezocht, dat er, reeds lang voor 8 uur, kwalijk een staanplaats in het ruime, welingerichte kerkgebouw, voor dezen dienst welwillend door den Kerkeraad afgestaan, beschikbaaar was. Volgens het program zou er gesproken worden door dr. Wagenaar, over: „*Der Heidenen nood*"; door ds. Vethake over: „*Des Heeren beloften*"; en door ds. Sikkel over: „*De roeping der Kerken*," in verband met de Zending. Ds. Vethake was echter door krankheid verhinderd tegenwoordig te zijn.

Der Heidenen nood werd door *dr. Wagenaar* in eene treffende rede, uitvoerig aangetoond, naar aanleiding van Rom. I : 28. „En gelijk het hun niet goed gedacht heeft God in erkentenis te houden, zoo heeft God hen overgegeven in eenen verkeerden zin, om te doen dingen die niet betamen."

Daarna werd door Ds. Sikkel de slotrede gehouden.

„De Zending, roeping der Kerken,"
door Ds. J. C. SIKKEL.

Zonder God in de wereld en geen hoop hebbende. Zóó werd ons de nood der heidenen geteekend. *Hier* in duisternis levende, om straks in *eeuwige* duisternis weg te zinken. Zullen de Joden, die onder de wet gezondigd hebben, door de wet geoordeeld worden; — de heidenen, die zonder de wet zondigden, zullen niettemin zonder de wet *verloren* gaan! Voor eeuwig verworpen van het aangezicht des Heeren en van de heerlijkheid Zijner sterkte. O, onpeilbare ellende, eeuwige rampzaligheid!

Wat zullen wij u dan met het oog op die ellende toeroepen? Zullen wij u trachten te bewegen, om u op te maken, opdat *gij* de heidenen redden zoudt uit den poel, waarin God de Heere ze zonder u zou laten verzinken? Is *dit* de Zendingsijver, die ontvlammen moet? „*Broeders, Zusters, op! We moeten zielen gaan redden!*"

Maar dan zou ik een vonk bij u tot een vlam blazen, die in het harte der heidenen zelve brandt; en in mijn prediking zou een toon uit Lamech's lied worden gehoord:

„*Ik zal. . . .!*"

Neen, Gel.! wij heffen hier *het Woord van den Christus* op:

> „Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde. Gaat dan henen, onderwijst al de volken, dezelve doopende in den Naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes; leerende hen onderhouden alles, wat Ik u geboden heb. En ziet, Ik ben met ulieden al de dagen, tot de voleinding der wereld." Matth. 28 : 18—20.

Niet wij *kunnen heidenen en joden redden.* Dit is niet een taak voor u of mij persoonlijk en ook de Kerk van Christus in haar geheel is daartoe niet in staat.

Wat is toch deze redding?

Zij is vergeving van *schuld.* Van die schuld, uit het paradijs geërfd, waardoor de toorn van God het deel der menschen is, en Gods vloek over geboorte en leven gaat, om het alles over te geven aan het verderf. Die *schuld* moet worden weggenomen. *Daarin* is de redding.

Redding is hier: *recht en aanspraak op het leven;* op het leven uit God en *in gemeenschap* met God, op het leven *door den Heiligen Geest,* op het *geestelijke* leven; op het leven, dat blijft in eeuwigheid.

Redding is hier, waar die *schuld* is weggedaan en dat *recht* is aangebracht: *verlossing uit de macht des duivels;* uit de machtige omarming des doods; opstanding uit de dooden; een nieuw leven, een nieuwe schepping, herschepping, met nederwerping van den Satan.

Wie zal dan deze redding aanbrengen?

Dat kan God alleen.

En dat heeft Hij gedaan.

Dat *heeft* Hij gedaan! De Vader heeft den Zoon gegeven. En Hij heeft Hem *gezonden*, om te zijn de Redder. De Zone Gods is de éénige en waarachtige *Zendeling*, door wien heidenen en joden gered worden. Hij nam voor geheel Zijn volk uit alle geslachten en natiën en eeuwen

de *schuld* en den *vloek* weg! Hij verwierf voor al Zijne gekochten het *recht* op het eeuwige leven. Hij vertrad voor hen allen den slangenkop en *brak de boeien des duivels en des doods.* Hij stond voor hen uit de dooden op en zette hen met zich in den hemel verre boven alle macht en kracht. Hij *heeft* ze gered. HET IS VOLBRACHT! Hij heeft met ééne offerande *in eeuwigheid volmaakt degenen, die geheiligd worden.*

Terug dus, dwaas! die meenen zoudt, dat gij *ééne* ziel zoudt moeten of kunnen redden; dat gij ééne ziel zoudt kunnen *winnen* voor Jezus. *Al* de Zijnen heeft de Vader Hem gegeven; en Hij heeft ze allen *genomen. Zonder hen; zonder u.* Hij *heeft* ze gewonnen door den prijs Zijns bloeds en niet één van hen kan verloren gaan.

Slechts moet het verlossingswerk van Christus in al de Zijnen door alle eeuwen worden *toegepast.* Hun moet *toegeëigend* worden, hetgeen zij in Christus *hebben.* Zij moeten hem worden *toegebracht*, opdat zij door het geloof in het *bezit* komen van hun eigendom. De Kerk, de Gemeente van den Zone Gods, moet uit het geheele menschelijke geslacht van het begin der wereld tot aan het einde worden *vergaderd.*

Zoo zal dan *hierin* uwe zendingsroeping gelegen zijn, dat *gij* heidenen en joden *tot het geloof in Christus moet brengen?*

Ach, ook daartoe zijt gij onbekwaam.

Maar ook dat heeft de Heere God U niet opgedragen.

Gedenkt het getuigenis van den Zaligmaker:

„Niemand kan tot Mij komen, tenzij dat de Vader, die Mij gezonden heeft, hem trekke."

„En Ik, zoo wanneer Ik van de aarde zal verhoogd zijn, zal ze allen tot Mij trekken."

„Wanneer Die zal gekomen zijn, namelijk de Geest der Waarheid, Die zal Mij verheerlijken; want Hij zal het uit het Mijne nemen, en zal het U verkondigen. Die zal van Mij getuigen, en Hij zal de wereld overtuigen." (Joh. 6 en 16).

Het is alleen de Heilige Geest, die tot het geloof in den Christus brengt.

Waar blijft dan de roeping der Kerken tegenover den nood der volken?

Die roeping zou er niet zijn, of zou hoogstens bestaan in *gebed*, Gel., zoo het den Heere behaagde de arbeid des Heiligen Geestes in het brengen tot het geloof *zonder middel* te doen plaats hebben. Velen schijnen dit te meenen. Zij weten van geene roeping en stellen zich met een stil gebed gerust. Een gebed, *niet* naar den wil des Heeren.

De Heilige Geest is in Zijn arbeid gebonden aan het Middelaarschap van den Zone Gods, *evenzeer* als aan den Raad en het welbehagen des Vaders; gelijk Hij ook van eeuwigheid van den Vader *en* den Zoon uitgaat.

De Heilige Geest is *gebonden aan het Ambt van den Christus.* „Hij spreekt van Zichzelven niet." Daarom volbracht de Zone Gods door den Heiligen Geest den arbeid der Zending, afzonderende Zijne profeten en apostelen, opdat, waar de Heilige Geest getuigen moest, deze *mede*getuigen zouden, *Zijne* getuigen zouden zijn. Daarom gaf de Heere Christus Zijnen Geest in hen, opdat zij *het Woord* zouden spreken en schrijven, in hetwelk Christus, de Profeet, Priester en Koning door alle eeuwen heen tot Zijne Kerk sprak en spreekt door den Heiligen Geest.

Waar het Woord getuigt, daar getuigt de Heilige Geest.

Waar HET WOORD *getuigt.* Ofschoon het Woord Gods, door den Heiligen Geest ingegeven, krachteloos en vruchteloos is zonder den *persoonlijken* arbeid des Heiligen Geestes uit den levenden Christus *in* degenen, die hooren; en daarom ook de arbeid van Christus door den Heiligen Geest in de *levend*making van hen, die het Woord zullen hooren, aan het hooren van het Woord vooraf moet gaan en wederom op dat hooren moet volgen; — zoo is er toch geen hooren van de stemme des Zoons van God en geen opstaan uit de dooden *zonder het Woord.* Door *middel* van het Woord brengt de Heilige Geest tot bekeering en geloof; vervult Hij aan de Gemeente en haar zaad alle de beloften van Christus en eigent aan alle uitverkorenen toe, hetgeen zij in Christus hebben.

Door middel van Zijn *Woord* en *Geest* vergadert de Zone Gods Zijne Gemeente uit het geheele menschelijke geslacht.

Niet in het woord eens menschen. Maar in *Zijn* Woord, Gods Woord, in de Heilige Schriften, die van *Hem* getuigen, gaf de Christus het middel waardoor de Heilige Geest Hem verheerlijken moet.

En dat Woord betrouwde de Christus *Zijne Gemeente* toe. Hij gaf het aan Zijne Kerk, opdat deze dat Woord zou hooren; het zou bewaren; het aan haar zaad zou bekend maken; het zou *verkondigen, prediken, doen* hooren. Geen dood Woord, maar een levend Woord, een klinkend Woord, een uitgaand Woord, doorgaande als een tweesnijdend scherp zwaard tot de verdeeling der ziel en des geestes en der samenvoegselen en des mergs, een oordeeler der gedachten en der overleggingen des harten; een Woord, dat de aarde doorgalmt; dat de zee aan de zee en de kust aan de kusten toeroept.

Dat Woord betrouwde de Heere aan Zijne Kerk, opdat zij het zou *doen hooren;* opdat de aarde daarin *Hem* hooren zou; en door den Heiligen Geest Zijne Bruid Hem zou worden toegeëigend: „Hoe liefelijk zijn op de bergen de voeten dergenen, die vrede verkondigen; die het goede boodschappen! Want een iegelijk, die den Naam des Heeren zal aanroepen, zal zalig worden; maar hoe zullen zij Hem aanroepen, in wien zij niet geloofd hebben? en hoe zullen zij in Hem gelooven, van wien zij niet gehoord hebben? en hoe zullen zij hooren, zonder die hun predikt? en hoe zullen zij prediken, indien zij niet gezonden worden? *Zoo is dan het geloof uit het gehoor, en het gehoor door het Woord Gods.*" (Rom. 10.)

Gaat dan henen, onderwijst alle volken. Gelijk de Vader Mij gezonden heeft in de wereld, alzoo zend Ik ook ulieden. Wie U hoort, die hoort Mij. En indien iemand spreekt, die spreke als de Woorden Gods. *Mijn Woord* zal niet ledig wederkeeren, maar het zal voorspoedig zijn in hetgeen, *waartoe Ik het zend.*"

Hier is de roeping der Kerke. Haar hand en *hare* tong moeten het Woord Gods en zijn geluid *doen* uitgaan over de geheele aarde en Zijne woorden tot aan de einden der wereld. Dat Woord is als het *zwaard des Geestes* in hare hand gegeven, opdat zij daarmee zou slaan, zou strijden, en de Heilige Geest in dien weg zou overwinnen voor den Zone Gods. Gelijk Mozes *zijn staf strekte* over de zee en de wateren weken, opdat de vrijgekochten des Heeren zouden worden bevrijd van de hand van Faraö. Vóór Israël Mozes' staf uitgestrekt over de zee en achter Israël de vuurkolom, de Heere, die de wateren deed wijken, die bevrijding gaf aan Israël en ondergang aan den boozen tyran.

Hier is de roeping der *Kerk.*

Niet aan mij of u persoonlijk, maar *aan de Kerk* is het Woord Gods toebetrouwd. De dienst der apostelen strekte slechts, „opdat nu *door de Gemeente* bekend gemaakt worde aan de overheden en machten in den hemel de veelvuldige wijsheid Gods, naar het eeuwig voornemen, dat Hij gemaakt heeft in Christus Jezus, onzen Heere" (Ef. 3 : 10.) Dat eeuwig voornemen, die wijsheid Gods zal *de Gemeente* moeten ontsluiten, *bekend* maken aan de overheden en de machten in den hemel, en *zij* ook, de Gemeente des levenden Gods, is *op aarde* de pilaar en vastigheid der waarheid (1 Tim. 3 : 15), die de verborgenheid der godzaligheid verkondigen moet. Die verkondiging is haar *levensdoel* op aarde. Haar strijd moet voortduren totdat de laatste, die haren Koning toebehoort, aan Zijne voeten buigt. Harer is de *arbeid der zending.* Tot haar spreekt de Heilige Geest: „Zonder Mij af de predikers des Woords tot het werk, waartoe Ik hen geroepen heb." Zij moet ze afzonderen, de handen opleggen, uitzenden naar de ordinantie des Heiligen Geestes, zoodat deze predikers in dien weg *door den Heiligen Geest uitgezonden* zijn. (Hand. 13 : 1—4).

Gelijk het lichaam door de *kracht Gods* alleen tot wasdom komt, doch *zonder brood* niet leven zal, en dit brood *door het lichaam* zelve moet worden toegediend; — zoo belieft het den Heere, in den weg van den arbeid van het lichaam der Kerk het Woord als middel te gebruiken, om Zijn Lichaam door den Heiligen Geest te sterken, en *tot vollen wasdom te brengen*: immers door tot één te vergaderen het gansche geslacht Zijner uitverkorenen uit alle eeuwen en alle natiën.

Die gunst heeft God Zijn volk geschonken om, gezegend, *ten zegen* te zijn. De Kerk moet de éénheid, de kracht, de vruchtbaarheid van heel het lichaam zoeken; van wat reeds afgezonderd is onder het sacrament van den heiligen doop; en van wat nog aan de besnijdenis vasthoudt; voor Mohammed, den valschen profeet blijft buigen; of God onteert in den nacht der heidensche afgoderij.

Zij moet het doen in den weg der *Zending* tot *prediking des Woords.* Zij moet alom in den Naam des Heeren doen hooren, dat de Heere God is en Hij alleen; doen afkondigen Zijn heilige *Wet* en Zijn aanstaand oordeel; opdat de geheele wereld voor God verdoemelijk zij; doen roepen tot bekeering; voor alle vermoeiden en belasten het koninkrijk der hemelen ontsluiten door het *Evangelie* en in dien weg *haren God en Verlosser dienen en verheerlijken;*

hare eigene zaligheid in vreeze en beven werken;

en dienstbaar zijn aan de redding van verlorenen uit de diepst gezonken heidenen.

Wat de Heere dan in onze dagen aan Zijne Kerk in Nederland, aan onze Nederduitsche Gereformeerde Kerken te zeggen heeft?

1. Allereerst *dat zij ziehzelve weer versta, zich bewust worde van hare beteekenis en hare roeping.*

Dat zij *de Kerke Gods* is door Zijne vrije genade. Kerke Gods, om onder Zijne ordinantie te staan en te leven. *Zij moet* HET VERBOND DER GENADE *weer leeren kennen*, opdat alle valsche kerkbegrip, hetwelk niet naar dat Verbond is, worde veroordeeld Opdat het Verbond, waarin twee deelen begrepen zijn, weer als de regel

van haar bestaan en haar leven door haar gekend worde.

Zij moet verstaan, dat zij in dat genadeverbond is de *Kerk van Christus*, haar Profeet, Priester en Koning.

Zij moet verstaan, dat zij als Kerke Christi zich moet openbaren alleen *naar het Woord*.

Dat zij naar dat Woord geroepen is om deze verborgenheid *bekend* te maken. Allereerst aan haar eigen kinderen. Dat haar eerste taak is alom in eigen kring plaatselijk *de zuivere bediening des Woords en der Sacramenten onder de bijbelsche regeering der Kerk* te hebben en te onderhouden. Maar dat de Heere haar ook daarna roept, om Hem te dienen, in de *prediking van Zijn Woord onder alle volken*. Dat de arbeid tot aan de einden der aarde voor hare rekening ligt en de verste kusten op haar wachten.

Iedere Kerk heeft hare roeping te kennen tegenover de andere deelen van het Lichaam van Christus. Zij mag niet rusten, zoolang nog ééne Kerk het Verbond der genade miskent, valsche leer aanhangt, zichzelve als een genootschap beschouwt of tot willekeurige grenzen beperkt, voor Rome's pausdom of eenige hiërarchische instelling buigt. Zij moet eerder en meerder dan tegen de afgoden der Heidenen, met het zwaard des Geestes strijden tegen alle afgoderij en ongehoorzaamheid, die onder de bondzegelen worden geduld en gevierd.

Zij moet zich bewust worden: *Ik moet* in 's Heeren Naam *alle* ziel, ook die der Joden, der Mohammedanen en Heidenen het *Woord Gods doen hooren*.

Dat besef van de beteekenis en de roeping der Kerke *moet* er komen, moet doordringen en ontroeren, zal er waarachtig Zending der Kerk naar het Woord van God worden aanschouwd.

Ach, dat elk, die zien mag, die het bazuingeluid des Woords mag *hooren*, mede *getuige*, om des Heeren Kerk alom wakker te *roepen* en weer te doen luisteren naar de stem van haren God.

Dan zal het besef van een vonk een vlam worden, die vonken werpt, en op de stem der profetie zullen de doodsbeenderen alom levend worden door des Heeren Geest. Waar het zegel des doops ligt, daar zal *op het getuigenis des Woords* een vragen komen naar de wegen des Verbonds.

2. Dan zal er *erkenning komen van het verzuim der Kerken en belijdenis van haar schuld.*

Heeft de Kerk hare roeping weleer zoo goed verstaan en zoo ijverig aangegrepen; — mochten ook de Kerken in Nederland in vroeger eeuw tot zuiverder kennis des Woords gekomen, haar taak zoo moedig aanvaarden, zoo goed beginnen; als het zaad der vrome vaderen de tegenwoordige wereld liever kreeg, werd de taak der Kerken *op den achtergrond geschoven*, straks *verwaarloosd* en eindelijk *vergeten*. Zelfgenoegzaam, liet men weldra Rome in hare verleiding der zielen met rust; de Kerken, die van de zuiverheid der waarheid afweken, moesten dit maar zelve weten en iedere Gemeente had slechts *voor zichzelve* toe te zien, dat binnen haar de waarheid verkondigd werd. Zoo werd het oog van iedere plaatselijke Kerk, — gesloten voor hare roeping, — steeds doffer, *om haar eigen wezen te verstaan*, en als in 1816 de Staatsorganisatie, die aanranding en vertreding van het Verbond der genade, om de Kerken werd geklonken, was er slechts een flauw besef van dezen gruwel in de Kerken zelve overig! Onze Kerken bogen, en bukten, en kromden zich, en kropen weldra voor menschen. Zij, die geroepen waren om onverschrokken en zonder iemands goedvinden met de bazuine des Woords alle bergen te overklimmen; om de souvereiniteit Gods overal uit te roepen en alle ziel voor Hem in het stof te werpen; — zij leerden het nu als eene bijzondere gunstige omstandigheid beschouwen, dat hare leeraars *mochten* prediken, wat zij *wilden*. Zij leerden berusten in het *ontbreken* van de zuivere bediening des Woords en der Sacramenten in eene Hervormde Gemeente. Zij leerden ook voor eigen woonplaats *alle kerkelijke roeping loochenen* en zich troosten met een verborgen gebed *om den Heiligen Geest!*

Van de roeping der Kerk tot uitzending van predikers des Woords over de geheele aarde was geen sprake. Immers, die Kerk had *ganschelijk* geene roeping meer. De Heilige Geest moest maar voor het Koninkrijk Gods zorgen; de vromen konden dan rustig *voor zichzelven* zorgen; steeds meer onbekommerd zelfs voor de gedoopten in eigen kring en huis; onbekommerd zelfs voor het eigen gedoopte *kind!*

En terwijl zoo *de Kerk* werd veracht en hare wederoprichting zelfs als een daad van ongeloof werd gebrandmerkt, daar hare dagen „voorbij" waren, — reikten Pelagius en Arminius elkander de hand, om te samen, buiten de Kerk om, uit liefde voor „*die arme heidenen*" Zendelingen uittezenden, om de zielen dier ongelukkigen te redden en voor Jezus te winnen.

Deze arbeid was bewust of onbewust een pleister, om de wond van de verwaarloozing der Kerk te bedekken, een *genootschappelijk* werk, een *vereenigings*arbeid, een menschelijke over-

eenkomst, geen goddelijke *opdracht!* Een roepen van de heidenen naar de paden des Heeren, terwijl men zelf niet in de paden des Heeren kwam!

Dit moeten onze Kerken *erkennen en belijden.* Zij hebben *zichzelve* gezocht. Zij hebben *menschen* gediend. Zij hebben den Heere niet *behaagd.*

O, waar dan kennis is van het Verbond der Genade, licht over de Kerk van Gods Zoon en hare roeping, — daar zij een *belijden* voor God en voor de menschen; voor de menschen en voor den Heere. Een belijden van onkunde en moedwil; van blindheid, eigenwijsheid, liefdeloosheid en ongehoorzaamheid; van alle overtreding en alle verdorvenheid. Daar zij een belijden, in tranen van berouw, dat de heerlijkste roeping werd vergeten, miskend, veracht en verwaarloosd.

Ook deze oprechte belijdenis der lippen bij verootmoediging door den Heiligen Geest zal blijken een middel te zijn, dat de Heere naar Zijne Verbondsgenade machtig maakt, om alom ontdekking en verootmoediging te schenken.

3. Maar bij de belijdenis van schuld zijn onze Kerken dan nu ook *tot Verbondsvernieuwing geroepen.*

De Heere is onzer gedachtig geweest. Hij wilde des Verbonds gedenken. Hij heeft ondanks de trouweloosheid onzer Nederlandsche Kerken Zijn Woord ook in deze eeuw nog tot haar doen uitgaan, om haar tot bekeering te roepen. En er is een antwoord gekomen door de genade des Heiligen Geestes: „Ziet hier zijn wij, wij komen tot U, want Gij zijt de Heere onze God."

Hebt *gij* ook reeds Zijn stem gehoord en Hem antwoord gegeven? Hebt gij ook reeds uw doop verstaan en uwe roeping erkend? O, dan roept gij mede de Kerke op, om met afzien van alle menschen het Verbond te vernieuwen. Om aan de voeten van den Zoon, ons van den Vader gegeven, vergeving, afwassching te zoeken en te vinden van de zonde der Kerk. Om naar den eigen en éénigen Zendeling des Vaders te hooren en in het geloof naar Zijn Woord, Hem aan te grijpen; zich aan Hem over te geven met lijf en ziel; zich aan Hem geheel te onderwerpen. Aan Hem als den Verbonds-Middelaar, den Christus, Profeet, Priester en Koning. Aan Hem zich te onderwerpen in en door wien alles volbracht is, maar wien daarom ook de geloofsgehoorzaamheid toekomt in de *aanvaarding* van de roeping der Kerk.

Neen, Hij vraagt van Zijne Kerk niet, dat *zij* voor Hem de wereld verovere. *Hij* heeft de wereld overwonnen voor haar; *al* hare vijanden heeft Hij naakt uitgetogen aan Zijn kruis. Hij legt haar slechts als een *teeken* van hare verlossing het kruis op de schouders in den verbondseisch, dat zij *Zijn Woord* zal prediken over de geheele aarde. Hij gunt haar *vermeerdering van genade* door haar, in den weg van dien verbondseisch, in Zijn *zegetocht* door de wereld te doen deelen en daarin Zijne bijzondere *nabijheid* door den Heiligen Geest te smaken. Hem als de maagden met hare lampen *tegemoet* te gaan.

„Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde. Gaat dan henen, onderwijst al de volken, ze doopende in den Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes; leerende hen onderhouden alles, wat Ik u geboden heb. En ziet Ik ben met ulieden alle de dagen tot aan de voleinding der wereld."

O zij er dan *aanvaarding van den verbondseisch*, aanvaarding van de roeping der Kerk. De Heilige Geest zal alles geven, wat tot volbrenging van dien eisch noodig is.

Dan wordt de *bediening des Woords* in de Kerk alom plaatselijk hersteld of bevestigd. De bediening des Woords *met gezag* in den Naam des Heeren. De bediening der beide sleutelen en daarom ook der Christelijke tucht. Dan *zenden* de Kerken *elkander* de stem des Woords toe, om tegen elkander te getuigen en zoo *allerwegen* den eisch van Verbondsvernieuwing te doen hooren. Dan wordt het overige, dat sterven zou versterkt; de verloren schapen worden gezocht. Dan wordt *op de stem des Woords* de leugen losgelaten, dat Kerken, die in hetzelfde genadeverbond *staan*, hetzelfde genadeverbond *belijden* en naar hetzelfde genadeverbond begeeren te *leven*, zich niet met elkander *kunnen* vereenigen! Dan *zenden* de Kerken predikers des Woords in den Naam des Heeren met het getuigenis Gods tegen *Rome's* priesterschap en de predikers van het *ongeloof.* Dan gaat het getuigenis uit in al het leven der *volkeren*, tot voor den troon der *koningen.* Dan ook, — de Heere zal arbeiders in Zijnen wijngaard uitstooten! — dan ook zullen de Kerken hare roeping onder Joden, Mohammedanen en Heidenen volgen.

Neen, de Kerken zullen niet uit de hoogte op den arbeid der Zending, die *buiten haar om* verricht werd, neerzien. Zij zullen zich schamen en zwijgen. Ja, dankend erkennen, dat in den Zendingsarbeid der Vereenigingen het gebed van menig kind Gods opging, om de komst des Heeren en van Zijn Rijk. Dat in dien arbeid menige discipel des Heeren zijn lichaam en

ziele overgaf vóór des Heeren Naam en zaak. Dat buiten haar om in het land der duisternis door het Woord Gods Kerken geplant werden. Zij zullen met schaamte waardeeren, dat sommigen zelfs den arbeid opnamen onder betuiging, dat zij dit deden, *zoolang de Kerken die lieten liggen;* en dat *zij* ook zelfs naar *die* veroordeeling niet geluisterd hebben! Zij zullen danken voor wat zusterkerken, haar ten voorbeelde, reeds hebben verricht.

Onze Nederlandsche Gereformeerde Kerken, zóo zij hare roeping aanvaarden, zullen eindelijk onder schaamte en smart vanwege de mishandeling aan de volken van onze koloniën door Nederland aangedaan, — allereerst *dáár* tot haren arbeid ingaan; wat begonnen werd voortzetten; wat nagelaten werd opvatten.

Den arbeid opvatten, voortzetten. In *gebed* voor heel des Heeren Kerk op aarde en voor den loop des Woords onder alle volken.

In het *offeren* van geld en goed aan de voeten van den Christus Gods.

In het *kweeken* van wel toegeruste boden des Evangelies.

In het *zenden* met den last des Woords door den Heiligen Geest.

Wie onder dien eisch het hoofd buigt, die hoore: „*Het is volbracht!*"

Het gebod is onwrikbaar, omdat de genadegift Gods onberouwelijk is.

O Kerke des Heeren! val dan uw Ontfermer te voet, opdat gij door ontferming bewogen, de *draagster* Zijner ontfermingen moogt zijn en Zijne ontfermigen moogt *zien* en *smaken*.

Amen.

Namens Deputaten, werd daarop door ds. Lion Cachet dit eerste Zending-Congres der Nederduitsche Gereformeerde Kerken met dankzegging aan den Heere gesloten.

Soli Deo Gloria.

ERRATA.

Pag. 13, kolom 1, regel 7 v. b. staat: Kassurnan, moet zijn: Kassoeroean.
„ „ kolom 1, regel 17 v. o. staat: Mahahorata, moet zijn: Mahabaratah.
„ 14, kolom 2, regel 31 v. b. staat: Kaiay-Dapap-Poetih, moet zijn: Kiaij-Dapap-Putih.
„ „ kolom 2, regel 9 v. o. staat: „de eene helft naar den predikant Padri," moet zijn: de eene helft naar den predikant = Padri, de andere enz.
„ 91, kolom 2, regel 3 v. o. achter „verdedigd wordt" te lezen: „Nog eenmaal werd de geestdrift voor een Seminarie in ons vaderland wakker. Prof. Hofstede wekte dien geestdrift op door zijn geschrift „Oost-Indische kerkzaken, zoo oude als nieuwe," in welks 2e deel, dat in 1780 verscheen, hij van bl. 222 tot 295 pleitte voor de noodzakelijkheid van een vaderlandsch Seminarie, zonder hetwelk de Indische Kerken niet te helpen zouden zijn. Dit 2e deel zond hij aan de Synoden, die met de verzorging der Indische Kerken belast waren, en dezen juichten zijn plan toe, oordeelende „dat zij geen beter middel wisten uittedenken, om in het gebrek van predikanten te voorzien, dan het plan van Hofstede, om een Seminarie op te richten als veiligst en minst kostbaar," is „het beste middel, om Indiën de heilrijke gevolgen van het Evangelie des vredes te doen ondervinden." Desniettemin is het plan nooit tot stand gekomen. Godsdienst en zeden waren toen ter tijd door het toenemen van ongeloof, spotzucht en zorgelooze onverschilligheid zoo in de Nederlanden als in Indiën zoo ontaard, dat de ijver om 't Christendom voort te planten verflauwd was. De revolutie doodde het plan van Hofstede geheel."
„ 95, kolom 1, regel 20 v. b. staat: Hattenustische, moet zijn: Hattemistische.
„ „ kolom 2, regel 10 v. o. staat: wilde, moet zijn: wilden.
„ 96, kolom 1, noot, staat: Zecgwijn, moet zijn: Zecqwijn.
„ „ kolom 2, regel 6 v. o. staat: meesten, moet zijn: muiten.

Andere errata verbetere goedgunstig de Lezer.

Stoomdrukkerij A. TER WEEME, Rotterdam.